

6187

THE
DHARMA S'ASTRA

OR
THE HINDU LAW CODES.
TEXT.

Vyasa, Para's'ara, Vishnu and Manu.

VOL. II.

PUBLISHED FOR
THE SOCIETY FOR THE RESUSCITATION OF
INDIAN LITERATURE.

FOUNDED BY

MANMATHA NATH DUTT, (Shastri), M.A.,
Rector, Keshub Academy,

*Author of the English Translations of the Rāmāyanam, Mahā-
bhāratam, Srimadbhāganatam, Mahānirvāna-Tantram,
Harivaṁś'sa, Mārkaṅḍēya Purānam, &c., &c.*

Calcutta :

PRINTED AND PUBLISHED BY H. C. DASS, AT THE
ELYSIUM PRESS, 3, FORRIAPUKUR STREET,

सूचीपत्र ।

संहिता		४४१
व्यास	...	४५७
पराशर	...	४५८
विष्णु	...	४५९
मनु	...	४६०

व्याससंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

वाराणस्यां सुखासीनं वेदव्यासं तपोनिधिम् ।
पप्रच्छुर्मुनयोऽभ्येत्य धर्मान् वर्षंब्यवस्थितान् ॥ १
स पृष्टः स्मृतिमान् स्मृत्वा स्मृतिं वेदार्थगर्भिताम् ।
उवाचाथ प्रसन्नात्मा मुनयः श्रूयतामिति ॥ २
यत्र यत्र स्रभावेन कृष्णसारो मृगः सदा ।
चरते तत्र वेदोक्तो धर्मो भवितुमर्हति ॥ ३
श्रुतिस्मृतिपुराणानां विरोधो यत्र दृश्यते ।
तत्र श्रौतं प्रमाणन्तु तयोर्द्वेषे स्मृतिर्वरा ॥ ४
ब्राह्मणक्षत्रियविश्वस्रयो वर्णा द्विजातयः ।
श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तधर्मयोग्यास्तु नेतरे ॥ ५
शूद्रो वर्षंश्चतुर्योऽपि वर्षंत्वाद्धर्ममर्हति ।
वेदमन्त्रस्रधास्त्राहावषट्कारादिभिर्विना ॥ ६
विप्रवह्विप्रविज्ञासु क्षत्रविज्ञासु विप्रवत् ।
जातकर्माणि कुर्वीत ततः शूद्रासु शूद्रवत् ॥ ७
वैश्यासु विप्रक्षत्राभ्यां ततः शूद्रासु शूद्रवत् ।
अधमादुत्तमायान्तु जातः शूद्राधमः स्मृतः ॥ ८
ब्राह्मिण्यां शूद्रजनितश्चाण्डालो धर्मवर्जितः ।
कुमारीसम्भवस्त्वैकः सगोत्रायां द्वितीयकः ॥ ९

ब्राह्मण्यं शुद्धजनितखाण्डालस्त्रिविधः स्मृतः ।
 वर्धकी नापितो गोप आश्रापः कुम्भकारकः ॥ १०
 वणिक्किरातकायस्थमालाकारकुटुम्बिनः ।
 वरयो मेदचण्डालोदासश्चपचकोलकाः ॥ ११
 एतेऽन्वजाः समाख्याता ये चान्ये च गवाशनाः ।
 एवां सभाषणात् स्नानं दर्शनादकवीक्षणम् ॥ १२
 गर्भाधानं पुंसवनं सीमन्तो जातकर्म च ।
 नामक्रियानिष्क्रमणेऽन्नाशनं वपनक्रिया ॥ १३
 कण्वेधो व्रतादेशो वेदारम्भक्रियाविधिः ।
 केशान्तःस्नानमुदाहो विवाहाग्निपरिग्रहः ॥ १४
 त्रेताग्निसंग्रहश्चेति मंस्काराः षोडश स्मृताः ।
 नवैताः कण्वेधान्ता मन्त्रवर्जं क्रियाः स्त्रियाः ॥ १५
 विवाहो मन्त्रतप्तस्याः शुद्धस्यामन्त्रतो दश ।
 गर्भाधानं प्रथमतस्तृतीये मासि पुंसवः ॥ १६
 सीमन्तखाष्टमे मासि जाते जातक्रिया भवेत् ।
 एकादशेऽङ्घ्रि नामार्कस्येवा मासि चतुर्थके ॥ १७
 षष्ठे मास्यन्नमश्रीयाञ्छूडाकर्म कुलोचितम् ।
 कृतचूडे च बाले च कण्वेधो विधीयते ॥ १८
 विप्रो गर्भाष्टमे वर्षे चत्वार एकादशे तथा ।
 द्वादशे वैश्यजातिस्तु व्रतोपनयमर्हति ॥ १९
 तस्य प्राप्तव्रतयात्रं कालः स्याद्द्विगुणाधिकः ।
 वेदव्रतच्युतो ब्राह्म्यः स ब्राह्म्यः स्तोममर्हति ॥ २०
 द्वे जन्मनी द्विजातीनां मातुः स्यात् प्रथमं तयोः ।
 द्वितीयं छन्दसां मातृयं ह्यणादिविधवद्गुरोः ॥ २१

एतं द्विजातिमापन्नो विमुक्तो बान्धवोपतः ।
 श्रुतिस्मृतिपुराणानां भवेदध्ययनक्षमः ॥ २२
 उपनीतो गुरुकुले वनेन्नित्यं समाहितः ।
 विभ्रयाद्दृष्टकौपीनोपवीताजिनमेखलाः ॥ २३
 पुण्येऽङ्गि गुर्वनुज्ञातः कृतमन्त्राहुतिक्रियः ।
 स्मृत्योङ्कारश्च गायत्रीमारभेद्देहमादितः ॥ २४
 शौचाचारविचाराद्यं धर्मशास्त्रमपि द्विजः ।
 पठेत गुरुतः सम्यक् कर्म तद्दिष्टमाचरेत् ॥ २५
 ततोऽभिवाद्य स्थविरान् गुरुञ्चैव समाश्रयेत् ।
 स्वाध्यायाद्यं तदा यत्नं सर्वदा हितमाचरेत् ॥ २६
 नापक्षिप्तोऽपि भाषित न व्रजेत् ताडितोऽपि वा ।
 विद्वेषमथ पैशुन्यं हिंसनश्चार्कशीक्षणम् ॥ २७
 तोर्यविकानृतोन्मादपरिवादानलङ्घियाम् ।
 अज्ञनोदत्तनादर्शस्त्रग्विलेपनयोपितः ॥ २८
 हथाटनमसन्तोषं ब्रह्मचारी विवर्जयेत् ।
 ईषश्चित्तमध्याङ्गेऽनुज्ञातो गुरुणा स्वयम् ॥ २९
 अलोलुपश्चरेद्भैक्षं व्रतिपूतमवृत्तिषु ।
 सद्योभिदात्रमादाय वित्तवत्तदुपसृशेत् ॥ ३०
 पाथ्याङ्गिकोऽश्रीयादनुज्ञातो यथाविधि ।
 नाथ्यादेकाग्रमुच्छिष्टं भुक्त्वा चाचामितामिवात् ॥ ३१
 नान्यद्भक्षितमादद्यादापन्नो द्रविणादिकम् ।
 अनिन्यामन्वितः श्राद्धे पैत्रेऽद्याद्गुरुचोदितः ॥ ३२
 एकाग्रस्यप्यविरोधे व्रतानां प्रथमाश्रमी ।
 भुक्त्वा गुरुमुपासीत कक्षा सन्धुक्षणादिकम् ॥ ३३

समिधोऽन्नावाद्धीत ततः परिचरद्गुरुम् ।
 शयीत गुर्वनुज्ञातः प्रह्वस्य प्रथमं गुरोः ॥ ३४
 एवमन्वहमभ्यासी ब्रह्मचारी व्रतं चरेत् ।
 हितोपवादः प्रियवाक् सम्यग्गुर्वर्थसाधकः ॥ ३५
 निस्वमाराधयेदेनमा समाप्तेः श्रुतिग्रहात् ।
 अनेन विधिनाधीतवेदमन्त्रो द्विजो नयेत् ॥ ३६
 शपानुप्रहसामर्थ्यंघीणाश्च सलोकताम् ।
 पयोऽमृताभ्यां मधुभिः सान्धैः प्रीणन्ति देवताः ॥ ३७
 तस्माद्हरहर्वेदमनध्यायन्ते पठेत् ।
 यद्दङ्गं तदनध्याये गुरोर्वचनमाचरेत् ॥ ३८
 व्यतिश्रमादसम्पूर्णमनहङ्कृतिराचरेत् ।
 परवेह च तद्ब्रह्म अनधीतमपि द्विजम् ।
 यस्तूपनयनादेतदा मृत्योर्व्रं तमाचरेत् ॥ ३९
 स नैष्ठिको ब्रह्मचारी ब्रह्मसायुज्यमाप्नुयात् ।
 उपकुर्वाणो यस्तु द्विजः षड्विंशवार्षिकः ॥ ४०
 केशान्तकर्मणा तत्र यथोक्तचरितव्रतः ।
 समाप्यवेदान् वेदौ वा वेदं वा प्रसभं द्विजः ।
 शयीत गुर्वनुज्ञातः प्रवृत्तोदितदक्षिणः ॥ ४१
 हृति श्रीवेदशास्त्रीये धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

एवं स्नातकतां प्राप्तो द्वितीयाश्रमकाङ्क्षया
 प्रतीक्षेत विवाहाद्यंमनिन्द्यान्नयसम्भवाम् ॥ १

अरोगादुष्टवंशोत्थामशुक्लदानदूषिताम् ।
 सवर्णामसमानार्णाममाटपितृगोत्रजाम् ॥ २
 अनन्यपूर्विकां लघ्नीं शुभलक्षणसंयुताम् ।
 घृताघोवसनां गौरीं विख्यातदशपूरुषाम् ॥ ३
 ख्यातनाम्नः पुत्रवतः सदाचारवतः सतः ।
 दातुमिच्छोर्दुहितरं प्राप्य धर्म्येण चोदहेत् ॥ ४
 ब्रह्मोदाहविधानेन तदभावे परो विधिः ।
 दातृश्रेष्ठा सदृचाय वयोविद्यान्वयादिभिः ॥ ५
 पितृवत् पितृभ्रातृषु पितृव्यज्ञातिमातृषु ।
 पूर्वाभावे परो दद्यात् सर्वाभावे स्वयं व्रजेत् ॥ ६
 यदि सा दातृवैकल्याद्रजः पश्येत् कुमारिका ।
 भ्रूण इत्याश्च यावत्पत्यः पतितः स्यात् तदप्रदः ॥ ७
 तुभ्यं दास्याम्यहमिति ग्रहीथामीति वस्तयोः ।
 कृत्वा समयमन्योन्यं भजते न स दण्डभाक् ॥ ८
 त्यजन्नदुष्टां दण्ड्यः स्याद्दूष्यश्चाप्यदूषिताम् ॥ ९
 ऊढायां हि सवर्णायामन्यां वा कामसुदहेत् ।
 तस्यासुत्पादितः पुत्रो न सवर्णात् ग्रहीयते ॥ १०
 उदहेत् क्षत्रियां विप्रो वैश्याश्च क्षत्रियो विशाम् ।
 स तु शूद्रो द्विजः कश्चिन्नाघमः पूर्ववर्णजाम् ॥ ११
 नानावर्णासु भार्यासु सवर्णा सहचारिणी ।
 धर्म्या धर्म्येषु धर्मिष्ठा ज्येष्ठा तस्य स्वजातिषु ॥ १२
 पाटितोऽयं द्विजाः पूर्वमेकदेहः स्रयन्भूवा ।
 पतयोऽहं न चार्हं न पत्न्योऽभूवन्निति श्रुतिः ॥ १३

यावन्न विन्दते जायां तावद्धीं भवेत् पुमान् ।
 नाहं प्रजायते सर्वं प्रजायतेत्यपि श्रुतिः ॥ १४
 गुह्यता भूस्त्रिवर्गस्य वोढुं मान्येन शक्यते ।
 यतस्ततोऽन्वहं भूत्वाःस्त्रवशो विभ्रयाच्च ताम् ॥ १५
 कृतदारोऽग्निपत्नीभ्यां कृतवेश्मा गृहं वसेत् ।
 स्वकृत्यं वित्तमासाद्य वैतानान्निं न ह्यपयेत् ॥ १६
 स्नात्ते वैवाहिके वज्रौ श्रौतं वैतानिकान्निषु ।
 कर्म कुर्यात् प्रतिदिनं विधिवत् प्रीतिपूर्वतः ॥ १
 सम्यग्धर्मार्थकामेषु दम्पतिभ्यामहर्निशम् ।
 एकचित्ततया भाश्यं समानव्रतवृत्तितः ॥ १८
 न पृथग्विद्यते स्त्रीणां त्रिवर्गविधिसाधनम् ।
 भावतो ह्यतिदेशाद्वा इति शास्त्रविधिः परः ॥ १९
 पत्युः पूर्वं समुत्थाय देहशुद्धिं विधाय च ।
 उत्थाप्य शयनाद्यानि कृत्वा वैश्वविशोधनम् ॥ २०
 माञ्जनैर्लेपनैः प्राप्य साम्निशान्तं स्वमङ्गलम् ।
 शोधयेदग्निकार्याणि स्निग्धान्युष्णेन वारिणा ॥ २१
 प्रोक्ष्यैरिति तान्येव यथास्थानं प्रकल्पयेत् ।
 हृन्मपात्राणि सर्वाणि न कदाचिद्वियोजयेत् ॥ २२
 शोधयित्वा तु पात्राणि पूरयित्वा तु धारयेत् ।
 महानसस्य पात्राणि वह्निः प्रक्षाल्य सर्वथा ॥ २३
 मृद्भिश्च शोधयेच्चूर्तो तत्रान्निं विन्यसेत्ततः ।
 स्नात्वा नियोगपात्राणि रसांश्च द्रविणानि च ॥ २४
 कृतपूर्वाङ्गकार्या च स्वगुरुनभिवादयेत् ।
 ताभ्यां भर्तृपितृभ्यां वा भ्रातृमातुलवान्धवैः ॥ २५

बस्त्रालङ्काररत्नानि प्रदत्तान्येव धारयेत् ।
 मनोवाक्कर्मभिः शुद्धा पतिदेशानुवर्तिनी ॥ २६
 छायेवानुगता स्वच्छा सखीव द्वितकर्मसु ।
 दासीवादिष्टकार्येषु भार्या भर्तुः सदा भवेत् ॥ २७
 ततोऽन्नसाधनं कृत्वा पतये विनिवेश्य तत् ।
 वैश्वदेवज्ञतै रन्नैर्भाजनीयाश्च भोजयेत् ॥ २८
 पतिञ्चैतदनुज्ञातः शिष्टमन्वाद्यमात्मना ।
 भुक्त्वा नयेद्दहःशेषमायश्चयविचिन्तया ॥ २९
 पुनः सायं पुनः प्रातर्गृहशुद्धिं विधाय च ।
 कृतान्नसाधना साध्वी सुभृशं भोजयेत् पतिम् ॥ ३०
 नातिवत्या स्वयं भुक्त्वा गृहनीतिं विधाय च ।
 आस्तीर्थं साधु शयनं ततः परिचरेत् पतिम् ॥ ३१
 सुप्ते पतौ तदभ्यासे स्वपेत्तद्गतमानसा ।
 अनग्ना चाप्रमत्ता च निष्कामा च जितेन्द्रिया ॥ ३२
 नौञ्चैवंदेन परुषं न बहून् पत्युरप्रियम् ।
 न केनचित् विवदेच्च अपलापविलापिनी ॥ ३३
 न चातिशयशीला स्यान्न धर्मार्थविरोधिनी ।
 प्रमादोन्मादरोषेषावञ्चनञ्चाभिमानिताम् ॥ ३४
 पैशुन्याहिसाविद्वेषमहाहङ्कारधूर्त्तताः ।
 नास्तिक्वसाहसस्तेयदम्भान् साध्वी विवर्जयेत् ॥ ३५
 एवं परिचरन्ती सा पतिं परमदैवतम् ।
 यशः शमिह वात्येव परत्र च सलोकताम् ॥ ३६
 योषितो नित्यकर्मोक्तं नैमित्तिकमथोच्यते ।
 रजोदर्शनतो दोषात् सर्वमेव पत्नित्यजेत् ॥ ३७

सर्वैरलक्षिता शीघ्रं लज्जितान्तर्गृहे वसेत् ।
 एकाम्बरावृता दीना स्नानालङ्कारवर्जिता ॥ ३८
 मौनित्यधोमुखी चक्षुःपाणिपद्मिरचक्षला ।
 अग्नीयात् केवलं भक्तं नक्तं मृगयभाजने ॥ ३९
 स्रपेहूमावप्रमत्ता क्षपेदेवमहत्रयम् ।
 स्यावीत च त्रिरात्रान्ते सचैलमुदितं रवौ ॥ ४०
 विलोक्य भर्तुर्वदनं शुद्धा भवति धर्मतः ।
 कृतशीघ्रा पुनः कर्म पूर्ववच्च समाचरेत् ॥ ४१
 रजोदर्शनतो याः स्यू रात्रयः षोडशर्त्तवः ।
 ततः पुंवीजमक्लिष्टं शुद्धे क्षेत्रे प्ररोहति ॥ ४२
 चतस्रधादिमा रात्रीः पर्ववच्च विवर्जयेत् ।
 गच्छेद्युग्मासु रात्रीषु पौष्णपित्रर्चराक्षसान् ॥ ४३
 प्रच्छादितादित्यपथे पुमान् गच्छेत् सुयोधितः ।
 शौमालङ्कृद्वाप्रोति पुत्रं पूजितलक्षणम् ॥ ४४
 ऋतुकालेऽभिगम्यैवं ब्रह्मचर्यं व्यवस्थितः ।
 गच्छन्नपि यथाकामं न दुष्टः स्यादनन्यकृत् ॥ ४५
 भ्रूणहत्यामवाप्रोति ऋतौ भार्यापराशुखः ।
 सा त्ववाप्याऽन्यतो गर्भं त्याज्या भवति पापिनी ॥ ४६
 महापातकदुष्टा च पतिगर्भविनाशिनी ।
 सद्वृत्तचारिणीं पत्नीं त्यक्त्वा पतति धर्मतः ॥ ४७
 महापातक दुष्टोऽपि नाप्रतीक्षस्तया पतिः ।
 अशुद्धे क्षयमादूरं स्थितायामनु चिन्तया ॥ ४८
 व्यभिचारेण दुष्टानां पत्नीनां दर्शनादृते ।
 धिक्कृतायामवात्स्यामन्यत्र वासयेत् पतिः ॥ ४९

पुण्यसोमार्त्तवस्त्रातां पूर्ववद्भवहारयेत् ।
 भूर्ताश्च धर्मकामस्त्रीमपुत्रां दीर्घरोगिणीम् ॥ ५१
 सुदुष्टां व्यसन्नासक्तामहितामधिवारयेत् ।
 अधिविद्यामपि विभुः स्त्रीणान्तु समन्तामियात् ॥ ५१
 विवर्णा दीनवदना देहसंस्कारवर्जिता ।
 यतिव्रता निराहारा शोचते प्रोषिते पतौ ॥ ५२
 शृतं भर्तारमादाय ब्राह्मणी वृद्धिमाविशेत् ।
 जीवन्ती चेत्त्यक्तकेया तपसा शोधयेदपुः ॥ ५३
 भ्रवावस्थासु नारीणां न युक्तः स्नादरक्षणम् ।
 तदेवानुक्रमात् कार्यं पित्रभर्त्तुसुतदिभिः ॥ ५४
 आताः सुरक्षिता या ये पुत्रपौत्रप्रपौत्रकाः ।
 ये यजन्ति पितृन् वज्रैर्मोक्षप्राप्तिमहोदयैः ॥ ५५
 दाहयेद्विशम्भेन भार्याश्चात्र व्रजेत सा ॥ ५६
 इति श्रीवेङ्कयास्त्रीये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

नित्यं नैमित्तिकं काम्यमिति कर्म त्रिधा मतम् ।
 त्रिविधं तच्च वक्ष्यामि गृहस्थस्यावधार्यताम् ॥ १
 आत्मिन्याः पश्चिमे चरमे त्यक्तनिद्रो हरिं स्मरेत् ।
 आलोक्य मङ्गलद्रव्यं कर्मावश्यकमाचरेत् ॥ २
 व्रतशौचीं निषे आम्निं हन्तान् प्रक्षाल्य वारिणा ।
 आत्पोषाच्च द्विजः सन्ध्यां देवादींश्चैव तर्पयेत् ॥ ३

वेदवेदाङ्गशास्त्राणि इतिहासानि चाभ्यसेत् ।
 अध्यापयेच्च सञ्छिष्यान् सद्विप्रांश्च द्विजोत्तमः ॥ ४
 अन्नं प्रापयेत्तत्राक्षणात् समापयेत् ।
 समर्थो हि समर्थेन नाविज्ञातः कश्चिद्ददसेत् ॥ ५
 सरित्सरसि वापीषु गर्तप्रस्रवणादिषु ।
 स्नायीत यावदुद्धृत्य पञ्च पिण्डानि वारिणा ॥ ६
 तीर्थाभावेऽप्यशक्त्या वा स्नायात् तोयैः समाहृतैः ।
 गृहाङ्गणगतस्तत्र यावदम्बरपीडनम् ॥ ७
 स्नानमध्वैवै कुर्यात् पावनैश्चापि मार्जनम् ।
 मन्त्रैः प्राणास्त्रिरायम्य सौरैश्चाङ्गं विलोकयेत् ॥ ८
 तिष्ठन् स्थित्वा तु गायत्रीं ततः स्वाध्यायमारभेत् ।
 ऋचाश्च यजुषां साम्नामथवाङ्गिरसामपि ॥ ९
 इतिहासपुराणानां वेदोपनिषदां द्विजः ।
 शक्त्या सम्यक् पठेन्नित्यमल्पमप्या समापनात् ॥ १०
 स यत्रदानतपसामखिलं फलमाप्नुयात् ।
 तस्माद्दहरहर्वदं द्विजोऽधीयीत वाग्यतः ॥ ११
 धर्मशास्त्रेतिहासादि सर्षपां शक्तितः पठेत् ।
 कृतस्वाध्यायः प्रथमं तर्पयेच्चाथ देवताः ॥ १२
 जान्वा च दक्षिणं दर्भैः प्रागग्रैः सयवैस्त्रिलैः ।
 एकैकाञ्जलिदानेन प्रकृतिस्थोपवीतकः ॥ १३
 समजानुद्वयो ब्रह्मसूत्रहार उदसुखः ।
 तिर्यग्दर्भैश्च वामाग्रैर्यवैस्त्रिलविमिश्रितैः ॥ १४
 अशोभिहृत्तरक्षितैः कनिष्ठामूलनिर्गतैः ।
 दाभ्यां दाभ्यामञ्जलिभगां मनुष्यांस्तर्पयेत्ततः ॥ १५

दक्षिणाभिमुखः सद्यं जान्वा च द्विगुणैः कुशैः ।
 तिलैर्जलैश्च दक्षिण्य मूलदर्भादिनिःसृतैः ॥ १६
 दक्षिणांसोपवीतः स्यात् क्रमेणाञ्जलिभिस्त्रिभिः ।
 सन्तर्पयेद्विव्यपितृं स्तत्परांश्च पितॄन् स्तकान् ॥ १७
 मातृमातामहांस्तद्वत्तौनेवं द्वि त्रिभिस्त्रिभिः ।
 मातामहाश्च येऽप्यन्ये गोत्रिण्यो दाहवर्जिताः ॥ १८
 तनेकाञ्जलिदानेन तर्पयेच्च पृथक् पृथक् ।
 अहंस्तप्रमीता ये प्रेतहंस्कारवर्जिताः ॥ १९
 वस्त्रनिष्पीडनाशोभिस्तेषामाप्यावनं भवेत् ।
 अतर्पितेषु पित्रेषु वस्त्रं निष्पीडयेच्च यः ॥ २०
 निराशा पितरस्तस्य भवन्ति सूरमानुषैः ।
 पयोदर्भस्वधाकारगोत्रनामतिलैर्भवेत् ॥ २१
 सुदत्तं तत् पुनस्तेषामेकेनापि वृथा विना ।
 अन्यचित्तेन यद्दत्तं यद्दत्तं विधिवर्जितम् ॥ २२
 अनासनस्थितेनापि तज्जलं रुधिरायते ।
 एवं सन्तर्पिताः कामैस्तर्पकांस्तर्पयन्ति च ॥ २३
 ब्रह्मविष्णुशिव्यादित्यमिन्द्रावरुणानामभिः ।
 पूजयेत्तद्वित्तैर्मन्त्रैर्जलमन्त्रोक्तदेवताः ॥ २४
 उपस्थाय रवेः काष्ठां पूजयित्वा च देवताः ।
 ब्रह्माग्नीन्द्रौषधीजीवविष्णुनामहतां हसाम् ॥ २५
 अपां यत्तेति सत्कायं नमस्कारैः अनामभिः ।
 कृत्वा मुखं समाश्रम्य स्नानमेधं समाचरेत् ॥ २६
 ततः प्रविश्य भवनभावसथे हुताशने ।
 पाकयन्नांश्च चतुरो विदध्याद्विधिवद्भिजः ॥ २७

अनाहितावसथ्याग्निरादावाचं घृतपुतम् ।
 शाकलेन विधानेन जुहुयात्तौकिकेऽनले ॥ २८
 व्यस्ताभिर्याहुतीभिश्च समस्ताभिस्ततः परम् ॥
 षडभिर्द्वैकतस्येति मन्त्रवन्निर्यथाक्रमम् ॥ २९
 पाजापत्नं स्निष्टकृतं हुत्वैवं दादयाहुतीः ।
 ओङ्कारपूर्वः स्वाहास्तस्वागः स्निष्टविधानतः ॥
 भुक्तिर्दर्भान् समास्तीर्थं बलिकर्म समाचरेत् ।
 विश्वेभ्यो देवेभ्य इति सर्वेभ्यो भूतेभ्य एव च ॥ ३०
 भूतानां पतये चेति नमस्कारेण श्यास्त्रवित् ।
 दद्यादलित्वन्नश्वाग्रे पिष्टभ्यश्च स्वधा नमः ॥ ३१
 पात्रनिर्णेजनं वारि वायव्यां दिशि निक्षिपेत् ।
 उहृत्य षोडशग्रासमात्रमन्नं घृतोष्णितम् ॥ ३२
 इदमन्नं मनुष्येभ्यो हन्तेत्युक्त्वा समुत्सृजेत् ।
 गोवनामस्त्रधाकारैः पिष्टभ्रश्यापि शक्ततः ॥ ३३
 षडभ्योऽन्नमन्त्रं दद्यात् पिष्टयज्ञविध्वनतः ।
 वेदादीनां पठेत् किञ्चिदल्पं ब्रह्ममयाप्तये ॥ ३४
 ततोऽन्यदन्नमादाय निर्गत्य भवनादहिः ।
 काकेभ्यः स्वपचेभ्यश्च प्रक्षिपेद्यथासमेव च ॥ ३५
 उपविश्य गृहद्वारि तिष्ठेद्यथावभूहर्त्तकम् ।
 अप्रमुक्तोऽतिथिं लिप्सुर्माकशुभः प्रतीक्षकः ॥ ३६
 आगतं दूरतः शान्तं भोक्तुकाममकिञ्चनम् ।
 दृष्ट्वा सम्मुखमभ्रात्य सत्कृत्य प्रशयार्चनैः ॥ ३७
 पादधावनसन्धानाभ्यञ्जनादिभिरर्चितः ।
 विद्विं प्रापयेत् सुधो यज्ञस्याभ्यधिकोऽतिथिः ॥ ३८

कालागतोऽतिविह्वं वृद्धपारो गृहागतः ।
 द्वावेतौ पूजितौ स्वग वयतोऽधस्वपूजितौ ॥ ४०
 विवाहस्रातकस्त्राभृदाचार्यसुहृद्विजः ।
 अर्घ्या भवन्ति धर्म्येण प्रतिवर्षं गृहागताः ॥ ४१
 गृहागताय सत्कृत्य श्रोत्रियाय यथाविधि ।
 भक्तोभकल्पयेदेकं महाभागं विसृज्येत् ॥ ४२
 विसृज्येदनुव्रज्य सुहृत्श्रोत्रियातिथीन् ।
 मित्रमातुलसम्बन्धिवान्धवान् समुपागतान् ॥ ४३
 भोजयेद्गृहस्थो भिक्षां सत्कृतं भिक्षुकोऽर्हति ॥
 स्नाह्नमश्रद्धादु द्दद्मच्छत्वधोगतिम् ॥ ४४
 गर्भिण्यातरभस्त्रेषु बालवृद्धातुरादिषु ।
 वृषुक्षितेषु भुञ्जानो गृहस्थोऽग्राति किस्त्रिषम् ॥ ४५
 नाद्याद्गृह्येन्नपाकाद्यं कदाचिदनिमन्त्रितः ।
 मिसन्त्रितोऽपि निन्द्येन्न प्रत्याख्यानं द्विजोऽर्हति ॥ ४६
 शूद्राभिश्चस्तवाहं, अवाग्दुष्टक्रूरतस्कराः ।
 रुद्रापाविहवहोपबधवन्धनजीविनः ॥ ४७
 शैलूषशौण्डिकोवहोऽन्नत्रात्सन्नतच्युताः ।
 नमनास्तिकनिर्लज्जपिशुनव्यसनाम्बिताः ॥ ४८
 कदर्थस्त्रीजितानार्थपरवादक्रता नराः ।
 अनीशाः क्रीर्तिमन्तोऽपि राजदेवस्त्रहारकाः ॥ ४९
 शयनासनसंसर्गवृत्तकर्मादिदूषिताः ।
 अग्रहघाताः पतिता भ्रष्टाचारादयश्च ये ॥ ५०
 अभोऽन्यान्नाः स्युरन्नादो यस्य यः स्यात् सतत्समः ।
 नापितान्वयमित्रांस्त्रीरिणो दासगोपकाः ॥ ५१

चतुर्थोऽध्यायः ।

इति आसक्तं श्राद्धं धर्मसार समुच्चयम् ।
 आश्रमे वानि पुण्यानि मौञ्जधर्माश्रितानि च ॥ १
 गृहाश्रमात् परो धर्मो नास्ति नास्ति पुनः पुनः ।
 सर्वतीर्थं फलं तस्य वयोक्तं यस्तु पालयेत् ॥ २
 गुरुभक्तो भृत्यपोषी दयावाननसूयकः ।
 नित्यजरापी च हीमी च सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥ ३
 स्वदारे वस्य सन्तोषः परदारनिवर्त्तनम् ।
 अप्रवादोऽपि नो यस्य तस्य तीर्थफलं गृहे ॥ ४
 परदारान् परद्रव्यं हरते यो दिने दिने ।
 सर्वतीर्थभिषेकेण पापं तस्य न नश्यति ॥ ५
 गृहेषु सवनीयेषु सर्वतीर्थफलं ततः ।
 अन्नदस्य त्रयो भागाः कर्त्तव्यं भागेन लिप्यते ॥ ६
 प्रतिश्रवं पादशौचं ब्राह्मणानाञ्च तर्पणम् ।
 न पापं संस्पृशेत्तस्य बलिभिर्क्षां ददाति यः ॥ ७
 पादोदकं पादधृतं दीपमन्नं प्रतिश्रवम् ।
 यो ददाति ब्राह्मणेभ्यो नोपसर्पति तं यमः ॥ ८
 विप्रपादोदकक्षिप्त्वा वावत्तिष्ठति मेदिनी ।
 तावत् पुष्करपात्रेषु पिबन्ति पितरोऽमृतम् ॥ ९
 यत् फलं कपिलादाने कार्त्तिक्यां ज्येष्ठपुष्करे ।
 तत् फलं ऋषयः श्रेष्ठा विप्राणां पादशौचने ॥ १०
 स्वागतेनाम्बयः प्रीता आसनेन शतक्रतुः ।
 पितरः पादशौचेन अलायेन प्रजापतिः ॥ ११

आतापि नोः परं तीर्थं गङ्गा गावो विशिषतः ।
 ब्राह्मणात् परमं तीर्थं न भूतं न भविष्यति ॥ १२
 इन्द्रियाणि वशीकृत्य गृह एव वसेन्नरः ।
 तत्र तस्य कुरुचेनं नैमिषं पुष्कराणि च ॥ १३
 गङ्गाद्वारं च केदारं सन्निहत्य तथैव च ।
 एतानि सर्वतीर्थानि कृत्वा परपैः प्रमुच्यते ॥ १४
 वर्णानामश्रमायाश्च चातुर्वर्णस्य भो द्विजाः ।
 दानधर्मं प्रवक्ष्यामि यथा व्यासेन भाषितम् ॥ १५
 यद्ददाति विशिष्टेभ्यो यज्ञाश्चाति दिने दिने ।
 तच्च वित्तमहं मन्ये श्रेष्ठं कस्याभिरक्षति ॥ १६
 यद्ददाति यदश्नाति तदेव धनिनो धनम् ।
 अन्ये मृतस्य क्रीडन्ति दारैरपि धनैरपि ॥ १७
 किं धनेन करिष्यन्ति देहिनोऽपि गताशुषः ।
 यद्वर्षयितुमिच्छन्तस्तच्छरीरमशाश्वतम् ॥ १८
 अशाश्वतानि गावाणि विभवो नैव शाश्वतः ।
 नित्यं सन्निहितोः मृत्युः कर्त्तव्यो धर्मसंग्रहः ॥ १९
 यदि नाम न धर्माय न कामाय न कीर्त्तये ।
 यत् परित्यज्य गन्तव्यं तद्धनं किं न दीयते ॥ २०
 जीवन्ति जीविते यस्य विप्र मित्राणि बान्धवाः ।
 जीवितं सफलं तस्य आत्मार्थं को न जीवति ॥ २१
 पशवोऽपि हि जीवन्ति केवलात्मोदरभराः ।
 किं कायेन सुगुप्तेन बलिना चिरजीविनः ॥ २२
 यासादधमवि यासमर्थिभ्यः किं न दीयते ।
 इच्छानुरूपो विभवः कदा कस्य भविष्यति ॥ २३

अदाता पुरुषस्वागी धनं सन्धय्य गच्छति ।
 दातारं कृपयं मन्ये मृतोऽप्ययं न मुञ्चति ॥ २४
 प्रायनाशस्तु कर्त्तव्यो यः कृतार्थो न सो मृतः ।
 अकृतार्थस्तु यो मृत्युं प्राप्तः खरसमो हि सः ॥ २५
 अनाहतेषु यदत्तं यच्च दत्तमवाचितम् ।
 भविष्यति युगस्यान्तस्तस्यान्तो न भविष्यति ॥ २६
 अतवत्सा यथा गौश्च कृष्णा लोभेन दुह्यते ।
 परस्परञ्च दानानि लोकयात्रा न धर्मेतः ॥ २७
 अदृष्टे चाशुभे दानं भोक्ता चैव न दृश्यते ।
 पुनरागमनं नास्ति तत्र दानमनन्तकम् ॥ २८
 मातापितृषु यद्दद्याद्भ्रातृषु श्वशुरेषु च ।
 जायापत्येषु यद्दद्यात् सोऽनन्तः स्वर्गसंक्रमः ॥ २९
 पितुः शतगुणं दानं सहस्रं मातुरुच्यते ।
 भगिन्यां शतसाहस्रं सोदरे दत्तमर्चयम् ॥ ३०
 अहन्यहनि दातव्यं ब्राह्मणेषु सुनीश्वराः ।
 आगमिष्यति यत् पात्रं तत् पात्रं तारयिष्यति ॥ ३१
 किञ्चिद्देभयं पात्रं किञ्चित् पात्रं तपोमयम् ।
 पात्राणामुत्तमं पात्रं शूद्राकं यस्य नोदरे ॥ ३२
 यस्य चैव गृहे मूर्खो दूरे चापि गुणान्वितः ।
 गुणान्विताय दातव्यं नास्ति सुखं व्यतिक्रमः ॥ ३३
 देवद्रव्यविनाशेन ब्रह्मस्वहरणेन च ।
 कुलान्यकुलतां यान्ति ब्राह्मणातिक्रमेण च ॥ ३४
 ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति त्रिप्रो वेदविर्वाञ्जते ।
 ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्य न हि भस्मानि ज्वयते ॥ ३५

सन्निकृष्टमधीयानं ब्राह्मणं यो व्यतिक्रमेत् ।
 भोजने चैव दाने च इत्यात्रिपुरुषं कुलम् ॥ ३६
 यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो वृगः ।
 यद्य विप्रोऽनधीयानस्त्रयस्ते नामधारकाः ॥ ३७
 ग्रामस्थानं यथा शून्यं यथा कुपय निर्जलः ।
 यद्य विप्रोऽनधीयानस्त्रयस्ते नामधारकाः ॥ ३८
 ब्राह्मणेषु च यद्वत्तं यच्च वैश्वानरे हुतम् ।
 तद्वनं धनमास्थ्यातं घनं शेषं निरर्थकम् ॥ ३९
 सममब्राह्मणे दानं द्विगुणं ब्राह्मणमुवे ।
 संहस्रगुणमाचार्यं ह्यनन्तं वेदपारगे ॥ ४०
 ब्रह्मबीजसमुत्पन्नो मन्त्रसंस्कारवर्जितः ।
 जातिमात्रोपजीवी च स भवेद्ब्राह्मणः समः ॥ ४१
 गर्भाधानादिभिर्मन्त्रैर्वेदोपनयनेन च ।
 नाध्यापयति नाधीते स भवेद्ब्राह्मणमुवः ॥ ४२
 अग्निहोत्री तपस्वी च वेदमध्यापयेच्च यः ।
 सकल्पं सरहस्रं च तमाचार्यं प्रचक्षते ॥ ४३
 इष्टिभिः पशुबन्धैश्च चातुर्मास्यैस्तथैव च ।
 अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैर्यज्ञं चेष्टं स इष्टवान् ॥ ४४
 मीमांसतेऽपि यो वेदान् पङ्क्तिरङ्गैः सविस्तरैः ।
 इतिहासपुराणानि स भवेद्देवपारगः ॥ ४५
 ब्राह्मणा येन जीवन्ति नान्यो वर्णः कथञ्चन ।
 ईदृक्पथमुपस्थाय कोऽन्यस्तं त्यक्तुमुत्सहेत् ॥ ४६
 ब्राह्मणः स भवेच्चैव देवानामपि दैवतम् ।
 प्रत्यक्षश्चैव लोकस्य ब्रह्मतेजो हि कारयम् ॥ ४७

ब्राह्मणस्य मुखं चैत्रं निष्कर्करमकण्टकम् ।
 वापयेत् तत्र बीजानि सा कृषिः सार्वकामिकी ॥ ४८
 सुक्षेत्रे वापयेद्बीजं सुपात्रे दापयेद्बन्धम् ।
 सुक्षेत्रे च सुपात्रे च क्षिप्तं नैव विदुष्यति ॥ ४९
 विद्याविनयसम्पन्नेः ब्राह्मणे गृहमागते ।
 क्रीडन्धोषधयः सर्वाः यास्यामः परमां गतिम् ॥ ५०
 नष्टशौचे व्रतभ्रष्टे विप्रे वेदविबर्जिते ।
 दीयमानं रुदत्यत्र भयाद्दुष्कृतं कृतम् ॥ ५१
 प्रीतिपूर्णमुखं विप्रं सुभुक्तमपि भोजयेत् ।
 न च मूर्खं निराहारं षड् रात्रमुपवासिनम् ॥ ५२
 यानि यस्य पवित्राणि कुची तिष्ठन्ति भो द्विजाः ।
 तानि तस्य प्रयोज्यानि न शरीराणि देहिनाम् ॥ ५३
 यस्य देहेऽसदाश्रन्ति इव्यानि त्रिदिवीकसः ।
 कव्यानि चैव पितरः किन्भूतमधिकं ततः ॥ ५४
 यद्भुङ्क्ते वेदविद्विप्रः स्वकर्मानिरतः शुचिः ।
 दातुः फलमसङ्घातं प्रतिजन्म तदक्षयम् ॥ ५५
 इक्ष्यश्वरययानानि केचिदिच्छन्ति पण्डिताः ।
 अहं नेच्छामि मुनयः कस्यैताः शस्यसम्पदः ॥ ५६
 वेदलाङ्गलकण्ठेषु द्विजश्रेष्ठेषु सत्सु च ।
 यत् पुरा पातितं बीजं तस्यैताः शस्यसम्पदः ॥ ५७
 शत्रेषु जायते शूरः सहस्रेषु च पण्डितः ।
 वक्ता शतसहस्रेषु दाता भवति वा न वा ॥ ५८
 न रणे विजयाच्छूरोऽध्ययनात् च पण्डितः ।
 न वक्ता वा शूरोऽप्युत्थेन न दाता चार्थदानतः ॥ ५९

इन्द्रियाणां जये शूरो धर्मं चरति पण्डितः ।
 हितप्रियोक्तिभिर्वक्ता दाता सम्मानदानतः ॥ ६
 यथेकपण्डित्यां विषमं ददाति
 स्त्रे हासयाद्वा यदि वार्यं हेतोः ।
 वेदेषु दृष्टं ऋषिभिश्च गीतं
 तद्ब्रह्महत्याः मुनयो वदन्ति ॥ ६१
 उसरे वापितं बीजं भिन्नभाण्डेषु गोदुहम् ।
 हुतं भक्षानि हव्यञ्च मूर्खं दानमशाश्वतम् ॥ ६२
 मृतमृतकपुष्टाङ्गो द्विजः शूद्रान्नभोजने ।
 अहमेवं न जनामि कां योनिं संगमिष्यति ॥ ६३
 शूद्रान्नेनोदरस्थेन यदि कश्चिन्म्रियेत यः ।
 स भवेत् शूकरो नूनं तस्य वा जायते कुलम् ॥ ६४
 गृध्रो द्वादश जन्मानि सप्त जन्मानि शूकरः ।
 श्वानश्च सप्त जन्मानि दूत्येवं मयुरवधीत् ॥ ६५
 अमृतं ब्राह्मणाग्नेन दारिद्रं क्षपियस्य च ।
 यैश्चान्नेन तु शूद्रान्नं शूद्रान्नाक्षरकं व्रजेत् ॥ ६६
 यद्य भुङ्क्तेऽथ शूद्रान्नं मासमेकं निरन्तरम् ।
 दूह जन्मानि शूद्रत्वं सतः श्वा चैव जायते ॥ ६७
 यस्य शूद्रा पचेन्नित्यं शूद्रा वा गृहमेधिनी ।
 वर्जितः पितृदेवैस्तु रौरवं याति स द्विजः ॥ ६८
 भाण्डसङ्करसङ्कीर्णाः नानासङ्करसङ्कराः ।
 योनि सङ्करसङ्कीर्णा निरयं यान्ति मानवाः ॥ ६
 पण्डितमेदी वृथापात्री नित्यं ब्राह्मणनिन्दकः ।
 आदेशी वेदविक्रैता पशुते ब्रह्मघातकाः ॥ ७०

इदं व्यासकृतं नित्यमध्येतस्मिन् प्रयत्नतः ।

एतदुक्ताचारवतः पतनं नैव विद्यते ॥ ७१

इति श्रीवेदव्यासीये धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पराशरसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

अथातो हिमशैलाग्रे देवदारुवनालये ।
ध्यांसमेकाग्रमासीनमपृच्छन्नृषयः पुरा ॥ १
मानुषाणां हितं धर्मं वर्त्तमाने कली युगे ।
शौचाचारं यथावच्च बद्ध सत्त्ववतौसुत ॥ २
तच्छ्रुत्वा ऋषिवाक्यन्तु समिष्टाम्यर्कसन्निभः ।
प्रत्युवाच महातेजाः श्रुतिस्रुतिविशारदः ॥ ३
न चाहं सर्वतत्त्वज्ञः कथं धर्मं वदाम्यहम् ।
अस्मत्पितैव प्रष्टव्यं ह्यति व्यासः सुतोऽवदत् ॥ ४
ततस्ते ऋषयः सर्वे धर्मतत्त्वार्थकाङ्क्षिणः ।
ऋषिं व्यासं पूरस्कृत्य गता बद्धरिकाश्रमे ॥ ५
नानावृक्षसमाकीर्णं फलपुष्पोपशोभितम् ।
नदीप्रस्रवणाकीर्णं पुष्पतीर्थैरलङ्कृतम् ॥ ६
स्रगपक्षिगणाब्जैश्च देवतायतनावृतम् ।
यज्ञगन्धर्वसिद्धैश्च नृत्यगीतसमाकुलम् ॥ ७
तस्मिन्नृषिसभामध्ये शक्तिपुत्रं पराशरम् ।
सुखासीनं महात्मानं सुनिसुख्यगणावृतम् ॥ ८
कृतमञ्जलिपुटो भूत्वा व्यासस्तु ऋषिभिः सह ।
प्रदक्षिणाभिवादैश्च स्तुतिभिः समपूजयत् ॥ ९

अथ सन्तुष्टमनसा पराशरमहामुनिः ।
 आहं सुस्वागतं ब्रूहीत्यासीनो मुनिपुङ्गवः ॥ १०
 व्यासः सुस्वागतं ये च ऋषयश्च समन्ततः ।
 कुशलं कुशलित्युक्त्वा व्यासः पृच्छत्यतः परम् ॥ ११
 यदि जानासि मे मक्तिं खेहाहा भक्तवत्सल ।
 धर्मं कथय मे तात अनुग्राह्यो ह्यहं तव ॥ १२
 श्रुता मे मानवा धर्मा वासिष्ठाः काश्यपास्तथा ।
 गार्गीया गौतमाश्चैव तथा चौशनसाः स्मृताः ॥ १३
 अत्रे विष्णोश्च सांवर्त्ता दाक्षा आङ्गिरसास्तथा ।
 शातातपाश्च हारीता याज्ञवल्करजताश्च ये ॥ १४
 कात्यायनजताश्चैव प्राचेतसजताश्च ये ।
 आपस्तम्बजता धर्माः शङ्खस्य लिखितस्य च ॥ १५
 श्रुता ह्येते भवत्प्रोक्ता श्रौतार्थांस्तेन विष्मृताः ।
 अस्मिन् मन्वन्तरे धर्माः कृतव्रैतार्दिके युगे ॥ १६
 सर्वे धर्माः कृते जाताः सर्वे नथाः कलौ युगे ।
 चातुर्वर्ष्यसमाचारं किञ्चित् साधारणं वद ॥ १७
 व्यासवाक्यावसाने तु मुनिमुख्यः पराशरः ।
 धर्मस्य निर्णयं प्राह सूक्ष्मं स्थूलञ्च विस्तरात् ॥ १८
 शृणु पुत्र प्रवक्ष्ये ऽहं शृण्वन्तु ऋषयस्तथा ।
 कल्पे कल्पे क्षयोत्पत्तौ ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ १९
 श्रुतिः स्मृतिः सदाचारा निर्णेतव्याश्च सर्वदा ।
 न कश्चिद्देवकर्ता च वेदकर्ता चतुर्गुण्डः ।
 तत्रैव धर्मं स्मरति मनुः कल्पान्तरान्तरे ॥ २०

अथे कृतयुगे धर्मास्त्रेतायां द्वापरे परे ।
 अथे कलियुगे नृणां युगरूपानुसारतः ॥ २१
 तपः परं कृतयुगे त्रेतायां ज्ञानमुच्यते ।
 द्वापरे यज्ञमित्युर्ध्वानमेकं कलौ युगे ॥ २२
 कृते तु मानवो धर्मास्त्रेतायां गौतमः स्मृतः ।
 द्वापरे शङ्खलिखितौ कलौ पराशरः स्मृतः ॥ २३
 त्यजेद्देशं कृतयुगे त्रेतायां ग्राममुत्सृजेत् ।
 द्वापरे कुलमेकन्तु कर्त्तारश्च कलौ युगे ॥ २४
 कृते सभाषणात् पापं त्रेतायाञ्चैव दर्शनात् ।
 द्वापरे चान्नमादाय कलौ पतति कर्मणा ॥ २५
 कृते तु तत्क्षणाच्छापस्त्रेतायां दशभिर्दिनैः ।
 द्वापरे मासमात्रेण कलौ संवत्सरेण तु ॥ २६
 अभिगम्य कृते दानं त्रेतास्वाह्वय दीयते ।
 द्वापरे याचमानाय सेवया दीयते कलौ ॥ २७
 अभिगम्योत्तमं दानमाहृतश्चैव मध्यमम् ।
 अधमं वाचमानं चात् सेवादानञ्च निष्फलम् ॥ २८
 कृते चास्थिरताः प्राणास्त्रेतायां मांससंस्त्रिताः ।
 द्वापरे रुधिरं वाषत् कलावज्रादिषु स्थिताः ॥ २९
 धर्मा जितो ह्यधर्मेण जितः सत्योऽनृतेन च ।
 जिता भृत्यैस्तु राजानः स्त्रीभिश्च पुरुषा जिताः ॥ ३०
 स्त्रीदन्ति चान्निहोत्राणि गुरुपूजा प्रणश्यति ।
 कुमार्थश्च प्रसूयन्ते तस्मिन् कलि युगेसदा ॥ ३१
 युगे युगे च ये धर्मास्तत्र तत्र च ये द्विजाः ।
 तेषां निन्दा न कर्त्तव्या युगरूपा हि ते द्विजाः ॥ ३२

युगे युगे च सामर्थ्यं शेषं मुनिविभाषितम् ।
 पराशरेण चाप्युक्तं प्रायश्चित्तं प्रधीवते ॥ ३३
 अहमद्येव तद्धर्ममन्युस्मत्प्रव्रीमि वः ।
 चातुर्वर्ष्यसमाचारं शृणुध्वं मुनिपुङ्गवाः ॥ ३४
 पराशरमतं पुण्यं पवित्रं पापनाशनम् ।
 चिन्तितं ब्राह्मणार्थाय धर्मसंस्थापनाय च ॥ ३५
 चतुर्णामपि वर्णानामाचारो धर्मपालकः ।
 आचारभ्रष्टदेहानां भवेद्धर्मः पराश्रुतः ॥ ३६
 षट्कर्मभाभिरतो नित्यं देवतातिथिपूजकः ।
 हुतशेषन्तु भुञ्जानो ब्राह्मणो नावसीदति ॥ ३७
 सन्ध्या स्नानं जपो होमः स्वाध्यायो देवतार्चनम् ।
 वैश्वदेवातिथेयश्च षट्कर्मानि दिने दिने ॥ ३८
 प्रियो वा यदि वा द्वेष्यो मूर्खः पण्डित एव वा ।
 वैश्वदेवं तु सम्प्राप्तः सोऽतिथिः स्वर्गसंक्रमः ॥ ३९
 दूराध्वानं पश्चिन्नात् वैश्वदेवे उपस्थितम् ।
 अतिथिं तं विजानीयात्तातिथिः पूर्वमागतः ॥ ४०
 न पृच्छेद्भोवचरणं न स्वाध्यायव्रतानि च ।
 हृदयं कल्पयेत् तस्मिन् सर्वदेवमयो हि सः ॥ ४१
 नैकग्रामीणमतिथिं विप्रं साङ्गतिकं तथा ।
 अनित्यं ज्ञागतो यस्मात् तस्मादतिथिरुच्यते ॥ ४२
 अपूर्वः सुव्रती विप्रो अपूर्वो वातिथिस्तथा ।
 वेदाभ्यासरतो नित्यं द्वयोऽपूर्वा दिने दिने ॥ ४३
 वैश्वदेवे तु सम्प्राप्ते भिक्षुके गृहमागते ।
 सङ्कृत्य वैश्वदेवार्थं भिक्षां हत्ता विसर्जयेत् ॥ ४४

यती च ब्रह्मचारी च पक्वान्स्वामिनावुभौ ।
 तयोरवमदत्त्वा च भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ४५
 यतिहस्ते जलं दद्याद्भैक्षं दद्यात् पुनर्जलम् ।
 तद्भैक्षं मेरुणा तुष्यं तज्जलं सागरोपमम् ॥ ४६
 वैश्वदेवकृतान् दोषाञ्छक्तो भिक्षुर्ध्वं पोहितुम् ।
 न हि भिक्षुकृतान् दोषान् वैश्वदेवो व्यपोहति ॥ ४७
 अजन्त्वा वैश्वदेवन्तु भुञ्जते ये द्विजातयः ।
 सर्वे ते निष्कन्ता ज्ञेयाः पतन्ति नरकेऽशुचौ ॥ ४८
 शिरोवेष्टन्तु यो भुङ्क्ते यो भुङ्क्ते दक्षिणामुखः ।
 वामपादे करं न्यस्य तद्वै रक्षांसि भुञ्जते ॥ ४९
 यतये काञ्चनं दत्त्वा ताम्बुलं ब्रह्मचारिणे ।
 चौरैभ्योऽप्यभियं दत्त्वा दातापि नरकं व्रजेत् ॥ ५०
 पापो वा यदि चाच्छालो विप्रन्नः पितृघातकः ।
 वैश्वदेवे तु साध्यासः सोऽतिथिः स्वर्गसंक्रमः ॥ ५१
 अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृह्णात् प्रतिनिवर्त्तते ।
 पितरस्तस्य नाशन्ति दशवर्षशतानि च ॥ ५२
 न प्रसन्न्यातिगो विप्रो ह्यतिथिं वेदपारगम् ।
 अदददवमावन्तु भुक्त्वा भुङ्क्ते तु किस्विषम् ॥ ५३
 ब्राह्मणस्य मुखं क्षेपं निरुदकमकाण्डकम् ।
 व्यापयेत् सर्वबीजानि सा कृषिः सर्वकामिका ॥ ५४
 सुषोत्रे वापयेद्बीजं सुपुत्रे दापयेद्भजम् ।
 सुषोत्रे च सुपुत्रे च यत्क्षिप्तं नैव जन्मति ॥ ५५
 अनृता ज्ञानग्रीवाना यत्र भैक्षचरा द्विजाः ।
 तं ग्रामं दण्डयेद्वाजा चौरभक्तप्रदो हि सः ॥ ५६

क्षत्रियो हि प्रजा रक्षन् शस्त्रपाणिः प्रचण्डवत् ।
 विजित्य परसैन्यानि क्षितिं धर्मिण्य पालयेत् ॥ ५७
 न श्रीः कुलक्रमायाता स्वतपाङ्गिखितापि वा ।
 खड्गेनाक्रम्य मुञ्जीत वीरभोग्या वसुधरा ॥ ५८
 पुत्रं पुत्रं विचिनुयाम्लच्छेदं न कारयेत् ।
 मालाकार इवोत्तानेः न तथाकारकारकः ॥ ५९
 लोहकर्म तथा रत्नं गवाक्ष प्रतिपालनम् ।
 वाणिज्यं कृषिकर्माणि वैश्यवृत्तिरुदाहृता ॥ ६०
 शूद्राणां द्विजशूद्रा परो धर्मः प्रकीर्तितः ।
 अन्यथा कुरुते किञ्चित् तद्भवत् तस्य निष्फलम् ॥ ६१
 खण्डं मधु तैलञ्च दधि तक्रं घृतं पयः ।
 न दुष्पे च्छूद्रजातीनां कुर्यात् सर्वस्य विक्रयम् ॥ ६२
 अवित्रेयं मद्यमांसमभक्ष्यस्य च भक्षणम् ।
 अगम्यागमनञ्चैव शूद्रोऽपि नरकं व्रजेत् ॥ ६३
 कपिलाक्षीरपानेन ब्राह्मणीगमनेन च ।
 वैशाखरविवारेण शूद्रस्य नरकं भ्रवम् ॥ ६४
 इति पराशरेः धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

अतः परं गृह्यस्य धर्माचारं कलौ युगे ।
 धर्मं साधारणं शब्दं चानुर्विख्यात्रमागतम् ॥ १
 स मां ज्ञायते भूयः पराशरप्रचोदितः ।
 षट्कर्मिणिरतो विदुः कृषिकर्माणि कारयेत् ॥ २

पराशरसंहिता ।

हलमष्टगव्यं धर्म्यं षड्गवं मध्यमं कृतम् ।
 चतुर्गवं नृशंशानां द्विगवं वृषघातिनाम् ॥ १
 अघितं दूषितं शान्तं बलीवद् न योजयेत् ।
 हीनाङ्गं व्याघितं क्लीवं वृषं विप्रो न वाहयेत् ॥ ४
 स्थूलाङ्गं नीरुजं वृषं वृषभं घण्टवर्जितम् ।
 वाहयेद्दिवसस्यार्धं पश्चात् शान्तं समाचरेत् ॥ ५
 जव्यं देवार्चनं होमं स्वाध्यायश्चैवमभ्यसेत् ।
 एकद्वित्रिचतुर्विप्रान् भोजयेत् श्रातकान् द्विजः ॥ ६
 स्वयं कष्टे तथा चोच्ये घान्धैश्च स्वयमर्जितैः ।
 निर्वपेत् पञ्चब्रह्मानि क्रतुदीक्षाश्च कारयेत् ॥ ७
 तिला रसा न विक्रेया विक्रेया घान्धतः समाः ।
 विप्रश्चैषंविधा वृत्तिस्तृणकाष्ठादिविक्रयः ॥ ८
 संवत्सरेण यत् पापं मत्स्यघाती समाप्नुवाद् ।
 अयोमुखेन काष्ठेन तदैकाहेन खाङ्गली ॥ ९
 पाशको मत्स्यघाती च व्याधः शाकुनिकस्तथा ।
 अदाता कर्षकश्चैव पञ्चैते समभागिनः ॥ १०
 कण्ठनी पेदणो चुञ्जी उदकुम्भोऽथ मार्जनी ।
 पञ्च सूना गृहस्थस्य अहन्यहनि वर्तते ॥ ११
 वृक्षांश्छित्वा महीं भित्वा हत्वा तु सगकीटकान् ।
 कर्षकः खलु यन्नेन सर्वपापात् प्रमुच्यते ॥ १२
 यो न दद्याद्द्विजातिभ्यो राशिमूलमुपागतः ।
 स चौरः स च पापिष्ठो ब्रह्मघ्नं तं विनिर्द्देशेत् ॥ १३
 रात्रेः श्वा तु षड्भागं देवानाश्चैकविंशकम् ।
 त्रिप्राणां त्रिंशदं भागं कृषिकृत्ता न लिप्यते ॥ १४

क्षत्रियोऽपि कृषिं कृत्वा द्विजान् देवांश्च पूजयेत् ।
 वैश्यः शूद्रः सदा कुर्यात् कृषिवाणिज्यशिल्पकान् ॥ १५
 विक्रमं कुर्वते शूद्रा द्विजसेवाविवर्जिताः ।
 भवन्त्यस्यायुषस्ते वै पतन्ति नरकेषु च ।
 चतुर्थीमपि वर्षानामेष घर्मः सनातनः ॥ १६
 इति पराशरे घर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

अतः शुद्धिं प्रवक्ष्यामि जनने मरणे तथा ।
 दिनत्रयेण शुष्यन्ति ब्राह्मणाः प्रेतसूतके ॥ १
 क्षत्रियो द्वादशाहेन वैश्यः पञ्चदशाहकैः ।
 शूद्रः शुष्यति मासेन पराशरवचो यथा ॥ २
 उपासने तु विप्राणामङ्गशुद्धिस्तु जायते ।
 ब्राह्मणानां प्रसूतौ तु देहस्यर्षो विधीयते ॥ ३
 जाते विप्रो दशाहेन द्वादशाहेन भूमिपः ।
 वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो मासेन शुष्यति ॥ ४
 एकाहाच्छुष्यते विप्रो योऽग्निवेदसमन्वितः ।
 ब्रह्मात् केवलवेदस्तु द्विहीनो दशभिर्हिनैः ॥ ५
 जन्मकर्मपरिभ्रष्टः सम्योपासनवर्जितः ।
 नामधारकदिप्रस्य दशाहं सूतकं भवेत् ॥ ६
 एकपिण्डास्तु द्वादशाः पृथग्दारनिकेतनाः ।
 जन्मन्यपि विपत्तौ च भवेत् तेषां च सूतकम् ॥ ७
 ७ भयत्र दशाहानि कुलस्यासं न मुञ्चते ।
 दानं प्रतिशोचो ह मः स्वाध्यायेन निवर्त्तते ॥ ८

- प्राप्नोति सूतक्रं गोत्रे चतुर्थपुरुषेण तु ।
 हायाद्विच्छेदमाप्नोति पञ्चमो वात्मवंशजः ॥ ८
 चतुर्थं दशरात्रं स्यात् पश्चिन्ना पुंसि पञ्चमे ।
 षष्ठे चतुरहाच्छुद्धिः सप्तमे तु दिनत्रयम् ॥ १०
 पञ्चभिः पुरुषैर्युक्ता अथाद्देवाः सगोत्रिणः ।
 ततः षट्पुरुषाद्याश्च आर्षे भोज्याः सगोत्रिणः ॥ ११
 भृग्वग्निभरणे चैव देशान्तरच्छते तथा ।
 बाले प्रंते च सश्रासे सद्यःशौचं विधीयते ॥ १२
 .दशरात्रेष्वतीतिषु त्रिरात्राच्छुद्धिरिष्यते ।
 ततः संवत्सरादूर्ध्वं सचेलं ज्ञानमाचरेत् ॥ १३
 देशान्तरच्छतः कश्चित् सगोत्रः श्रूयते यदि ।
 न त्रिरात्रमहोरात्रं सद्यः स्नात्वा विशुध्यति ॥ १४
 आ त्रिपक्षात् त्रिरात्रं स्यादा षष्मासाश्च पश्चिणी ।
 अहः संवत्सरादर्वाक सद्यःशौचं विधीयते ॥ १५
 अजातदन्ता ते बाला ये च गर्भाद्विनिःसृताः ।
 न तेषामग्निसंस्कारो नाशौचं नोदकक्रिया ॥ १६
 यदि गर्भो विपद्येत स्रवते वापि योषिताम् ।
 यावन्मासंस्थितो गर्भा दिनं तावत् स सूतकः ॥ १७
 आ चतुर्थाद्भवेत् स्नावः पातः पञ्चमषष्ठयोः ।
 अत ऊर्ध्वं प्रसूतिः स्याद्दशाहं सूतकं भवेत् ॥ १८
 प्रसूतिकाले सम्प्राप्ते प्रसवे यदि योषिताम् ।
 जीवापत्ये तु गोत्रस्य छते मातुश्च सूतकः ॥ १९
 रात्रावेव समुत्पन्ने छते रजसि सूतके ।
 पूर्वमेव दिनं प्राद्यं यावन्नोदयते रविः ॥ २०

दन्तजातेऽशुजाते च कृतचूडे च संस्थिते ।
 अग्निसंस्कारार्णं तेषां त्विरात्रं सूतकं भवेत् ॥ २१ ।
 आ दन्तजननात् सद्य आ चूडीवैशिकी क्षता ।
 त्विरात्रमा व्रतात् तेषां दशरात्रमतःपरम् ॥ २२ ।
 गर्भे यदि विपत्तिः स्याद्दशाहं सूतकं भवेत् ।
 जीवन् जातो यदि प्रेतः सद्य एव विशुध्यति ॥ २३ ।
 स्त्रीणां चूडाव आदानात् संक्रमात् तदघःक्रमात् ।
 सद्यःशौचमथैकाहं त्विरहः पितृबन्धुषु ॥ २४ ।
 ब्रह्मचारी गृहे येषां ह्ययते च हुताशने ।
 सम्यक् न च कुर्वन्ति न तेषां सूतकं भवेत् ॥ २५ ।
 सम्यर्काद्गुह्यते विप्रो नान्यो दोषोऽस्ति ब्राह्मणे ।
 सम्यर्केषु निवृत्तस्य न प्रेतं नैव सूतकम् ॥ २६ ।
 शिल्पिणः कारुका वैद्या दासीदासाश्च नापिताः ।
 श्रोत्रियाश्चैव राजानः सद्यःशौचाः प्रकीर्तिता ॥ २७ ।
 सव्रती मन्त्रपूतश्च आहिताग्निश्च यो द्विजः ।
 रात्रश्च सूतकं नास्ति यस्य चेच्छति पार्थिवः ॥ २८ ।
 उद्यतो निधने दाने आर्त्तां विप्रो निमग्नितः ।
 तदेव ऋषिभिर्दृष्टं यथाकालेन शुध्यति ॥ २९ ।
 प्रसवे गृहमेधी तु न कुर्यात् सहरं यदि ।
 दशाहाच्छुध्यते माता अथगाह्य पिता शचिः ॥ ३० ।
 सर्वेषां शावमाशौचं मातापितोर्द्दशाहिकम् ।
 सूतकं मातुरेव स्यादुपसृश्य पिता शचिः ॥ ३१ ।
 यदि पत्न्यां प्रसूतायां सम्यक् कुरुते द्विजः ।
 सूतकान्तु भवेत् तस्य यदि विप्रः षडङ्गवित् ॥ ३२ ।

क्षीयं कर्त्तव्यते दोषो नान्यो दोषोऽस्ति ब्राह्मणे ।
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन सम्पन्नं वर्जयेद्द्विजः ॥ ३२
 विवाहोत्सवयज्ञेषु त्वन्तरा मृतसूतके ।
 पूर्वसंस्थितं द्रव्यं दौर्बमानं न दुष्यति ॥ ३४
 अन्तरा तु दशाहस्य पुनर्न रणजन्मनि ।
 तावत् स्यादशुचिर्ग्रो यावत् तत् क्वादिनिर्द्दयम् ॥ ३५
 ब्राह्मणार्थं विपन्नानां वन्दिगोमहयो तथा ।
 आहवेषु विपन्ननामेकरात्रन्तु सूतकम् ॥ ३६
 द्वाविमौ पुरुषौ लौके सूर्यमण्डलमेदकौ ।
 परिव्राड् योगधृक्त्तश्च रणे चाभिमुखे हतः ॥ ३७
 यत्र यत्र हतः शूरः शत्रुभिः परिवेष्टितः ।
 अक्षयान् लभते लोकान् यदि क्लीवं न भाषते ॥ ३८
 जितेन लभते लक्ष्मीं ऋतेनापि सुराङ्गनाः ।
 क्षणविध्वंसिकेऽमुष्मिन् का चिन्ता मरणे रणे ॥ ३९
 यस्तु मग्नेषु सैन्येषु विद्रवत्सु समन्ततः ।
 परिव्राता यदा गच्छेत् स च क्रतुफलं लभेत् ॥ ४०
 यस्य च्छेदक्षतं गानं शरशक्त्यष्टिमुद्गरैः ।
 देवकन्यास्तु तं वीरं गायन्ति रमयन्ति च ॥ ४१
 वराङ्गनासहस्राणि शूरमायोधने हतम् ।
 नागकन्याश्च धावन्ति मम भर्ता भवेदिति ॥ ४२

ललाटदेशाद्गुधिरं हि यस्य

तप्तस्य जन्तोः प्रविशेच्च वक्त्रे ।

सं सोमपाने न हि तस्य तुष्यं

सं ग्रामयज्ञे विधिवच्च दृष्टम् ॥ ४३

यं वज्रसहैस्तपसा च विद्यया

स्वर्गेषिणो बाल वथैव विप्राः ।

तथैव याम्येव हि तत्र वीराः

प्राणान् सुयुद्धेन पारित्यजन्तः ॥ ४४

अनाथं ब्राह्मणं प्रेतं ये वहन्ति द्विजातयः ।

पदे पदे वज्रफलमानुपूर्वाङ्गभन्ति ते ॥ ४५

असगोत्रमवन्मुञ्च प्रेतीभूतञ्च ब्राह्मणम् ।

नीत्वा च दाहयित्वा च प्राणायामेन शुध्यति ॥ ४६

न तेषामशुभं किञ्चिद्विजानां शुभकर्मणि ।

जलावगाहनात् तेषां शुद्धिं स्मृतिरितीरिता ॥ ४७

अनुगम्येच्छया प्रेतं ज्ञातिमज्ञातिमेव वा ।

स्नात्वा चैव तु स्पृष्ट्वाग्निं घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ ४८

क्षत्रियं क्षतमज्ञानदूब्राह्मणो योऽनुगच्छति ।

एकाहमशुचिर्भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यात् ॥ ४९

शवंच वैश्यमज्ञानादूब्राह्मणो योऽनुगच्छति ।

स्नात्वाशौचं द्विरात्रं च प्राणायामान् षडाचरेत् ॥ ५०

प्रेतीभूतन्तु यः शुद्धं ब्राह्मणो ज्ञानदुर्वलः ।

नवन्तमनुगच्छेत त्रिरात्रमशुचिर्भवेत् ॥ ५१

त्रिरात्रे तु ततः पूर्णे नदीं गत्वा समुद्रगाम् ।

प्राणायामशतं स्नात्वा घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ ५२

विनिर्वर्त्य यदा शूद्रा उदकान्तमुपस्थिताः ।

द्विजैस्तदानुगन्तव्या इति धर्माविदो विदुः ॥ ५३

तस्माद्भिजो स्रतं शुद्धं न स्पृशेन्न च दाहयेत् ।

दृष्टे सूर्यावलोकेन शुद्धिरेषा पुरातनी ॥ ५४

इति पाराशरे धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥ १ ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

अतिमानादति क्रोधात् स्नेहाद्वा यदि वा भयात् ।

उद्वग्नीयात् स्त्री पुमान् वा गतिरेषा विधीयते ॥ १

पूज्यो नितसम्पूर्णं अश्वे तमसि मज्जति ।

षष्टिं वर्षसहस्रानि नरकं प्रतिपद्यते ॥ २

नाशौचं नोदकं नान्निं नाश्रुपातंच कारयेत् ।

बोद्धारोऽग्निप्रदातारः पाशच्छेदकरास्तथा ॥ ३

तमल्लक्ष्णेण शुध्यन्तीत्येवमाह प्रजापतिः ।

गोभिर्हतं तयोर्दन्धं ब्राह्मणेन तु घातितम् ॥ ४

संस्पृशन्ति च ये विप्रा बोद्धारश्चाग्निदाश्च ये ।

अश्वेऽपि वातुगन्तारः पाशच्छेदकराश्च ये ॥ ४

तमल्लक्ष्णेण शुध्यन्ति कुश्वेर्त्रांश्च भोजनम् ।

अनहुत्सहितां गांच दद्युर्विप्राय दक्षिणाम् ॥ ५

त्यहमुष्णं पित्रेदापस्त्रहमुष्णं पयः पिवेत् ।

त्यहमुष्णं घृतं पीत्वा वायुभक्षो दिनत्रयम् ॥ ७

यो वै समाचरेद्विप्रः पतितादिष्वकामतः ॥ ८

मासार्धं मासमेकं वा मासद्वयमथापि वा ।

अर्द्धमर्द्धमेकं वा तदूर्ध्वं चैव तुत्समः ॥ ९

त्विरात्रं प्रथमे पक्षे द्वितीये कृच्छ्रमाचरेत् ।
 तृतीये चत्र पक्षेऽतुःकृच्छ्र सान्तपनं चरेत् ॥ १०
 चतुर्थं दशरात्रं स्यात् पराकः पंचमे मतः ।
 कुर्याद्वान्द्रायणं षष्ठे सप्तमे त्वैन्दवद्वयम् ॥ ११
 शुद्धार्थमष्टमे चैव षण्माशात् कृच्छ्रमाचरेत् ।
 पक्षसङ्गप्रमात्सेन सुवर्णान्यपि दक्षिणा ॥ १२
 ऋतुस्नाता तुःकाः नद्यरी भर्तारं नोपसर्पति ।
 सा सता नरकं याति विधवा च पुनः पुनः ॥ १३
 ऋतौ स्नातान्तु यो भार्यां सन्निधौ नोपगच्छति ।
 घोरायां भूषणहत्यायां युज्यते नात्र संशयः ॥ १४
 अदुष्टापतितां भार्यां यौवने यः परित्यजेत् ।
 सप्तजन्म भवेत् स्त्रीत्वं वैधव्यं च पुनः पुनः ॥ १५
 दरिद्रं व्याधितं मूर्खं भर्तारं या न मन्यते ।
 सा सता जायते व्याली वैधव्यं च पुनः पुनः ॥ १६
 ओषवाताहतं बीजं यथा क्षेत्रे प्ररोहति ।
 क्षेत्री तद्गमते बीजं न बीजी भागमर्हति ॥ १७
 तद्वत् परस्त्रियाः पुत्रौ द्वौ सुतौ कुण्डगोलकी ।
 पत्न्या जीवति कुण्डः स्नात्स्वतेः भर्तारि गोलकः ॥ १८
 औरसः क्षेत्रजश्चैव दत्तः कृत्रिमकः सुतः ।
 इष्ट्यान्मात्स पिता वापि स पुत्रो दत्तको भवेत् ॥ १९
 परिविन्निः परिवेत्ता यया च परिविद्यते ।
 सर्वे ते नरकं वान्ति दाढयाजकपंचमाः ॥ २०
 दारान्निहोत्रसंयोगं यः कुर्यादप्रजे सति ।
 परिवेत्ता स परिव्रेशः परिविन्निस्तु पूर्वजः ॥ २१

द्वौ कृच्छ्रो परिविन्देस्तु कन्यायाः कृच्छ्र एव च ।

कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ दातुश्च होता चान्द्रायणं चरेत् ॥ २२ ॥

कुम्भवामनषण्डेषु गग्देषु जडेषु च ।

जाताम्बे बधिरे मूके न दोषः परिवेदने ॥ २३ ॥

पितृव्यपुत्रः सापत्न्यः परनारीषुतस्तथा ।

द्वाराग्निहोत्रसंयोगे न दोषः परिवेदने ॥ २४ ॥

ज्येष्ठो भ्राता यदि तिष्ठेद्दाधानं नैव चिन्तयेत् ।

अनुज्ञातस्तु कुर्वीत शङ्कस्य वचनं यथा ॥ २५ ॥

नष्टे ष्टे प्रव्रजिते क्लीबे च पतिते पती ।

पंचास्त्रापत्सु नारीणां पतिरन्यो विधीयते ॥ २६ ॥

ष्टे भर्तारि या नारी ब्रह्मचर्यं व्यवस्थिता ।

सा ष्टता लभते स्वर्गं यथा ते ब्रह्मचारिणः ॥ २७ ॥

तिस्रः कोश्वर्द्धकोटी च यानि रोमाणि मानवे ।

तावत्कालं वसेत् स्वर्गं भर्तारं यानुगच्छति ॥ २८ ॥

व्यालग्राही यथा व्यालं बिलादुद्धरते बलात् ।

एवमुद्धृत्य भर्तारं तेनैव सह मोदते ॥ २९ ॥

इति धराशरे धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

श्वरकाभ्यां शृगालाद्यैर्यदि दृष्टस्तु ब्राह्मणः ।

स्नात्वा जपित गायत्रौ पवित्रां वेदमातरम् ॥ १ ॥

गवां शृङ्गोदके स्नातो महानद्यास्तु सङ्गमे ।

समुद्गर्दशनाद्वापि शुना दृष्टः शुचिर्भवेत् ॥ २ ॥

वेदविद्याव्रतस्नातः शुना दष्टस्तु ब्राह्मणः ।
 सहिरण्योदके स्नात्वा घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ ३
 सव्रतस्तु शुना दष्टस्त्रिरात्रं समुपोषितः ।
 घृतं कुशोदकं पीत्वा व्रतशेषं समापयेत् ॥ ४
 अव्रतः सव्रतो वापि शुना दष्टो भवेद्विजः ।
 प्रणियत्य भवेत् पुत्रो विप्रैश्चानुनिरीक्षितः ॥ ५
 शुनाघ्रातावलीढस्य नखैर्विलिखितस्य च ।
 अग्निः प्रक्षालनाच्छुद्धिरग्निना चोपचूलनम् ॥ ६
 शुना च ब्राह्मणी दष्टा जम्बकेन वृकेण वा ।
 उदितं सोमनक्षत्रं दृष्ट्वा सद्यः शुचिर्भवेत् ॥ ७
 कृत्वापक्षे यदा सोमो न दृश्येत कदाचन ।
 यां दिशं व्रजते सोमस्तां दिशं चावलोकयेत् ॥ ८
 असद्ब्राह्मणके ग्रामे शुना दष्टस्तु ब्राह्मणः ।
 घृषं प्रदक्षिणीकृत्य सद्यः स्नानाद्दिशुध्यति ॥ ९
 चण्डालेन श्वपाकेन गोभिर्दिप्रैर्हतो यदि ।
 आहिताग्निर्हतो विप्रो विषेणात्महतो यदि ॥ १०
 दहत्तं ब्राह्मणं विप्रो लोकाग्नौ मन्त्रवर्जितम् ।
 स्पृष्ट्वा चोद्य च दध्वा च सपिण्डेषु च सर्वा ॥ ११
 प्राजापत्यं चरेत् पश्चाद्दिप्राणामनुशासनात् ।
 दग्धास्थीनि पुनर्दृष्ट्य चीरैः प्रक्षालयेद्विजः ॥ १२
 पुनर्दहेत् स्वकाग्नौ तन्मन्त्रेण च पृथक् पृथक् ।
 आहिताग्निर्द्विजः कश्चित् प्रवसन् कालचोदितः ॥ १३
 देहनाशमनुप्राप्तस्तस्याग्निर्वर्जिते गृहे ।
 श्रौतान्निहोवसंस्कारः श्रूयतामपिसप्तमाः ॥ १४

क्षणाजिनं समास्तीर्थं कुशैश्च पुरुषाकृतिम् ।
 षट्शतानि शतंचैव पलाशानांच वृन्तकम् ॥ १५
 चत्वारिंशच्छिरे दद्यात् षष्ठिं कण्ठे विनिर्द्दिशेत् ।
 बाहुभ्यांच शतं दद्याद्बुलीषु दशैव तु ॥ १६
 शतंचोरसि सन्दद्यात् त्रिंशच्चैवोदरे न्यसेत् ।
 अष्टौ वृषणयोर्द्द्यात् पंच मेद्रे च विन्यसेत् ॥ १७
 एकत्रिंशतिमूर्ध्यां जानुजङ्घे च विंशतिम् ।
 पादाङ्गुल्योः शतार्धं च पत्राणि च तथा न्यसेत् ॥ १८
 शय्यां शिम्ने विनिक्षिप्य अरणीं वृषणे तथा ।
 शृङ्गं दक्षिणहस्तेन वामहस्ते तथोपसत् ॥ १९
 कर्णे चोदूखलं दद्यात् षष्ठे च मूषलं ततः ।
 निक्षिप्योरसि वृषदं तण्डुलाज्यतिलान् मुखे ॥ २०
 श्रोत्रे च प्रोक्षणीं दद्यादाज्यस्थालींच चक्षुषोः ।
 कर्णेनेत्रे मुखे घ्राणे हिरण्यशकलं क्षिपेत् ॥ २१
 अग्निहोत्रोपकरणं गात्रे शेषं प्रविन्यसेत् ।
 असौ स्वर्गाय लोकाय स्वाहेति च घृताहुतीः ॥ २२
 दद्यात् पुत्रोऽथवा भ्राता ह्यन्ये वापि स्वधर्मणः ।
 यथा दहनसंस्कारस्तथा कार्यं विचक्षणैः ॥ २३
 ईदृशन्तु विधिं कुर्याद्ब्रह्मलोके गतिर्भ्रुवम् ।
 ये दहन्ति द्विजास्तन्तु ते यान्ति परमां गतिम् ॥ २४
 अन्यथा कुर्वते किंचिदात्मबुद्धिप्रबोधिताः ।
 भवन्त्यत्यायुषस्ते वै पतन्ति नरके भ्रुवम् ॥ २५
 इति पाशाशरे धर्मशास्त्रे पंचमोऽध्यायः ॥ ५

षष्ठोऽध्यायः ।

अतपरं प्रवक्ष्यामि प्राणिवहत्यासु निष्कृतिम् ।
 पराशरेण पूर्वोक्तं मन्वर्थेऽपि च विस्तृताम् ॥ १
 हंससारसक्रौचांश्च चक्रवरकं सकुक्कुटम् ।
 जलपादांश्च शरभमहोरात्रेण शुध्यति ॥ २
 बला ताटिष्ठिभानां च शुकपारावतादिनाम् ।
 चाटिनां च बकानां च शुध्यते नक्तभोजनात् ॥ ३
 भासकाक्रकपोतानां सारीतिस्त्रि रिघातकः ।
 अन्तर्जले उभे सन्ध्ये प्राणायामेन शुध्यति ॥ ४
 गृध्रश्येनशिखिग्राहचाषोलूकनिपातने ।
 अयक्ताशी दिनं तिष्ठेत् त्रिकालं मारुताशनः ॥ ५
 वलुणीचटकानां च कोकिलाखच्चरीटकान् ।
 खावकान् रक्तपादांश्च शुध्यन्ते नक्तभोजनात् ॥ ६
 कारणडवचकोराणां पिङ्गलाकुररश्च च ।
 भरद्वाजनिहन्ता च शुध्यते शिवपूजनात् ॥ ७
 मेरुण्डश्येनभासं च पारावतकपिञ्जलान् ।
 पक्षिणामेव सर्वेषामहोरात्रेण शुध्यति ॥ ८
 हत्वा नकुलमार्जारसर्पाजगरङ्गण्डुभान् ।
 कृशरं भोजयेद्विप्रान् लौहदण्डं च दक्षिणाम् ॥ ९
 शतकीशयकागोधामत्स्यकूर्माभिपातने ।
 दन्ताकफलभोक्ता च ह्यहोरात्रेण शुध्यति ॥ १०
 वृकजम्बुकऋक्षाणां तरक्षूणां च घातति ।
 तिलप्रस्थं द्विजे दद्याद्वायुभक्षो दिनत्रयम् ॥ ११

अजैगवयतुरङ्गानां महिषोद्भिनिघातने ।
 शुध्यते सवरात्रेण विप्राणां तर्पणेन च ॥ १२
 अगं रुरुं वराहं च अज्ञानादवस्तु घातयेत् ।
 अकालकृष्टमग्नीयादहोरात्रेण शुध्यति ॥ १३
 एवं चतुष्पदानां च सर्वेषां वनचारिणाम् ।
 अहोरात्रोषितस्त्रिष्ठेज्जपत् वै जातवेदसम् ॥ १४
 शिल्पिनं कारुकं शूद्रं स्त्रियं वा यस्तु घातयेत् ।
 प्राजापत्यद्वयं कुर्याद् दृषेकादश दक्षिणा ॥ १५
 वैश्यं वा क्षत्रियं वापि निर्दोषमभिघातयेत् ।
 सोऽतिकृच्छ्रद्वयं कुर्याद्दोत्रिंशदक्षिणां ददेत् ॥ १६
 वैश्यं शूद्रं क्रियासक्तं विकर्मस्थं द्विजोत्तमम् ।
 हत्वा चान्द्रायणं कुर्याद्दद्याद्दोत्रिंशदक्षिणाम् ॥ १७
 क्षत्रियेणापि वैश्येन शूद्रेणैवेतरेण वा ।
 चण्डालवधसम्प्राप्तः कृच्छ्राद्धेन विशुध्यति ॥ १८
 चौरः श्वपाकचाण्डाला विप्रेणापि हता यदि ।
 अहोरात्रोपवासेन प्राणायामेन शुध्यति ॥ १९
 श्वपाकं वापि चाण्डालं विप्रः सम्भाषते यदि ।
 द्विजसम्भाषणं कुर्याद्गायत्रीं वा सकृज्जपेत् ॥ २०
 चण्डालैः सह सुप्तस्तु त्विरात्रमुपवासयेत् ।
 चाण्डालैकपथं गत्वा गायत्रीस्मरणाच्छुचिः ॥ २१
 चण्डालदर्शनेनैष आदित्यमवलोकयेत् ।
 चण्डालस्पर्शने चैव सचेलं स्नानमाचरेत् ॥ २२
 चण्डालखलुवापीषु पीत्वा सखिलमग्रजः ।
 अज्ञानाच्चैव नक्तनेन त्वहोरात्रेण शुध्यति ॥ २३

चण्डालभाण्डसंसृष्टं पीत्वा कूपगतं जलम् ।
 गोमूत्रयावकाहारस्त्रिरात्रच्छ्विमाप्नुयात् ॥ २४
 चण्डालोदकभाण्डे तु अज्ञानात् पिवते जलम् ।
 तत्क्षणात् क्षिपते यस्तु प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ २५
 यदि न क्षिपते तोयं शरीरे यद्य जीर्ण्यति ।
 प्रजापत्यं न दातव्यं कृच्छ्रं सान्तपनं चरेत् ॥ २६
 चरेत् सान्तपनं विप्रः प्राजापत्यन्तुः क्षत्रियः ।
 तर्दन्तु चरेद्वैश्यः पादं शूद्रस्य दापयेत् ॥ २७
 भाण्डस्थमन्यजनान्तु जलं दधि पयः पिवेत् ।
 ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्वः शूद्रश्चैव प्रमादतः ॥ २८
 ब्रह्मकूर्चोपवासेन द्विजातीनान्तु निष्कृतिः ।
 शूद्रस्य चोपवासेन तथा दानेन शक्तिः ॥ २९
 ब्राह्मणो ज्ञानतो भूङ्क्ते चण्डालान्नं कदाचन ।
 गोमूत्रयावकाहाराहशरात्रेण शुध्यति ॥ ३०
 एकैकं ग्रासमग्नीयाहोमूत्रयावकस्य च ।
 दशाहं नियमस्थस्य व्रतं तत्र विनिर्दिशेत् ॥ ३१
 अविज्ञातश्च चण्डालः सन्तिष्ठेत् तस्य वैश्वनि ।
 विज्ञाते तूपसशस्य द्विजाः कुर्वन्त्यनुग्रहम् ॥ ३२
 ऋषिवक्त्राच्छ्रुता धर्माद्यायन्ते वेदपावनाः ।
 पतन्तमुद्धरेयुस्ते धर्मान्नं पांपसङ्कटात् ॥ ३३
 दध्ना च सर्पिषा चैव क्षीरगोमूत्रयावकम् ।
 भुञ्जीत सह सर्वैश्च त्विसन्ध्यमवगाहनम् ॥ ३४
 त्राहं भुञ्जीत दध्ना च त्राहं भुञ्जीत सर्पिषा ।
 त्राहं क्षीरेण भुञ्जीत एकैकेन दिनत्रयम् ॥ ३५

भावदुष्टं न भुञ्जीयान्नोच्छिष्टं क्षमिदूषितम् ।
 त्रिपलं दधिदुहस्य पलमेकन्तु सर्पिषः ॥ ३६
 भक्षणा तु भवेच्छुद्धिरुभयोस्ताम्रकांस्ययोः ।
 जलशौचेन वस्त्राणां परित्यागेन चन्दयम् ॥ ३७
 कुसुभगुडकार्पासलवणं तैलसर्पिषी ।
 द्वारे कृत्वा तु धान्यानि गृहे दद्याद्दुताशनम् ॥ ३८
 एवं शुद्धस्ततः पश्चात् कुर्वाद्ब्राह्मणभोजनम् ।
 त्रिंशतं गा वृषश्चैकं दद्याद्विप्रेषु दक्षिणाम् ॥ ३९
 पुनर्लेपनया तेन होमजप्येन शुध्यति ।
 आंधारेण च विप्राणां भूमिदोषो न विद्यते ॥ ४०
 रजकी चर्मकारी च लुब्धकश्च पुकसी ।
 चातुर्वर्ष्यगृहे यस्य ह्यज्ञानादधितिष्ठति ॥ ४१
 ज्ञात्वा तु निष्कृतिं कुर्वात् पूर्वाक्तस्याहमेव च ।
 गृहदाहं न कुर्वीतायन्यत् सर्वञ्च कारयेत् ॥ ४२
 गृहस्याभ्यन्तरे गच्छेच्चाण्डालो यस्य कश्चचित् ।
 तस्माद्गृहाद्दिनिःसृत्य गृहभाण्डानि वर्जयेत् ॥ ४३
 रसपूर्णन्तु यज्ञाण्डं न त्यजेच्च कदाचन ।
 गोरसेन तु सन्निभ्रैर्जलैः प्रोच्रेत् समस्ततः ॥ ४४
 ब्राह्मणश्च व्रणद्वारे पूयशोणितसम्भवे ।
 क्षमिरुत्पद्यते यस्य प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ ४५
 गवां मूत्रपुरीषेण दध्ना क्षीरेण सर्पिषा ।
 त्वहं स्नाता च पीत्वा च क्षमिदुष्टः शुचिर्भवेत् ॥ ४६
 क्षत्रियोऽपि सुवर्णश्च पञ्चभाषान् प्रदापयेत् ।
 गोदक्षिणान्तु वैश्याप्युपवासं विनिर्दिशेत् ॥ ४७

शुद्धाणां नोपवासः स्याच्छूद्रो दानेन शुध्यति ।
 ब्राह्मणास्तु नमष्कृत्य पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४८
 अच्छिद्रमिति यद्वाक्यं यजन्ति क्षितिदेवताः ।
 प्रथम्य शिरसा धार्यमग्निष्टोमफलं हि तत् ॥ ४९
 व्याधिव्यसनिनिशान्ते दुर्भिक्षे डामरे तथा ।
 उपवासो व्रतो होमो द्विजसम्पादितानि वा ॥ ५०
 अथवा ब्राह्मणास्तुष्टाः स्वयं कुर्वन्त्यनुग्रहम् ।
 सर्वधर्ममवाप्नोतिः द्विजैः संवर्द्धितापि वा ॥ ५१
 दुर्बलेऽनुग्रहः कार्श्यस्तथा वै बालवृद्धयोः ।
 अतोऽन्यथा भवेद्दोषस्तस्मान्बानुग्रहः स्मृतः ॥ ५२
 स्नेहाद्वा यदि वा लोभाद्भयादज्ञानतोऽपि वा ।
 कुर्वन्त्यनुग्रहं ये वै तत्पापं तेषु गच्छति ॥ ५३
 शरीरस्यात्यये प्राप्ते वदन्ति नियमन्तु ये ।
 महत्कार्योपरोधेन न स्वस्थस्य कदाचन ॥ ५४
 स्वस्थस्य मूढा कुर्वन्ति नियमन्तु वदन्ति ये ।
 ते तस्य विघ्नकर्तारः पतन्ति नरकेऽशुचौ ॥ ५५
 स एव नियमस्त्याज्यो ब्राह्मणां योऽवमन्यते ।
 वृथा तस्योपवासः स्यान्न स पुण्येन युज्यते ॥ ५६
 स एव नियमो ग्राह्यो यं यं कोऽपि वदेद्विजः ।
 कुर्याद्वाक्यं द्विजानाञ्च अकुर्वन् ब्रह्महा भवेत् ॥ ५७
 उपवासो व्रतञ्चैव स्नानं तीर्थं जपस्तपः ।
 विप्रैः सम्पादितं यस्य सम्पन्नं तस्य तद्भवेत् ॥ ५८
 व्रतच्छिद्रं तपश्छिद्रं यच्छिद्रं यज्ञकर्मणि ।
 सर्वं भवति निच्छिद्रं ब्राह्मणैरुपपादितम् ॥ ५९

ब्राह्मणा जुहुमं तीर्थं निर्जनं सर्वकामदम् ।
 तेषां वाक्योदकेनैव शुध्यन्ति मलिना जनाः ॥ ६०
 ब्राह्मणा यानि भाषन्ते भाषन्ते तानि देवताः ।
 सर्वदेवमया विप्रा न तद्वचनमन्यथा ॥ ६१
 अनाद्ये कीटसंयुक्ते मक्षिकाकीटदूषिते ।
 अन्तरा संस्पृशेच्चापस्तदन्नं भक्षणा स्पृशेत् ॥ ६२
 भुञ्जानो हि यदा विप्रः पादं हस्तेन संस्पृशेत् ।
 उच्छिष्टं हि स वै भुङ्क्ते योभुङ्क्ते मुक्तभाजने ॥ ६३
 मादुकास्थो न भुञ्जीत पर्यङ्के संस्थितोऽपि वा ।
 शुना चाण्डालदृष्टो वा भोजनं परिवर्जयेत् ॥ ६४
 पक्वान्नञ्च निषिद्धं यदन्नशुद्धिं तथैव च ।
 यथा पराशरेणोक्तं तथैवाहं वदामि वः ॥ ६५
 मितं द्रोणादकस्थान्नं काकखानोपघातितम् ।
 केनैतच्छुध्यति चान्नं ब्राह्मणेभ्यो निवेदयेत् ॥ ६६
 काकखानावलीढन्तु द्रोणान्नं न परित्यजेत् ।
 वेदवेदाङ्गविद्विप्रैर्धर्मशास्त्रानुपालकैः ॥ ६७
 प्रस्थो द्वात्रिंशतिद्रोणः स्मृतो द्विप्रस्थ आदकः ।
 ततो द्रोणादकस्थान्नं श्रुतिस्मृतिविदो विदुः ॥ ६८
 काकखानावलीढन्तु गवाघ्नान्नं खरेण वा ।
 स्वल्पमन्नं त्यजेद्विप्रः शुद्धिर्द्रोणादके भवेत् ॥ ६९
 अन्नस्योद्भृत्य तन्मात्रं यच्च नोपहतं भवेत् ।
 सुवर्णादिकमभ्युक्ष्य हुताग्नेनैव तापयेत् ॥ ७०

हुताग्नेन संस्पृष्टं सुवर्णसलिलेन च ।

विप्राणां ब्रह्मघोषेण भौज्यं भवति तत्क्षणात् ॥ ७९

इति पराशरे धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

अथातो द्रव्यसंशुद्धिः पराशरवचो यथा ।

दारवाणान्तु पात्राणां तक्षणाच्छुद्धिरिष्यते ॥ १

मार्ज्जनादयन्नपात्राणां पाणिना यन्नकर्मणि ।

चामसानां ग्रहाणाञ्च शुद्धिः प्रक्षालनेन तु ॥ २

चरणाञ्च सुवाणाञ्च शुद्धिरूपेण वारिणा ।

भस्मना शुध्यते कांस्यं ताम्बा स्नेन शुध्यति ॥ ३

रजसा शुध्यते नारी विकलं या न गच्छति ।

नदी वेगेन शुध्येत लेपो यदि न दृश्यते ॥ ४

वापीकूपतडागेषु दूषितेषु कथंचन ।

उद्धृत्य वै घटशतं पंचगव्येन शुध्यति ॥ ५

अष्टवर्षा भवेद्गौरी नववर्षा तु रोहिणी ।

दशवर्षा भवेत् कन्या अत ऊर्ध्वं रजस्वला ॥ ६

प्राप्ते तु द्वादशे वर्षे चः कन्यां न प्रयच्छति ।

मासि मासि रजस्तस्याः पिवन्ति पितरः स्वयम् ॥ ७

माता चैव पिता चैव ज्येष्ठो भ्राता तथैव च ।

त्रयस्ते नरकं यान्ति दृष्ट्वा कन्यां रजस्वलाम् ॥ ८

वस्तां समुद्दिहत् कन्यां ब्राह्मणोऽज्ञानमोहितः ।

असन्नाथोऽप्यपाङ्क्तैः स विप्रो वृषलीपति ॥ ९

धः करोत्येकुरात्रेण वृषलीसेवनं द्विजः ।

स भैक्षभुग्जपन्निधं त्रिभिर्वर्षैर्विशुध्यति ॥ १०

अक्षं गते यदा सूर्ध्वं चाण्डालं पतितं स्त्रियम् ।

सूतिकां स्पृशतश्चैव कथं शुद्धिर्विधीयते ॥ ११

जातवेदं सुवर्णांश्च सोमभागं विलोक्य च ।

ब्राह्मणानुगतश्चैव ज्ञानं कृत्वा विशुध्यति ॥ १२

स्पृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी ब्राह्मणी तथा ।

तावत् तिष्ठेन्निराहारा त्रिरात्रेणैव शुध्यति ॥ १३

स्पृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी क्षत्रिया तथा ।

अर्धकृच्छ्रं चरेत् पूर्वा पादमेकमनन्तरा ॥ १४

स्पृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी वैश्यजा तथा ।

पादोनंचैव पूर्वायाः परायाः कृच्छ्रपादकम् ॥ १५

स्पृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी शूद्रजा तथा ।

कृच्छ्रेण शुध्यते पूर्वा शूद्रा दानेन शुध्यति ॥ १६

ज्ञाता रजस्वला या तु चतुर्थेऽहनि शुध्यति ।

कुर्वाद्रजोनिवृत्तौ तु दैवपितृप्रदिकर्म च ॥ १७

रोगेण यद्रजः स्त्रीणामन्वहन्तु प्रवर्त्तते ।

नाशुचिः सा ततस्तेन तत् स्याद्वै कारिकं मतम् ॥ १८

प्रथमेऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनी ।

तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥ १९

आतुरे स्नान उत्पन्ने दशकृत्वो ह्यनातुरः ।

स्नात्वा स्नात्वास्पृशेदेनं ततः शुध्येत्स आतुरः ॥ २०

उच्छिष्टोच्छिष्टसंसृष्टः शुना शूद्रेण वा द्विजः ।

उपोथ रजनीमेकं पंचगव्येन शुध्यति ॥ २१

अमुच्छिष्टेन शूद्रेण स्यर्घ्यं स्नानं विधियते ।
 उच्छिष्टेन च संस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ २१
 भक्षणा शुध्यते कांक्ष्यं सुरया यत्र लिप्यते ।
 सुरामात्रेण संस्पृष्टं शुध्यतेऽग्न्युपलेपनैः ॥ २३
 गवाष्टातानि कांक्ष्यानि श्वकाकोपहतानि च ।
 शुध्यन्ति दशभिः चारैः शूद्रोच्छिष्टानि यानि च ॥ २४
 गण्डूषं पादशौचं च कृत्वा वै कांक्ष्यभाजने ।
 यस्मात्तान् भुवि निक्षिप्य उद्धृत्य पुनराहरेत् ॥ २५
 चायसेष्वपमारेण सीसस्थान्नो विशोधनम् ।
 दन्तमस्थि तथा शृङ्गं रौप्यं सोवर्णभाजनम् ॥ २६
 मणिपाषाणशङ्खाश्च एतान् प्रक्षालयेज्जलैः ।
 पाषाणं तु पुनर्घृष्टिरेषा शुद्धिरुदाहृता २७
 खड्गाण्डदहनाच्छुद्धिर्धान्यामां मर्ज्जनादपि ॥ २८
 अङ्गिस्तु प्रोक्ष्यं शौचं वह्नां धान्यवाससाम् ।
 प्रक्षालनेन त्वत्यानामङ्गिः शौचं विधीयते ॥ २९
 वेणुवल्कलचीराणां क्षौमकार्पासवाससाम् ।
 क्षौर्णानां नेप्रपट्टानां जलाच्छौचं विधीयते ॥ ३०
 तुलिकाद्युपधानानि पीतरक्ताम्बराणि च ।
 शोधयित्वा कर्कतापेन प्रोक्षयित्वा शुचिर्भवेत् ॥ ३१
 मुद्गोपस्करसूर्पाणां श्यामस्य फलचर्मणाम् ।
 तृणकाष्ठादिरज्जुनामुदकप्रोक्ष्यं मतम् ॥ ३२
 मार्जारमक्षिकाकीट-पतङ्गहमिदं दुराः ।
 मेधामेधं स्पृशन्त्येव नोच्छिष्टान् मयुरव्रवीत् ॥ ३३

भूमिं स्पृष्ट्वागतं तोयं यथाप्यन्योन्यविप्रुषः ।
 भूक्तोच्छिष्टं तथा स्नेहं नोच्छिष्टं मग्नुरववीत् ॥ ३४
 ताम्बुलेक्षुफले चैव भुक्तस्नेहानुलेपने ।
 मधुपर्कं च सोमे च नोच्छिष्टं मग्नुरववीत् ॥ ३५
 रथ्याकर्हमतोवानि नावः पत्न्यसृष्ट्यानि च ।
 मरुताकर्ण्य शुभ्रन्ति पक्वोष्टकचितानिच ॥ ३६
 अदुष्टाः सन्तता धारा वातोद्भूताश्च रेणवः ।
 स्त्रियो वृद्धाश्च बालाश्च न दुष्यन्ति कदाचन ॥ ३७
 क्षुते निष्टीवने चैव दन्तोच्छिष्टे तथापृते ।
 पतितानाश्च सन्नापे दक्षिणं त्रवणं स्पृशेत् ॥ ३८
 अग्निरापश्च वेदाश्च सोमसूर्यानिष्ठास्तथा ।
 एते सर्वेऽपि विप्राणां ओम् त्रिष्ठन्ति दक्षिणे ॥ ३९
 प्रभासादीनि तीर्थानि गङ्गाद्याः सरितस्तथा ।
 विप्रस्य दक्षिणे कर्णं सान्निध्यं मग्नुरववीत् ॥ ४०
 देशभङ्गे प्रवासे वा व्याधिषु व्यसनेष्वपि ।
 रक्षेदेव स्वदेहादि पञ्चाङ्गं समाचरेत् ॥ ४१
 येन केन च धर्मिण्यद्बुना दाहणेन च ।
 उद्धरेद्दीनमात्मानं समर्थो धर्ममाचरेत् ॥ ४२
 आपत्काले तु सम्प्राप्ते शौचाचारं न चिन्तयेत् ।
 स्वयं समुहरेत् पश्चात् स्वस्थो धर्मं समाचरेत् ॥ ४३
 इति पाराशरे धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अष्टमोऽध्यायः ।

गवां बन्धनयोक्त्रे तु भवेन्मृत्युरकामतः ।
 अक्रामात् कृतपापस्य प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १
 वेदवेदाङ्गविदुषां धर्मशास्त्रं विजानताम् ।
 स्वकर्मरतविप्राणां स्वकं पापं निवेदयेत् ॥ २
 अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि उपस्थानस्य लक्षणम् ।
 उपस्थितो हि न्यायेन व्रतादेशनमर्हति ॥ ३
 सद्यो निःसंशये पापे न भुञ्जीतानुपस्थितः ।
 भुञ्जानो वर्धयेत् पापं पर्षदयत्र न विद्यते ॥ ४
 संशये तु न भोक्तव्यं यावत् कार्यविनिश्चयः ।
 प्रमादस्य न कर्त्तव्यो यथैवासंशयस्तथा ॥ ५
 कृत्वा पापं न गूहेत गुह्यमानं विवर्धते ।
 स्वल्पं वाथ प्रभूतं वा धर्मविद्भ्रगो निवेदयेत् ॥ ६
 ते हि पापे कृते वेद्या हन्तारश्चैव पापनाम् ।
 व्याधितस्य यथा वैद्या बुद्धिमन्तो रुजापहाः ॥ ७
 प्रायश्चित्ते समुत्पन्ने ह्रीमान् सत्यपरायणः ।
 मुहुरार्ज्वसम्पन्नः शुद्धिं गच्छेत मानवः ॥ ८
 सचेलं वाग्यतः स्नात्वा क्लिन्नवासाः समाहितः ।
 क्षत्रियो वाथ वैश्यो वा ततः पर्षदमाव्रजेत् ॥ ९
 उपस्थाय ततः शीघ्रमार्त्तिलान् धरणीं व्रजेत् ।
 शान्तैश्च शिरसा चैव न च किञ्चिदुदाहरेत् ॥ १०
 सावित्राश्चापि गायत्र्याः सन्ध्योपाख्यन्निर्कार्ययोः ।
 अज्ञानात् कृषिकर्त्तारो ब्राह्मणा नामधारकाः ॥ ११

अत्रतानाममन्त्राणां जातिमात्रोपजीविनाम् ।
 सहस्रशः समेतानां परिषत्त्वं न विद्यते ॥ १२
 यद्वदन्ति तमोमूढा मूर्खा धर्ममतहिदः ।
 तत् पापं शतधा भूत्वा तद्वक्तुरधिगच्छति ॥ १३
 अज्ञात्वा धर्मशास्त्राणि प्रायश्चित्तं ददाति यः ।
 प्रायश्चित्ती भवेत् पृतः किल्बिषं परिषद्व्रजेत् ॥ १४
 चत्वारो वा त्रयो वापि यद्व्रूयुर्देपारगाः ।
 स धर्मं हूति विज्ञेयो नेतरैस्तु सहस्रशः ॥ १५
 प्रसृणामार्गं मार्गन्तो ये धर्मं प्रवदन्ति वै ।
 तेषामुद्विजते पापं सम्भूतगुणावादिनाम् ॥ १६
 यथाश्मनि स्थितं तोयं मरुतार्कणं शुध्यति ।
 एवं परिषदादेशान्नाशयेदेव दुष्कृतम् ॥ १७
 नैव गच्छति कर्तारं नैव गच्छति पर्वदम् ।
 मारुतार्काहिसंयोगात् पापं नश्यति तोयवत् ॥ १८
 अनाहिताग््नयो येऽन्ये वेदवेदाङ्गपारगाः ।
 पञ्च त्रयो वा धर्मज्ञाः परिषत् सा प्रकीर्त्तिता ॥ १९
 मुनीनामाम्रविद्यानां द्विजानां यज्ञयाजिनाम् ।
 वेदव्रतेषु स्नातानामेकोऽपि परिषद्भवेत् ॥ २०
 पञ्च पूर्वं मया प्रोक्तास्तेषाञ्चैव त्वसम्भवे ।
 स्वदृष्टिपरितुष्टा ये परिषत् सा प्रकीर्त्तिता ॥ २१
 अत ऊर्ध्वन्तु ये विप्राः केवलं नामधारकाः ।
 परिषत्त्वं न तेषां वै सहस्रगुणितेष्वपि ॥ २२
 यथा काष्ठमग्नीं हस्ती यथा चूर्णमयो मृगः ।
 ब्राह्मणास्त्वनधीयानास्त्रयस्ते नामधारकाः ॥ २३

ग्रामस्थानं यथा शून्यं यथा क्रूपस्तु निर्जलः ।
 यथा हुतमनन्मौ च अमन्मो ब्राह्मणस्तथा ॥ २४
 यथा घण्टोऽफलं स्त्रीषु यथा गौरुपराफला ।
 यथा चाग्नेऽफलं दानं तथा विप्रोऽवृचोऽफलः ॥ २५
 चित्रं कर्म यथानेकैरङ्गैरुन्मील्यते शनैः ।
 ब्राह्मण्यमपि तद्वत् स्यात् संस्कारैर्विधिपूर्वकैः ॥ २६
 प्रायश्चित्तं प्रयच्छन्ति ये द्विजा नामधारकाः ।
 ते द्विजाः पापकर्माणाः समेता नरकं ययुः । २७
 ये पठन्ति द्विजा वेदं ब्रह्मयज्ञरताश्च ये ।
 चै लोकां धारयन्त्येते पञ्चेन्द्रियरताश्च ये ॥ २८
 सम्प्रणीतः श्मशानेषु हीनोऽग्निः सर्वभक्षकः ।
 तथैव ज्ञानवान् विप्रः सर्वभक्षश्च दैवतम् ॥ २९
 अमेध्यानि च सर्वाणि प्रक्षिपन्तुऽदके यथा ।
 तथैव क्लिप्तिषं सर्वं प्रक्षेप्तव्यं द्विजोऽमले ॥ ३०
 गायत्रीरहितो विप्रः शूद्रादप्यशुचिर्मवेत् ।
 गायत्रीब्रह्मतत्त्वज्ञाः सम्पूज्यन्ते द्विजोत्तमाः ॥ ३१
 दुःशीलोऽपि द्विजः पूज्यो न शूद्रो विजितेन्द्रियः ।
 कः परित्यज्य दुष्टां गां दुहेच्छीलवतीं खरीम् ॥ ३२
 धर्मशास्त्ररथाबद्धा वेदखड्गघरा द्विजाः ।
 क्रीडार्यमपि यद्ब्रूयुः स धर्म परमः स्मृतः ॥ ३३
 चातुर्वेद्योऽविकल्पो च अङ्गविद्वर्गपाठकः ।
 प्रपञ्चाश्रमिणो सुखाः परिपत् स्युर्दशावराः ॥ ३४
 राज्ञाश्चानुमते चैव प्रायश्चित्तं द्विजो वहेत् ।
 स्वयमेव न वक्तव्या प्रायश्चित्तस्य निष्कृतिः ॥ ३५

पराशरसंहिता ।

ब्राह्मणांश्च व्यतिक्रम्य राजा यत् कर्तुमिच्छति ।
 तत् पापं शतधा भूत्वा राजानमुपगच्छति ॥ ३६
 प्रायश्चित्तं सदा दद्याद्देवतायतनाग्रतः ।
 आत्मानं पावयेत् पश्चाज्जपन् वै वेदमातरम् ॥ ३७
 सशिखं वपनं कृत्वा तिसन्ध्यमवगाहनम् ।
 गवां गोष्ठे वसेद्रात्रो दिवा ताः समनुव्रजेत् ॥ ३८
 उष्णे वर्षिति शीते वा मारुते वाति वा भृशम् ।
 न कुर्वीतात्मनस्त्राणं गोरकृत्वा तु शक्तितः ॥ ३९
 आत्मनो यदि बान्धेषां गृहे जेत्यथवा खले ।
 भक्षयन्तो न कथयेत् पिवन्तंचैव वत्सकम् ॥ ४०
 पिवन्तीषु पिवेत् तोयं संविशन्तीषु संविशेत् ।
 पतितां पङ्कमग्नां वा सर्वप्राणैः समुद्धरेत् ॥ ४१
 ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा यस्तु प्राणान् परित्यजेत् ।
 मुच्यते ब्रह्महृत्याद्यैर्गोमा गोब्राह्मणस्य च ॥ ४२
 गोबधस्यानुरुपेण प्राजापत्यं विनिर्दिशेत् ।
 प्राजापत्यन्तु यत् कृच्छ्रं विभजेत् तच्चतुर्विधम् ॥ ४३
 एकाहमेवभक्ताशी एकाहं नक्तभोजनः ।
 अयाचित्ताशेकमहरेकाहं मारुताशनः ॥ ४४
 दिनद्वयंचैकभक्तो द्विदिनं नक्तभोजनः ।
 दिनद्वयमयाची स्यात् त्रिदिनं मारुताशनः ॥ ४५
 त्रिदिनंचैकभक्ताशी त्रिदिनं नक्तभोजनः ।
 दिनत्रयमयाची स्यात् त्रिदिनं मारुताशनः ॥ ४६
 चतुरहस्तोकभक्ताशी चतुरहं नक्तभोजनः ।
 चतुर्दिनमयाची स्ताच्चतुरहं मारुताशनः ॥ ४७

प्रावचिन्ते ततश्चोर्ध्वं कुर्याद्ब्राह्मण्यभोजनम् ।
 विप्राव हस्त्रिणां हस्तात् पवित्राणि अपेक्षितः ।
 ब्राह्मणान् भीषवित्वा तु गोत्रः शुधो न संशयः ॥ ४८
 इति पाराशरे धर्मशास्त्रे अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

नवमोऽध्यायः ।

गवां संरक्षणार्थाय न दुष्टेद्रोधबन्धयोः ।
 तद्वधन्तु च तत् विद्यात् कामाकामकृतं तथा ॥ १
 अंगुष्ठमात्रः स्थूलो वा बाहुमात्रः प्रमाणातः ।
 आर्द्रस्तु सपलायश्च दृष्ट्वा दूत्यभिधीयते ॥ २
 दृष्ट्वा दूषे' बन्धनेन प्रहरेद्वा निपातयेत् ।
 प्रावचिन्तं चरेत् प्रोक्तं द्विगुणं गोत्रतंचरेत् ॥ ३
 रोधबन्धनयोक्ताणि घातनंच चतुर्विधम् ।
 एकपादं चरेद्ग्रीधे द्विपादं बन्धने चरेत् ॥ ४
 योक्तेषु पादघ्नैर्न स्वाचरेत् सवं निपातने ।
 गोचरे च गृहे वापि दुर्गेष्वपि समेष्वपि ॥ ५
 नदीष्वपि समुद्रेषु खातेऽप्यथ हरौमुखे ।
 हन्धदेशे स्थिताः नावस्तम्भनाद्गोच उच्यते ॥ ६
 योक्ताडामकाडोरैश्च घृष्टामरणभुषणैः ।
 गृहे वापि बने वापि वद्वा स्थाश्रीर्मृता वदि ॥ ७
 तदेव बन्धनं विद्यात् कामाकामकृतंच यत् ।
 मृत्ते खे शकटे पङ्क्तौ भारे वा पीडितो नरैः ॥ ८

गोपतिर्ह्यस्युमाप्रोति वीक्रो भवति तद्वधः ।
 मत्तः प्रमत्त उग्रमत्तचेतनो वायुचेतनः ॥ ८
 कामाकामहृतक्रोधो दृष्टैर्ह्यन्यादथोपलैः ।
 प्रहता वा चता वापि तदि हेतुर्निपातने ॥ १०
 मूर्च्छितः पतितो वापि दृष्टेनाभिहतः स तु ।
 उचितस्तु यदा गच्छेत् पञ्च सप्त दशैव वा ॥ ११
 ग्रासं वा यदि गृह्णीवात्तोयं वापि पिवेदुवदि ।
 पूर्वव्याधुसृष्टन्दचेत् प्रावचिर्त्तं न विद्यते ॥ १२
 पिच्छस्ये पादमेकस्तु द्वौ पादौ गर्भसन्धिते ।
 पादोऽनं व्रतमूहिष्टं हत्वा गर्भमचेतनम् ॥ १३
 पादेऽङ्गरोमपवनं द्विपादे श्मश्रुणोऽपि च ।
 त्रिपादे तु शिखावर्ष्मं सशिशन्तु निपातने ॥ १४
 पादे वस्त्रयुगंचैव द्विपादे कांस्यभाजनम् ।
 पादोने गोदृषं दद्याच्चतुर्थं गोद्वयं अतम् ॥ १५
 निव्यस्यसर्वगालन्तु दृश्यते वा सचेतनम् ।
 अङ्गप्रत्यङ्गसम्यगे द्विगुणं गोव्रतं चरेत् ॥ १६
 पाषाणेनैव दृष्टेन गानो येनाभिघातितः ।
 शृङ्गभङ्गे चरेत् पादं द्वौ पादौ तेन घातने ॥ १७
 लाङ्गुले कृच्छ्रबादन्तु द्वौ पादावस्त्रिभङ्गने ।
 त्रिपादं चैव कथं तु चरेत् सर्वं निपातने ॥ १८
 शृङ्गभङ्गेऽस्त्रिभङ्गे च कटिभङ्गे तथैव च ।
 यदि जीवति पश्चासान् प्रावचिर्त्तं न विद्यते ॥ १९
 व्रणभङ्गे च कर्त्तव्यः स्रोत्रम्यङ्गस्तु पाणिना ।
 यत्र सद्यःपि हर्त्तव्यो दावदृष्टवलो भवेत् ॥ २०

वावत् सम्पूर्णसर्वाङ्गस्तावत् तं पोषयेन्नरः ।
 गोरुपं ब्राह्मणस्याग्रे नमस्कृत्य विवर्जयेत् ॥ २१
 वद्यसम्पूर्णसर्वाङ्गो हीनदेहो भवेत् तदा ।
 गोघातकश्च तस्याङ्गं प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥ २२
 काष्ठलोष्टकपाषाणैः शस्त्रैश्चैवोद्धृतो बलात् ।
 व्यापादयति यो गान्तु तस्य शुद्धिं विनिर्दिशेत् ॥ २३
 चरेत् सान्त्वनं काष्ठे प्राजापत्यन्तु लोष्टके ।
 तप्तकच्छन्तु पाषाणे शस्त्रे चैवातिकच्छकम् ॥ २४
 पञ्च सान्त्वने गावः प्राजापत्ये तथा त्रयः ।
 तप्तकच्छे भवन्त्यष्टावतिकच्छे त्रयोदश ॥ २५
 प्रमापणे प्राणभृतां दद्यात् तत्प्रतिरूपकम् ।
 तस्यानुरूपं मूर्खं वा दद्यादित्थव्रीन्मनुः ॥ २६
 अन्यत्राङ्गनलक्ष्म्यां वहने दोहने तथा ।
 सायं संयमनार्थन्तु न दुष्टेद्रोधवन्धयोः ॥ २७
 अतिदाहेऽतिवाहे च नासिकाभेदने तथा ।
 नदीपर्वतसञ्चारे प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥ २८
 अतिदाहे चरेत् पादं ही पादौ वाहने चरेत् ।
 नासिके पादहीनन्तु चरेत् सर्वं निपातने ॥ २९
 दहनाच्च विपद्येत अवाहो वापि यन्मितः ।
 उक्तं पराशरेशैव श्लोकपादं यथाविधि ॥ ३०
 रोधवन्धनयोक्तश्च भारप्रहरणं तथा ।
 दुर्गप्रेरणयोक्तश्च निमित्तानि वधस्य षट् ॥ ३१
 बन्धपाशसुगुप्ताङ्गो म्रियते यदि गोपशुः ।
 भवने तस्य नाशस्य पापे कच्छार्धमर्हति ॥ ३२

धराशरवेदिता ।

ने नारिकेलैर्न च शालवालै-
र्न चापि मौञ्जैर्न च बन्धनशृङ्खलैः ।

एतैस्तु गवो न निबन्धनीया

बद्धास्तु तिष्ठैत् परशुं गृहीत्वा ॥ ३३

कुशैः काशैश्च बध्नीयाद्गोपशुं दक्षिणामुखम् ।

पाशबन्धान्निदग्धेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ३४

यदि तत्र भवेत् काण्डं प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ।

जपित्वा पावनीं देवीं मुच्यते तत्र किस्विधात् ॥ ३५

प्रेरयन् कूपवापीषु दृच्छेद्देशेषु पातयन् ।

गवांशनेषु विक्रीणं स्ततः प्राप्नोति गोवधम् ॥ ३६

आराधितस्त यः कश्चिद्भिक्षकश्चो यदा भवेत् ।

श्रवणं हृदयं भिक्षं भग्नो वा कूपसङ्कटे ॥ ३७

कुपाद्यत्क्रमणे चैव भग्नो वा शीवपादयोः ।

स एव म्रियते तत्र त्रीन् पादांस्तु समाचरेत् ॥ ३८

कूपखाते तटीवग्धे नदीवन्धे प्रपासु च ।

पानीयेषु विपन्नानां प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ३९

कूपखाते तटीखाते दीर्घखाते तथैव च ।

अध्येषु धर्मखातेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ४०

वेश्मद्वारे निवासेषु चो नरः खातमिच्छति ।

स्वकार्यगृहखातेषु प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥ ४१

निशि बन्धनिरुद्धेषु सर्पव्याघ्रहतेषु च ।

अग्निविद्युद्विपन्नानां प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ४२

ग्रामघाते शरौघेण वेश्मबन्धनिपातने ।

अतिदृष्टिहतानाञ्च प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ४३

संग्रामे प्रहतानाश्च ये दग्धा वैश्वकेषु च ।

दावाग्निग्रामघाते वा प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ४४

यन्त्रिता गौश्विकित्सार्थं मूढगर्भविमोचने ।

यत्रे ह्यते विपद्यते प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ४५

व्यापन्नानां बहूनाश्च वन्धने रोधनेऽपि वा ।

भिषङ्गिथ्यापचारे च प्रायश्चित्तं विनिर्द्दिश्येत् ॥ ४६

गोवृषाणां विपत्तौ च यावन्तः प्रेक्षका जनाः ।

न वारयन्ति तां तेषां सर्वेषां पातकं भवेत् ॥ ४७

एको हतो यैर्बहुभिः समेतै-

र्न ज्ञायते यस्य हतोऽभिधानात् ।

दिव्येन तेषामुपलभ्य हन्ता

निवर्तनीयो नृपसन्नियुक्तैः ॥ ४८

एका चेद्बहुभिः कापि दैवाद्वापादिता भवेत् ।

पादं पादश्च हत्यायाश्चरेयुस्ते पृथक् पृथक् ॥ ४९

हतेषु रुधिरं दृश्यं व्याधिग्रह्यं कृशो भवेत् ।

नाना भवति दृष्टेषु एवमन्वेषणं भवेत् ॥ ५०

अनुना चैवमेकेन सर्वशास्त्राणि जानता ।

प्रायश्चित्तन्तु तेनोक्तं गोषु चान्द्रायणं चरेत् ॥ ५१

केशानां रक्षणायाय द्विगुणं गोव्रतं चरेत् ।

द्विगुणे व्रत आदिष्टे दक्षिणा द्विगुणा भवेत् ॥ ५२

राजा वा राजपुत्रो वा ब्राह्मणो वा बहुश्रुतः ।

अज्ञान्य वपनं तस्य प्रायश्चित्तं विनिर्द्दिश्येत् ॥ ५३

यत्र न द्विगुणं दानं केशश्च परिरक्षितः ।

तत् पादं तस्य तिष्ठेत ब्रह्मा च नरकं वर्जेत् ॥ ५४

परावरसंहिता ।

यत् किञ्चित् क्रियते पापं सर्वं केशेषु तिष्ठति ।
 सर्वान् केशान् समुद्धृत्य च्छेदयेदंगुलिद्वयम् ॥ ५५
 एतं नारीकुमारीणां शिरसोमुण्डनं स्मृतम् ।
 न स्त्रियाः केशवपनं न दुरे शयनाशनम् ॥ ५६
 न च गोष्ठे वसेद्रात्रौ न दिवा गा अनुव्रजेत् ।
 नदीषु सङ्गमे चैव अरण्येषु विशेषतः ॥ ५७
 न स्त्रीणामजिनं व्यासो व्रतमेवं समाचरेत् ।
 त्विसत्थं ज्ञानमित्युक्तं सुराणामर्चनं तथा ॥ ५८
 बन्धुमध्ये व्रतं तासां कृच्छ्रचान्द्रायणादिकम् ।
 गृहेषु नियतं तिष्ठेच्छुचिर्नियममाचरेत् ॥ ५९
 ब्रूह यो गोवधं कृत्वा प्रच्छादयितुमिच्छति ।
 स याति नरकं घोरं कालमूलमसंशयम् ॥ ६०
 विमुक्तो नरकात् तस्मान्मर्त्यलोके प्रजायत ।
 क्लीबो दुःखी च कुष्ठी च सप्तजन्मानि वै नरः ॥ ६१
 तस्मात् प्रकाशयेत् पापं स्वधर्मं सततं चरेत् ।
 लोबालभृत्यगोविप्रेष्वतिकोपं विवर्जयेत् ॥ ६२
 इति पाराशरे धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

दशमोऽध्यायः ।

चातुर्वर्ण्यं सर्वत्र हीयं प्रोक्ता तु निष्कृतिः ।
 अगम्यागमने चैव शुद्धौ चान्द्रायणं चरेत् ॥ १
 एकैकं ऋसयेत् पिण्डं कृण्वे शुक्ले च वर्धयेत् ।
 अभावस्यां न भुञ्जीत एष चन्द्रायणो विधिः ॥ २

कुङ्कुठाण्डप्रमानन्तु प्रासञ्च परिकल्पयेत् ।
 अन्वथाऽभावदुष्टस्य न धर्मो नैव शुध्यति ॥ ३
 प्रायश्चित्ते ततश्चीर्णं कुर्याद् ब्राह्मणभोजनम् ।
 गोद्वयं वस्त्रयुग्मञ्च दद्याद्द्विष्टेषु दक्षिणाम् ॥ ४
 चाण्डालीञ्च श्रपाकीञ्च ह्यभिगच्छति यो द्विजः ।
 त्विरात्रमुपवासी स्याद्द्विप्राणामनुयासनात् ॥ ५
 सशिखं वपनं कुर्याद् प्राजापत्यत्रयं चरेत् ।
 ब्रह्मकूञ्चं ततः कृत्वा कुर्याद्ब्राह्मणतर्पणम् ॥ ६
 गायत्रीञ्च जपेन्नित्यं दद्याद्गोमिथुनद्वयम् ।
 विप्राय दक्षिणां दद्यात्कुडिमाप्रोत्सृज्यंशयम् ॥ ७
 च्छत्रियोश्चापि वैश्यो वा चण्डालीं गच्छते यदि ।
 प्राजापत्यद्वयं कुर्याद्दद्याद्गोमिथुनं तथा ॥ ८
 श्रपाकमथचण्डालीं शूद्रो वै यदि गच्छति ।
 प्राजापत्यं चरेत् कृच्छ्रं दद्याद्गोमिथुनं तथा ॥ ९
 मातरं यदि गच्छेत भगिनीं पूत्रिकां तथा ।
 एतास्तु मोहतो गत्वा त्रीन् कृच्छ्रांस्तु समाचरेत् ॥ १०
 चान्द्रायणत्रयं कुर्याच्छिग्रच्छेदेन शुध्यति ।
 मातृष्वस्रगमे चैव आत्मभेदिनिदर्शनम् ॥ ११
 अज्ञानात् तान्तु यो गच्छेत् कुर्याच्चान्द्रायणद्वयम् ।
 दशगोमिथुनं दद्याच्छुद्धिः पराशरोऽब्रवीत् ॥ १२
 पितृदारान् समारुह्य मातुराप्ताञ्च भ्रातृजाम् ।
 गुरुपत्नीं चृषाञ्चैव भ्रातृभार्यां तथैव च ॥ १३
 मातृखानीं सगोत्राञ्च प्राजापत्यत्रयं चरेत् ॥
 गोद्वयं दक्षिणां दत्त्वा शुध्यते नान्न सर्वयः ॥ १४

पशुवेश्यादि-गमने महिषुष्ट्रीकपीस्तथा ।
 खरीश्च शकरीं गत्वा प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ १५
 गोगामी च त्विरात्रेण गामेकं ब्राह्मणे ददत् ।
 महिषुष्ट्रीखरीगामी त्वहोरात्रेण शुध्यति ॥ १६
 डामरे समरे वापि दुर्भिक्षे वा जनशये ।
 बन्दिग्राहे भयार्त्ते वा सदा स्वर्गीं निरीक्षयेत् ॥ १७
 चाण्डालैः सह सम्पर्कं या नारी कुरुते ततः ।
 विप्रान् दृश्य वरान् गत्वा स्वकं दोषं प्रकाशयेत् ॥ १८
 आकण्ठसन्मिते कूपे गोमयोदककर्हमे ।
 तत्र स्थिता निराहारा त्वेकरात्रेण निष्कर्मत् ॥ १९
 सशिवं वपनं कृत्वा भुञ्जीथादूयावकौदनम् ।
 त्विरात्रमुपवासित्वं ह्येकरात्रं जले वसेत् ॥ २०
 शङ्खपुष्पीलतामूलं पत्रञ्च कुसुमं फलम् ।
 सुवर्णं पंचगव्यञ्च काययित्वा पिवेज्जलम् ॥ २१
 एकभक्तं चरेत् पश्चादूयावत् पुष्पवती भवेत् ।
 व्रतं चरति यदूयावत् तावत् संवसते वह्निः ॥ २२
 प्रायश्चित्ते ततश्चीर्णं कुर्याद् ब्राह्मणभोजनम् ।
 गोहृद्यं दक्षिणां दद्याच्छुद्धिः पराशरोऽब्रवीत् ॥ २३
 चातुर्वर्ष्यस्य नारीणां कृच्छ्रचान्द्रायणव्रतम् ।
 यथा भूमिस्तथा नारी तस्मात् तां न तू दूषयेत् ॥ २४
 बन्दिग्राहेण या भुक्ता इत्या बद्धा बलाङ्गयात् ।
 कृत्वा सान्तपनं कृच्छ्रं शुध्येत् पराशरोऽब्रवीत् ॥ २५
 सकण्डुक्तातु या नारी नेच्छन्ती पापकर्म्मभिः ।
 प्राजापत्येन शुध्येत ऋतुप्रसवणेन तु ॥ २६

पतत्यर्धं शरीरस्य यत्प्र भार्या सुरां पिवेत् ।
 पतितार्धंशरीरस्य निष्कृतिर्न विधीयते ॥ २७
 गावत्रीं जपमानस्तु छच्छं सान्तपनं चरेत् ॥ २८
 गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् ।
 एकरात्रोपवासश्च छच्छं सान्तपनं स्मृतम् ॥ २९
 जारेण जनयेद्गर्भं गर्भे त्यक्ते च्यते पतौ ।
 तां त्यजेत्परे राष्ट्रे पतितां पापकारिणीम् ॥ ३०
 ब्राह्मणी तु वदा गच्छेत् परपुंसा समन्विता ।
 सा तु नष्टा बनिर्दिष्टा न तस्यागमनं पुनः ॥ ३१
 कामान्बोहाद्वदा गच्छेत् त्यक्त्वा वन्धुन् सतान् पतिम् ।
 सा तु नष्टा परे लोके मानुषेषु विशेषतः ॥ ३२
 दशमे तु दिने माते प्रायश्चित्तं न विद्यते ।
 दशाहं न त्यजेन्नारी त्यजेन्नष्टश्रुता तथा ॥ ३३
 भर्ता चैव चरेत् छच्छं छच्छार्धश्चैव वाग्धवा ।
 तेषां भुक्त्वा च पीत्वा च अहोरात्रेण शुध्यति ॥ ३४
 ब्राह्मणीतु वदा गच्छेत् परपुंसा विवर्जिता ।
 गत्वा पुंसां शतं याति त्यजेयुस्तान् तु गोत्रिणः ॥ ३५
 पुंसो यदि गृहं गच्छेत् तद्गृहं गृहं भवेत् ।
 पितृमातृगृहं यच्च जारस्यैव तु तद्गृहम् ॥ ३६
 अस्त्रिण्य तद्गृहं पश्चात् पंचगव्येन शुध्यति ।
 त्यजेन्मन्त्रपात्राणि वस्त्रं काष्ठं च शोधयेत् ॥ ३७
 सभारान् शोधयेत् सर्वान् गोकेशैश्च फलोद्भवान् ।
 तास्त्राणि पंचगव्येन कांक्षानि ह्यत्र भस्माभिः ॥ ३८

प्रायश्चित्तं चरेद्विप्रौ ब्राह्मणैरुपपादितम् ।
 गोद्वयं दक्षिणां दद्यात् प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ३८
 इतरेषामहोरात्रं पंचगव्येन शोधनम् ।
 सपुत्रः सहभृत्यश्च कुर्याद् ब्राह्मणभोजनम् ॥ ४०
 आकाशं वायुरग्निश्च मेध्यं भूमिगतं जलम् ।
 न दुष्यन्तीह दर्भाश्च यज्ञेषु घमसास्तथा ॥ ४१
 उपवासैर्व्रतैः पुण्यैः ज्ञानसम्भार्षनादिभिः ।
 जपैर्होमैस्तथा दानैः शुध्यन्ते ब्राह्मणाः सदा ॥ ४२
 इति पाराशरे धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

एकादशोऽध्यायः ।

अमेध्वरेतो गोमांसं चाण्डालान्नमयापि वा ।
 यदि भुक्तान् विप्रेण ह्यच्छं चान्द्रावणं चरेत् ॥ १
 तथैव क्षत्रियो वैश्यस्तद्वन्तु समाचरेत् ।
 शूद्रोऽप्येवं यदा भुङ्क्ते प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ २
 पंचगव्यं पिवेच्छुद्रो ब्रह्मकूर्शं पिवेद्विजः ।
 एकद्विचिचतुर्गाश्च दद्याद्विप्रादनुक्रमात् ॥ ३
 शूद्रासं सूतकल्याणमभोज्यस्यान्नमेव च ।
 शद्धितं प्रतिपिधानं पूर्वोच्छिष्टं तथैव च ॥ ४
 यदि भुक्तान् विप्रेण अज्ञानादापदापि वा ।
 ज्ञात्वा समाचरेत् ह्यच्छं ब्रह्मकूर्शं पावनम् ॥ ५
 व्यालैर्नकुलमाज्जारैरन्नमुच्छिष्टितं यदा ।
 तिलदर्भादकैः प्रोक्ष्य शुध्यते नान्न संशयः ॥ ६

शुद्रोऽप्यभोज्यं भुक्त्वात् पंचगव्येन शुध्यति ।
 क्षत्रियो वापि वैश्यश्च प्राजापत्येन शुध्यति ॥ ७
 एकपङ्क्त्युपविष्टानां विप्राणां सह भोजने ।
 यद्येकोऽपि त्यजेत् पात्रं शेषमन्नं न भोजयेत् ॥ ८
 मोहाद्वा लोभतस्तत्र पङ्क्तावुच्छिद्यभोजने ।
 प्रायश्चित्तं चरेद्विप्रः द्वाच्छं सान्तपनन्तथा ॥ ९
 पीयूषश्चेतलशुनटन्ताकफलागृह्णन् ।
 पलाण्डुं वृक्षनिर्वासं देवस्वं कवकान्नि च ॥ १०
 उष्ट्रीक्षीरमविक्षीरमज्ञानाद्भुञ्जते द्विजः ।
 त्रिरात्रमुपवासी स्यात् पंचगव्येन शुध्यति ॥ ११
 मण्डूकं भक्षयित्वा च मूषिकमांसमेव च ।
 ज्ञात्वा विप्रस्वहोरात्रं यावकान्नेन शुध्यति ॥ १२
 क्षत्रियो वापि वैश्यो वा क्रियावन्तौ शुचिव्रतौ ।
 तद्गृहेषु द्विजैर्भोज्यं हव्यकव्येषु नित्यशुः ॥ १३
 घृतं तैलं तथा क्षीरं गुडं तैलेन पाचितम् ।
 पात्रा नदतटे विप्रो भुञ्जीयाच्छुद्धभोजनम् ॥ १४
 अज्ञानाद्भुञ्जते विप्राः सूतके घृतकेऽपि वा ।
 प्रायश्चित्तं कथं तेषां वर्षे वर्षे विनिर्दिशेत् ॥ १५
 गायत्राद्य सहस्रेण शुद्धः स्याच्छूद्रसूतके ।
 वैश्यः पंचसहस्रेण त्रिसहस्रेण क्षत्रियः ॥ १६
 ब्राह्मणश्च यदा भुङ्क्ते प्राणायामेन शुध्यति ।
 अथवा वामदेव्येन सान्ना चैकेन शुध्यति ॥ १७
 शुष्कान्नं गौरसं स्नेहं शूद्रवेश्मन आगतम् ।
 पक्कं विप्रगृहे पूतं भोज्यं तन्मनुरवतीत् ॥ १८

चाषतकाले तु विप्रैश्च भुक्तं शूद्रगृहे वदि ।
 भवस्तापिन शुभेत द्रुपदा वा शतं जपेत् ॥ १८
 दासनापितगोपालकुलमिवाहसीरिणः ।
 एते शूद्रेषु भोज्यान्ना वञ्चात्मानं निवेदयेत् ॥ २०
 शूद्रकन्यासमुत्पन्नो ब्राह्मणेन तु संस्कृतः ।
 संस्कृतस्तु भवेदासो ह्यसंस्कारैस्तु नापितः ॥ २१
 क्षत्रियाच्छूद्रकन्यायां समुत्पन्नस्तु यः सूतः ।
 स गोपाल इति ज्ञेयो भोज्या विप्रैर्न संशयः ॥ २२
 वैश्यकन्यासमुत्पन्नो ब्राह्मणेन तु संस्कृतः ।
 आर्षकः स तु विज्ञेयो भोज्यो विप्रैर्न संशयः ॥ २३
 भाण्डस्थितमभोज्येषु अलं दधि घृतं पयः ।
 अकामतस्तु यो भुङ्क्ते प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ २४
 ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वाप्युपसर्पति ।
 ब्रह्मकूर्चोपवासेन यथा वर्णस्य निष्कृतिः ॥ २५
 शूद्राणां नोपवासं स्थाच्छूद्रो दानेन शुध्यति ।
 ब्रह्मकूर्चमहोरात्रं शपाकमपि शोधयेत् ॥ २६
 गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पि कुशोदकम् ।
 निर्दिष्टं पञ्चगव्यन्तु पवित्रं पापनाशनम् ॥ २७
 गोमूत्रं कृष्णवर्णायाः खेताया गोमयं हरेत् ।
 पयश्च ताम्रवर्णाया रक्ताया दधि चोच्यते ॥ २८
 कपिलाया घृतं ग्राह्यं सर्वं कापिलमेव वा ।
 गोमूत्रस्य पलं दद्याद्भस्त्रिपलमुच्यते ॥ २९
 आव्यत्कैकपलं दद्याद्द्वुष्टार्धान्तु गोमयम् ।
 क्षीरं सप्तपलं दद्यात् पलमेकं कुशोदकम् ॥ ३०

गावत्रया गृह्य गोमूत्रं गन्धद्वारेति गोमयम् ।
 आध्यायस्वेति च क्षीरं दधिक्लाप्तेति वै दधि ॥ ३१
 तेजोसि शुक्रमित्वाय्यं देवस्यत्वा कुशोदकम् ।
 पञ्चगव्यञ्चचा पूतं स्थापयेद्दग्निसन्निधौ ॥ ३२
 आपोहिष्ठेति चालोष्य मानस्तोकेति मन्त्रयेत् ।
 सप्तावरास्तु ये दर्भा अष्ण्ण्ण्णाः शुक्रत्वपः ॥ ३३
 एभिरुद्धृत्य होतव्यं पञ्चगव्यं यथाविधि ।
 दूरावती दूदं विष्णुर्मानस्तोके च शंभती ।
 एतैरुद्धृत्य होतव्यं हुतशेषं स्वयं पिवेत् ॥ ३४
 आलोष्य प्रणवेनैव निर्माथ्य प्रणवेन तु ।
 उद्धृत्य प्रणवेनैव पिवेच्च प्रणवेन तु ॥ ३५
 यत्स्वगस्थिगतं पापं देहे तिष्ठति देहिनाम् ।
 ब्रह्मकृच्चो दहेत् सर्वं यथैवाग्निरिवेभ्यनम् ॥ ३६
 पितृतः पतितं तीर्थं भाजने मुखनिःशृतम् ।
 अपेक्षं तद्विजानीयान्मुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥ ३७
 कूपे च पतितं दृष्ट्वा श्वशृगालौ च मर्कटम् ।
 अस्थिचर्मादि पतितं पीत्वामेध्या अपो द्विजः ॥ ३८
 नारन्तु कूपे काकश्च विड्बराहखरोद्रकम् ।
 गावयं सौप्रतीकश्च मयूरं खड्गकं तथा ॥ ३९
 वैवाङ्मनासं सैहं वा कुण्ठं यदि मज्जति ॥ ४०
 तडागस्याथ दुष्टश्च पीतं स्यादुदकं यदि ।
 प्रायश्चित्तं भवेत् पुंसः क्रमेणैतेन सर्वशः ॥ ४१
 विप्रः शुभेस्त्रिरात्रेण क्षत्रियस्तु दिनद्वयात् ।
 एकाहिन तु वैश्यस्तु शूद्रो नत्नेन शुध्यति ॥ ४२

परपाकनिवृत्तस्य परपाकरतस्य च ।
 अपचस्य च शुक्लात् द्विजचान्द्रावर्षां चरेत् ॥ ४२ ॥
 अपचस्य च वहान हातुचास्य कुतः फलम् ।
 हाता प्रतिप्रहीता च द्वौ ती निरयगामिण्यौ ॥ ४३ ॥
 गृहीत्वान्निं समारोप्य पञ्चयज्ञाच्च वर्त्तयेत् ।
 परपाकनिवृत्तोऽसौ मुनिभिः परिकीर्तितः ॥ ४५ ॥
 पञ्चयज्ञं स्वयं कृत्वा पराश्रेनोपजीवति ।
 सततं प्रातस्तथाच परपाकरतो हि सः ॥ ४६ ॥
 गृहस्थधर्मो विप्रो हृदाति परिवर्जितः ।
 ऋषिभिर्धर्मतत्त्वज्ञैरपचः परिकीर्तितः ॥ ४७ ॥
 युगे युगे च ये धर्मास्तोषु धर्मेषु ये द्विजाः ।
 तेषां निन्दा न कर्त्तव्या युगदपाहि ब्राह्मणाः ॥ ४८ ॥
 इद्वारं ब्राह्मणस्योक्त्वा त्वद्वारच गरीयसः ।
 ज्ञात्वा तिष्ठन्नृश्रेष्ठमभिवाद्य प्रसादयेत् ॥ ४९ ॥
 ताडयित्वा त्वयोनापि कण्ठे वावह्य वाससा ।
 विवादेनापि विर्जित्य प्राण्यपत्य प्रसादयेत् ॥ ५० ॥
 अवगृह्य त्वहोरात्रं त्विरात्रं क्षितिपातने ।
 अतिहृष्टश्च रुधिरं हृष्टमन्तरशोणिते ॥ ५१ ॥
 ननान्नतिहृष्टं स्यात् प्राण्यपूरात्रभोजनम् ।
 त्विरात्रमुपवासः स्यादितिहृष्टः स च्यते ॥ ५२ ॥
 सर्वधामेव पापानां सहरे समुपस्थिते ।
 शतसहस्रमभ्यस्ता गायत्रीशोधनं परम् ॥ ५३ ॥
 इति पाराशरे धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

द्वादशोऽध्यायः ।

दुःस्वप्नं यदि पश्येत् तु वान्ते वा क्षुरकर्मणि ।
 मैथुने प्रेतधूमे च स्नानमेव विधीयते ॥ १
 अज्ञानात् प्राश्य विष्णूत्वं सुरां वा पिवते यदि ॥
 पुनःसंस्कारमर्हन्ति त्रयो वर्णा द्विजातयः ॥ २
 अजिनं मेखला दण्डो भैक्षचर्या व्रतानि च ।
 निवर्त्तन्ते द्विजातीनां पुनःसंस्कारकर्मणि ॥ ३
 स्त्रीशूद्रस्य तु शुद्धयं प्राजापत्यं विधीयते ।
 पंचगव्यं ततः कृत्वा स्नात्वा पीत्वा विशुध्यति ॥ ४
 जलाग्निपतने चैव प्रव्रज्यानाशकेषु च ।
 प्रत्यवसितमेतेषां कथं शुद्धिविधीयते ॥ ५
 प्राजापत्यद्वयेनापि तीर्थाभिगमनेन च ।
 वृषैकादशदानेन वर्णा शुध्यन्ति ते त्रयाः ॥ ६
 ब्राह्मणस्य प्रव्रज्यामि वनं गत्वा चतुष्यथम् ।
 सशिखं वपनं कृत्वा प्राजापत्यत्रयं चरेत् ॥ ७
 गोद्वयं दक्षिणां दद्याच्छुद्धिः स्वायम्भूवोऽब्रवीत् ।
 मुच्यते तेन पापेन ब्राह्मणत्वं च गच्छति ॥ ८
 स्नानानि पंच पुण्यानि कीर्त्तितानि मनीषिभिः ।
 आग्नेयं वायुयं ब्राह्मं वायव्यं दिव्यमेव च ॥ ९
 आग्नेयं भस्मना स्नानमवगाह्य तु वायुयम् ।
 आपोहिष्ठेति तद् ब्राह्मं वायव्यं रजसा स्मृतम् ॥ १०
 वस्तु सातपवर्षेण स्नानं तद्दिव्यमुच्यते ।
 तत्र स्नाने भु गङ्गायां स्नाती भवति मानवः ॥ ११

ज्ञानार्थं विप्रमाद्यान्तं देवाः विष्टगणैः सह ।
 गडुभृता हि गच्छन्ति तृषार्ताः सखिखार्थिनः ॥ १२
 निराशास्ते निवर्त्तन्ते वस्त्रनिष्पीडने कृते ।
 तस्मात् पीडयेद्वस्त्रमस्तथा पितृतर्पणम् ॥ १३
 विधूनोति हि यः केशान् ज्ञातः प्रसक्तो द्विवः ।
 आचामेहा जलस्यऽपि स वाद्यः पितृदेवतैः ॥ १४
 शिरः प्रावर्त्तकं वद्वा मुक्तकच्छशिखोऽपि वः ।
 विना यन्नोपवीतेन आचान्तोऽप्यशुचिर्भवेत् ॥ १५
 जले स्थलस्थो नाचामेवमलस्थश्च वहिःस्थले ।
 उभे स्मृष्टा समाचान्त उभयत्र शुचिर्भवेत् ॥ १६
 ज्ञात्वा पीत्वा क्षुते सुप्ते भुक्ते रथ्योपसर्पणे ।
 आचान्तः पुनराचामेहासौ विपरिधाय च ॥ १७
 क्षुते निष्ठीवने चैव दन्तोच्छिष्टे तथारुते ।
 पतितानां च सन्नापे दक्षिणं श्रवणं स्मृशेत् ॥ १८
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च सोमः सूर्वोऽनिलस्तथा ।
 ते सर्वे ह्यपि तिष्ठन्ति कर्णे विप्रस्य दक्षिणे ॥ १९
 दिवाकरकरै पूतं दिवाज्ञानं प्रशस्यते ।
 अप्रशस्तं निश्चि ज्ञानं राहोरन्यत्र दर्शनात् ॥ २०
 मरुतो वसवो रुद्रा आदित्याश्चादिदेवताः ।
 सर्वे सोमे विलीयन्ते तस्मात् ज्ञानन्तु तद्ग्रहे ॥ २१
 खलवन्ने विवाहे च संक्रान्तौ ग्रहणेषु च ।
 सर्वथां दानमेतेषु नान्यत्रेति विनिश्चयः ॥ २२
 पुत्रजन्मानि यज्ञे च तथा चात्ययकर्म्मणि ।
 राहोश्च दर्शने दानं प्रशस्तं नान्यथा निश्चि ॥ २३

महानिशा तु विघ्नेवा मन्त्रस्वप्रहरद्वयम् ।
 प्रदोषपश्चिमौ यामौ दिनवत् स्नानमाचरेत् ॥ २४
 चैत्रवृश्चिदितिष्यच्च चण्डालः सोमविक्रयी ।
 एतांस्तू ब्राह्मण्यः स्पृष्टा सवासा जलमाविशेत् ॥ २५
 अस्थिसञ्चयनात् पूर्वं रुदित्वा स्नानमाचरेत् ।
 अन्तर्दशाहे विप्रश्च पूर्वमाचमनं भवेत् ॥ २६
 सर्वं गङ्गासमं तोयं राहुग्रस्ते दिवाकरे ।
 सोमग्रहे तथैवोक्तं स्नानदानादिकर्मसु ॥ २७
 कुशपूतन्तु यत् स्थानं कुशेनोपसृशेद्विजः ।
 कुशेनोद्गततोयं यत् सोमपानसमं स्मृतम् ॥ २८
 अग्निकार्यात् परिभ्रष्टाः सन्ध्यापासनवर्जिताः ।
 वेदंचैवानधीयानाः सर्वे ते वृषलाः स्मृताः ॥ २९
 अस्माद्दृष्टलभीतेन ब्राह्मणेन विशेषतः ।
 अध्येतव्योऽप्येकदेशो यदि सर्वं न शक्यते ॥ ३०
 शूद्रान्नरसपुष्टस्याप्यधीयानश्च नित्यशः ।
 जपतो जुहुतो वापि गतिरुक्ता न विस्रते ॥ ३१
 शूद्रानं शूद्रसम्पकं शूद्रेण तु सहासनम् ।
 शूद्राज्ज्ञानागमश्चापि ज्वलन्तमपि पातयेत् ॥ ३२
 अतस्तत्कपुष्टाङ्गो द्विजः शूद्रान्नभोजने ।
 अहं तां न विजानामि कां कां योनिं गमिष्यति ॥ ३३
 व्यधो हादद्य जन्मानि दद्य जन्मानि शूकरः ।
 अयोनौ सम जन्म स्यादित्येवं मनुरब्रवीत् ॥ ३४
 दक्षिणार्धन्तु यो विप्रः शूद्रश्च जुहुवाहविः ।
 ब्राह्मणस्तु भवेच्छूद्रः शूद्रस्तु ब्राह्मणो भवेत् ॥ ३५

मौनव्रतं समाश्रित्य आसीनो न वदेद्द्विजः ।
 मुञ्चानो हि वदेद्व्यस्तु तदन्नं परिवर्ज्ययेत् ॥ ३६
 अर्धं भुक्ते तु यो विप्रस्तस्मिन् पात्रे जलं पिबेत् ।
 हतं दैवञ्च पितृञ्च आत्मानं चोपघातयेत् ॥ ३७
 भाजनेषु च तिष्ठत्सु स्तस्ति कुर्वन्ति ये द्विजाः ।
 न देवास्तृप्तिमावान्तिः निराशाः पितरस्तथा ॥ ३८
 गृहस्थस्तु यदा युक्तो धर्ममेवानुचिन्तयेत् ।
 पोषधर्मार्थसिद्धार्थं न्यायवर्ती सुबुद्धिमान् ॥ ३९
 न्यायोपाज्जितवित्तेन कर्त्तव्यं ज्ञानरक्षणम् ।
 अन्यायेन तु यो जीवेत् सर्वकर्मवहिष्कृतः ॥ ४०
 अम्बिचित् कपिला सत्री राजा भिक्षुर्महोदधिः ।
 दृष्टमात्रं पुनन्वयेते तस्मात् पश्येत्तु नित्यशः ॥ ४१
 अरणिं कृष्णमाज्जारं चन्दनं सुमणिं घृतम् ।
 तिलान् कृष्णमज्जरं छागं गृहे चैतानि रक्षयेत् ॥ ४२
 गवां शतं सैकष्ट्यं यत्र तिष्ठत्ययन्त्रितम् ।
 तत् श्रेयं दशगुणितं गोधर्मं परिकीर्त्तितम् ॥ ४३
 ब्रह्महत्यादिभिर्मर्ष्यो मनोवाक्कायकर्मजैः ।
 एतद्गोधर्मदानेन मुच्यते सर्वकिस्त्रिणैः ॥ ४४
 कुटुम्बिने हरिद्राव त्रीत्रियाय विशेषतः ।
 यद्दानं दीयते तस्मै तदायुष्टं चिकारकम् ॥ ४५
 आ षोडशदिनादर्वाक् स्नानमेव रजस्वला ।
 अत ऊर्ध्वं त्रिरात्रं स्यादुशना सुनिरव्रवीत् ॥ ४६
 युगं यगद्वयं चैव वियुगं च चतुर्युगम् ।
 चाषडालं सृष्टिकोदम्बापत्तिज्ञानामघः क्रमात् ॥ ४७

ततः सविधिमात्रेण सधेलं ज्ञानमाचरेत् ।
 ज्ञात्वावलोकयेत् सूर्यमज्ञानात् स्पृश्यते यदि ॥ ४८
 वापीकूपतडागेषु ब्राह्मणो ज्ञानदुःखः ।
 तोषं पिबति वक्रोश्च ज्ञयोनौ जायते भ्रुवम् ॥ ४९
 यस्तु क्रुद्धः पुमान् भार्यां प्रतिज्ञावाप्यगम्यताम् ।
 पुनरिच्छति तां गन्तुं विप्रमध्ये तु आवयेत् ॥ ५०
 अन्तः क्रुद्धस्तमोभ्रमस्था क्षुत्पिपासाभयार्दितः ।
 दानं पुण्यमकृत्वा च प्रायश्चित्तं दिनत्रयम् ॥ ५१
 उपस्पृशेत् त्रिषवणं महानद्युपसङ्गमे ।
 शीर्षान्ते चैव गां दद्याद् ब्राह्मणान् भोजयेद्दश ॥ ५२
 दुराचारस्य विप्रस्य निषिद्धाचरणस्य च ।
 अन्नं भुक्त्वा द्विजः कुर्याद्दिनमेकमभोजनम् ॥ ५३
 सदाचारस्य विप्रस्य तथा वेदान्तवादिनः ।
 भुक्त्वान्नं सुच्यते पापादहोरात्रन्तु वै नरः ॥ ५४
 जडोच्छिष्टमघोच्छिष्टमन्तरीक्षस्यतौ तथा ।
 कृच्छ्रतयं प्रकुर्वीत अशौचमरणे तथा ॥ ५५
 कृच्छ्रे देध्ययुतश्चैव प्राणायामशतत्रयम् ।
 पुण्यतीर्थनार्द्रशिरः ज्ञानं हादशसङ्गत्वा ।
 द्वियोजनं तीर्थयात्रा कृच्छ्रमेवं प्रकल्पितम् ॥ ५६
 गृहस्थः कामतः कुर्याद्रेतसः सेचनं भुवि ।
 सहस्रन्तु जपेद्देव्याः प्राणायामैस्त्रिभिः सह ॥ ५७
 चातुर्वेद्योपपन्नस्तु विधिवद्ब्रह्मघातके ।
 समुद्रसेतुगमने प्रायश्चित्तं विनिर्द्दिशेत् ॥ ५८

सैतुबन्धपथे भिक्षां चातुर्वर्ष्यात् समाचरेत् ।
 वर्जयित्वा विकर्मास्थान्शुक्रोपानद्विवर्जितः ॥ ५८
 अहं दुष्कृतकर्मा वै महापातककारकः ।
 षट्द्वारेषु तिष्ठामि भिक्षार्थी ब्रह्मघातकः ॥ ६०
 गोकुलेषु वसेच्चैव ग्रामेषु नगरेषु च ।
 तथा वनेषु तीर्थेषु नदीप्रस्रवणेषु च ॥ ६१
 एतेषु स्थापयन्नेनः पुण्यं गत्वा तु सागरम् ।
 दशयोजनविस्तीर्णं शतयोजनमायतम् ॥ ६२
 रामचन्द्रसमादिष्टं नलसञ्चयनञ्चितम् ।
 सैतुं दृष्ट्वा समुद्रस्य ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ ६३
 यजेत चाश्वमेधेन राजा तु पृथिवीपतिः ।
 पुनः प्रत्यागतो वैश्व वासार्थमुपसर्पति ॥ ६४
 सपुत्रः सह भृत्यैश्च कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ।
 गाश्चैवैकशतं दद्याच्चार्तुर्वदेषु दक्षिणाम् ॥ ६५
 ब्राह्मणानां प्रसादेन ब्रह्महा तु विमुच्यते ।
 सवनस्थां स्त्रियं हत्वा ब्रह्महत्याव्रतं चरेत् ॥ ६६
 मद्यपञ्च द्विजः कुर्यान्नदीं गत्वा समुद्रगाम् ।
 चान्द्रायणे ततश्चीर्णं कुर्याद् ब्राह्मणभोजनम् ॥ ६७
 अनुडुत्सहितां गाश्च दद्याद्विप्रेषु दक्षिणाम् ॥ ६८
 अपहृत्य सुवर्णान्तु ब्राह्मणस्य ततः स्वयम् ।
 गच्छेन्नुषलमादाय राजाभ्यासं वधाय तु ॥ ६९
 ततः शुद्धिमवाप्नोति राज्ञासौ मुक्त एव च ।
 कामकारकतं यत् क्षान्नान्धक्यं वधमर्हति ॥ ७०

आसनाद्वनाह्वानात् सन्नापात् सहभोजनात् ।
 संक्रामन्नि हि पापमनि तैलविन्दुरिवाभसि ॥ ७१
 चान्द्राचार्यं चावकश्च तुलापुरुष एव च ।
 नवाक्षैवानुममनं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ७२
 एतत् पाराशरं शास्त्रं श्लोकानां शतपञ्चकम् ।
 क्लृप्तबद्धा समायुक्तं धर्मशास्त्रस्य संग्रहः ॥ ७३
 यथाप्ययनकर्मणि धर्मशास्त्रमिदं तथा ।
 अध्वेतच्छं प्रवक्षेन नियतं स्वर्गगामिणा ॥ ७४
 इति पाराशरे धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

विष्णुसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

ब्रह्मरात्र्यां व्यतीतायां प्रवृत्ते पद्मसन्धये ।
विष्णुः सितक्षुभ्रूतानि ज्ञात्वा भूमिं जलानुगाम् ॥ १
जलक्रीडाकृषि शुभं कल्पादिषु यथा पुरा ।
वराहमास्थितो रूपमुल्लहार वसुध्वराम् ॥ २
वेदपादो वृषदंष्ट्रः क्रतुदन्तश्चितीमुखः ।
अग्निजिह्वो दर्भरोमा ब्रह्मशीर्षो महातपा ॥ ३
अहोरात्रे क्षणो दिव्यो वेदाङ्गभूतिभूषणः ।
आव्यनासुः श्रुवातुण्डः सामघोषमहास्वनः ॥ ४
धर्मसत्यमयः श्रौमान् क्रमविक्रमसत्कृतः ।
प्रायश्चित्तमयो वीरः पशुजानुर्महावृषः ॥ ५
उग्दात्रन्धो होमलिङ्गो वीजौषधिमहाफलः ।
वेद्यन्तरात्मा मन्त्रस्त्रिग्विहृतः सोमशोणितः ॥ ६
वेदिस्त्रन्धो हविर्गन्धो हव्यकव्यादिवेगवान् ।
प्रग्वंशक्रामो द्युतिमान् नानादीक्षाभिरन्वितः ॥ ७
दक्षिणाहृदयो योगमहामन्त्रमयोऽमहान् ।
उपाकर्णाष्ठकृषिरः प्रवर्त्यावर्त्तभूषणः ॥ ८
नानाङ्गुल्युद्गतिपथो गुह्योपनिषदासनः ।
शाखापत्नीसहायोऽसौ नखिनृङ्ग द्रवोत्थिनः ॥ ९

महीं सागरपर्यन्तां सशैलवनकाननाम् ।
 एकार्णवजलभ्रष्टामेकार्णवगतः प्रभु ॥ १०
 दंष्ट्राग्रेण समुहत्थ लोकानां हितकाम्यया ।
 आदिदेवो महायोगी चकार जगतो पुनः ॥ ११
 एवं यन्नवराहेण भूत्वा भूतहितार्थिना ।
 उहृता पृथिवी सर्वा रसातलगता पुरा ॥ १२
 उहृत्थ निचले स्थाने स्थापिता च तथा स्वके ।
 यथास्थानं विभज्यापस्तङ्गता मधुसूदनः ॥ १३
 सामुद्राश्च समुद्रेषु नादेयाश्च नदीषु च ।
 पल्लवेषु च पाल्वल्यः सरःसु च सरोवराः ॥ १४
 पातालसप्तकं चक्रे लोकानां सप्तकं तथा ।
 द्वीपानामुदधीनां च स्थानानि विविधानि च ॥ १५
 स्थानपालाक्षोकपालाद्बदीशैलवनसतीन् ।
 ऋषींश्च सप्तधर्मज्ञान् वेदान् साङ्गान् सुरासुरान् ॥ १६
 पिशाचोरगगन्धर्वयक्षराक्षसमानुषान् ।
 पशुपक्षिचरगाद्यांश्च भूतग्रामं चतुर्विधम् ।
 मेघेन्द्रचापशम्पाद्यान् यज्ञांश्च विविधांस्तथा ॥ १७
 एवं वराहो भगवान् हृत्वेदं सचराचरम् ।
 जगज्जगाम लोकानामविज्ञातां तदा गतिम् ॥ १८
 अविज्ञातां गतिं याते देवदेवे जनाईने ।
 वसुधा चिन्तयामास का पृथिग्भू भविष्यति ॥ १९
 पृच्छामि कश्यपं गत्वा स मे वक्ष्यत्यसंशयम् ।
 मदीयां वदते चिन्तां नित्यमेव महामुनिः ॥ २०

एऽं सा निश्चयं कृत्वा देवी स्त्रीरुपधारिणी ।
 जगाम कश्यपं द्रष्टुं दृष्ट्वांस्ताश्च कश्यपः ॥ २१
 नीलपङ्कजपत्राक्षीं शारदेन्दुनिभाननाम् ।
 अलिसङ्घालकां शुभ्रां बभ्रुजीवाधरां शुभां ॥ २२
 सुभ्रूं सुसूक्ष्मदशनां चारुनासां नतभ्रुवम् ।
 कम्बकण्ठो संहृत्तोरुं पीनोरुजघनस्थलीम् ॥ २३
 विरेजतुस्तनौ यस्याः समौ पीनौ निरन्तरौ ।
 शक्नेभकुम्भसङ्गाथौ शतकुम्भसमद्युती ॥ २४
 सृणालकोमलौ बाहू करौ किशलयोपमौ ।
 रुक्मस्तम्भनिभावूरु गूढे श्लिष्टे च जानुनौ ॥ २५
 जङ्घे विरोमे सुषमे पदावतिमनोरमौ ।
 जघनश्च घनं मध्यं यथा केशरिणः शिशोः ॥ २६
 प्रभायुता नखास्तान्त्रा रूपं सर्वमनोहरम् ।
 कुर्वाणां वीक्षितैर्नित्यं नीलोत्पलयुता दिशः ॥ २७
 कुर्वाणां प्रभया देवीं तथा वितिमिरा दिशः ।
 सुसूक्ष्मशुक्लवसनां रत्नोत्तमविभूषिताम् ॥ २८
 पदन्यासैर्वसुमतीं सपञ्चामिव कुर्वतीम् ।
 रूपयौवनसम्पन्नां विनीतवदुपस्थिताम् ।
 समीपमागतां दृष्ट्वा पूजयामास कश्यपः ॥ २९
 उवाच तां वरारोहे विज्ञातं हृदुगतं मया ।
 धरे तव विशालाक्षि गच्छ देवि जनाहर्नम् ।
 स ते वक्ष्यत्यशेषेण भाविनी ते यथा स्थितिः ॥ ३०
 क्षीरोदे वसतिस्तस्य मया ज्ञाता शुभानने ।
 ध्यानयोगेन चार्वाङ्घ्रिं तज्ज्ञानं तत्प्रसादतः ॥ ३१

ऋतवसुक्ता सम्युख्य कश्यपं वसुधा ततः ।
 प्रवयौ केशवं द्रष्टुं क्षीरोदमथ सागरम् ॥ ३२
 सा दृश्याघतनिधिं चन्द्ररश्मिमनोहरम् ।
 यवनक्षोभसञ्जातवीचीयतसमाकुलम् ॥ ३३
 हिमवच्छतसङ्घाद्यं भूमच्छलमिवापरम् ।
 वीचोद्वलौर्ध्ववलिदैराह्वानमिव क्षितिम् ॥ ३४
 तैरेव शुभ्रतां चन्द्रे विदधानमिवाग्निशम् ।
 अन्तरस्थेन हरिष्या विगताशीघकल्पम् ।
 यस्मात् तस्मात् तु विभ्रन्तं सुशुभ्रां तनुमूर्च्छिताम् ॥ ३५
 पाण्डुरं खगभागम्यमधोभुवनवर्तिनम् ।
 चन्द्रनीलकङ्काराख्यं विपरीतमिवाम्बरम् ॥ ३६
 फणावलीसमुद्भूतवनसङ्घसमाचितम् ।
 निष्पार्श्वमिव श्रेयास्त्रैर्वस्तीणं तमतीव हि ॥ ३७
 तं दृष्ट्वा तत्र मध्यस्थं दृश्ये केशवालयम् ।
 अनिर्दृश्यपरीमाणमनिर्दृश्यद्विसंयुतम् ॥ ३८
 शेषपर्यङ्गं तस्मिन् दृश्यं मधुसूदनम् ।
 शेषाद्विफणरत्नांशुदुर्विभाव्यसुखाब्जम् ॥ ३९
 शशाङ्कयतसङ्घाद्यं सूर्यायुतसमप्रभम् ।
 पीतवाससमक्षोभं सर्वरत्नविभूषितम् ॥ ४०
 मुकुटेनार्कवर्धनेन कुण्डलाभ्यां विराजितम् ।
 संवाञ्छमानाद्वियुगं सङ्ग्राह्यं करतलैः शुभैः ।
 शरीरधारिभिः शस्त्रैः सेव्यमाणं समन्ततः ॥ ४१
 तं दृष्ट्वा पुण्डरीकाक्षं वन्दे मधुसूदनम् ।
 जगद्भ्यामवनीं गत्वा विज्ञापयति चाख्यम् ॥ ४२

उद्धृताहं त्वया देव रसातलतलं गतम् ।
 स्त्री स्थाने स्थापिता विष्णो लोकानां हितकाम्यया ॥ ४३
 तन्नाघुना मे देवेश का धृतिर्वै भविष्यति ।
 एवमुक्त्वादा देव्या देवो वचनमब्रवीत् ॥ ४४
 वर्णाश्रमाचारस्ताः शास्त्रैकतत्परावयाः ।
 त्वां घरे धारविष्यन्ति तेषां त्वद्गार आदिदः ॥ ४५
 एवमुक्त्वा वसुमती देवदेवमभाषत ।
 वर्णानामाश्रमाणां च घर्मान् वह सनातनान् ।
 त्वन्नोऽहं श्रोतुमुच्छामि त्वं हि मे परमा गतिः ॥ ४६
 नमस्ते देवदेवेश देवारिवलसूदन ।
 नारायण जगन्नाथ शङ्खचक्रगदाधर ॥ ४७
 पद्मनाभ हृषीकेश महाबलपराक्रम ।
 अतीन्द्रिय सुदुष्पार देव शाङ्गधनुर्धर ॥ ४८
 वराह भीम गोविन्द पुराण पुरुषोत्तमः ।
 हिरण्यकेश विश्वाद्य वज्रमूर्त्ति निरघ्न ॥ ४९
 क्षेत्र क्षेत्रज्ञ लोकेश सविद्यान्तःप्रथमक ।
 मन्त्र मन्त्रब्रह्मादिभ्य वेदवेदाङ्गविग्रह ५०
 जनतोऽस्य समकस्य सृष्टिर्लोकेश्वरक ।
 सर्वधर्मज्ञ घर्माङ्ग घर्माद्योमे वरप्रद ॥ ५१
 विश्वकोशोत्तम व्योम मधुकैटकसूदन ।
 दृष्टतां दृष्ट्याप्रप्रेष सर्व सर्पाभयप्रद ॥ ५२
 वरेस्थानघ जीमुत्तमस्य निर्वाणकाण्डक ।
 आघ्रावन तेषांऽस्मिन् चैत्याचार निष्कित ॥ ५३

सप्तशीर्षाध्वरगुरो पुराण पुरुषोत्तम ।
 ध्रुवाक्षर सुप्रक्ष्मेश भक्तवत्सल पावन ॥ ५४
 त्वं गतिः सर्वदेवानां त्वं गतिर्ब्रह्मवादिनाम् ।
 तथा विदितवेद्यानां गतिस्त्वं पुरुषोत्तम ॥ ५५
 प्रपन्नास्मि जगन्नाथ ध्रुवं वाचस्पतिं प्रभुम् ।
 सुप्रक्ष्मण्यमनाष्टुष्टं वसुखेलं वसुप्रदम् ॥ ५६
 महायोगवलोपेतं षष्टिगभं धृताच्चिषम् ।
 वासुदेवं महात्मानं पुण्डरीकाक्षमच्युतम् ॥ ५७
 सुरासुरगुरुं देवं विभुं भूतमहेश्वरम् ।
 एकव्युहं चतुर्बाहुं जगत्कारणकारणम् ॥ ५८
 ब्रूहि मे भगवन् धर्मांश्चातुर्वर्ण्यस्य श्वाश्वतान् ।
 आश्रमाचारसंयुक्तान् सरहस्यान् ससंग्रहान् ॥ ५९
 एवमुक्तस्तु देवेशः पुनः क्षौणीमभाषत ।
 शृणु देवि धरे धर्मांश्चातुर्वर्ण्यस्य श्वाश्वतान् ।
 आश्रमाचारसंयुक्तान् सरहस्यान् ससंग्रहान् ॥ ६०
 ये तु त्वां धारयिष्यन्ति सन्धस्तेषां परायणान् ।
 निषणा भव वामोरु काञ्चनेऽस्मिन् वरासने ॥
 सुखासीना निबोध त्वं धर्मान्निगदतो मम ।
 शुश्रुवे वैष्णवान् धर्मान् सुखासीना धरा तदा ॥ ६२
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चेति वर्णाश्चत्वारः ॥ १ ॥
 तेषामाद्या द्विजातयस्त्रयः ॥ २ ॥ तेषां निषेकाद्यः श्मशाना-
 न्तो मन्त्रवत्क्रियासमूहः ॥ ३ ॥ तेषां च धर्माः—ब्राह्मण-
 स्याध्यापनम् ; क्षत्रियस्य शस्त्रनित्यता ; वैश्यस्य पशु-
 पालनम् ; शूद्रस्य द्विजातिशुश्रूषा ; द्विजानां वजना-
 ध्ययने ॥ ४ ॥

अयैतेषां वृत्तयः—ब्राह्मणस्य याजनप्रतिग्रहौ ; क्षत्रि-
 यस्य क्षत्रित्वाणम् ; कृषिगोरतवाणिज्यकुसीदयोनि-
 योषणानि वैश्यस्य ; शूद्रस्य सर्गित्यानि ॥ ५ ॥ आपद्य
 नन्तरा वृत्तिः ॥ ६ ॥

क्षमा सत्यं दमः शौचं दानमिन्द्रियसंयमः ।

अहिंसा गुरुशुश्रूषा तीर्थानुसरणं दया ॥ ७ ॥

आर्जवं लोभशून्यत्वं देवब्राह्मणपूजनम् ।

अनभ्यमूया च तथा धर्मः सामान्य उच्यते ॥ ८ ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

अथ राजधर्माः ॥ १ ॥ प्रजापरिपालनम्, वर्णाश्रमाणां
 स्त्रे स्त्रे धर्मो व्यवस्थापनम् ॥ २ ॥ राजा च जाङ्गलं पशुस्यं
 श्लोपेतं देशमाश्रयेत् वैश्यशूद्रप्रायश्च ॥ ३ ॥ तत्र धन्व-
 न्

महीवारिवृक्षगिरिदुर्गाणामन्यतमं दुर्गमाश्रयेत् ॥ ४ ॥ तत्र
 स्वस्वग्रामाधिपान् कुर्यात् । दशाध्यक्षान् ॥ शताध्यक्षान् ।
 देशाध्यक्षांश्च ॥ ५ ॥ ग्रामदोषाणां ग्रामाध्यक्षः परिहारं
 कुर्यात् ॥ ६ ॥ अशक्तो दशग्रामाध्यक्षाय निवेदयत् ॥ ७ ॥
 सोऽप्यशक्तः शताध्यक्षाय । सोऽप्यशक्तो देशाध्यक्षायः ।
 देशाध्यक्षोऽपि सर्वात्मना दोषमुच्छिन्द्यात् ॥ ८ ॥ आकर-
 शुल्कतरनागवनेष्वाप्तान् नियुञ्जीत । धर्मिष्ठान् धर्मकार्येषु ।
 निपुणानर्थकार्येषु । शूरान् संग्रामकर्मसु । उग्रानुग्रेषु ।
 षाडान् स्त्रीषु ॥ ९ ॥ प्रजाभ्यो वल्यर्थं संवत्सरेण घान्यतः
 षष्ठमंशमादद्यात् । सर्वशत्येभ्यश्च ॥ १० ॥ द्विधं शतं पशु-
 द्विरण्येभ्यो वस्त्रेभ्यश्च ॥ ११ ॥ मांसमधुघृतौषधिगन्ध-पुष्प-
 मूलफल-रसदारुपत्राजिनवृक्षाण्डाशुभाण्डैर्दलेभ्यः षष्ठ-
 भागम् ॥ १२ ॥ ब्राह्मणेभ्यः करादानं न कुर्यात्, ते हि राज्ञो
 धर्मकरदाः ॥ १३ ॥ राजा च प्रजाभ्यः सुकृतदुष्कृतषष्ठंश-
 भाक् ॥ १४ ॥ स्वदेशपण्याश्च शुल्कार्थं दशममादद्यात्,
 परदेशपण्याश्चविंशतितमम् ॥ १५ ॥ शुल्कस्थानमपक्रामन्
 सर्वापहारमाप्नुयात् ॥ १६ ॥ शिल्पिनः कर्मजीविनश्च शूद्राश्च
 मासेनैकं राज्ञः कर्म कुर्यात् ॥ १७ ॥ स्वाम्यमात्यदुर्गकोश-
 दण्डराष्ट्रमित्राणि प्रकृतयः ॥ १८ ॥ तेषूषांश्च हन्यात् ॥
 १९ ॥ स्वराष्ट्रपरराष्ट्रयोश्च चारचक्षुः स्यात् ॥ २० ॥ साधूनां
 पूजनं कुर्यात् ॥ २१ ॥ दुःशंश्च हन्यात् ॥ २२ ॥ शत्रुमित्रो-
 दासीनमध्यमेषु सामभेददानदण्डान्, यथाह यथाकालं
 प्रयुञ्जीत ॥ २३ ॥ सन्धिविग्रहयानासनसंशयद्वैधीभावांश्च
 यथाकालमाश्रयेत् ॥ २४ ॥ चैत्रे मा. शीर्षे वा यात्रां

वायात् । परस्य व्यसने वा ॥ २५ ॥ परदेशावाप्तौ तद्देश-
 धर्मान् नोच्छिन्यात् ॥ २६ ॥ परेनाभियुक्तश्च सर्वात्मना
 स्वं राष्ट्रं गोपायेत् ॥ २७ ॥ नास्ति राज्ञां समरे तनुत्याग-
 सङ्घो धर्मः ॥ २८ ॥ गोब्राह्मणवृषतिमित्रधनदारजीवित-
 रक्षणादृये हतास्ते स्वर्गभाजः । वर्णसङ्घररक्षणार्थं च ॥ २९ ॥
 राजा परपुरावाप्तौ तु तत्र तत्कुलीनमभिषिञ्चेत् ॥ ३० ॥
 न राजकलमुच्छिन्यात् अन्यत्राकुलीनराजकुलात् ॥ ३१ ॥
 अगत्याक्षस्त्रीपानेष्वभिरतिं न कुर्यात् ॥ ३२ ॥ आद्यद्वाराणि
 नोच्छिन्यात् ॥ ३३ ॥ नापात्रवर्षी ह्यात् ॥ ३४ ॥ आकरेभ्यः
 सर्वमादद्यात् ॥ ३५ ॥ निधिं लब्धा तद्वर्षं ब्राह्मणेभ्यो दद्यात्,
 द्वितीयमर्षं कोशे प्रवेशयेत् ॥ ३६ ॥ निधिं ब्राह्मणो लब्धा
 सर्वमादद्यात् ॥ ३७ ॥ क्षत्रियश्चतुर्थमंशं राज्ञे दद्यात् चतुर्थ-
 मंशं ब्राह्मणेभ्योऽर्धमादद्यात् ॥ ३८ ॥ वैश्यश्चतुर्थमंशं राज्ञे
 दद्यात् ब्राह्मणेभ्योऽर्धमंशमादद्यात् ॥ ३९ ॥ शूद्रश्चावाप्तं
 द्वादशधा विभज्य पंचांशान् राज्ञे दद्यात् पंचांशान् ब्राह्म-
 णेभ्योऽंशद्वयमादद्यात् ॥ ४० ॥ अनिवेदितविज्ञातस्य सर्व-
 मपहरेत् ॥ ४१ ॥ स्वनिहिताद्राज्ञे ब्राह्मणवर्जं द्वादशमंशं
 दद्युः ॥ ४२ ॥ परनिहितं स्वनिहितमिति ब्रुवंस्तत्सं दण्ड-
 मावहेत् ॥ ४३ ॥ बालानाथस्त्रौघनानि च राजा परि-
 पालयेत् ॥ ४४ ॥ चौरहृत्तं धनमवाप्य सर्वमेव सर्वर्षेभ्यो
 दद्यात् ॥ ४५ ॥ अनवाप्य च स्वकोशादेव दद्यात् ॥ ४६ ॥
 शान्तिस्वस्त्ययने देवोपघातान् प्रथमयेत् ॥ ४७ ॥ परश्चक्रोप-
 घातांश्च शस्त्रनिहतया ॥ ४८ ॥ वेदेतिहासधर्मशास्त्रार्थ-
 कुशलं कुलीनैर्मव्यङ्गं तपस्विनं पुरोहितं च वरयेत् । शुचीन-

तुव्यानवहिताच्छक्तिसम्पन्नान् सर्वाथेषु च सहायान् । ४८ ॥
 स्वयमेव व्यवहारान् पश्येद्विद्वद्भिर्ब्राह्मणैः सार्धम् । ५० ॥
 व्यवहारदर्शने ब्राह्मणं नियुञ्ज्यात् । ५१ ॥ जन्मकर्मव्रतो-
 पेताश्च राजा सभासदः कार्य्या रिपौ मित्रे च ये समाः
 कामक्रोधभयलोभादिभिः कार्य्यार्थिभिरनाहार्याः । ५२ ॥
 राजा च सर्वकार्य्येषु सांवत्सराधीनः स्यात् । ५३ ॥ देव-
 ब्राह्मणान् सततमेव पूजयेत् । ५४ ॥ दृढसेवी भवेत् । यज्ञ-
 याजी च । ५५ ॥ न चास्य विषये ब्राह्मणः क्षुधात्तीऽक्-
 सीदेत् । न चान्योऽपि सत्कर्मनिरतः । ५६ ॥ ब्राह्मणेभ्यश्च
 भुवं प्रतिपादयेत् । ५७ ॥ तेषां येषांच प्रतिपादयेत् स्वःश्यान्
 अन्तरप्रमाणं दानच्छेदोपवर्णनंच पटे ताम्रपट्टे वा लिखितं
 स्वमुद्राङ्कितंचागामिनृपविज्ञापनायं दद्यात् । ५८ ॥ पर-
 दत्तांच भुवं नापहरेत् । ५९ ॥ ब्राह्मणेभ्यः सर्वदायान्
 प्रयच्छेत् । ६० ॥ सर्वतस्वात्मानं गोपायेत् । ६१ ॥ सुदर्शनश्च
 स्यात् । विषभ्रागदमन्त्रधारी च । नाप्ररीक्षितमुपयुञ्ज्यात् ।
 ६२ ॥ स्मितपूर्वाभिभाषी स्यात् । ६३ ॥ वध्येचपि भ्रुकुठीमाचरेत्
 । ६४ ॥ अपराधानुरूपंच दण्डं दण्डेषु दापयेत् । ६५ ॥
 सम्यग् दण्डप्रणयनं कुर्यात् । ६६ ॥ द्वितीयमपराधं न
 कस्यचित् क्षमते स्वधर्ममपालयन् नादण्डौ नामास्ति
 राज्ञः ।

यत्र श्यामो लोहिताक्षो दण्डश्चरति निर्भयः ।

प्रजास्तत्र विवर्द्धन्ते नेता चेत् साधु पश्यति ॥ ६७

स्वराष्ट्रे न्यायदण्डः स्याद भृशदण्डश्च शत्रुषु ।

सुहृत् स्वजिह्वः स्निग्धेषु ब्राह्मणेषु क्षमान्वितः ॥ ६८

एवं वृत्तस्य वृपतेः शिलोच्छेनोनापि जीदतः ।
 विस्तीर्यते यत्रो लोके तैलविन्दुरिवाश्रसि ॥ ६८
 प्रजासुखे सुखी राजा तद्दुःखे यश्च दुःखितः ।
 स कीर्तियुक्तो लोकेऽस्मिन् प्रेत्य स्वर्गं महीयते ॥ ७०
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

जालस्था तमरीचिगतं रजस्रसंशुसंस्कृतम् । १ । तद्दृ-
 ष्टकं नलिच्चा । २ ॥ तन्नयं राजसर्षपः । ३ । तन्नयं गौर-
 सर्षपः । ४ । तत्पटुकं यवः । ५ । तन्नयं कृष्णालम् । ६ ॥
 तत्पञ्चकं माषः । ७ । तद्द्विदशमच्छाईम् । ८ । अक्षाईमेक-
 सचतुर्माषकं सुवर्णः । ९ । चतसुवर्णकौ निष्कः । १० ॥
 द्वे कृष्णले समष्टते रुष्यमाषकः । ११ । तत्पयोदशकं धरणाम् ।
 १२ । ताम्रकार्षिकः कार्षापणः । १३ ।
 पणानां द्वे शते सार्धं प्रथमः साहसः स्मृतः ।
 मध्यमः पञ्च विज्ञेयः सहस्रन्त्वेव चोत्तमः ॥ १४
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

अथ महापातकिने ब्राह्मणवर्जं सर्वं वध्याः । १ । क-
 शारीरो ब्राह्मणस्य दण्डः । २ । स्वदेशाद्ब्राह्मणं कृताङ्गं
 विवासयेत् । ३ । तस्य च ब्रह्महत्यावामशिरस्त्रां पुरुषं
 खलाटे कुर्यात् । ४ । सुराध्वजं सुरापाने । ५ । अपहं

स्तेये । ६ । भगं गुरुतल्पगमने । ७ । अन्यत्रापि वध्यकर्मणि
 तिष्ठन्तं समग्रधनमचतं विवासयेत् । ८ । कूटशासनकर्तृञ्च
 राजा हन्यात् । ९ । कूटलेख्यकाराञ्च । १० । गरदाम्निद-
 प्रसङ्गतस्करान् स्त्रीवालपुरुषघातिनञ्च । ११ । ये च धान्यं
 दशभ्यः कुम्भेभ्योऽधिकमपहरेयुः । १२ । धरिमन्त्रेयानां
 शतादभ्यधिकम् । १३ । ये चाकुलीना राज्यमभिकामयेयुः ।
 १४ । सेतुभेदकाञ्च । १५ । प्रसङ्गतस्कराणाञ्चावकाशभुक्त-
 प्रदाञ्च । १६ । अन्यत्र राजाशक्तेः । १७ । स्त्रियमशक्त-
 भर्तृकां तदतिक्रमणीञ्च । १८ । हीनवर्षोऽधिकवर्षस्य
 येनाङ्गेनापराधं कुर्यात् तदेवास्त्रं शतयेत् । १९ । एका-
 सनोपवेशी कन्यां कृताङ्गो निर्वास्यः । २० । निष्ठीव्यीष्ठ-
 द्वयविहीनः कार्य्यः । २१ । अथशर्चयिता च गुदहीनः । २२ ।
 आक्रोशयिता च विजिह्वः । २३ । दर्पेण धर्मापदेशकारिणो
 राजा तप्तमासेचयेत् तैलमारु । २४ । द्रोहणं च नाम-
 जातिग्रहणे दशाङ्गुलोऽस्य शङ्कुर्निखेयः । २५ । श्रुतदेश-
 जातिकर्मणामन्यथावादी कार्षापणशतद्वयं दण्ड्यः । २६ ।
 काणखञ्जादीनां तथावाद्यपि कार्षापणद्वयम् । २७ । गुरु-
 नाक्षिपत् कार्षापणशतम् । २८ । परस्त्रं पतनीयाक्षेपे कृते
 तत्तप्तमाहसम् । २९ । उपपातकयुक्ते मध्यमम् । ३० ।
 त्रैविद्यवृद्धानां क्षेपे जातिपूगानाञ्च । ३१ । ग्रामदेशयोः
 प्रथमसाहसम् । ३२ । न्यङ्गतायुक्ताक्षेपे कार्य्यपणशतम् । ३३ ।
 माहयुक्ते तूत्तमम् । ३४ । सवर्णाक्रोशने द्वादशपणान्
 दण्ड्यः । ३५ । हीनवर्णाक्रोशने षड् दण्ड्यः । ३६ । यथा-
 कालमुत्तमसवर्णाक्षेपे तत्प्रमाणो दण्डः । ३७ । त्रयो वा

कार्षापणाः । ३८ । शुष्कवाक्याभिधाने त्वेवमेव । ३९ ।
 पारजयी सवर्णागमने तूत्तमसाहसं दण्डः । ४० । हीन-
 वर्णागमने मध्यमम् । ४१ । गोगमने च । ४२ । अत्यागमने
 वध्यः । ४३ । पशुगमने कार्षापणशतं दण्डः ॥ ४४ ॥
 दोषमनाख्याय कन्यां प्रयच्छंश्च । ४५ । तांच विभ्रयात् । ४६ ।
 अदुष्टां दुष्टामिति ब्रुवन्नूत्तमसाहसम् । ४७ । गजाश्वोद्भ-
 गोघाती त्वेककरपादः कार्यः । ४८ । विमांसविक्रयी च ।
 ४९ । ग्राम्यपशुघाती कार्षापणशतं दण्डः । ५० । पशु-
 स्वामिने तन्मूर्ख्यं दद्यात् । ५१ । आरख्यपशुघाती पंचाशतं
 कार्षापणान् । ५२ । पक्षिघाती मत्स्यघाती च दश कार्षा-
 पणान् । ५३ । कीटोपघाती च कार्षापणम् । ५४ । फलोप-
 गमद्रुमच्छेदी तूत्तमसाहसम् । ५५ । पुष्पोपगमद्रुमच्छेदी
 मध्यमम् । ५६ । वज्रीगुल्मलताच्छेदी कर्षापणशतम् । ५७ ।
 तृणच्छेद्येकम् । ५८ । सर्वे च तत्स्वामिनां तदुत्पत्तिम् ।
 ५९ । हस्तेनावगोरयिता दश कार्षापणाम् । ६० । पादेन
 त्रिंशत्तिम् । ६१ । काष्ठेन प्रथमसाहसम् । ६२ । पाषाणेन
 मध्यमम् । ६३ । शस्त्रेणोत्तमम् । ६४ । पादकेशांशुककर-
 लुण्ठने दश पणान् दण्डः । ६५ । शोणितेन विना दुःख-
 मुत्पादयिता द्वात्रिंशत्पणान् । ६६ । सह शोणितेन
 चतुःषष्टिम् । ६७ । करपाददन्तभङ्गे कर्णनासाविकर्त्तने
 मध्यमम् । ६८ । चेशभोजनवाग्रोमे प्रहारदाने च । ६९ ।
 नेत्रकन्धरावाहुसकथंसभङ्गे चोत्तमम् । ७० । उभयनेत्र-
 भेदिनं राजा यावज्जीवं बन्धनात्त विमृचेत् । ७१ । तादृश-
 मेव वा कुर्व्यात् । ७२ । एकं बहूनां विघ्नतां प्रत्येकमुक्ता-

दण्डाद्विगुणः । ७३ । उत्क्रोशत्तमनभिधावनां तत्समीप-
 वर्तिनां संसरताश्च । ७४ । सर्वे च पुरुषपीडाकरास्त-
 दुःखानव्ययं ददुः । ७५ । ग्राम्यपशुपीडाकराश्च । ७६ ।
 योऽध्वोद्गजापहार्यैकपादकरः कार्यः । ७७ । अजावाप-
 हार्यैककरश्च । ७८ । धान्यापहार्यैकादशगुणं दण्डः ।
 ७९ । शस्यापहारी च । ८० । सुवर्णरजतवस्त्राणां पञ्चाशत्-
 स्वभ्यधिकमपहरन् विकरः । ८१ । तदूनमेकादशगुणं
 दण्डः । ८२ । सूत्रकार्पाशगोमयगुडदधिचीरतक्रटण-लवण-
 चङ्गलपक्षिमत्स्य-घृततैल-मांस-मधुवदल-वेणुस्रन्धयलौह-
 दण्डानामपहर्ता मूल्यात् त्रिगुणं दण्डः । ८३ । पक्वान्ना-
 नाश्च । ८४ । पुश्रहरितगुल्लवल्लीलतापर्णानामपहरणे पंच
 क्षणालान् । ८५ । शाकमूलफलानां च । ८६ । रत्नापहार्यु-
 त्तमसाहसम् । ८७ । अनुक्तद्रव्याणामपहर्ता मूल्यसमम् ।
 ८८ । स्तेनाः सर्वमपहृतं धनिकस्य दायाः । ८९ । तत-
 स्तेषामभिहितदण्डप्रयोगः । ९० । येषां देयः पन्थास्तेषाम-
 पथदायी कार्पापणानां पंचविंशतिं दण्डः । ९१ । आस-
 नार्हस्यासनमददच्च । ९२ । पूजार्हमपूजयंच । ९३ । प्राति-
 वैश्यब्राह्मणे निमन्त्रणातिक्रमे च । ९४ । निमन्त्रयित्वा
 भोजनादायिनश्च । ९५ । निमन्त्रितस्तस्तथत्युक्तवानभुञ्जानः
 सुवर्णमाषकं निमन्त्रयितुश्च द्विगुणमन्नम् । ९६ । अभक्षेण
 ब्राह्मणदूषयिता षोडश सुवर्णान् । ९७ । जात्यपहारिणा
 शतम् । ९८ । सुरया वध्यः । ९९ । क्षत्रियं दूषयितुस्तर्द्धम् ।
 १०० । वैश्यं दूषयितुस्तर्द्धमपि । १०१ । शूद्रं दूषयितुः
 प्रथमसाहसम् । १०२ । कामकारेणास्पृश्यस्त्वैवैर्यिकं स्पृशन्

धञ्जः । १०३ । रजस्वलां शिफाभिस्ताडयेत् । १०४ ।
 पथ्युद्यानौदकसमीपेऽशुचिकारी पणशतम् । १०५ । तच्च
 यायात् । १०६ । गृहभूकुद्याद्यपमेत्ता मध्यमसाहसं
 दण्डः । १०७ । तंच योजयेत् । १०८ । गृहे पीडाकरं
 द्रव्यं प्रक्षिपन् पणशतम् । १०९ । साधारण्यपलापी च ।
 ११० । योषितस्याप्रदाता च । १११ । पितृपुत्राचार्य-
 याज्वर्त्विजामन्योन्यापतितत्यागी च । ११२ । न च तान्
 जह्यात् । ११३ । मूदप्रव्रजितां देवे पित्रे भोजकश्च । ११४ ।
 अयोम्यकर्मचारी च । ११५ । समुद्रगृहमेदकः । ११६ ।
 अनियुक्तः शपथकारी । ११७ । पशूनां पुंस्वोपघातकारी ।
 ११८ । पितापुत्रविरोधे तु साक्षिणां दशपणो दण्डः ।
 ११९ । यस्तयोश्चान्तरः स्यात् तल्लोत्तमसाहसम् । १२० ।
 तुलामानकूटकर्मकर्त्तृश्च । १२१ । तदकूटे कूटषादिनश्च ।
 १२२ । द्रव्याणां प्रतिहपविक्रयिकश्च च । १२३ । सन्तूष
 वणिजां पण्यमनर्षणावबन्धताम् । १२४ । प्रत्येकं विक्रीण-
 ताश्च । १२५ । गृहीतमूर्खं पण्यं यः क्रेतुर्व दद्यात् तस्यसौ
 सोदयं दाष्यः । १२६ । राजा च पणशतं दण्डः । १२७ ।
 क्रीतमक्रीणतो या हानिः सा क्रेतुरेव स्यात् । १२८ ।
 राजविनिषिद्धं विक्रीणतस्तदपहारः । १२९ । तारिकः
 स्थलजं शुल्कं गृह्णन् दश पणान् दण्डः । १३० । ब्रह्म-
 चारिवानप्रस्थभिर्द्दुर्गुर्विणीतीर्थानुसारिणां नाविकः शुल्क-
 माददानश्च । १३१ । तच्च तेषां दद्यात् । १३२ । द्युते कूटाश्च-
 देविनां करच्छेदः । १३३ । उपधिदेविनां सन्दंशच्छेदः ।
 १३४ । ग्रन्थिभेकानां करच्छेदः । १३५ । दिवा पशूनां

वृक्षाद्युपघाते पाले त्वनायति पालदोषः ॥ १३६ ॥ विनष्ट-
 पशुमूल्यञ्च स्वामिने दद्यात् ॥ १३७ ॥ अननुज्ञातां दुहन्
 पंचविंशतिकार्षापणान् दण्डः ॥ १३८ ॥ महिषी चेच्छ-
 नाशं कुर्यात् तत्पालकस्त्वष्टौ माषकान् दण्डः ॥ १३९ ॥
 अपालायाः स्वामी ॥ १४० ॥ अश्वस्तूष्ट्री गर्हभो वा ॥ १४१ ॥
 गौश्वेत् तदर्द्धम् ॥ १४२ ॥ तदर्द्धमजाविकम् ॥ १४३ ॥ भक्ष-
 यित्वोपविष्टेषु द्विगुणम् ॥ १४४ ॥ सर्वत्र स्वामिने विनष्टशस्व-
 मूल्यञ्च ॥ १४५ ॥ पथि ग्रामे विव्रीतान्ते न दोषः ॥ १४६ ॥
 अनावृते च ॥ १४७ ॥ अल्पकालम् ॥ १४८ ॥ उत्सृष्टहृषभ-
 स्रतिकानाञ्च ॥ १४९ ॥ यस्तूत्तमवर्णान् दास्ये नियोजयेत्
 त शोक्तमसाहसो दण्डः ॥ १५० ॥ त्यक्तप्रव्रज्यो राज्ञो दास्यं
 कुर्यात् ॥ १५१ ॥ भृतकञ्चापूर्णाकाले घृतिं त्यजन् सकलमेव-
 मूल्यं दद्यात् ॥ १५२ ॥ राज्ञे च पणशतं दद्यात् ॥ १५३ ॥
 तद्दोषेण यद्विनश्येत् तत् स्वामिने ॥ अन्यत्र दैवोपघातात् ॥
 १५४ ॥ स्वामी चेद्भृतकमपूर्णं काले जघ्नात् तस्य सर्वं
 मूल्यं दद्यात् ॥ १५५ ॥ पणशतञ्च राजनि ॥ अन्यत्र भृतका-
 दाघात् ॥ १५६ ॥ यः कन्यां पूर्वदत्तामन्यस्मै दद्यात् स चौर-
 वच्छास्यः ॥ वरदोषं विना ॥ १५७ ॥ निर्दोषां परित्यजन्
 पत्नीञ्च ॥ १५८ ॥ अजानानः प्रकाशं यः परद्रव्यं क्रीणी-
 यात् तत्र तस्यादोषः ॥ १५९ ॥ स्वामी द्रव्यमाप्नुयात् ॥ १६० ॥
 यद्यप्रकारं हीनमूल्यञ्च क्रीणीयात् तदा क्रेता विक्रेता च
 चौरवच्छास्यौ ॥ १६१ ॥ गणद्रव्यापहर्त्ता विवाह्यः ॥ १६२ ॥
 तत्संबिदं यश्च लङ्घयेत् ॥ १६३ ॥ निक्षेपापहार्यर्थदृष्टि-
 सहितं धनं धनिकस्य दास्यः ॥ १६४ ॥ राज्ञश्च चौरवच्छास्यः ॥

१६५ । यश्चानिच्छितं निच्छितमिति ब्रूयात् ॥ १६६ ॥ सीमा
 भेत्तारमुत्तमसाहसं दण्डयित्वा पुनः सीमां लिङ्गान्वितां
 कारयेत् ॥ १६७ ॥ जातिभ्रंशकरस्याभक्ष्यस्य भक्षयिता
 विवाहः ॥ १६८ ॥ अभक्ष्य आविक्रोयस्व च विक्रयी ॥ १६९ ॥
 देवप्रतिभाभेदकश्चोत्तमसाहसं दण्डनीयः ॥ १७० ॥ भिषङ्-
 मित्याचरन्नुत्तमेषु पुरुषेषु ॥ १७१ ॥ मध्यमेषु मध्यमम् ॥ १७२ ॥
 तिर्यक्षु प्रथमम् ॥ १७३ ॥ प्रतिश्रुतस्याप्रदायी तदापयित्वा
 प्रथमसाहसं दण्डाः ॥ १७४ ॥ कूटसाक्षिणां सर्वस्वापहारः
 कार्यः ॥ १७५ ॥ उत्क्रोचोपजीविनां सभ्यानाञ्च ॥ १७६ ॥
 गोचर्ममात्राधिकां भुवमन्यथाधिकृतां तस्मादनिर्माणा
 न्यस्य यः प्रयच्छेत् स वध्यः ॥ १७७ ॥ जनाश्चेत् षोडश
 सुवर्णान् दण्डाः ॥ १७८ ॥

एकोऽग्नीयाद्वयदुत्पन्नं नरः संवत्सरं फलम् ।

गोचर्ममात्रा सा क्षौणीस्तोका वा यदि वा बहुः ॥ १७९ ॥

ययोर्निच्छित आधिस्तौ विवदेतां यदा नरौ ।

यस्य भुक्तिः फलं तस्य वलात्कारं विना कृता ॥ १८० ॥

सागमेन च भोगेन भुक्तं सम्यगयदा भवेत् ।

आहर्त्ता लभते तत्र नापहार्यन्तु तत् कश्चित् ॥ १८१ ॥

पित्वा भुक्तन्तु यद्दुद्रव्यं भुक्त्याचारेण धर्मतः ।

तस्मिन् प्रोक्ते न वाच्योऽसौ भुक्त्याप्राप्तं हि तस्य तत् ॥ १८२ ॥

त्रिभिरेव च या भुक्ता पुरुषैर्भूर्यथाविधि ।

लेख्याभावेऽपि तां तत्र चतुर्थं समवाप्नुयात् ॥ १८३ ॥

नखिनां दंष्ट्रिणाञ्चैव शृङ्गिणाभाततायिनाम् ।

हस्तश्वानां तथा न्येषां वधे हन्ता न दोषभाक् ॥ १८४ ॥

गुरुं वा बालदृष्टौ वा ब्राह्मणं वा बहुश्रुतम् ।
 आततायिनमायास्तं हन्यादेवाविचारयन् ॥ १८३
 नाततायिवधे दोषोः हन्तुर्भवति कश्चन ।
 प्रकाशं काप्रकाशं वा मनुस्तन्नन्यदृच्छति ॥ १८४
 उद्यतासिषिषाम्निश्च शपोद्यतकरं तथा ।
 आथर्वणेन हन्तारं पिशुनंचैव राजसु ॥ १८५
 भार्यातिक्रमिणांचैव विद्यात् समाततायिनः ।
 यथोचितहरानन्यानाहुर्धर्मार्थहारकान् ॥ १८६
 उद्देशतस्ते कथितो धरे दण्डविधिर्मया ।
 सर्वेषामपराधानां विस्तरादतिविस्तरः ॥ १८७
 अपराधेषु चान्येषु ज्ञात्वा जातिं धनं वयः ।
 दण्डं प्रकल्पयेद्राजा समन्त्रा ब्राह्मणै सह ॥ १८८
 दण्डं प्रमोचयन् दण्डादृद्धिगुणं दण्डमावहेत् ।
 नियुक्तश्चाप्यदण्ड्यानां दण्डकारी नराधमः ॥ १८९
 वयं चौरः पुरे नास्ति नान्यस्त्री गो न दुष्टवाक् ।
 न साहसिकदण्डघ्नौ स राजा शक्रलोकभाक् ॥ १९०
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

अथोत्तमर्णोऽधमर्णाद्वयथादत्तमर्थं गृह्णीवात् ॥ १ ॥
 द्विकं त्रिकं चतुष्कं पञ्चकश्च शतं वर्णानुक्रमेण प्रतिमासम् । २ ॥
 सुर्वं वर्णा वा स्वप्रतिपत्नीं दृष्टिं दद्युः । (१) अकृतामपि

वत्सरातिक्रमेण यथाविहिताम् । ४ । आध्युपभोगे दर्श-
 भावः । ५ । दैवराजोपघाताहते विनष्टमाधिरुक्तमर्णो
 दद्यात् । ६ । अन्तवृद्धौ प्रविष्टायामपि । ७ । न स्थावर-
 माधिष्ठते वचनात् । ८ । गृहीतधनप्रवेशार्थमेव यत् स्थावरं
 दत्तं तद्गृहीतधनप्रवेशे दद्यात् । ९ । दीयमानं प्रयुक्त-
 मर्थमुत्तमर्णस्यागृह्यतस्ततः परं न वर्धते । १० । हिरण्यस्य
 परा वृद्धिर्द्विगुणा । ११ । धान्यस्य त्रिगुणा । १२ । वस्त्रस्य
 चतुर्गुणा । १३ । रसस्याष्टगुणा । १४ । सन्ततिः स्त्रीपशू-
 नाम् । १५ । किण्वकार्पासमत्रचर्मामयुधेष्काङ्गाराणाम-
 क्षया । १६ । अनुक्तानां द्विगुणा । १७ । प्रयुक्तमर्थं यथा-
 कथञ्चित् साधयन् न राज्ञो वक्ष्यः स्यात् । १८ । साध्यमान-
 खेद्राजानमभिगच्छेत् तत्समं दण्डाः । १९ । उत्तमर्ण-
 खेद्राजानमियात् तद्विभावितोऽधमर्णो राज्ञे धनदशभाग-
 सन्मितं दण्डं दद्यात् । २० । प्राप्तार्थोत्तमर्णो विंशति-
 तममंशम् । २१ । सर्वापलाप्येकदेशविभावितोऽपि सधं
 दद्यात् । २२ । तस्य च भावनास्त्रिस्तो भवन्ति लिखितं
 साक्षिणः समयक्रिया च । २३ । ससाक्षिकमाप्तं ससाक्षि-
 कमेव दद्यात् । २४ । लिखितार्थं प्रविष्टे लिखितं पाटयेत् ।
 २५ । असमग्रदाने लेख्यासन्निधाने चोत्तमर्णं स्वलिखितं
 दद्यात् । २६ । धनग्राहिणि प्रेते प्रव्रजिते द्विदशसमाः
 प्रवसिते वा तत्पुत्रपौत्रैर्धनं देयम् । २७ । नातः परम-
 नीसुभिः । २८ । सपुत्रस्य वा पुत्रस्य वा ऋकथग्राही ऋणं
 दद्यात् । २९ । निर्जनस्य स्त्रीग्राही । ३० । न स्त्री पतिपुत्रः
 कृतम् । ३१ । न स्त्रीकृतं परतपुत्रौ । ३२ । न पिता पुत्र-

कृतम् । ३३ । अविभक्तैः कृतव्ययं यस्तिष्ठेत् स दद्यात् । ३४ ।
 पैटकव्ययमविभक्तानां भ्रातॄणाञ्च । ३५ । विभक्ताश्च दारा-
 नुरूपमंशम् । ३६ । गोपशौण्डिकशैलुधरजकव्याघस्त्रीणां
 पतिर्दद्यात् । ३७ । वाक्प्रतिपन्नं कुटुम्बिना देयम् । ३८ ।
 कस्यचित् कुटुम्बार्थं कृतञ्च । ३९ ।

यो गृहीत्वा ऋणं सर्वं श्लो दास्यामीति सामकम् ।

न दद्याल्लोभतः पश्चात्तथा वृद्धिमवाप्नुयात् ॥ ४०

दर्शने प्रत्यये दाने प्रातिभाञ्चं विधीयते ।

आद्यौ तु वितथे दाप्यावितरस्य सुता अपि ॥ ४१

बहवश्चेत् प्रतिभुवो दद्युस्तेऽथ यथाकृतम् ।

अर्थेऽविशेषिते त्वेषु धनिकच्छन्दतः क्रिया ॥ ४२

वमर्थं तभूर्द्द्याद्वनिकेनोपपीडितः ।

ऋणिकस्तं तभुवे द्विगुणं दातुमर्हति ॥ ४३

दूति वैष्णवेऽधर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

अथ लेख्यं त्रिविधम् । १ । राजसाक्षिकं ससाक्षिक-
 मसाक्षिकञ्च । २ । राजाधिकरणे तन्नियुक्त-कायस्थकृतं
 तदध्यक्ष-करचिह्नितं राजसाक्षिकम् । ३ । यत्र कचन येन
 केनचिन्निश्चितं साक्षिभिः स्वहस्तचिह्नितं ससाक्षिकम् । ४ ।
 स्वहस्तलिखितमसाक्षिकम् । ५ । तद्वलात्कारितमप्रमाणम् ।
 ६ । उपधिक्षताश्च सर्व एव । ७ । दूषितकर्तृदुष्टसाक्ष्यहितं

तत् साक्षिकमपि । ८ । तादृग्विधेन लिखितं च । ९ ।
स्त्रीबालास्वतन्त्रमत्तोन्मत्तभीतताडितकृतं च । १० । देशाचा-
राविरुद्धं व्यक्ताधिकृतलक्षणमुल्लसक्रमाक्षरं प्रमाणम् । ११ ।

वशौ च तत्कृतैश्चिह्नैः परैरेव च युक्तिभिः ।

सन्दिग्धं साधयेत्स्वस्थं तद्व्युक्तिप्रतिरूपितैः ॥ १२

यत्रथी घनिको वापि साक्षी वा लेखकोऽपि वा ।

म्रियते तत्र तस्मै स्थं तत् स्वहस्तैः प्रसाधयेत् ॥ १३

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षष्ठमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अष्टमोऽध्यायः ।

अथासाक्षिणः । १ । न राजश्रोत्रियप्रव्रजितकितव-
त्तत्करपराधीन स्त्रीबालसाहसिकातिवृद्धमत्तोन्मत्ताभिश्चक्षु-
तितक्षु नृणामर्त्तव्यसनिरागान्धाः । २ । रिपुमित्त्वार्थसम्बन्धि-
विकर्मदृष्टदोषसहायाश्च । ३ । अनिर्दिष्टस्तु साक्षित्वे
यश्चोपेत्य ब्रूयात् । ४ । एकश्चासाक्षी । ५ । स्त्रियसाहस-
वाग्दण्डपारुष्यसंग्रहयोषु साक्षिणो न परीक्ष्यस्याः । ६ ।
अथ साक्षिणः । ७ । कुलजा वृत्तवित्तसम्पन्ना यज्वानस्त-
पस्विनः पुत्रिणो धर्मज्ञा अघीयानाः सत्यवन्तस्त्रैविद्य-
वृद्धाश्च । ८ । अभिहितगुणसम्पन्न उभयानुमत एकोऽपि । ९ ।
हयोर्विवदमानयोर्व्यस्य पूर्ववादस्तस्य साक्षिणः प्रष्टव्याः । १० ।
आधस्य कार्यवशाद्द्वयत्र पूर्वपक्षस्य भवेत् तत्रप्रतिवादि-
नोऽपि । ११ । उद्दिष्टसाक्षिणो ष्यते देशान्तरगते वा तदधि-

हितज्ञातारः प्रमाणम् । १० । समक्ष्यदर्शनात् साक्षी
 अवस्थादा । ११ । साक्षिणश्च सत्येन पूयन्ते । १२ । वर्निना
 यत्र बधस्तत्रावृत्त्येन । १३ । तत्पावनाय कुष्माण्डीभिर्द्विजो-
 ऽग्निं जुहुयात् । १४ । शुद्र एकाङ्गिकं गोदशकस्य श्रांसं
 दद्यात् । १५ : स्वभावविकृतौ मुखवर्णविनाशेऽसम्बन्धप्रलापे
 च कूटसाक्षिणं विद्यात् । १६ । साक्षिणश्चाह्वयादित्यादये
 कृतशपथान् पृच्छेत् । १७ । ब्रूहीति ब्राह्मणं पृच्छेत् । २० ।
 सत्यं ब्रूहीति राजन्यम् । २१ । गोवीजकांचनैर्वस्त्रम् ॥ २२ ।
 सर्वमहापातकैस्तु शुद्रम् । २३ । साक्षिणश्च श्रावयेत् । २४ ।
 ये महापातकिनो लोका ये चोपपातकिनस्ते कूटसाक्षिणा-
 मपि । २५ । जननमरणान्तरे कृतसुकृतहानिश्च । २६ ।
 सत्येनादेत्यस्तपति । २७ । सत्येन भाति चन्द्रमाः । २८ ।
 सत्येन वाति पवनः । २९ । सत्येन भूर्धारयति । ३० ।
 सत्येनापस्तिष्ठन्ति । ३१ । सत्येनाग्नितिष्ठति । ३२ । खंच
 सत्येन । ३३ । सत्येन देवाः । ३४ । सत्येन यज्ञाः । ३५ ।

अश्वमेधसहस्रश्च सत्यश्च तुलया धृतम् ।

अश्वमेधसहस्रादि सत्यमेव विशेष्यते ॥ ३६ ॥

जानन्तोऽपि हि ये साक्ष्ये तूष्णीभूता उपासते ।

ते कूटसाक्षिणां पापैस्तुल्या दण्डेन वाप्यथ ।

एवं हि साक्षिणं पृच्छेद्द्वर्णानुक्रमतो वृषः ॥ ३७

वस्योचुः साक्षिणः सत्यां प्रतिज्ञां स जयी भवेत् ।

अन्यथावादिनो अस्य ध्रुवस्तस्य पराजयः ॥ ३८

बहुत्वं प्रतिगृह्णीयात् साक्षिद्वैधे नराधिपः ।

समेषु च गुणोत्कृष्टान् गुणिद्वैधे द्विजोत्तमान् । ३९

यस्मिन् यस्मिन् विवादे तु कूटसाध्यवृत्तं वदेत् ।

तत्तद् क्राञ्चं निवर्त्तत कृतं चाप्यकृतं भवेत् ॥ ४० ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

नवमोऽध्यायः ।

अथ समयक्रिया । राजद्रोहसाहसेषु यथाकामम् ।
 निवेपस्त्रेयेष्वर्थप्रमाणम् । सर्वेष्वेवार्थजातेषु मूर्ख्यं कर्मकं
 कल्पयेत् । तत्र कृणुल्लोने शूद्रं दूवीकरं शापयेत् । द्विकृणु-
 ल्लोने तिलकरम् । त्रिकृणुल्लोने रजतकरम् । चतुःकृणुल्लोने
 सुवर्णकरम् । पञ्चकृणुल्लोने सीतोद्दृतमहीकरम् । सुवर्णा-
 क्षीनि कोशो देवः शूद्रस्य । ततः परं यथाहं घटान्मुद्-
 कविषाणामन्यतमम् । द्विगुणेष्वर्थे यथाभिहिता समयक्रिया
 वैश्यस्य । त्रिगुणे राजन्यस्य । कोशवज्जं चतुर्गुणे ब्राह्मणस्य ।
 न ब्राह्मणस्य कोशं दद्यात् । अन्यत्रनामिकालसमयनिबन्धन-
 क्रियातः । कोशस्थाने ब्राह्मणं सीतोद्दृतमहीकरमेव ।
 प्राग्दृष्टदोषं स्वल्पेऽप्यर्थे दिव्यानामन्यतममेव कारयेत् ।
 सत्सु विदितं सच्चरित्रं न महत्त्वर्थेऽपि । अभियोक्ता वर्त्त-
 येच्छौर्यम् । अभियुक्तश्च दिव्यं कुर्यात् । राजद्रोहसाहसेषु
 विनापि शीर्षवर्त्तनात् । स्त्रीब्राह्मणविकलासमर्थरोगिण्यां
 तुला देवा । सा च न वाति वायौ । न कुष्ठसमर्थलोह-
 काराणामग्निर्देवः । शरदृग्नीषयोश्च । न कुष्ठिपैत्तिक-
 ब्राह्मणानां शिषं देयम् । प्रादृषि च । न श्रेयव्याध्यार्हितानां

भीरुणां श्वासकासिनामम्बुजीविनाञ्चोदकम् । हेमन्तशिशिर
यीश्व । न नास्तिकेभ्य कीशो देयः । न देशे व्याधिमरकोप-
सृष्टे च ॥ १-३२ ॥

सचैलं ज्ञातमाह्वय सूर्ध्वाद्य उपोषितम् ।

कारयेत् सर्वदिव्यानि देवब्राह्मणसन्निधौ ॥ ३३

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

दशमोऽध्यायः ।

अथ घटः । चतुर्हस्तोच्छ्रितो द्विहस्तायतः । तत्र सार-
वृक्षोद्भवा पञ्चहस्तायतोभयतः शिख्या तुला । ताञ्च सुवर्ण-
कारकांस्यकाराणामन्यतमो विभृयात् । तत्र चैकस्मिन्
शिक्ये पुरुषमारोपयेद्द्वितीये प्रतिमानं शिलादि । प्रतिमान-
पुरुषौ समधुतौ सचिह्नितौ कृत्वा पुरुषमवतारयेत् । घटञ्च
समयेन गृह्णीयात् । तुलाधारञ्च ॥ १-८ ॥

ब्रह्मघ्नां ये स्मृता लोका ये लोकाः कूटसाक्षिणाम् ।

तुलाधारस्य ते लोकास्तुलां धारयतो वषा ॥ ८

धर्मपर्यायवचनैर्घट इत्यभिधीयसे ।

त्वमेव घट जानीषे न विदुर्वानि मानुषाः ॥ १०

व्यवहाराभिश्चस्तोऽयं मानुषस्तुल्यते त्वयि ।

तदेनं संशयाद्स्माद्धर्मतस्मात्तुमर्हसि ॥ ११

तत्स्वारोपयेच्छिक्येभूय एवाथ तं ननम् ।

तुलितो यदि वर्धेत ततः स धर्मतः शुचिः ॥ १३

शिक्षच्छेदाक्षमङ्गेषु भूयस्वारोपयेन्नरम् ।

एवं निःसंशयं ज्ञानं यतो भवति निर्णयः ॥ १४

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥ १०

एकादशोऽध्यायः ।

अथाम्निः । षोडशाङ्गुलं तावदन्तरं मण्डलसप्तकं
कुर्व्यात् । ततः प्राञ्चुखस्य प्रसारितभुजद्वयस्य सप्ताश्वत्य-
पत्राणि करयोर्दद्यात् । तानि च करद्वयसहितानि सूत्रेण
वेष्टयेत् । ततस्तत्त्वाम्निवर्णं लोहपिण्डं पञ्चाशत्पलिकं सम-
न्यसेत् । यमादाय नातिद्रुतं नातिविलम्बितं मण्डलेषु
कुर्वन् व्रजेत् । ततः सप्तमं मण्डलमतीत्य भूमौ लोहपिण्डं
जघ्नात् ॥ १-७ ॥

यो हस्तयोः क्लृप्तिदग्धस्तमशुषं विनिर्द्दिशेत् ।

न गन्धः सर्वथा यस्तु स विशुद्धो भवेन्नरः ॥ ८

भयद्वा पातायेदयस्त दग्धो वा न विभाव्यते ।

पुनश्चं हारयेन्नोहं समयत्याविशोधनात् ॥ ९

करौ त्रिष्टदितट्टीहेस्तस्यादाविव लक्षयेत् ।

अभिमन्त्रगास्यकरयोर्लोहपिण्डं ततो न्यसेत् ॥ १०

त्वमग्ने सर्वभूतानामन्तश्चरसि साक्षिवत् ।

त्वमेवाम्ने विजानीये न विदुर्यानि मानवाः ॥ ११

व्यवहाराभिग्रस्तोऽयं मानुषः शुद्धिमिच्छति ।

तदेनं संशयादस्माद्दर्मतस्त्रातुमर्हसि ॥ १२

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ॥ ११

द्वादशोऽध्यायः ।

अथोदकम् । पङ्कथैवालदुष्टग्राहमत्स्यजलौकादिवर्जितैः शसि । तत्रानामिमन्स्यारागद्वेषिणः पुरुषस्यान्यस्य जानुनी गृहीत्वाभिमन्त्रितमन्त्रः प्रविशेत् । तत्समकालञ्च नातिक्रूरमृदुना घनुषा पुरुषोऽपरं शरत्पं कुख्यात् । तच्चापरः पुरुषो जवेन शरमानयेत् ॥ १—५ ॥

तन्मध्ये यो न दृश्येत स शुद्धः परिकीर्तितः ।

अन्यथा त्वविशुद्धः स्यादेकाङ्गस्यापि दर्शने ॥ ६ ॥

त्वमन्त्रः सर्भुतानामन्तश्चरसि साञ्चिवत् ।

त्वमेवाशो विजानीषे न विदुर्यानि मानुषाः ॥ ७ ॥

व्यवहाराभिग्रस्तोऽयं मानुषोऽस्ववि मज्जति ।

तदेनं संशयादस्माद्धर्मतस्त्रातुमर्हसि ॥ ८ ॥

इति वैशाखे धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

त्रयोदशोऽध्यायः ।

अथ विषम् । विषाण्यदेयानिःसर्वाणि । ऋते हिमाचलोद्भवाच्छार्ङ्गात् । तस्य च यवसमकं घृतम्, तमभिग्रस्ताव दद्यात् ॥ १—४ ॥

विषं वेगक्रमापेतं सुखेन यदि जीर्यते ।

विशुद्धं तमति ज्ञात्वा दिवसान्ते विसर्जयेत् ॥

विषत्वाद्द्विषमत्वाच्च क्रूरं त्वं सर्वदेहिनाम् ।
 त्वमेव विष जानीषे न विदुर्यानि मानुषाः ॥ ६
 व्यवहाराभिश्चस्तोऽयं मानुषः शुद्धिमिच्छति ।
 तदेनं संशयादस्माद्धर्मतस्त्रातुमर्हसि ॥ ७
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

चतुर्दशोऽध्यायः ।

अथ कोशः । उग्रान् देवान् समभ्यर्च्य तत्त्वानोदकात्
 प्रसृतिव्रयं पिबेत् । इदं मया न कृतमिति व्याहरन्
 देवताभिमुखः ॥ १-३ ॥

यत्पश्येद्द्विसप्ताहास्त्रिसप्ताहादथापि वा ।

रोगोऽग्निर्त्रातिमरणं राजातद्धमथापि वा ॥ ४

तमशुद्धं विजानीयात् तथा शुद्धं विपर्यये ।

दिश्ये च शुद्धं पुरुषं सत्कुर्याद्दार्मिको वृषः ॥ ५

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

पञ्चदशोऽध्यायः ।

अथ द्वादश पुत्रा भवन्ति । स्त्रे क्षेत्रे संस्कृतावासुत्-
 पादितः स्वयमौरसः प्रथमः । नियुक्तायां सपिण्डेनोत्तम-
 वर्णेन वोत्पादितः क्षेत्रजो द्वितीयः । पुत्रिकापुत्रस्तृतीयः ।
 यस्तस्याः पुत्रः स मे पुत्रो भवेदिति वा पित्रा हता सा

पुत्रिका । पुत्रिकाविधिना प्रतिवादितापि भ्रातृविहीना
 पुत्रिकैव । यौनर्भवश्चतुर्थः । अक्षता भयःसंस्कृता पुनर्भूः ।
 भूयस्त्वसंस्कृतापि परपूर्वा । कानीनः पञ्चमः । पितृगृहे-
 ऽसंस्कृतयैवोत्पादितः । स च पाणिग्राहस्य । गृहे च गूढोत्-
 पन्नः षष्ठः । यत्र तस्यजस्तस्यासौ । सहोदः सप्तमः ।
 गर्भिणी या संस्क्रियते तस्या पुत्रः । स च पाणिग्राहस्य ।
 दत्तकश्चाष्टमः । स च मातापितृभ्यां यस्य दत्तः । क्रीतश्च
 नवमः । स च येन क्रीतः । स्वयमुपगतो दशमः । स च
 यत्प्रोपगतः । अपविहस्वेकादशः । पित्रा मात्रा च परि-
 त्यक्तः । स च येन गृहीतः । यत्र कचनोत्पादितश्च द्वादशः ।
 एतेषां पूर्वः श्रेयान् । स एव दायहारः । स चान्यान्
 विभ्रयात् । अनूढानां स्ववित्तानुत्पेण संस्कारं कुर्यात् ।
 पतितक्लीवाच्चिकित्स्यरोगविकलास्त्वभागहारिणः । ऋक्थ-
 ग्राहिभिस्ते भर्त्तव्याः । तेषाञ्चौरसाः पुत्रा भागहारिणः ।
 न तु पतितस्य पतनीये कर्मणि कृते त्वनन्तरोत्पन्नाः ।
 प्रतिबोमासु स्त्रीषु चोत्पन्नाश्चाभागिनः । तत्पुत्राः पैता-
 महेऽप्यर्थे । अंशग्राहिभिस्ते भरणीयाः । यश्चार्थहरः स
 पिण्डदायी । एकोढानर्थांमध्येकस्याः पुत्रः सर्वासां पुत्र
 एव । भ्रातृणामेकजातानां च । पुत्रः पितृवित्तालाभेऽपि
 पिण्डं दद्यात् ॥ १-४२ ॥

पुत्रान्नो नरकाद्दयस्मात् पितरं त्रायते सुतः ।

तस्मात् पुत्र इति प्रोक्तः स्वयमेव स्वयम्भूवा ॥ ४३

ऋणमस्मिन् सन्नयति अस्तत्त्वं च गच्छति ।

पिता पुत्रस्य जातस्य पश्येच्चैज्जीवतो मुखम् ॥ ४४

पुत्रेण लोकान् जयति पौत्रेणानेन्यमग्रते ।

अथ पुत्रस्य पौत्रेण ब्रह्मस्वाप्नोति पिष्टपम् ॥ ४५

पौत्रदौहित्ययोर्लोके विशेषो नाप्यपद्यते ।

दौहित्योऽपि ह्यपुत्रं तं सन्तारयति पौत्रवत् ॥ ४६

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षड्विंशोऽध्यायः ॥ १५

षोडशोऽध्यायः ।

समानवर्णासु पुत्राः सवर्णा भवन्ति । अनुलोमासु
मातृवर्णाः । प्रतिलोमास्वार्थविगर्हिताः । तत्र वैश्यापुत्रः
शूद्रेणायोगवः । पुत्रसमागधौ क्षत्रियापुत्रौ वैश्यशूद्राभ्यां ।
चाण्डालवैदेहकसूताश्च ब्राह्मणीपुत्राः शूद्रविरक्षत्रियैः ।
सङ्करसङ्कराश्चासङ्गेयाः । रक्षावतरणमायोगवानाम् ।
व्याधता पुत्रसानीम् । स्तुतिक्रिया मागधानाम् । बन्ध-
घातित्वं चाण्डालानाम् । स्त्रीरक्षा तस्मीवनंच वैदेह-
कानाम् । अश्वसारथ्यं सूतानाम् । चाण्डालानां वहि-
र्ग्रीमनिवसनं क्षत्रचेलधारणमिति विशेषः । सर्वेषांच
समानजातिभिर्यवहारः । स्वपितृवित्तानुहरणञ्च ॥१—१६॥

सङ्करे जातयस्त्वेताः पितृमातृप्रदर्थिताः ।

प्रच्छना वा प्रकाशा वा वेदितव्याः स्वकर्मभिः ॥ १७

ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा देहत्यागोऽनुपस्कृतः ।

स्त्रीवालाभ्युपपत्तौ च बाह्यानां सिद्धिकारणम् ॥ १८

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षोडशोऽध्यायः ॥ १६

सप्तदशोऽध्यायः ।

पिता चेत् पुत्रान् विभजेत् तस्यस्त्रेच्छा स्वयमुपात्तैरर्थैः ।
 तामहर्त्तये पितृपुत्रयोस्तुल्यं स्वामित्वम् । पितृविभक्ता
 वेभागात्तरोत्पन्नस्य भागं दद्यात् । अपुत्रधनं पत्न्यभिगामि ।
 तदभावेदुहितागामि । तदभावे पितृगामि । तदभावे
 भ्रातृगामि । तदभावे भ्रातिगामि । तदभावे भ्रातृपुत्रा-
 गामि । तदभावे बन्धुगामि । तदभावे सकुल्यगामि ।
 तदभावे सहध्यायिगामि । तदभावे ब्राह्मणधनवर्जं
 राजगामि । ब्रह्मण्यार्थी ब्राह्मणानाम् । वानप्रस्थोधन-
 माचार्य्यो गृह्णीयात् । शिष्यो वा ॥ १-१६ ॥

संसृष्टिनस्तु ससृष्टी सोदरस्य तु सोदरः ।

दद्यात्पहरेत्त्राशं जातस्य च चतस्य च ॥ १७

पितृमातृसुतभ्रातृ-दत्तमध्यन्तुपातम् ।

आधिषेदनिकं बंधुदत्तं शुक्लमन्वाधेयकमिति

स्त्रीधनम् ॥ १८

ब्राह्मादिषु चतुर्षु विवाहेष्वप्रजायामतीतायां तद्गर्भुः ।
 शेषेषु च पिता हरेत् । सर्वेष्वपि प्रसूतायां तदनं तद्द-
 दुहितृगामि ॥ १९-२१ ॥

पतौ जीवति यः स्त्रीभिरलङ्कारो धृतो भवेत् ।

न तं भक्षेरन् दायादा भजमानाः पतन्ति ते ॥ २२

अनेकपितृकायाश्च पितृतो भागकल्पना ।

बल्यं यत् पितृकं रिक्तं स तद्दृष्टञ्जीतनीतरः ॥ २३

इति वैशाखे धर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

अष्टादशोऽध्यायः ।

ब्राह्मणस्य चतुर्षु वर्णेषु चेत् पुत्रा भवेयुस्ते पैलकश्चकथं
दशधा विभजेयुः । तत्र ब्राह्मणीपुत्रश्चतुरोऽंशानादद्यात् ।
क्षत्रियापुत्रस्त्रीन् । द्वावंशौ वैश्यापुत्रः । शूद्रापुत्रस्वेकम् ।
अथ चेच्छूद्रापुत्रवर्जं ब्राह्मणस्य पुत्रवयं भवेत् तदा तदनं
नवधा विभजेयुः । वर्णानुक्रमेण चतुस्त्रिंशद्भागिस्तानंशा-
नादद्युः । वैश्यवर्जमष्टधाकृतं चतुरस्त्रीनेकश्चादद्युः ।
क्षत्रियवर्जं सप्तधाकृतं चतुरो-द्वावेकश्च । ब्राह्मणवर्जं
षड्धाकृतं त्रीन् द्वावेकश्च । क्षत्रियस्य क्षत्रियावैश्याशूद्रा
पुत्रेष्वयमेव विभागः । अथ ब्राह्मणस्य ब्राह्मणक्षत्रियौ पुत्रौ
स्यातां तदा सप्तधा-कृतादनाद्ब्राह्मणश्चतुरोऽंशानादद्यात् ।
स्त्रीन् राजन्यः । अथ ब्राह्मणस्य ब्राह्मणवैश्यौ तदा षड्-
धाविभक्तस्य चतुरोऽंशान् ब्राह्मण आदद्यात् । द्वावंशौ
वैश्यः । अथ ब्राह्मणस्य ब्राह्मणशूद्रौ पुत्रौ स्यातां तदनं
पञ्चधा विभजेयाताम् । चतुरोऽंशान् ब्राह्मणस्त्वादद्यात् ।
एकं शूद्रः । अथ ब्राह्मणस्य क्षत्रियस्य वा क्षत्रियवैश्यौ
स्यातां तदा तदनं पञ्चधा विभजेयाताम् । त्रीनंशान्
क्षत्रियस्त्वादद्यात् । द्वावंशौ वैश्यः । अथ ब्राह्मणस्य
क्षत्रियस्य वा क्षत्रियशूद्रौ पुत्रौ स्यातां तदा तदनं चतुर्धा
विभजेयाताम् । त्रीनंशान् क्षत्रियस्त्वादद्यात् । एकं
शूद्रः । अथ ब्राह्मणस्य क्षत्रियस्य वैश्यस्य वा वैश्यशूद्रौ
पुत्रौ स्यातां तदा तदनं त्रिधा विभजेयाताम् । द्वावंशौ

वैश्वस्वादद्यात् । एकं शूद्रः । अथैकपुत्रा ब्राह्मणस्य
 ब्राह्मणक्षत्रियवैश्याः सर्वहराः । क्षत्रियस्य राजन्यवैश्यौ ।
 वैश्याय वैश्यः । शूद्रः शूद्रस्य । द्विजातीनां शूद्रस्त्वेकः
 पुत्रोऽर्द्धहरः । अपुत्रः ऋक्यत्य या गतिः सात्वार्षस्य
 द्वितीयस्य । मातरः पुत्रभागानुसारेण भागहारिण्यः ।
 अनृदाश्च दुहितरः । समवर्णाः पुत्राः समानंशानादद्युः ।
 ज्येष्ठाय श्रेष्ठमुत्तरं दद्यु । यदि द्वौ ब्राह्मणीपुत्रौ स्यातामेकः
 शूद्रापुत्रस्तदा नवधाविभक्त्यर्थस्य ब्राह्मणीपुत्रावष्टौ भागा-
 नादद्यातामेकं शूद्रापुत्रः । अथ शूद्रापुत्राभौ स्यातामेको
 ब्राह्मणीपुत्रस्तदा षड्धाविभक्त्यर्थस्य चतुर्दशान् ब्राह्मण-
 स्वादद्याद्दृष्ट्वावंशौ शूद्रापुत्रौ । अनेन क्रमेणान्यत्राप्यंश-
 कल्पना भवति ॥ १—४० ॥

विभक्ताः सहजीवन्तो विभजेरन् पुनर्यदि ।

समस्तत्रः विभागः स्याज्जैष्ठं तत्र न विद्यते ॥ १

अनुपघ्नन् पितृद्रव्यं श्रमेण यदुपार्जयेत् ।

स्वयमीहितलब्धं तत्राक्रामो दातुमर्हति ॥ ४२

पैतृकन्तु यदा द्रव्यमनवामं यदाप्नुयात् ।

न तत् पुत्रैर्भजेत् सार्द्धमक्रामः स्वयमर्जितम् ॥ ४३

वस्त्रं पत्रमलङ्कारः कृतान्नमृदकं स्त्रियः ।

योगनेमं प्रकारश्च न विभाज्यश्च पुस्तकम् ॥ ४४

इति वैश्ववे धर्मशास्त्रेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

एकोनविंशोऽध्यायः ।

अतः द्विजं न शूद्रेण निर्हरेत् । नः शूद्रं द्विजेन ।
 पितरं मातरश्च पुत्रा निर्हरेयुः । न द्विजं पितरमपि शूद्राः ।
 ब्राह्मणमनाथं ये ब्राह्मणा निर्हरेन्ति ते स्वर्गलोकाभाजः ।
 निर्हृत्य च ब्राह्मणं प्रेतं सत्कृत्या प्रदक्षिणेन चितामभि-
 गम्यासु सवाससो निमज्जनं कुर्युः । प्रेतस्योदकनिर्घणं
 कृत्वैकं पिण्डं कुशेषु दद्युः । परिवर्तितवाससश्च निम्ब-
 पत्राणि विदयं द्वार्यश्मनि पदन्थासं कृत्वा गृहं प्रविश्युः ।
 अक्षतांश्चान्नी क्षिपेयुः । चतुर्थे दिवसेऽस्थिसंचयः कुर्युः ।
 तेषां च गङ्गाश्वसि प्रक्षेपः । यावत् सङ्गामस्थ पुरुषस्य
 गङ्गाश्वसि तिष्ठति तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोकमधितिष्ठति ।
 यावदशौचं तावत् प्रेतस्योदकं पिण्डमेवं च दद्युः । क्रीतल-
 व्याशनाश्च भवेयुः । अमांसाशनाश्च । स्थण्डिलशायिनश्च ।
 पृथक्शायिनश्च । ग्रामान्निष्वम्याशौचान्ते कृतश्मश्रुकर्मा-
 णाम्बिलकल्कैः सर्पपकल्कैर्वा स्नाताः परिवर्तितवाससो
 गृहं प्रविश्युः । तत्र शान्तिं कृत्वा ब्राह्मणानां च पूजनं
 कुर्युः । देवाः परोक्षदेवाः प्रत्यक्ष देवा ब्राह्मणाः ।
 ब्राह्मणैर्नोक्ता धार्यन्ते ॥ १—२१ ॥

ब्राह्मणानां प्रसादेन दिवि तिष्ठन्ति देवताः ।

ब्राह्मणाभिहितं वाक्यं न मिथ्याजायते कश्चित् ॥ २२

यद्ब्राह्मणा स्तुष्टतमा वदन्ति तद्देवताः प्रत्यभिनन्दयन्ति ।

तुष्टेषु तुष्टैः सततं भवन्ति प्रत्यक्षदेवेषु परोक्षदेवाः ॥ २३ ॥

दुःशान्वितानां हतवाश्वाना-
 मास्त्रासनं कुर्युरदीनसत्त्वाः ॥
 वाक्ये तु ये रूमि तथाभिधाक्ये
 वाक्यान्यहं तानि मनोऽभिरामे ॥ २४

दूति वैश्वे धर्मशास्त्रे एकोनविंशोऽध्यायः १८

विंशोऽध्यायः ।

युद्धतरायणं तदहर्द्देवानाम् । दक्षिणायनं रात्रिः ।
 संवत्सरोऽहोरात्रः । तत्रिंशता मासः । मासा द्वादश
 वर्षम । द्वादशवर्षशतानि दिव्यानि कल्पियुगम् । द्विगुणानि
 द्वापरम् । त्रिगुणानि त्रेता । चतुर्गुणानि ह्यतयुगम् ।
 द्वादशवर्षसहस्रानि दिव्यानि चतुर्युगम् । चतुर्युगाणामेक-
 समतिर्मन्वन्तरम् । चतुर्युगसहस्रं च कल्पः । स च पिता-
 महद्याहः । तावती चास्त्ररात्रिः । एवंविधेनाहोरात्रेण
 मासवर्षगणनया सहस्रैव ब्रह्मणो वर्षशतमायुः । ब्रह्मायुषा
 च परिच्छिन्नः पौरुषो दिवसः । तस्यान्ते महाकल्पः ।
 तावत्येवास्त्र निशा । पौरुषाणामहोरात्राणामतीतानां
 सहस्रैव नास्ति । न च भविष्याणाम् । अनाद्यन्तत्वात्
 कालस्य ॥ १—२१ ।

एवमस्मिन् निरानन्दे काले सततयायिनि ।

न तद्भूतं प्रपश्यामि स्थितिर्यस्य भवेद्भ्रुवा ॥ २२

गङ्गायाः शिखता धारास्तथा वर्षति वासवे ।

शक्या गणयितुं लोके न व्यतीताः पितामहाः ॥ २३

चतुर्दश विनश्यन्ति कल्पे कल्पे सुरेश्वराः ।
 सर्वलोकप्रधानाश्च मनवश्च चतुर्दश ॥ २४
 ब्रह्मनीन्द्रसहस्राणि दैत्येन्द्रनियुतानि च ।
 विनष्टानीह कालेन मनुजेष्वथ का कथा ॥ २५
 राजर्षयश्च बहवः सर्वे समुदिता गुणैः ।
 देवा ब्रह्मर्षयश्चैव कालेन निधनं गताः ॥ २६
 ये समर्था जगत्सिन्धुं सृष्टिसंहारकारिणः ।
 तेऽपि कालेन लीयन्ते कालो हि बलवत्तरः ॥ २७
 आक्रम्य सर्वः कालेन परलोकं च नीयते ।
 कर्मपाशबन्धो जन्तुः का तत्र परिवेदना ॥ २८
 जातस्य हि भ्रुवो मृत्युभ्रुवं जन्म मृतस्य च ।
 अथ दुष्परिहाय्यं हि नास्ति लोकसहायता ॥ २९
 शाचतो नोपकुर्वन्ति मृतस्यैव जना यतः ।
 अता न रादितव्यं हि क्रियाः कार्याः स्वयत्कृतः ॥ ३०
 सुकृतं दुष्कृतं चोभो सहायो यस्य गच्छतः ।
 बान्धवैस्तस्य किं कार्यं शोचद्भिरथवा न वा ॥ ३१
 बान्धवानामशोचे तु स्थितं प्रेतो न विन्दति ।
 अतस्त्वभ्येति तानेव पिण्डतोयप्रदायिनः ॥ ३२
 अर्वाङ् सपिण्डीकरणात् प्रेतो भवति यो मृतः ।
 प्रेतलोकगतस्यान्नं सोदकुम्भं प्रयच्छत ॥ ३३
 पिण्डलोकगतस्यान्नं श्राद्धे भुङ्क्ते स्वधामयम् ।
 पिण्डलोकगतस्यास्य तस्माच्छ्राद्धं प्रयच्छत ॥ ३४
 देवत्वे यातनास्थाने तिर्यग्योनौ तथैव च ।
 मानुष्ये च तथाप्रोति श्राद्धं दत्तं स्वबान्धवैः ॥ ३५

प्रेतश्च यावत्कर्त्तुंश्च पुष्टिश्चावो कृते ध्रुवम् ।
 तन्माच्छादं सदा कार्त्थं शोकं त्यक्त्वा निरर्धकम् ॥ ३६
 एतावदेव कर्त्तव्यं सदा प्रेतस्य बन्धुभिः ।
 नोपकर्त्तव्यं नरः शोकात् प्रेतस्यात्मन एव वा ॥ ३७
 दृष्ट्वा लोकमनाक्रन्दं म्रियमाणांश्च बान्धवान् ।
 धर्ममकं सहायाय वरयन्ध्वं सदा नराः ॥ ३८
 सृष्टोऽपि बान्धवः शक्तो नानुगन्तुं नरं सतम् ॥
 जायावज्जं हि सर्गस्य याम्यः पत्या विदुध्यते ॥ ३९
 धर्मं एकोऽनुयात्येनं यत्र कचनगामिनम् ।
 नन्वसारे वृल्लोकेऽस्मिन् धर्मं कुरुत मा चिरम् ॥ ४०
 शः कार्यमद्य कुर्वीत पूर्वाह्ने चापराह्निकम् ।
 न हि प्रतीक्षते सत्युः कृतं वाच्यं न वाक्यतम् ॥ ४१
 क्षेत्वापण्यगृहासक्तमन्यत्र गतमानसम् ।
 दृक्तीवोरणमासाद्य सत्यरादाय गच्छति ॥ ४२
 न कातरस्य प्रियः कश्चिद्देष्यश्चास्य न विद्यते ।
 आयुर्थे कर्मणि क्षीणे प्रसङ्गं हरते जनम् ॥ ४३
 नाप्राप्तकालो म्रियते विद्वः शरथतैरपि ।
 कुशाग्रे णापि संसृष्टः प्राप्तकालो न जीवति ॥ ४४
 नौषधानि न मन्त्राश्च न होमा न पुनर्जपाः ।
 त्रायस्ते सत्युनोपेतं जरया वापि मानवम् ॥ ४५
 आगामिनमनथं हि प्रविधानशतैरपि ।
 न निवारयितुं शक्तस्तत्र का परिवेदना ॥ ४६
 यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो विन्दति मातरम् ।
 तथा पूर्वकृतं कर्म कर्त्तरं विन्दते ध्रुवम् ॥ ४७

अथक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि चाप्यथ ।
 अथक्तानिधनान्येव तत्र का परिवेदना ॥ ४८
 देहिनोऽस्मिन् यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।
 तथा देहान्तरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति ॥ ४९
 गृह्णातीह यथावस्त्रं त्यक्त्वा पूर्वधृताम्बरम् ।
 गृह्णात्येवं नवं देहं देही कर्मनिबन्धनम् ॥ ५०
 नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।
 न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥ ५१
 अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोथ एव च ।
 नित्यः सततगः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥ ५२
 अथक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते ।
 तस्मादेतं विदित्वैनं नानुशोचिषुर्मर्षय ॥ ५३
 कूर्ति वैष्णवे धर्मशास्त्रे विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

एकविंशोऽध्यायः ।

अथाशौचव्यपगमे सुस्नातः सुप्रक्षालितपाणिपादः
 स्वचान्तस्त्रेर्विधान् ब्राह्मणान् यथाशक्तुदक्षु खान् गन्ध-
 माख्यवस्त्रालङ्कारादिभिः पूजितान् भोजयत् । एकवन्दनानू-
 हितैकोद्दिष्टे । अष्टिष्टसन्निधावेकमेव तन्नामगोत्राभ्यां पिण्डं
 निर्वपेत् । भुक्तवत्सु ब्राह्मणेषु दक्षिणयाभिपूजितेषु प्रेत-
 नामगोत्राभ्यां दत्ताक्षय्योदकश्चतुरङ्गुल-पृथ्वीस्तावदन्तरास्ता-
 वदधः खातां वितस्वायतास्त्रिभुः कर्षुः कूर्यात् । कर्षुसमीपे

चाग्नित्रयमुपसमाधाय परिस्तीर्य तत्रैकैकस्मिन्नाहुतित्रयं
 जुहुयात् । सोमाय पितृमते स्वधा नमः । अग्नये कव्य-
 वाहनाय स्वधा नमः । यमायाङ्गिरसे स्वधा नमः ।
 स्थानत्रये च प्राग्बत्पिण्डनिर्वपणं कुर्यात् । अन्नदधिघृत-
 मधुमांसैः कर्षुत्रयं पृरयित्वैतत् इति जपेत् । एवं घृताहे
 प्रतिमासं कुर्यात् । संवत्सरान्ते प्रेताय तत्पित्रे तत्पिता-
 महाय तत्प्रपितामहाय च ब्राह्मणान् देवपूर्वान् भोजयेत् ।
 अत्राग्नौकरणमावाहनं पादंच कुर्यात् । संसृजतु त्वा
 पृथिवीसमानीव इति च प्रेतपाद्यपात्रे पितृपाद्यपात्रत्रये
 योजयेत् । ऋच्छिष्टसन्निधौ पिण्डचतुष्टयं कुर्यात् । ब्राह्म-
 णांच स्वाचान्तान् दत्तदक्षिणांश्चाहुद्रज्य विसर्जयेत् ।
 ततः प्रेतपिण्डं पाद्यपात्रोदकवत् पिण्डत्रये निदध्यात् ।
 कर्षुत्रयसन्निकर्षोऽप्येवमेव । सपिण्डीकरणं मासिकार्थ-
 चद्वादशाहं श्राद्धं कृत्वा तयोदशोऽह्नि वा कुर्यात् । मन्त्र-
 बर्जं हि शूद्राणां द्वादशोऽह्नि । संवत्सराभ्यन्तरे दद्यधि-
 मासी भवेत् तदा मासिकार्थे दिनसप्तः कर्तव्यः ॥ १-२१ ॥

सपिण्डीकरणं स्त्रीणां कार्यमेवं तथा भवेत् ।

वावल्जीवं तथा कुर्याच्छ्राद्धन्तु प्रतिवत्सरम् ॥ २२

अर्वाङ् सपिण्डीकरणं यद्य संवत्सरात् कृतम् ।

तस्याप्यन्नं सोदकुम्भं दद्याद्वर्षं द्विजन्तने ॥ २३

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

द्वाविंशोऽध्यायः ।

ब्राह्मणस्य सपिण्डानां जननमरणवोर्दशाहमशौचम् ।
 द्वादशार्हं राजन्यस्य । मासं शूद्रस्य । सपिण्डता च पुरुषे
 सप्तमे विनिवर्त्तते । अशौचे होमदान प्रतिग्रहस्वाध्याया
 निवर्त्तन्ते । नाशौचे कस्यचिद्व्रतमश्रीयात् । ब्राह्मणा-
 हीनामशौचे यः सकृदेवाव्रतमश्नाति तस्य तावदशौचं यावत्
 तेषाम् । अशौचापगमे प्रायश्चित्तं कुर्यात् । सवर्णस्याशौचे
 द्विजो बुजा स्रवन्तीमासाद्य तन्निमग्नस्त्रिरघमर्षणं जप्तो-
 त्तीर्थं गायत्र्यष्टसहस्रं जपेत् । क्षत्रियाशौचे ब्राह्मणस्त्रे त-
 देवोपोषितः कृत्वा शुध्यति । वैश्याशौचे राजन्यश्च । ब्राह्मण-
 स्त्रिरात्रौपोषितश्च । ब्राह्मणाशौचे राजन्यः क्षत्रियाशौचे
 वैश्यः स्रवन्तीमासाद्य गायत्रीशतपञ्चकं जपेत् । वैश्यश्च
 ब्राह्मणाशौचे गायत्र्यष्टशतं जपेत् । शूद्राशौचे द्विजो
 बुजा प्राजापत्यव्रतं चरेत् । शूद्रश्च द्विजाशौचे ज्ञान-
 माचरेत् । शूद्रः शूद्राशौचे स्नातः पञ्चगव्यं पिबेत् । पत्नीनां
 दासानामानुलोभ्येन स्वामिनस्तुल्यमशौचम् । सते स्वामि-
 न्यामीयम् । हीनवर्णानामधिकवर्णेषु सपिण्डेषु तदाशौच-
 म्पगमे शुद्धिः । ब्राह्मणं यं क्षत्रियं शूद्रेषु सपिण्डेषु षड्-
 रात्रविरात्रैकरात्रैः । क्षत्रियस्य विंशूद्रयोः षड्-रात्र-
 विरात्राभ्याम् । वैश्यस्य शूद्रेषु षड्-रात्रेण । मासतृप्ते-
 रहोरात्रैर्गर्भसावि । जातमृते सतजाते वा कुलस्य सद्यः
 शौचम् । अदन्तजाते बाले प्रीते सद्य एव । नास्थानि-

संस्कारो नोदकक्रिया । इत्तजाते त्वद्वतचूडे त्वहोरात्रेण ।
 क्ततचूडे त्वसंस्कृते त्विरात्रेण । ततः परं यथोक्तकालेन ।
 स्नाणां विवाहः संस्कारः । संस्कृतासु स्त्रीषु नाशौचं भवति
 पितृपक्षे । तत्प्रसवमरणे चेत् पितृगृहे स्यातां त्विरात्रेण ।
 जननाशौचमध्ये यद्यपरं जननाशौचं स्यात् तदा पूर्वा-
 शौचव्यपगमे शुद्धिः । रात्रिशेषे दिनद्वयेन । प्रभाते दिन-
 त्वयेण । मरणाशौचमध्ये ज्ञातिमरणेऽप्येवम् । श्रुत्वा
 देशान्तरस्थो जननमरणे शेषेण शुध्येत् । व्यतीतेऽशौचे
 संवत्सरात्तस्त्वेकरात्रेण । ततः परं स्नानेन । आचार्य-
 मातामहे च व्यतीते त्विरात्रेण ॥ १-४१ ॥

अनौरसेषु पुत्रेषु जातेषु च हतेषु च ।

परपूर्वासु भार्यासु प्रभृतासु घृतासु च ॥ ४२

आचार्यः पत्नी पुत्रीपाथ्याय-मातुल-श्वशुरश्वशुर्यसुहा-
 ध्यादिश्वश्वतीतेश्वेकरात्रेण । स्वदेशराजनि च ।
 असपिण्डे स्वधेशनि हते च । श्वग्न्यनाथकाम्बुसंग्राम-
 विद्वन्नृपहतानां नाशौचम् । न राज्ञां राजकर्मणि । न
 व्रतिनां व्रते । न सत्रिणां सत्रे । न कारुणां कारुकर्मणि ।
 न राजाज्ञाकारिणां तदिच्छया । न देवप्रतिष्ठाविवाहयोः
 पूर्वसम्भूतयोः । न देशविप्लवे । आपद्यपि च कष्टायाम् ।
 आत्मत्यागिनः पतिताश्च नाशौचोदकभाजः । पतितस्य
 हासी हतेऽङ्ग पादाभ्यां घटमपवर्जयेत् । उद्वन्धनघृतस्य यः
 पाशं चिन्त्यात् स तप्तकच्छेण शुध्यति । आत्मघातिनां संस्कर्त्ता
 च । तदश्रुपातकारी च । सर्वस्यैव प्रेतस्य बानधैः सहाश्रु-
 पातं कृत्वा स्नानेन । अकृते त्वस्थिसद्ये सदैलस्नानेन ।

द्विजः शूद्रप्रेतानुगमनं कृत्वा स्रवन्तीमासाद्य तत्रिमन्-
 स्त्रिरवमर्षणं जघ्नोत्तीर्थं गायत्राष्टसहस्रं जपेत् । द्विज
 प्रेतस्याष्टशतम् । शूद्रः प्रेतानुगमनं कृत्वा ज्ञानमाचरेत् ।
 चिताधूमसेवने सर्वे वर्णाः ज्ञानमाचरेयुः । मैथुने दुःस्वप्ने
 रुधिरोपगतकण्ठे बभनविरिकयोश्च । श्मश्रुकर्मणि कृते
 च । श्वसृशश्च स्पृष्टा रजस्वलाचाण्डालयूपांश्च । भक्ष्यर्वर्जं
 पंचनखशवं तदस्थि सस्त्रं च । सर्वेष्वेतेषु ज्ञानेषु पूर्वं वचं
 नामावाहितं विधेयात् । रजस्वला चतुर्थेऽङ्गि ज्ञाना-
 ष्णुध्यति । रजस्वला हीनवर्णां रजस्वलां स्पृष्टा न ताव-
 द्दग्नीयादुंयावन्नशुभा । सर्वर्णामधिकवर्णां वा स्पृष्टा ज्ञात्वा
 श्नीयात् । क्षुत्वा सुषा भोजनाध्ययनेषुः पीत्वा ज्ञात्वा
 निद्रोश्च वासः परिधाय रथ्यामाक्रम्य मूत्रपुरीषे कृत्वा
 पंचनखास्थस्त्रे च स्पृष्टा चाचामेत् । चाण्डालस्त्रेष्-
 सभाषण्ये च । नाभेरधस्तात् प्रवाह्वेषु च कायिकैर्मन्त्रैः सुराभि-
 र्मन्त्रैर्वोपहतो घ्नोत्यैस्तदङ्गं प्रक्षाल्य शुध्यति । अन्यतोप-
 हतो घ्नोत्यैस्तदङ्गं प्रक्षाल्य ज्ञानेन । वक्तोपहतसूपोश्च
 ज्ञात्वा पंचगव्येन । दशनच्छदोपहतश्च ॥ ०१—७८ ॥

वसा शकमसृज्ज्जा मूत्रविट्कर्णविड् नखाः ।

स्त्रेष्वाशुदूषिका खेदो द्वादशैते वृणां मखाः ॥ ८०

गौडी माधो च पेशी च विघ्नेवा त्रिविधा सुराः ।

वधैवैका तथा सर्वा न पातव्या द्विजातिभिः ॥ ८१

माधूकमैत्रं टाङ्गं कौलं खण्डूरपानसे ।

चद्विकारसमाधीके मैत्र्यं नारिकेलजम् ॥ ८२

अमेध्यानि दृश्यैतानि मद्यानि ब्राह्मणस्य च ।
 राजग्यस्यैव वैश्यस्य सृष्टै तानि न दुष्यतः ॥ ८३ ॥
 गुरोः प्रेतस्य शिष्यस्तु पितृमेधं समाचरन् ।
 प्रेताहारैः समं तत्र दशदाह्णेण शुध्यति ॥ ८४ ॥
 आचार्यं स्वमुपाचार्यं पितरं मातरं गुरुम् ।
 निहृत्य तु व्रती प्रेतान्न व्रतेन वियुज्यते । ८५ ॥
 आदिष्टी गोदकं कुर्यादा व्रतस्य समापनात् ।
 समाप्ते तूदकं कृत्वा त्विरात्रेण विशुध्यति ॥ ८६ ॥
 ज्ञानं तपोऽग्निराहारो सृष्टनोवायुर्मुपाञ्जनम् ।
 वायुः कार्श्याकालो च शुद्धिकर्तृणि देहिनाम् ॥ ८७ ॥
 सर्वेषामेव शौचानामन्नशौचं परं स्मृतम् ।
 योऽन्ने शुचिः स हि शुचिर्न च्छ्वारिशुचिः शुचिः ॥ ८८ ॥
 क्षाम्था शुध्यन्ति विहांसो दानेनाकार्यकारिणः ।
 ऋष्यवपापा जप्येन तपसा वेदविक्रमाः ॥ ८९ ॥
 चतौषैः शुध्यते शोधं नदी वेगेन शुध्यति ।
 रजसा स्त्री मनोदुष्टा सत्रासेन द्विजोत्तमाः ॥ ९० ॥
 अग्निर्गात्राति शुध्यन्ति मनः सत्येन शुध्यति ।
 विद्यातपोभ्यां भूयाद्वा बुद्धिर्ज्ञानेन शुध्यति ॥ ९१ ॥
 एष शौचस्य ते प्रोक्तः शारीरस्य विनिर्णयः ।
 नानाविधानां द्रव्याणां शुद्धेः शृणु विनिर्णयम् ॥ ९२ ॥
 इति वैशाखे धर्मशास्त्रे द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

त्रयोविंशोऽध्यायः ।

शरीरैर्मलैः सुराभिर्मद्यैर्वा बहुपहतं तदहम् । उप-
 हृतम् । अत्यन्योपहतं सर्वं लोहभाण्डमन्वौ प्रक्षितं
 शुभेत् । मण्यिमयमश्ममयमजस्रं सतरात्रं मर्षीनिखनेन ।
 मृद्गन्तास्थिमयं तक्षणेन । हारवं च्छयश्च जज्ञात् ।
 अत्यन्तोपहतस्य षड्वन्त्य यत् प्रक्षालितं सद्बिरज्येत् ।
 तच्छिष्यात् । सौवर्णराजताजमण्यिमयानां निर्लोपानामष्टिः
 श्विः । अश्ममयानां चमसनां ग्रहाणाञ्च । चतस्र्ब्रुवा-
 ष्यामुष्णेनाभसा । यज्ञकर्मणि यज्ञपात्राणां पाणिना
 सन्ध्यार्जनेन । स्फाशूर्पशकटमुषलोखुखलानां प्रोक्षणेन ।
 ययनयानासनानाञ्च । बह्वनाञ्च । धान्याजिनरज्जुताम्रव-
 दैदलसूत्रकार्पासवाससाञ्च । शकमुलफलपुष्पानाञ्च । हृष-
 काशुष्कपलाशानाञ्च । एतेषां प्रक्षालनेन । अस्थानाञ्च ।
 अर्षैः कौषेयाविकयोः । अरिष्टकैः वृत्तपानाम् । श्रीफलो-
 रंशुपद्मानाम् । गौरसर्वपैः क्षौमाणाम् । शृङ्गाश्विदन्त-
 मयानाञ्च । पद्माक्षौर्बगलोमिकानाम् । ताम्बरीतिवपुसी-
 समयानामम्बोदकेन । अस्मना कांस्यलोहयोः । तक्षणेन
 हारवाणाम् । गोवालैः फलसम्भवानाम् । प्रोक्षणेन
 संहतानाम् । उत्पवनेन द्रवाणाम् । गुडादीनामिच्छुविका-
 राणां प्रभृतानां मृद्वनिहितानां वार्यन्निदानेन । सर्वसव-
 ष्यानाञ्च । पुनःपात्रेण च्छयवानाम् । इत्यवत् क्षतघोचानां
 देवतार्थानां भूवः प्रतिउपनेन । अस्त्रिज्जात्रस्य चावन्नात्र-

सुपहतं तन्मात्रं परित्यज्य शेषस्य कण्ठनप्रक्षालने कुर्यात् ।
 द्रोणाभ्यधिष्ठं सिद्धमन्नसुपहतं न दुष्यति । तत्सोपहतमात्र-
 मपात्रे गायत्र्याभिभिन्वितं सुवर्णाभः । प्रचिपेत् । वस्तस्य
 प्रदृश्येदग्नेश्च ॥ १—३७

पश्चिजम्भं गवाप्रातमवधूतमवक्षुतम् ।

दुषितं केशकीटैश्च स्रष्टः क्षेपेण शुष्यति ॥ ३८

यात्रात्पैत्यमेध्याक्ताङ्गन्धो लेपश्च तत्कृतः ।

तावन्मृदारि देयं स्यात् सर्वास्तु द्रव्यशुद्धिषु ॥ ३९

अजाश्वं मुखतो मेध्यं न गौर्न नरजा मलाः ।

पत्यानश्च विशुध्यन्ति सोमसूर्यां शुभाङ्गैः ॥ ४०

रथ्याकर्मतोयानि स्पृष्टान्यन्यत्रवायसैः ।

मादृतेनैव शुध्यन्ति पक्केष्टकाचितानि च ॥ ४१

प्राणिनामथ सर्वेषां च्छिन्नरङ्गिश्च कारयेत् ।

अत्यन्तोपहतानां च शौचं नित्यमतन्द्रितः ॥ ४२

भूमिश्चमुदकं पुण्यं वैदृण्यं यत्र गोर्भवेत् ।

अध्यास वेदमेध्येन तद्देव शिलागतम् ॥ ४३

अतपश्चनखात् कृपादत्यन्तोपहतानां तथा ।

अपः समुद्धरेत् सर्वाः शेषं वस्त्रेण शोधयेत् ॥ ४४

वह्निप्रज्वालनं कुर्यात् कूपे पक्केष्टकाचिते ।

पश्चगर्भं न्यसेत् पश्चात्ततोयसमुद्धरे ॥ ४५

जलाशयेष्वथालेषु स्थावरेषु वसुन्धरे ।

कूपवत् कथिता शक्तिर्गृह्यतस्तु च न दुषणम् ॥ ४६

त्रीणि देवाः पवित्राणि ब्राह्मणानामकल्पवन् ।

अष्टमङ्गिर्निष्पिक्तं यच्च वाचा प्रशरते ॥ ४७

नित्यं शुभः कारुहस्तः पश्यं यच्च प्रसारितम् ।
 ब्राह्मणान्तरितं भैक्ष्यमाकराः सर्व एव च ॥ ४८
 नित्यमास्यं शुचि स्त्रीणां भङ्गुनिः फलपातने ।
 प्रसवे च शुचिर्भूत्सः श्वा ब्रह्मग्रहणे शुचिः ॥ ४९
 श्वभिर्हत य यन्मांसं शुचि तत् परिकीर्तितम् ।
 क्रत्याद्विष्य हतस्यान्यैश्चाण्डालाद्यैश्च दस्युभिः ॥ ५०
 जह्वं नाभर्यानि खानि तानि मेध्यानि निहर्षयत् ।
 यान्यधस्तान्यमेध्यानि देहाच्चैव मलाश्रुताः ॥ ५१
 मङ्गिका विप्रुषन्धाया गौर्गजाश्वमरीचयः ।
 रजोभूर्वायुरग्निश्च मार्जारश्च सदा शुचिः ॥ ५२
 नोच्छिष्टं कुर्वते मुल्या विप्र षोडशे पतन्ति याः ।
 न श्मश्रूणि गतान्यास्यं न दस्तान्तरवेष्टितम् ॥ ५३
 स्मृशन्ति विन्दवः पादौ य आचामयतः परान् ।
 भौमिक्रैस्ते समाज्ञेया न तैरप्रयतो भवेत् ॥ ५४
 उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टो द्रव्यहस्तः कथंचन ।
 अग्निधायैव तद्द्रव्यमाचान्तः शुचितामियात् ॥ ५५
 मार्जनोपासन्नैर्वैश्व प्रोक्षणेन च पुस्तकम् ।
 समार्जनेनाश्वनेन संकेनोक्ते खनेन च ॥ ५६
 दानेन च भुवः शुद्धिर्वासनाप्यथवा गवाम् ।
 गावः पवित्रं मङ्गल्यं गोषु लोकाः प्रतिष्ठिताः ॥ ५७
 गावो वितन्वते यज्ञं गावः सर्वाघघदनाः ।
 गोमूत्रं गोमयं सर्पिः क्षीरं दधि च रोचना ॥ ५८
 यज्ञमेतत् परमं मङ्गल्यं सर्वदा गवाम् ।
 शृङ्गोदकं गवां पुष्यं सर्वाघविनिवृद्धनम् ॥ ५९

नवां कश्चिद्वनं चैव सर्वकल्पघनाशनम् ।
 नवां प्रासप्रदानेन स्वर्गलोके महीयते ॥ ६०
 नवां हि तीर्थं वसतीह गङ्गा
 पुष्टिस्तथासां रजसि प्रवृत्ता ।
 सङ्गीः करीषे प्रणतौ च धर्म-
 स्तासौ प्रणामं सततंच कुर्यात् ॥ ६१
 इति वैशाखे धर्मशास्त्रे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

चतुर्विंशोऽध्यायः ।

अथ ब्राह्मणस्य वर्णानुक्रमेण चतस्रो भार्या भवन्ति ।
 तिस्रः क्षत्रियस्य । द्वे वैश्यस्य । एका शूद्रस्य । तासां
 सवर्णाविदने पाणिग्राह्यः । असवर्णाविदने शरः क्षत्रिय-
 कन्यया । प्रतोदो वैश्यकन्यया । वसनदशान्तः शूद्रकन्यया ।
 न सगोत्रां न समानार्धप्रवरां भार्यां विन्देत । मातृ-
 तया पंचमात् पुरुषात् पितृतया सप्तमात् । नाकुलीनाम् ।
 न च बाधिताम् । नाधिकाङ्गीम् । न हीनाङ्गीम् । नाति-
 क्षपिलाम् । न वाचाटाम् । अथाष्टौ विवाहा भवन्ति ।
 ब्राह्मणैव आर्षः प्राजापत्यो गन्धर्व आसुरो राजसः
 पेशाचयेति । आङ्गय गुणवते कन्यादानं ब्राह्मणः । यज्ञस्य-
 ऋत्विजे दैवः । गोमिथुनग्रहणेनार्षः । प्रार्थितप्रदानेन
 प्राजापत्यः । इवोः सकामयोन्मातापितृरहितो वीगो
 नानृचः । क्रयेणासुरः । युद्धरणेन राजसः । सुप्त-

भ्रमन्ताभिगमनात् पञ्चाक्षः । एतेष्वद्याचत्वारो धर्मगोः ।
 गान्धर्वाऽपि राजन्यानाम् । ब्राह्मीपुत्रः पुरुषानेकार्थतिं
 पुनीते । दैवीपुत्रश्चतुर्दश । आर्षीपुत्रश्च सप्त । प्राजापत्य-
 चतुरः । ब्राह्मेण विवाहेन कन्यां ददद्ब्रह्मलोकं गमयति ।
 दैवेन स्वर्गम् । आर्षेण वैष्णवम् । प्राजापत्येन देवलोकम् ।
 गान्धर्वेण गन्धर्वलोकं गच्छति । पिता पितामहो भ्राता
 सप्तत्यो मातामहो माता चेति कन्याप्रदाः । पूर्वाभावे
 प्रकृतिस्थ परः परः ॥ १—३८ ॥

ऋतुत्रयमुपास्यैव कन्या कुर्यात् स्वयंवरम् ।

ऋतुत्रये व्यतीते तु प्रभवत्यात्मनः सदा ॥ ४०

पितृवेश्मनि वा कन्या रजः पश्यत्यसंस्कृता ।

सा कन्या वृषली ज्ञेया हरंस्तां न विदुष्यति ॥ ४१

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

पञ्चविंशोऽध्यायः ।

अथ स्त्रीणां धर्माः । भर्तुः समानव्रतधारित्वम् ।
 श्वश्रूश्चरगुरुदेवतातिथिपूजनम् । सुसंस्कृतोपस्करता ।
 अमुक्तहस्तता । सुगुप्तभाण्डता । मूत्रक्रियास्नानभिरतिः ।
 मङ्गलाचारतत्परता । भर्तुरि प्रवसितेऽप्रतिकर्मक्रिया ।
 परगृहेष्वनभिगमनम् । द्वारदेशगवाक्षकेष्वनवस्थानम् ।
 सर्वकर्मस्वस्वतन्त्रता । वाच्ययौवनवाङ्मेष्वपि पितृभर्तृ-
 पुत्राधोनता । ज्ञते भर्तुरि ब्रह्मचर्यं तदन्वारोक्षणं वा ॥

१—१४ ॥

नास्ति स्त्रीणां पृथग्यज्ञो न व्रतं नाप्युपोषितम् ।

पतिं शृण्वते यत्तु तेन स्वर्गं महीयते ॥ १५

पत्न्यौ जीवति या योषिदुपवासव्रतं चरेत् ।

आयुः सा हरते भर्तुर्नरकश्चैव गच्छति ॥ १६

द्वेते भर्तारि साध्वी स्त्री ब्रह्मचर्य्यं व्यवस्थिता ।

स्वर्गं गच्छत्यपुत्रापि यथा ते ब्रह्मचारिणः ॥ १७

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

षड्विंशोऽध्यायः ।

सवर्णासु बहुभार्यासु विद्यमानासु ज्येष्ठया सह धर्म-
कार्यं कुर्यात् । मिश्रासु च कनिष्ठयापि समानवर्णाया ।
समानवर्णाया अभावे त्वनन्तरयैदापदि च । न त्वेव द्विजः
शूद्रया ॥१—४ ॥

द्विजस्य भार्या शूद्रा तु धर्मार्थं न भवेत् क्वचित् ।

रत्यर्थमेव सा तस्य रागान्धस्य प्रकीर्तिता ॥ ५

हीनजातिस्त्रियं मोहादुद्वहन्तो द्विजातयः ।

कुलान्धेव नयन्त्याशु ससन्तानानि शूद्रताम् ॥ ६

दैवपितृरातिथेयानि तत्प्रधानानि यस्य तु ।

नाश्रन्ति पितृदेवास्तु न च स्वर्गं स गच्छति ॥ ७

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

सप्तविंशोऽध्यायः ।

गर्भस्य स्पष्टताज्ञाने निषेककर्म । सन्दनात् पुरा पुंस-
 षनम् । षष्ठेऽष्टमे वा सीमन्तोन्नयनम् । जाते च दारके
 जातकर्म । अशौचव्यपगमे नामधेयम् । माङ्गल्यं ब्राह्मणस्य ।
 बलवत् क्षत्रियस्य । धनोपेतं वैश्यस्य । जुगुप्सितं शूद्रस्य ।
 चतुर्थे मास्यादित्यर्शनम् । षष्ठेऽन्नप्राशनम् । तृतीयेऽद्दे
 चूडाकरणम् । एता एव क्रियाः स्त्रीणाममन्त्रकाः । तासां
 समन्त्रञ्चो विवाहः । गर्भाष्टमेऽद्दे ब्राह्मणस्योपनयनम् ।
 गर्भकादशे रात्रः । गर्भद्वादशे विशः । तेषां मुञ्चव्यावस्व-
 जमथ्यो मौञ्जः । कार्पासशणाविकान्युपवीतानि वासांसि
 च । मार्गवैयाघ्रवास्तानि चर्माणि । पानाशखादिरौदु-
 म्बरा दण्डाः । केशान्तललाटनासादेशतुल्याः । सर्व एव
 वा । अकुटिलाः सत्वचश्च । भवदाद्यं भवन्मर्थं भवदन्तश्च
 भैक्षचरणम् ॥ १—२५ ॥

आषेडशाद्ब्राह्मणस्य सावित्री नातिवर्त्तते ।

आ द्वाविंशत् क्षत्रवन्धोरा चतुर्विंशतेर्विशः ॥ २६

अत ऊर्ध्वं त्रयोऽप्येते यथाकालमसंस्कृता ।

सावित्रीपतिता ब्राह्म्या भवत्यार्थविगर्हिताः ॥ २७

यद्वयस्य विहितं चर्म यत् सूत्रं या च मेखला ।

यो दण्डो यच्च वसनं तत्तदस्य व्रतेष्वपि ॥ २८

मेखलामजिनं दण्डमुपवीतं कमण्डलुम् ।

अस्य प्रास्य विनष्टानि गृह्णीतान्यानि मन्त्रवत् ॥ २९

इति वैश्वे धर्मशास्त्रे सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

अष्टाविंशोऽध्यायः ।

अथ ब्रह्मचारिणां गुरुकुलवासः । सभ्याद्वयोपासनम् ।
 पूर्वां सभ्यां जपेत् तिष्ठन् पश्चिमाभासीनः । कालहयमभि-
 वेकान्निर्गमकरणम् । अस्तु दण्डवन्मज्जनम् । आहता-
 ध्यानम् । गुरोः प्रियङ्गिताचरणम् । मेखलादण्डाजिनो-
 पशीतधारणम् । गुरुकुलवर्जं गुणवत्सु भैक्षचरणम् ।
 गुर्वनुज्ञातो भैक्षाभ्यवहरणम् । आहृतलवणशक्तपर्शुषित-
 कृत्य-गीत-स्त्रीमधुमांसाञ्जनोच्छिष्ट-प्राण्यि-हिसाश्लीलपरि-
 वर्जनम् । अत्रःशय्या । गुरोः पूर्वोत्थानं चरमं संवेशनम् ।
 कृतसभ्योपासनञ्च गुर्वभिवादनं कुर्यात् । तस्य च व्यत्यस्त-
 करः पादावुपसृशेत् । दक्षिणं दक्षिणेनेतरमितरेण । स्वञ्च
 नामा आभिवन्दनात्ते भोःशब्दान्तं निवेदयेत् । तिष्ठन्नासीनः
 शयानोभुञ्जानः पराङ्मुखञ्च नाद्याभिभाषणं कुर्यात् ॥
 १-२८ ॥

आसीन य स्थितः कुर्याभिगच्छंस्तु गच्छतः ।

आगच्छतः प्रत्यङ्गस्य पश्चादाङ्स्तु धावतः ॥ १८

पराङ्मुखस्या भिमुखः । दूरस्थस्यान्तिकमुपेत्य । शयानस्य
 प्रणम्य । तस्य च चक्षुषिष्ये न यथेऽसनः स्यात् । न
 चायं केवलं नाम ब्रूयात् । गतिचेष्टाभाषितादिकं नास्यानु-
 कुर्यात् । यत्रास्य निन्द्यापरीवादौ स्यातां न तत्र तिष्ठेत् ।
 नास्त्रैकासनो भवेत् । ऋते शिलाफलकनौयानेभ्यः । गुरो
 गुरौ सविहिते गुरुवद्वर्तेत । अनिर्दिष्टो गुरुणा खान्

गुरुन् नाभिवादयेत् । बाले समानवयसि वाध्यापके गुरुपुत्रे
 गुरुवद्वर्त्तत । नात्र पादौ प्रक्षालयेत् । नाच्छृष्टमश्रीयात् ।
 एतं वेदं वेदौ वेदान् वा स्वीकुर्यात् । ततो वेदाङ्गानि ।
 ब्रह्मनधोतवेदोऽन्यत्र अमं कुर्यादसौ ससत्तानः शुद्रत्वमेति ।
 मातुरग्रे किञ्जनं द्वितीयं मौञ्जीवनूधनम् । तत्रास्य माता
 स्यावित्नी भवति पिता त्वाचार्यः । घृतेनैव तेषां द्विजत्वम् ।
 प्राङ्मौञ्जीवनूधनाद्द्विजः शुद्रसमो भवति । ब्रह्मचारिणा
 सुण्डेन जटिलेन वा भाष्यम् । वेदस्वीकरणाद्ब्रह्मं गुर्वन्-
 ज्ञातस्त्वन्न वरं दत्त्वा स्यात् । ततो गुरुकुल एव वा
 जन्मनः शेषं नयेत् । तत्राचार्यं प्रेते गुरुवद्गुरुपुत्रे वर्त्तत ।
 गुरुदारेषु सवर्णेषु वा । तदभावेऽग्निशुष्पु नैष्ठिको ब्रह्मचारी
 स्यात् ॥ २०—४६ ॥

एवं चरति यो विप्रो ब्रह्मचर्यमतान्दतः ।

स गच्छत्युत्तमं स्थानं न चेद् जायते पुनः ॥ ४७

कामतो रेतसः संकं व्रतस्थस्य द्विजन्मनः ।

अतिक्रमं व्रतस्यादुर्धर्मज्ञा ब्रह्मवादिनः ॥ ४८

एतस्मिन्नेनसि प्रामो वसित्वा गर्दभाजिनम् ।

सप्तगारं चरेद्द्वैक्षं स्वकर्म परिकीर्त्तयन् ॥ ४९

तेभ्यो लब्धेन भैक्षेण वर्त्तयन्नेककालिकम् ।

उपसृष्टंस्त्रिषवणमब्देन स विशुध्यति ॥ ५०

स्वप्ने सिद्धा ब्रह्मचारी द्विजः शुक्रमकामतः ।

स्नात्वा कर्मवृत्तित्वा त्रिः पूनर्गामिद्वयं जपेत् ॥ ५१

अकृत्वा भैक्षचरणमसमिध्य च पावमम् ।

अनातुरः सप्तरात्रमवकीर्णव्रतं चरेत् ॥ ५२

तच्चैदत्थुदियात् सूर्यः शयानं कामकारतः ।

निम्नोचेद्वाप्यविज्ञानाज्जपन्नुपवसेदिनम् ॥ ५३

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे ऽष्टात्रिंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

एकोनत्रिंशोऽध्यायः ।

यस्तूपनीयव्रतादेशं कृत्वा वेदमध्यापयेत् तमाचार्यं
विद्यात् । यस्त्वेनं मूर्खेनाध्यापयेत् तमुपाध्यायमेकदेशं
वा । यो यस्त्र यज्ञे कर्माणि कुर्यात् तद्वत्विजं विद्यात् ।
नापरीक्षितं याजयेत् । नाध्यापयेत् । नोपनयेत् ॥ १-६ ॥

अधर्मेण च यः प्राह यश्चाधर्मेण पृच्छति ।

तयोरन्यतरः प्रैति विद्वेधं वाधिगच्छति ॥ ७

धर्माधौ यत्र न स्यातां शुश्रूषा वापि तद्विधा ।

तत्र विद्या न वप्तव्या शुभं बीजमिवोधरे ॥ ८

विद्या ह वै ब्राह्मणमजागाम

गोपाय मा शेवधिस्तेऽहमस्मि ।

अमृतकायावृजवेऽयताय

न मां ब्रूया वीर्यवतौ तथा स्याम् ॥ ९

यमेद विद्याः शुचिमप्रमत्तं

मेधाविनं ब्रह्मचर्योपपन्नम् ।

यस्ते नद्रुह्येत् कतमच्च नाह

तस्मै मां ब्रूया निधिपाय ब्रह्मन् ॥ १०

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

त्रिंशोऽध्यायः ।

श्रावणां प्रौष्ठपद्यां वा च्छन्दांस्युपाकृत्याऽपञ्चमान्
 मासानधीयीत । ततस्तेषामुत्सर्गं वहिः कुर्यान्नानुपाकृ-
 तानाम् । उत्सर्गोपाकर्षणोन्मध्ये वेदाङ्गध्ययनं कुर्यात् ।
 नाधीयीताहोरात्रं चतुर्दशष्टमीषु च । नत्वन्तरग्रह-
 सूतके । नेन्द्रप्रयागे । न वाति चण्डपवने । नाकालवर्ष-
 विदात्स्तृणितेषु । न भूकम्पोत्कापातदिग्दाहेषु । नान्तःश्रवे ।
 ग्रामे । न शस्त्रसम्पाते । न श्वशृगालगर्भनिर्हादेषु ।
 न वादित्रवज्रे । न शूद्रपतितयोः समीपे । न देवतायतन-
 श्मशानचतुःपथरथ्यासु । नोदकान्तः । न पीठोपहित-
 पादः । न हस्त्यश्वोद्गनौगोयानेषु । न वान्तः । न विरिक्तः ।
 नाजीर्णा । न पञ्चनखान्तरागमने । न राजश्रोत्रिय-
 गोत्राह्मणव्यसने । नोपाकर्षणि । नोत्सर्गे । न सामध्या-
 नावृत्त्यजुषी । नापररात्रमधीत्य शयीत । अभियुक्तो-
 ऽथन्यध्यायेष्वध्ययनं परिहरेत् । यस्मादनध्ययनाधीतं नेह
 नामुत्र फलदम् । तद्यध्ययननायुषः क्षयो गुरुशिष्ययोश्च ।
 तस्मादनध्यायवज्रं गुरुणा ब्रह्मलोककामेन विद्या सच्छिष्य-
 क्षेत्रेषु वसत्या । शिष्येण ब्रह्मरभावसानयोगुरोः पादोप-
 संग्रहणं कार्यम् । प्रणवश्च व्याहर्त्तव्यः । तत्र च यहचोऽधीते
 तेनास्याज्येना पितृणां तृप्तिर्भवति । यद्व्यजुंषि तेन मधुना ।
 यत् सामानि तेन पयसा । यच्चार्थं तेन मांसिन । यत्-
 पुराणेतिहासंवेदाङ्गवर्गशास्त्राध्यधीते तेनास्यानेन । यच्च

विद्यामासाद्याग्निंलोके तथा जीवेन्न सा तस्य परलोके
फलप्रदा भवेत् । यच्च विद्याया यद्यः परेषां हन्ति ।
अनुज्ञातचान्यस्मादधीयानान्न विद्यामादद्यात् । तदादानमस्य
ब्रह्मस्ते यं नरकाय भवति ॥ १-४२ ॥

लौकिकं वैदिकं वापि तथाध्यात्मिकमेव वा ।

आददीत यतो ज्ञानं न तं दृष्टेत् कदाचन ॥ ४३

उत्पादकब्रह्मदातोर्गरीयान् ब्रह्मदः पता ।

ब्रह्मजन्म हि विप्रस्य प्रेत्य चेह च शाश्वतम् ॥ ४४

कामान्माता पिता चैनं यमुत्पादयतो मिथः ।

सम्भूतिं तस्य तो विद्याद्वयद्वयोनाविह जायते ॥ ४५

आचार्यस्त्वस्य यां जातिं विधिवद्भवेदपारगः ।

उत्पादयति सावित्र्या सा सप्ता साजरामराः ॥ ४६

य आटणोत्ववितथेन कर्णा-

वदुःखं कुर्वन्नसतं संप्रयच्छन् ।

तं वै मन्येत्पितरं मातरंच

तस्मै न दृष्टेत् ह्यतमस्य जानन् ॥ ४७

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

एकत्रिंशोऽध्यायः ।

तत्रः पुरुषस्यातिगुरवो भवन्ति । माता पिता
आचार्यश्च । तेषां नित्यमेव शुश्रूषणा भवित्यर्थः । यत् ते
ब्रूयुस्तत् कुर्यात् । तेषां प्रियहितमाचरेत् । न तैरनुज्ञातः
किञ्चिदपि कुर्यात् ॥ १-६ ॥

इत एव त्रयो वेदा एत एव त्रयः सुराः ।
 इत एव त्रयो लोका तत्र एव त्रयोऽन्नयः ॥ ७
 पिता गार्हपत्योऽग्निर्हस्तिणाग्निर्माता गुरुराहवनीयः ।
 अनाहतास्तु यस्मैते सर्वास्तस्याफलाः क्रियाः ॥ ८—९ ॥
 दूषं लोकं मातृभक्ता पितृभक्ता तु मध्यगम् ।
 गुरुशुश्रूषया त्वेवं ब्रह्मलोकं समश्रुतु ॥ १०
 इति वैश्वदेवधर्मशास्त्रे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

राजर्त्विक्श्रोत्रियाधर्मप्रतिषेधुपाध्यायपितृव्यमातामह-
 मातुलश्वशुरज्येष्ठभ्रातृसम्बन्धिनश्चाचार्यवत् । पत्न्य एतेषां
 स्वर्णाः । मातृश्वसा पितृश्वसा ज्येष्ठा स्वसा च । श्वशुर-
 पितृव्यमातुलर्त्विजां कनीयसां प्रत्यत्यानमेवाभिवादनम् ।
 हीनवर्णानां गुरुपत्नीनां दूशदभिवादनं न पादोपसंस्पर्-
 शनम् । गुरुपत्नीनां गात्रोत्सादनाञ्जनकेशसंयमन-पाद-
 प्रक्षालनादीनि न कुर्यात् । असंस्तुतापि परपत्नी
 भगिनीति वाच्या पुत्रीति मातेति वा । न च गुरुणा त्वमिति
 ब्रूयात् । तदतिक्रमे निराहारो दिवसान्ते तं प्रसाधा-
 श्रीयत् । न च गुरुणा सह विगृह्य कथां कुर्यात् । नैव
 चास्य परीवादम् । न चानाभिप्रेतम् ॥ १—१२ ॥

गुरुपत्नी तु युवतिर्नाभिवाद्येह पादयोः ।

पूर्व्वं त्रिंशतिवर्षं च गुणदोषौ विजानता ॥ १३

कामन्तु गुरुपत्नीनां युवतीनां युवा भुवि ।
 विधिवद्वन्दनं कुर्यादसावहमिति ब्रुवन ॥ १४
 विप्रोथ पादग्रहणमन्वहञ्चाभिवादनम् ।
 गुरुक्षरेषु कुर्वीत सतां धर्ममनुस्मरन् ॥ १५
 वित्तं बन्धुर्वय कर्म विद्या भवति पञ्चमी ।
 एतानि मानस्थानानिगरीयो यद्वयदुत्तरम् ॥ १६
 ब्राह्मण्यं दशवर्षं च शतवर्षं च भूमिपम् ।
 पितापुत्रो विजानीयाद्ब्राह्मणस्तु तयोः पिता ॥ १७
 विप्राणां ज्ञानतो ज्यैष्ठं क्षत्रियाणान्तु वीर्यतः ।
 वैश्यानां धान्यधनतः शूद्राणामेव जन्मनः ॥ १८
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

अथ पुरुषस्य कामक्रोधलोभाख्यं रिपुत्रयं सुघोरम्
 भवति । परिग्रहप्रसङ्गाद्विशेषेण गृहाश्रमिणः । तेनाय-
 माक्रा लोऽतिपातक्रमहापातक्रानुपातज्ञोपपातकेषुः प्रवर्तते ।
 जातिभ्रंशकरेषु सङ्गरीकरणेष्वपात्रीकरणेषु च । मलावहेषु
 प्रकीर्णकेषु च ॥ १-५ ॥

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ।

कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतन्नयं त्वजेत् ॥ ६

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रयोस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

मातृगमनं दुहितृगमनं स्रुघागमनमित्यतिपातकानि ॥१

अतिपातकिनस्त्वैते प्रविशेयुहे ताशनम् ।

न ह्यन्या निष्कृतिस्त्रेषां विद्यते हि कथंचन ॥ २

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ।

ब्रह्महत्या सुरापानं ब्राह्मणसुवर्णहरणं गुरुदारगमन-
मिति महापातकानि । तत्संयोगश्च । संवत्सरेण पतति
पतितेन सह चरन् । एकयानभोजनाशनशयनैः । यौन-
सौवमौखसम्बन्धात् सद्य एव ॥ १-५ ॥

अश्रमेधेन शुभ्येयुर्महापातकिनस्त्वमे ।

पृथिव्यां सर्वतीर्थानां तथानुसरणेन वा ॥ ६

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

षड्त्रिंशोऽध्यायः ।

यागस्य स्युः क्षत्रियस्य वैश्यस्य च रजस्वलावाचात्तर्पतृणा-
श्चात्रिगोत्र्याश्चाविज्ञातस्य गर्भस्य शरणागतस्य च घातनं

ब्रह्महत्यासमानीति । कौटसाख्यं सुहृद्वध एतौ सुरापान-
समौ । ब्राह्मणस्य भूम्यपहरणं नितेपापहरणं सुवर्णस्तेव-
समम् । पितृव्यमातामहमातुल्यशुश्रूषपत्राभिगमन गुरु-
दारगमनसमम् । पितृष्वसृमातृष्वसृस्वसृगमनंच । अत्रि-
यत्किं गुणध्यायमित्रपत्राभिगमनंच । स्वसुः सख्याः सगोत्रायह
उत्तमवर्णायाः कुमार्या अन्त्यजाया रजस्वलायाः प्रव्रजि-
ताया निक्षिप्तायाश्च ॥ १-७ ॥

अनुपातकिनस्त्वेते महापातकिनो यथा ।

अश्वमेधेन शुध्यन्ति तीर्थानुसरणेन वा ॥ ८

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षड्विंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

अनृतवचनमुत्कृषे । राजगामि च पैशुन्यम् । गुरोश्चा-
लौकनिन्द्यः । वेदनिन्दा । अधीतस्य च त्यागः । अग्नि-
मातृपितृसुतदाराणांच । अभोज्यान्नाभक्ष्यभक्षणम् । परस्त्रा-
पहरणम् । परदाराभिगमनम् । अथाज्ययाजनम् । विक्रमी-
जीवनंच । असत्प्रतिग्रहश्च । क्षत्रविट्शूद्रगोवधः । अविक्तोय-
विक्रयः । परिवर्षितानुजेन जेष्ठश्च । परिवेदनम् । तस्य च
कन्यादानम् । याजनंच । व्रात्यता । भृतकाध्यापनम् । भृता-
श्चाध्यायनादानम् । सर्वाकरेष्वधिकारः । महायन्त्रप्रवर्तनम् ।
द्रुमगुल्मबलीलतौषधीनां हिंसा । स्त्रीजीवनम् । अभिचार-
मलकर्मसु प्रवृत्तिः । आत्मार्थं क्रियारम्भः । अनाहिता-

ग्निता । देवर्षिपितृऋणानामनपक्रिया । असच्छास्त्र-
भिगमनम् । नास्तिकता । कृशीकृतता । मद्यपत्नीन्-
वेवणम् । इत्युपपातकानि ॥ १-३४ ॥

उपतातक्रिनस्त्वेते कुर्युश्चान्द्रायणं नराः ।

पराकृच तथा कुर्युर्यज्ञेयुर्गोमखेन वा ॥ ३५

इति वैश्वदेव धर्मशास्त्रे सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

अष्टत्रिंशोऽध्यायः ।

ब्राह्मणस्य रुजाकरणम् । अत्रेकमद्ययोर्जातिः ।
जैह्वाम् । पशुषु मैथनाचरणम् । पुंसि च । इति जाति-
भ्रंशकराणि ॥ १-५ ॥

जातिभ्रंशकरं कर्म कत्वान्यतमभिच्छ्रया ।

कुर्यात् सात्तपनं कृच्छ्रं प्राजापत्यमभिच्छ्रया ॥ ७

इति वैश्वदेव धर्मशास्त्रे अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

याम्यारण्यानां पशूनां हिंसा सङ्करीकरणम् ॥ १

सङ्करीकरणं कृत्वा मासमश्रीत यावकम् ।

कृच्छ्रातिकृच्छ्रमथवा प्रायश्चित्तन्तु कारयेत् ॥ २

इति वैश्वदेव धर्मशास्त्रे एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः । ३८ ॥

चत्वारिंशोऽध्यायः ।

निन्दितेभ्यो घनादानं वाणिज्यं कुसीदजीवनमसत्य-
भाषणं शूद्रसेवनमित्यपात्रीकरणम् ॥ १

अपात्रीकरणं कृत्वा तप्तकृच्छ्रेण शुध्यति ।

शीतकृच्छ्रेण वा भूयो महासान्त्पनेन वा ॥ २

इति वैश्ववे धर्मशास्त्रे चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

एकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

पक्षिणां जलचराणां जलजानांच घातनम् । क्षमि-
कीठानांच । मद्यानुगतभोजनम् । इति मलाबहानि ॥ १—४

मलिनीकरणीयेषु तप्तकृच्छ्रं विशोधनम् ।

कृच्छ्रातिकृच्छ्रमथवा प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ ५

इति वैश्ववे धर्मशास्त्रे एकोचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ।

यदनुक्तं तत्प्रकीर्णम् ॥ १

प्रकीर्णपातके ज्ञात्वा गुरुत्वमघ लाघवम् ।

प्रायश्चित्तं बुधः कर्त्याद् ब्राह्मणानुमतः सदाः ॥ २

इति वैश्ववे धर्मशास्त्रे द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ।

अथ नरकाः । ताम्ब्रिसम् । अन्धातामिसम् । रौरवम् ।
 महारौरवम् । कालसूत्रम् । महानरकम् । सञ्जीवनम् ।
 अवीचिः । तपनम् । सम्यतापनम् । सङ्घातकम् । काको-
 लम् । कण्डुलम् । कुष्ठानम् । पूतिघ्नितिकम् । लोहशङ्कुः ।
 ऋचीषम् । विषमपत्यानम् । कण्टकशाल्मलिः । दीपनदी ।
 असिपद्मवनम् । लोहचारकमिति । एतेष्वङ्गतप्रायश्चित्ता
 अतिपातकिनः पर्यायेण कल्पं पचन्ते । महापातकिनो
 मन्वन्तरम् । अनुपातकिनश्च । उपपातकिनश्चतुर्युगम् ।
 कृतसङ्गरीकरणाश्च । कृतापातीकरणाश्च । कृतमलिनो-
 करणाश्च । प्रकीर्णकपातकिनश्च बहून् वर्षयुगान् ॥ १—३२

कृतपातकिनः सर्वे प्राणत्यागादनन्तरम् ।

याम्यं पत्यानमासाद्य दुःखमश्नन्ति दारुणम् ॥ ३३.

यमस्य पुरुषैर्घोरैः कथमाणा यतस्ततः ।

सुदृक्छेयानुकारेण नीयमानाश्च ते यथा ॥ ३४

श्वभिः शृगलैः क्रव्यादैः काककङ्कवकादिभिः ।

अग्नितुण्डैर्भक्ष्यमाणा भुजङ्गैर्वृश्चिकैस्तथा ॥ ३५

अग्निना दह्यमानाश्च तुद्यमानाश्च कण्टकेः ।

क्रकचैः पाद्यमानाश्च पीड्यमानाश्च दृष्टया ॥ ३६

क्षुधया व्यथमानाश्च घोरैर्व्याघ्रगणैस्तथा ।

पूयशोणितैर्गन्धेन मुर्च्छमाना पदे पदे ॥ ३७

परावपानं लिप्यन्तस्ताद्यमानाश्च किङ्करैः ।
 काककङ्कवकादीनां भीमानां सहशाननैः ॥ ३८
 क्वचित् क्वाथ्यन्ति तैलेन ताद्यन्ते सुषलैः क्वचित् ।
 चायसीषु च वव्य ते शिलासु च तथा क्वचित् ॥ ३९
 क्वचिद्धान्तमथाश्रन्ति क्वचित् पृथमसृक् क्वचित् ।
 क्वचिद्दिष्टां क्वचिन्मांसं पृथगन्धि सुदारुणम् ॥ ४०
 अश्वकारेषु तिष्ठन्ति दारुणेषु तथा क्वचित् ।
 क्षमिर्मर्भक्ष्यमाणाश्च वद्वितुण्डैश्च दारुणैः ॥ ४१
 क्वचिच्छीतेन बाध्यन्ते क्वचिद्दामेध्यमध्यगः ।
 परस्परमथाश्रन्ति क्वचित् प्रेताः सुदारुणाः ॥ ४२
 क्वचिद्भूतेन ताद्यन्ते लम्बमानास्तथा क्वचित् ।
 क्वचित् क्षिप्यन्ति बाणौघैरुत्कृत्यन्ते तथा क्वचित् ॥ ४३
 कण्ठेषु दत्तपादाश्च भुजङ्गाभोगवेष्टिताः ।
 पीद्यमानास्तथा यन्त्रैः क्लथमाणाश्च जानुभिः ॥ ४४
 भ्रमष्टष्ठशिरोग्रीवाः सूचीकण्ठाः सुदारुणाः ।
 कूटागारप्रमाणैश्च शरीरैर्वीतनाक्षमैः ॥ ४५
 एवं पातकिनः पापमनुभूय सुदुःखिताः ।
 तिर्यग्यौनौ प्रपद्यन्ते दुःखानि विविधानि च ॥ ४६
 इति वैष्णवि धर्मशास्त्रे त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

चतुष्टवारिंशोऽध्यायः ।

अथ मापात्मनां नरकेष्वनुभूतदुःखानां तिर्थग्व्योनयो
 भवन्ति । अपतिपातकिनां पर्यायेण सर्वाः स्थावरव्योनयः ।
 महापातकिनां च क्षमियोनयः । अनुपातकिनां पक्षि-
 व्योनयः । उपपातकिनां जलजव्योनयः । हतजातिभ्रंश-
 करणां जलचरव्योनयः । हतसंहरीकरणकर्माणां जग-
 व्योनयः । हतापात्रीकरणकर्माणां पशुव्योनयः । हतमखिनी-
 करणकर्माणां मनुष्येष्वसृश्यव्योनयः । प्रकीर्णेषु प्रकीर्णां
 हिंसाः क्रव्यादा भवन्ति । अभोज्यानामध्याशी क्षमिः ।
 स्तेनः श्येनः । प्रकृष्टवर्णापहारी विलेशयः । आसु-
 र्धान्यहारी । हंसः कात्यापहारी । जलं हृत्वाभिलषवः ।
 मधु दंशः । पयः काकः । रसं खा । घृतं मज्जुर्लं ।
 मांसं गृध्रः । वसां महृगुः । तैलं तैलपायिकः । लवणं
 बीचिवाक् । दधि बलाका । कोशेयं हृत्वा भवति तित्तिरिः ।
 क्षौमं दूर्धरः । कार्पास तान्त्रवं क्रौञ्चः । गोधा गाम् ।
 वाग्गुदोगुडम् । कुच्छुन्दरिर्गन्धान् । पत्रशाकं वर्ही ।
 हतान्नं श्वावित् । अहतान्नं शकः । अग्निं वकः ।
 गृहकार्थ्युपस्करम् । रक्तवासांसि जवल्लीवकः । गजं
 कूर्मः । अश्वं व्याघ्रः । फलं पुष्पं वा मर्कटः । ऋष्यः
 स्त्रियम् । यानमुष्ट्रः । पशूनजः ॥१—४३

यद्वा तद्वा परद्रव्यमपहृत्य बलाचरः ।

अवश्यं यांति तिर्थं कृत्वा जथा चैवाहुतं इविः ॥ ४४

स्त्रियोऽप्येतेन कल्पेन हृत्वा दोषमवाप्नुयुः ।

एतेषामेव जन्तूनां भार्यात्वमुपयान्ति ताः ॥ ४५ ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

अथ नरकानुभूतदुःखानां तिर्यक्तमुत्तीर्णां मनुष्येषु
लक्षणानि भवन्ति । कुष्ठप्रतिपातकी । ब्रह्महा यक्ष्मी ।
सुरापः श्यावदन्तकः । सुवर्णहारो कुनखः । गुरुतल्पगो
दुश्कर्मा । पूतिनासः पिशुनः । पूतिवक्त्रः सूचक्रः । धान्य-
चौरोऽङ्गहीनः । मिश्रचौरोऽतिरिक्ताङ्गः । अन्नापहारक-
स्वामयावी । वागपहारको मूकः । वस्त्रापहारकः श्वित्री ।
अस्त्रापहाकः पङ्कः । देवब्राह्मणाक्रोशको मुकः । लोल-
जिह्वो गरदः । उन्मत्तोऽग्निदः । गुरुप्रतिकूलोऽपश्मारी ।
गोघ्नस्वश्वः । दीपापहारकश्च । काणश्च दीपनिर्वापकः ।
अपुचामरसीसकविक्रयीः रजकः । एकशफविक्रयी ऋग-
ध्याधः । कुण्डाशी भगास्यः । घाण्टिकः स्त्रेण । वार्द्ध-
णिको भ्रामरी । मिष्टाश्लेकाकी वातगुल्मी । समयभेत्ता
खल्वाटः । स्त्रीपद्यवकीर्णी । परदन्तिघ्नो दरिद्रः । पर-
पीडाकरो दीर्घरोगी ॥ १—३१ ॥

एवं कर्मविशेषेण जायन्ते लक्षणान्विताः ।

रोगान्वितास्तथाश्वासं कुञ्चस्वञ्चैकलोचनाः ॥ ३२ ॥

वामना वधिरा मूका दुर्बलाश्च तथापरे ।
तस्मात् सर्वं प्रयत्नेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ ६३
इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षष्ठचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

अथ छच्छाणि भवन्ति । त्राहं नाश्रीयात् । प्रत्यहंच
त्रिषवणं स्नानमाचरेत् । त्रिः प्रतिस्नानमपस्थ मज्जनम् ।
मन्मल्लिरघमर्षणं जपेत् । दिवास्थितस्तिष्ठेत् । रात्रा-
वासोनः । कर्मणोऽन्ते पयस्विनीं दद्यात् । इत्यघमर्षनम् ।
त्राहं सायं त्राहं प्रातस्त्र्यहमयाचितमश्रीयादेष प्राजापत्यः ।
त्राहमुष्णाः पिवेदपस्त्र्यहमुष्णं घृतं त्र्यहमुष्णं पयस्त्र्यहश्च
नाश्रीयादेष तप्तकच्छः । एष एव शीतैः शीतकच्छः छच्छाति-
कच्छः । पयसा दिवसैः कविंशतिक्षपणम् । उदकसक्तुनां मासा-
भ्यवहारेणोदककच्छः । विसाभ्यवहारेण मूलकच्छः । विष्वा-
भ्यवहारेण श्रीफलकच्छः । पद्माक्षौर्वा । निराहारस्य हावशा-
हेन पराक्रः । गोमूवगामश्चीरदधिसर्पिः कुशोदकान्येकदि-
वसमश्रीयाद्द्वितीयमुपवसेदेतत् सान्तपनम् । गोमुत्रादिभिः
प्रत्यहाभ्यस्तैर्महान्तपनम् । त्राहाभ्यस्तैश्चातिसान्तपनम् ।
पिण्याकाचामतक्रोदकसक्तुनामुपवासान्तरितोऽभ्यवहारस्तु-
लापुरुषः । कुशपलाशोऽम्बरपद्मशङ्खपुष्पोवटव्रह्मसुवर्चलापत्रैः
क्षयितद्याभस प्रत्येकं पानेन पर्याकच्छः ॥ १—२३

छच्छाण्येतानि सर्वाणि कुर्वीत क्षतपावनः ।

नित्यं त्रिषवणस्नायोऽधःशायी जितेन्द्रियः ॥ २४

स्त्रीशूद्रपतितानां च वर्ज्येषां भिभाषणम् ।

पवित्राणि जपेन्नित्यं जुहुयाच्चैव शक्तितः ॥ १५ ॥

इति वैशाखे धर्मशास्त्रे षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

अथ चान्द्रायणम् । आसानविकारानश्रीयात् । तांश्च-
कलाभिष्टौ क्रमेण वर्जयेद्वानौ हसयेदमावास्यां नाश्रीयाद्दृष
चान्द्रायणो यवमध्यः । पिपीलिकामध्यो वा । यस्या-
मामावस्या मध्ये भवति स पिपीलिका मध्यः । यद्य
पौर्णमासी स यवमध्यः । अष्टौ आसान् प्रतिदिवसं मास-
मश्रीयात् स यतिचान्द्रायणः । सायं प्रातश्चतुरश्रतुरः स
शिशुचान्द्रायणः । यथा कथञ्चित् षष्ठोनां त्रिशतीं मासेना-
श्रीयात् स सामान्यचान्द्रायणः ॥ १—८ ॥

व्रतमेतत् पुरा भूमिं हत्वा सप्तर्षयोऽमलाः ।

प्राप्तवन्तः परं स्थानं ब्रह्मा रुद्रस्तथैव च ॥ १० ॥

इति वैशाखे धर्मशास्त्रे सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ।

अथ कर्मभिरात्मह्यैर्गुरुमात्मानं मन्वेत्तत्सर्वं प्रसूति-
यावकं त्रपयेत् । न ततोऽग्नौ जुहुयात् । न चात्र धनिकर्म ।

अमृतं अयमाणं शृतञ्चाभिमन्त्रयेत् । अय्यमाणे रक्षां
 कुर्यात् । ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनां ऋषिर्षिभ्राणां
 महिषो मृगाणां श्येनो गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः
 पवित्रमत्येति रेभन्निति दर्भान् वध्नाति । शृतञ्च तमश्रीयात्
 पात्रे निषिच्य । ये देवा मनोजाता मनोजुषः सुदद्या
 दक्षपितरः ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यो नमस्तेभ्यः
 साहेत्यात्मनि जुहुयात् । अथाचान्तो नाभिमात्ममेत । साताः
 प्रीता भवत यूयमापोऽस्माकमुदरे यवाः । ता अस्मभ्यमनमौ
 वा अपक्षा अनागसः सन्तु देवीरद्यता ऋता वृध इति ।
 त्विरात्रं मेधावी । षड्रात्रं पापकृत् । सप्तरात्रं पीत्वा
 मन्त्रापातकिनामन्यतमः पुनाति । द्वादशरात्रेण पूर्वपुरुष-
 कृतमपि पापां निर्द्दहति । मासं पीत्वा सर्वपापानि ।
 गोनिहारमुक्तानां यवानामेकविंशतिरात्रञ्च ॥ १—१६ ॥

यवोऽसि धान्यराजोऽसि वारुणो मधुसंयुतः ।
 निर्णोदः सर्वपापानां पवित्रच्छधिभिः स्मृतम् ॥ १७
 घृतमेव मधु यवा आपो वा अद्यतं यवाः ।
 सर्वं पुनीत मे पाः यन्मे किञ्चन दुष्कृतम् ॥ १८
 वाचा कृतं कर्मकृतं मनसा च विचिन्तितम् ।
 अलक्ष्मीं कालकर्णीञ्च नाशयध्वं यवा मम ॥ १९
 श्वशूकरावलीढञ्च र्छच्छिष्टोपहतञ्च यत् ।
 मातापित्वोरशुश्रूषां पुनीध्वञ्च यवा मम ॥ २०
 गणात्रं गणिकात्रं च शूद्रात्रं श्राद्धसूतकम् ।
 चौरस्यात्र नैवश्राद्धं पुनीध्वञ्च यवा मम ॥ २१

बालधूर्तसधर्मश्च राजद्वार कृतंच यत् ।

सूवर्णसैन्यमत्रात्यमयाज्यस्य च याजनम् ।

ब्राह्मणानां परीवादं पुनीध्वंच यवा मम ॥ २२

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे ऽष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

एकोनपञ्चाशोऽध्यायः ।

मार्गशीर्षशुक्लैकादश्यामुपोषितो द्वादश्यां भगवन्तं
वासुदेयमर्चयेत् । पु यधूपानुलेपनदीपनैवेद्यैर्ब्राह्मणतर्पणैश्च ।
व्रतमेतत् संवत्सरं कृत्वा पापेभ्यः पृतो भवति । यावज्जीवं
कृत्वा खेतद्वीपमाप्नोति । उभयपक्षद्वादशीष्वेवं स्वर्गलोकं
माप्नोति । यावज्जीवं कृत्वा विष्णोर्लोकमाप्नोति । एवमेव
पंचदशीष्वपि ॥ १—७ ॥

ब्रह्मभूतममावास्यां पौर्णमास्यां तथैव च ।

योगभृतं परिचरं केशवं महदाप्र यात् ॥ ८

दृश्येते सहितौ यस्यां दिवि चन्द्रवृहस्यती ।

पौर्णमासी तु महती प्रोक्ता संवत्सरे तु सा ॥ ९

तस्यां दानोपवासाद्यमक्षयं परिकीर्तितम् ।

तथैव द्वादशी शुक्ला या स्याच्छ्रवणसंयुता ॥ १०

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनपञ्चाशोऽध्यायः । ४९ ॥

पञ्चाशोऽध्यायः ।

धने पर्यङ्कटो हत्वा वसेत् । त्रिषवणं स्नायात् । स्वकर्मा
 चाचक्षायो ग्रामे भैक्ष्यमाचरेत् । तृणशायी च स्यात् ।
 एतन्महाव्रतम् । ब्राह्मणं हत्वा द्वादशसंवत्सरं कुर्यात् ।
 यागस्थं क्षत्रियं वा । गुर्विणीं रजस्वलां वा । अत्रिगोत्रां
 वा नारीम् । मित्रं वा । नृपतिवधे महाव्रतमेव द्विगुणं
 कुर्यात् । पादोनं क्षत्रियवधे । अर्धं वैश्यवधे । तद्वर्षं
 शूद्रवधे । सर्वेषु श्वश्विरोध्वजी स्यात् । सर्वेषु जीवेषु क्षमी
 स्यात् । मासमेकं हतवापनो गवानुगमनं कुर्यात् ।
 आसीनास्वासीत । स्थितासु स्थितः स्यात् । अवसत्रां-
 चोद्धरेत् । भयेभ्यश्च रक्षेत् । तासां शीतादित्वाणमहत्वा
 नात्मनः कुर्यात् । गोमुत्रेण स्नायात् गौरसैश्च वर्त्तेत ।
 एतन्नोव्रतं गोवधे कुर्यात् । गजं हत्वा पंच नीलान् वृषभान्
 दद्यात् । तुरां वासः । एकहायनमनडाहं श्वरवधे ।
 मेषाजवधे च । सुवर्णकृष्णलमुद्गवधे । श्वानं हत्वा त्रिरात्र-
 मुपवसेत् । हत्वा मूषकमाज्जारनकुलमण्डुकदुण्डुभाज-
 गराणामन्यतममुपोषितः ह्यसरात्रं भोजयित्वा लोहदण्डं
 दक्षिणं दद्यात् । गोधोलुककाकभ्रषवधे त्रिरात्रमुपवसेत् ।
 हंसवक्रवलाकमद्गुवानरश्वेनभासचक्रवाकाणामन्यतमं हत्वा
 ब्राह्मणाय गां दद्यात् । सर्पं हत्वा अर्धो काण्ठायसीम् ।
 घण्टं हत्वा पलालभारकम् । वराहं हत्वा घृतकुम्भम् ।
 तित्तिरिं तिलद्रोचम् । शुकं द्विहायनं वत्सम् । क्रौञ्चं

त्रिहायणम् । क्रव्यादृष्यगवधे पयस्विनीं गां दद्यात् । अक्र-
व्यादृष्यगवधे वत्सतरीम् । अनुक्तृष्यगवधे त्रिरात्रं पयसा
वर्त्तत । पक्षिबधे नक्ताशी स्यात् । रुष्यमाधकं वा दद्यात् ।
इत्वा जलचरमुपवसेत् ॥ १—४५ ॥

अस्यन्वतान्तु सत्त्वानां सहस्रस्य प्रमापणे ।

पूर्णे चानस्यन्तु शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ॥ ४६

किञ्चिद्देव तु विप्राय दद्यादस्थिमतां बधे ।

अनस्यांचैव हिंसायां प्राणायामेन शुध्यति ॥ ४७

फलादानान्तु वृक्षाणां हृदने जप्यच्चक्षुशतम् ।

गुल्मवह्नीलतानांच पुष्यितानांच वीरुधाम् ॥ ४८

अन्नाद्यजानां सत्त्वानां रसजानांच सर्वशः ।

फलपुष्पोद्भवानांच घृतप्रायो विशोधनम् ॥ ४९

हृदयानामोषधीनां जातानांच स्वयं वने ।

वृथालभे तु गच्छेद्वा दिनमेकं पयोव्रतः ॥ ५०

इति वैश्यावे धर्मशास्त्रे पञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५० ॥

एकपञ्चाशोऽध्यायः ।

सुरापः सर्वकर्मवर्जितः कणान् वर्षमग्नीयात् । मलानां
मद्यानांच अन्यतमस्य प्राशने चान्द्रायणं कुर्यात् । लशुन-
प्रलाण्डं गृह्णन् नैतद्बन्धि विड् वराहग्राम्यकुक्कुटवानरगोमांस-
भक्षणेषु च । सर्वेष्वेतेषु द्विजानां प्रायश्चित्तान्ते भूयः संस्कारं
कुर्यात् । वपनमेखलादण्डभैष्यचर्याव्रतानि पुनः संस्कार-
कर्मणि वर्जनीयानि । शशकशङ्कगोर्धाखड्गकूर्मवर्जं

पंचेनखमांसाशने सप्तरात्रमुपवसेत् । मन्थगणिकाशने-
 गायनादानि भुक्त्वा सप्तरात्रं पयसा वर्धेत । तद्यकाशं
 चर्मेकर्त्तव्यं । वाह्येषिककदर्थ्यदीक्षितवहनिगडाभिग्रस्तवह्ना-
 नां च । पुंश्चलादांभिकचिकित्सकलुब्धकरूरोग्रोष्णभोजि-
 नां च । अवीरास्त्रीसुवर्णकारसपत्न्यपतितानां च । पिशुनाद्युत-
 वादिक्षतधर्मात्परसविक्रयिणां च । शैलूषतन्मुवायक्षतघ्न-
 रजकानां च । कर्मकारनिषादरङ्गावतारिवेष्यशस्त्रविक्रयि-
 णां च । श्वजीविशौण्डिकतैलिकचैलनिर्णयकानां च । रज-
 स्वलाः सहोपपतिवेश्मनां च । भ्रूयन्नावेक्षितमुदक्यासंसृष्टं
 धतत्रिणावलीढं शनू संसृष्टं गवाघ्रातं च । कामतः पदा
 सृष्टमवक्षुतम् । मत्तक्रुघातुराणां च । नाश्वितं दृष्या-
 मांसं च । पाठीनरोहितराजीवसिंहतृण्यकुलवर्जं सर्व-
 मत्स्यमांसाशने त्विरात्रमुपवसेत् । सर्वजलजमांसाशने च ।
 अपः सुराभाण्डस्थाः पीत्वा सप्तरात्रं शङ्खपृष्ठीभृतं यवः
 पिवेत् । मद्यभाण्डस्थाश्च पञ्चरात्रम् । सोमपः सुरापस्था-
 घ्नायाश्च-गन्धमुदकमग्नस्त्रिरघमर्षणं जघ्ना घृतप्राशनो भवेत् ।
 खरोष्ट्रकाकमांसाशने चान्द्रायणं कुर्यात् । प्राश्याघ्रातं
 सूनास्थं शुष्कमांसञ्च । क्रथ्यादध्वगपक्षिमांसाशने तप्तकृष्णम् ।
 कलविङ्कमूवचक्रवाकहंसरज्जुहालसारसदात्सूहृशकसारिका-
 बकबलाकाकोकिलखड्गरीटाशने त्विरात्रमुपवसेत् । एक-
 शफोभयदन्ताशने च । तित्तिरिकापिप्पललावकवर्तिका-
 मयूरवर्जं सर्वपक्षिमांसाशने चाहीरात्रम् । कौटाशने दिन-
 मेकं ब्रह्मसुवर्चलां पिवेत् । यनां मांसाशने च । कृत्वाक-
 कवकाशने सान्तपनम् । यवगोधूमपयोविकारं खेडात्तं

शुक्तं खाण्डवं च वर्जयित्वा पर्युषितं तत्प्राश्यापवसेत् ।
 पञ्चनामैध्वप्रभवाज्ञोहितांश्च वृक्षनिर्यासान् । शालुकट्या-
 छसरसंवावपायसापूपशष्कुलीदेवान्नानि हवीषि च । गोऽ-
 जामहिषीवर्जं सर्पय्यासि च । अनिर्द्देशानि तान्यपि ।
 स्यन्दिनीसन्धिनीविवत्साक्षीरं च । अमेध्यभुजश्च । दधिवर्जं
 केवलानि च शुक्लानि । ब्रह्मचर्याश्रमी श्राद्धभोजने प्राजा-
 पत्यम् । दिनमेकघोदके वसेत् । मधुमांसाशने प्राजापत्यम् ।
 विडालकाकनकुलाखूष्किष्टभक्षणे ब्रह्मसुवर्चसां पिवेत् ।
 श्लोष्किष्टाशने दिनमेकसुषोषितः पञ्चगव्यं पिवेत् । पञ्चनख-
 विस्मृत्ताशने सप्तरात्रम् । आमशाद्याशने त्रिरात्रं पयसा
 वर्धते । ब्राह्मणः शूद्रोष्किष्टाशने सप्तरात्रम् । वैश्वोष्किष्टा-
 शने पञ्चरात्रम् । राजन्योष्किष्टाशने त्रिरात्रम् । ब्राह्मणो-
 ष्किष्टाशने त्रैकाहम् । राजन्यः शूद्रोष्किष्टाशी पञ्चरात्रम् ।
 वैश्योष्किष्टाशी त्रिरात्रम् । वैश्यः शूद्रोष्किष्टाशी च ।
 चाण्डालाश्च भुक्त्वा त्रिरात्रमुपवसेत् । सिद्धं भुक्त्वा
 पराकः ॥ १-५८ ॥

असंस्कृतान् पशून् मन्त्रैर्नाद्याद्विप्रः कथञ्चन ।

मन्त्रैस्तु संस्कृतानद्याच्छाश्रतं विधिमास्थितः ॥ ५८

वावन्ति पशुरोमानि तावत् कृत्वेह मारणम् ।

दद्यापशुघ्नः प्राप्नोति प्रेत्य चेह च निष्कृतिम् ॥ ६०

वज्राथ पशवः सृष्टाः स्वयमेव स्वयम्भुवा ।

वज्रोहिभूत्वै सर्वस्व तस्माद्दृयन्ने बभोऽवधः ॥ ६१

न तादृशं भवत्येनो मृगहन्तुर्धनार्थिनः ।

वाहृशं भवति प्रेत्य दद्यामांसानि खादतः ॥ ६२

ओषध्यः पशवो वृक्षास्त्रिर्बन्धश्च पश्चिण्यस्तथा ।
 यज्ञार्थं निधनं प्राप्ताः प्राप्नुवन्मृत्युतिता पुनः ॥ ६३
 मधुपर्कं च यज्ञे च पितृदैवतकर्म्मणि ।
 अत्रैव पशवो हिंसा नान्यात्रेति कथंचन ॥ ६४
 यज्ञार्थेषु पशून् हिंसन् वेदतत्त्वार्थविद्वद्भिः ।
 आत्मानं च पशून् चैव गमयत्युत्तमां गतिम् ॥ ६५
 गृहे गुरावरस्थे वा निवसन्नात्मवान् हिजः ।
 नावेदविहितां हिंसामापद्यपि समाचरेत् ॥ ६६
 या वेदविहितां हिंसा नियतास्त्रिंशराचरे ।
 अहिंसामेव तां विद्याद्देदादधर्मो हि निर्ऋतौ ॥ ६७
 योऽहिंसकानि भूतानि हिनस्यात्मसुखेष्वया ।
 स जीवंश्च हतश्चैव न क्वचित् सुखमेधते ॥ ६८
 यो बन्धनबधक्लेशान् प्रणिनां न चिकीर्षति ।
 स सर्वस्य हितप्रेषुः सुखमत्यन्तमग्रते ॥ ६९
 यद्ग्रायति यत् कुरुते रतिं बध्नाति यत्र च ।
 तद्वाप्नोति यत्रे न यो हिनस्ति न किंचन ॥ ७०
 नाकृत्वा प्रणिनां हिंसां मांसमुत्पद्यते क्वचित् ।
 न च प्राणिवधः स्वर्ग्यस्तत्तान्मांसं विवर्जयेत् ॥ ७१
 समुत्पत्तिं च मांसस्य बधवनधौ च देहिनाम् ।
 प्रसमीक्ष्य निवर्त्तत सर्वमांसस्य भक्षणात् ॥ ७२
 न भक्षयति यो मांसं विधिं हित्वा पिशाचवत् ।
 स लोके प्रियतां याति ध्याधिभक्ष न पीषते ॥ ७३
 अनुमन्ता विशसिता निहन्ता क्रयविक्रयी ।
 संस्कर्त्ता ओषहर्ता च खादकश्चेति घातकाः ॥ ७४

स्वप्नांसं परमांसेन यो वर्धयितुमिच्छति ।

अनभ्यर्च्य पिबन् देवांस्ततोऽन्यो नास्त्वपुष्यकृत् ॥ ६५

वर्षे ऋषिःश्वमेधेन यो यजेत शतं समाः ।

मांसानि च न खादेद्वयस्तस्य पुष्यफलं समम् ॥ ७६

फलमूत्राशनैर्हि ब्यैर्मूत्रमनां च भोजनैः ।

न तत् फलमवाप्नोति यन्मांसपरिवर्जनात् ॥ ७७

मांसं स भक्षयितामुत्र यद्य मांसमिहाप्यहम् ।

एतन्मांसस्य मांसत्वं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ ७८

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५१ ॥

द्विपञ्चाशोऽध्यायः ।

सुवर्णलोयकद्रात्रे कर्माचक्षाणो सुफलमर्पयेत् । वधात्
त्यागाद्वा प्रयतो भवति । महाव्रतं द्वादशाब्दानि वा
कुर्यात् । निवेपापहारी च । धान्यघनापहारी च लक्ष्म-
मब्दम् । मनुष्यस्त्रीकूपवेत्रवापीनामपहरणे चन्द्रायणम् ।
द्रव्याणामल्पसाराणां सान्तपनम् । भोज्यभोज्यपानशब्धा-
सनपुष्यमूलफलानां पञ्चगव्यपानम् । तृणकाष्ठद्रुमशुष्कान्न-
गुडवस्त्रचर्मामिषाणां त्रिरात्रमुपवसेत् । मणिमुक्ताप्रवाल-
तान्मरजतायःकांस्थानां द्वादशार्हं कथामश्रीयात् । कार्पास-
कौट्जोर्णाद्यपहरणे त्रिरात्रमुपवसेत् । पक्षिगन्धौषधिरज्जु-
वैदलनामपहरणे दिनमुपवसेत् ॥ १—१३ ॥

दन्वेवापहृतं द्रव्यं धनिकस्याप्युपावतः ।

प्रायश्चित्तं ततः कुर्यात् कल्पषष्ठापसुत्तये ॥ १४ ॥

यद्व्यत् परेभ्य आदद्यात् पुरुषन्तु निरङ्गुशः ।
 तेन तेन विहीनः स्याद्व्यत्त्रयत्राभिजायते ॥ १५
 जीवितं धर्मकामौ च धने यस्मात् प्रतिष्ठितौ ।
 तस्मात् सर्वाप्रयत्नेन धनहिंसां विवर्जयेत् ॥ १६
 प्राणिहिंसापरो यस्तु धनहिंसापरस्तथा ।
 महादुःखमवाप्नोति धनहिंसापरस्तथोः ॥ १७

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्विपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५२ ॥

त्रिपञ्चाशोऽध्यायः ।

अयागम्यागमने महाव्रतविधानेनाढ्यं चीरवासा वने
 प्राजापत्यं कुर्यात् । परदारगमने च । गोव्रतं गोगमने च ।
 पुंस्यथोनावाकाशेऽसु दिवा गोयाने च सवासाः स्नान-
 माचरेत् । चाण्डालीगमने तत्साम्यमवाप्नुयात् । अज्ञानत-
 द्वान्द्रायणद्वयं कुर्यात् । पशुवेष्ट्यागमने प्राजापत्यम् ।
 सकृद्दुष्टा स्त्री यत् पुरुषस्य परदारे तद्व्रतं कुर्यात् ॥ १—८ ॥

यत्करोत्येकरात्रेण वृषलीसेवनाद्विजः ।

तद्वैचभुग्जपन नित्यं त्रिभिर्घर्षव्यपोहति ॥ ९ ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५३ ॥

चतुःपंचाशोऽध्यायः ।

वः पापानां येन सह संयज्यते स तस्यैव प्रायश्चित्तं
 कुर्वात् । चतुःपंचमखात् कूपादत्यन्तोपहताच्चोदकं पीत्वा
 ब्राह्मणश्चिरात्सुपवसेत् । द्वाहं राजन्यः । एकाहं वैश्यः ।
 शूद्रो गण्डम । सर्वे चान्ते व्रतस्य पंचमर्षं पिवेयुः ॥ १-६ ॥

पंचमर्षं पिवेच्छूद्रो ब्राह्मणस्तु सुरां पिवेत् ।

उभौ तौ नरकं यातो महारौरवसंज्ञितम् ॥ ७

वर्षानारोम्भवर्षाच्चतावगच्छन् पत्नीं त्विरात्सुपवसेत् ।
 कूटशाचीवृक्षजत्वाव्रतं चरेत् । अनुदकमूत्रपुरीषकरण्ये
 सन्वैषजानं महाव्याहृतिहोमश्च । सूर्याभ्युदितनिर्मुक्तः सचै-
 वज्जातः सावित्राष्टव्रतमावर्त्तयेत् । श्वश्रुगालविड् वराहखर-
 वानरवावसुपुं चलीभिर्हृष्टः स्रवतीमासाद्य षोडश प्राणायामा-
 मान् कुर्यात् । वेदान्युत्साही त्रिषवणस्त्रायधःशायी संवत्-
 सरं सङ्ग्रहभैक्ष्येण वर्त्तेत । समुत्कर्षाष्टते गुरोश्चालीक-
 निर्वन्धे तदाशेषे च मासं पयसा वर्त्तेत । नास्तिको
 नास्तिकवृत्तिः ह्यतन्नः कूटस्थवहारी ब्राह्मणवृत्तिन्नचैत्रे
 संवत्सरं भैक्ष्येण वर्त्तेरन् । परिवर्त्तिः परिवेत्ता यथा च
 परिविद्यते हाता याजकश्च चान्द्रायणं कुर्वात् । प्राणि-
 भूपुंससोमविक्रयी तसहस्रं कुर्यात् । आर्द्रयोषदिगन्धपुष्प-
 फलमूत्रचर्मवैज्वैहृद्यतुषकपालकेशभस्मास्थिगोरसपिष्ट्याक-
 त्तिलतैलविक्रयी प्राजापत्यम् । श्लेषजतुमधुच्छिष्टशङ्खतुष-
 पत्तिश्रीकण्ठश्रीहोदुग्धरखड्गपानविक्रयी चान्द्रायणं

क्षुध्यन्तु । रक्तवस्त्ररङ्गरत्नमधुरसोर्षाविक्रयी त्रिराम-
सुपवसेत् । मांसलवणलाक्षाक्षीरविक्रयी चान्द्रायणं कुर्वीत् ।
तंच भूयसोपनयेत् । उद्रेण खरेण वा गत्वा नञ्जः सात्वा
सुप्ता सुक्ता प्राणायामत्रयं कुर्वीत् ॥ १-२३ ॥

जपित्वा त्रीणि सावित्र्याः सङ्घर्षाणि समाहितः ।

मासं गोष्ठे पयः पीत्वां मुच्यतेऽसत्प्रतिपदात् ॥ २४

अवाग्ययाजनं कृत्वां परेषामन्यकर्म च ।

अभिचारमहीनंच त्रिभिः कृच्छ्रैर्व्यपोहति ॥ २५

येषां द्विजानां सावित्री नानूच्येत यथाविधि ।

तांश्चारयित्वा त्रीन् कृच्छ्रान् यथाविध्यु पनावयेत् ॥ २६

प्रायश्चित्तं चिकीर्षन्ति विकर्मस्थास्तु ये द्विजाः ।

ब्राह्मण्याच्च परित्यक्तास्त्रैःकर्मप्येतदादिमेत् ॥ २७

यद्गृहार्हतेनाज्ज्वयन्ति कर्मण्या ब्राह्मण्या घनम् ।

तद्योत्सर्गेण शुभ्यन्ति जप्येन तपसा कृत्वा ॥ २८

वेदोदितानां नित्यानां कर्मण्यां समातिश्रमे ।

ज्ञातकप्रतलोपे च प्रायश्चित्तमभोजनम् ॥ २९

अवगूर्यचरेत् कृच्छ्रमतिकृच्छ्रं निपातने ।

कृच्छ्रातिकृच्छ्रं कुर्वीत विप्रस्योत्पाद्य शोणितम् ॥ ३०

एनस्त्रिभिरनिर्घिं कौर्वाणां कंचित् समाचरेत् ।

कृतनिर्घेजनांचैतास जुगुप्सेत धर्मवित् ॥ ३१

वाक्यांश्च कृतप्रांश्च विशृणानपि धर्मतः ।

शरणागतहस्त्वृंश्च स्त्रीहस्त्वृंश्च न संवसेत् ॥ ३२

अशीतिर्धस्य वर्षाणि बालो वाप्यूनषोडशः ।

प्रायश्चित्तांश्चमर्हन्ति स्त्रियो रोगिण्य एव च ॥ ३३

अनुक्तनिष्कृतीनां च पापानामपनुत्तये ।

शक्तिं चावेक्ष्य पापं च प्रायश्चित्तं प्रकल्पयत् ॥ ३४

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुःपंचाशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

पंचपंचाशोऽध्यायः ।

अथ रहस्यप्रायश्चित्तानि भवन्ति । स्रवन्तीमासाद्य
ज्ञातः प्रत्यहं षोडश प्राणायामान् कृत्वैककालं हविष्याशी
मासेन ब्रह्महा पृतो भवति । कर्मणोऽन्ते पर्यस्त्रिणीं गां
दद्यात् । व्रतेनाघमर्षणेन च सुरापः पृतो भवति । गायत्री-
दशसाहस्रजपेन सुवर्णस्त्रियष्टत् । त्रिरात्रोपोषितः पुरुष
सूक्तजपहोमाभ्यां गुरुतल्पगः ॥ १-६ ॥

यथाश्वमेधः क्रतुराट् सर्वपापापनोदनः ।

तथाघमर्षणं सूक्तं सर्वपापापनोदनम् ॥ ७

प्राणायामं द्विजः कुर्यात् सर्वपापापनुत्तये ।

दद्यान्ते सर्वपापाणि प्राणायामैर्द्विजस्य तु ॥ ८

सव्याहृतिः सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ।

त्रिपठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥ ९

अकारं चाप्युकारं च मकारं च प्रजापतिः ।

वेदत्रयान्निरदुहडूभुवःस्वरितीति च ॥ १०

त्रिभ्य एव च वेदेभ्यः पाद पादमदृदुहत् ।

तद्वत्सुचोऽस्याः सावित्र्याः परमेष्ठी प्रजापतिः ॥ ११

एतदक्षरमेतां च जपन् व्याहृतिपूर्विकाम् ।

सम्ययोर्वेदविदुषो वेदगुण्येन युज्यते ॥ १२

सहस्रस्रत्स्वभ्यस्य बहिरेतत्त्रिकं द्विजः ।

मन्तोऽप्येनसो मासात् त्वचेवाह्निर्विसुच्यते ॥ १३

एतन्नयविसंयुक्ता काले च क्रियया स्तया ।

विप्रक्षत्रियविड्जातिर्गर्हणां याति साधुषु ॥ १४

ओङ्कारपूर्विकास्त्रिषो महाव्याहृतयोऽव्ययाः ।

त्रिपदा चैव गायत्री विज्ञेयं ब्रह्मणो मुखम् ॥ १५

योऽधीतेऽहन्यहन्येतां त्रीणि वर्षाण्यतन्द्रितः ।

स ब्रह्म परमस्येति वायुभूतः खमूर्तिमान् ॥ १६

एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परं तपः ।

सावित्रास्तु परं नास्ति मौनात् सत्यं विशिष्यते ॥ १७

क्षरन्ति सर्वैर्दिश्यो जुहोति यजति क्रियाः ।

अक्षरन्त्वक्षयं ज्ञेयं ब्रह्मा चैव प्रजापतिः ॥ १८

विधियज्ञाज्जपयज्ञो विशिष्टो दशभिर्गुरौः ।

उपांशु स्याच्छतगुणः साहस्रो मानसः स्मृतः ॥

ये पात्रयज्ञाश्चत्वारो विधियज्ञसमत्विता ।

सर्वे ते जपयज्ञस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ २०

जप्येनैव तु संसिध्येद्ब्राह्मणो नात्र संशयः ।

कुर्यादन्यत्रवा कुर्यान्नैत्रो ब्राह्मण उच्यते ॥ २१

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५५ ॥

षट्पञ्चाशोऽध्यायः ।

अथातः सर्ववेदपवित्राणि भवन्ति । येषां जपैश्च होमैश्च
द्विजातयः पापेभ्यः पृथक्तौ । अघमर्षणम् । देवहृतम् ।
शुद्धवत्यः । तरत्समन्दीयम् । कृष्णाण्डः । पावमान्यः ।
दुर्गासावित्री । अतिषड्भाः । पदस्तोमाः । सामानि व्याहृ-
तयः । भारुण्डानि । चन्द्रसाम् । पुरुषव्रते सामनी ।
आवलिङ्गम् । वार्हसत्यम् । गोसूक्तम् । आश्वसूक्तम् ।
सामनी चन्द्रसूक्ते च । शतरुद्रियम् । अथर्वशिरः । त्रिसु-
पर्णम् । महाव्रतम् । नारायणीम् । पुरुषसूक्तं च ॥ १—२६ ॥

त्रीण्यज्यदोहानि रथन्तरं च

अग्निव्रतं वामदेः वृहच्च ।

एतानि गीतानि पुनन्ति जन्तून्

जातिस्मरत्वं लभते य इच्छेत् ॥ २७

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्पञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५६ ॥

सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ।

अथ त्वाज्याः । ब्राह्म्याः । पतिताः । त्रिपुरुषं माहृतः
पितृतश्चाशुदाः । सर्व एवाभोज्याश्चाप्रतिग्राह्याः । अप्रति-
ग्राह्येभ्यश्च प्रतिग्रहप्रसङ्गं वर्जयेत् । प्रतिग्रहं ब्राह्मणानां
ब्राह्म्यं तेजः प्रणश्यति । द्रव्याणां वाविज्ञाय प्रतिग्रहविधिं
यः प्रतिग्रहं कुर्यात् स दात्रा सह निमज्जति । प्रतिग्रह-

समर्थश्च यः प्रतिग्रहं वर्जयेत् स दाढलोकमाप्नोति ।
एधोदकमूलफलाभयामिषमपुत्रयथासनगृहपुष्यदधिशाकां
श्चाभ्युद्यतान् न निर्णुदेत् ॥ १-१० ॥

आह्वयाभ्युद्यतां भिक्षा पुरस्ताद्गुचोदिताम् ।

ग्राह्यां प्रजापतिर्मेने अपि दुष्कृतकर्मणः ॥ ११

नाश्रन्ति पितरस्तस्य दशवर्षाणि पंच च ।

न च हृष्यं यद्वत्पुत्रिण्यस्तामभ्यवमन्यते ॥ १२

गुहन् सृत्यानुज्जिहीर्षरश्चिन् पिढदेवताः ।

सर्वतः प्रतिगृह्णीयान्न तु तृप्येत् स्वयं ततः ॥ १३

एतेश्वपि च कार्येषु समर्थस्तत्प्रतिग्रहे ।

नादद्यात् कुलटाषण्डपतितेभ्यस्तथा द्विषः ॥ १४

गुरुषु त्वभ्यतीतेषु विना वा तैर्गृहे वसन् ।

आत्मनो वृत्तिमन्विच्छन् गृह्णीयात् साधुतः सदा ॥ १५

आर्द्धिकः कुलमित्रं च दासगोपालनापिताः ।

एते शूद्रेषु भोज्यान्ना यश्चात्मानं निवेदयेत् ॥ १६

इति वैशाखे धर्मशास्त्रे सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

अष्टपञ्चाशोऽध्यायः ।

अथ गृहाश्रमिणस्त्रिविधोऽर्थो भवति । शुक्लः श्व
लोऽसितश्च । शुक्लेनार्थेन यदैहिकं करोति तद्देवत्वमा-
सादयति । यच्छ्वलेन तन्मानुष्यम् । यत् कृष्णेन तत्
तिर्यक्तम् । स्ववृत्त्यपार्जितं सर्वं सर्वेषां शुक्लम् । अनन्तर-
वृत्तुपात्तं श्वलम् । अन्तरितवृत्तुपात्तं कृष्णम् ॥१-८॥

क्रमागतं प्रीतिदायः प्राप्तं च सह भार्यया ।
 अविशेषेण सर्वेषां धनं शुक्लं प्रकीर्तितम् ॥ ८
 उत्क्रोचशुक्लसम्प्राप्तमविक्रयस्य विक्रयैः ।
 कृतोपकारादाप्तं च श्वलं समुदाहृतम् ॥ १०
 पार्श्विकद्यूतचौर्याप्तप्रतिरूपकसाहसैः ।
 व्याजेनोपार्जितं यच्च तत् कृणुं समुदाहृतम् ॥ ११
 यथाविधेन द्रव्येण यत्किञ्चित् कुरुते नरः ।
 तथाविधमवाप्नोति स फलं प्रेत्य चेह च ॥ १२
 इति वैश्वानरे धर्मशास्त्रेऽष्टपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५८ ॥

एकोनषष्टितमोऽध्यायः ।

गृहाश्रमी वैवाहिकान्गौ पाकयज्ञान् कुर्यात् । सायं
 प्रातश्चाग्निहोत्रम् । देवताभ्यो जुहुयात् । चन्द्रार्कसन्निकर्ष-
 विप्रकर्षयोर्दृशपूर्णमासाभ्यां यजेत । प्रत्ययनं पशुना ।
 शरद्वृषीभयोश्चाग्रयणेन । व्रीहियवयोर्वा पाके । त्रैवार्षि-
 काभ्यधिकान्नः । प्रत्यब्दं सोमेन । वित्ताभावे दूष्या वैश्वान-
 र्थ्या । शूद्रान्नं यागे परिहरेत् । यज्ञार्थं भिक्षितमवाममर्थं
 सकलमेव वितरेत् । सायं प्रातश्शिवदेवं जुहुयात् । भिक्षां च
 भिक्षवे दद्यात् । अर्चितभिक्षादानेन गोदानफलमवाप्नोति ।
 भिक्षुभावे तन्मात्रं गवां दद्यात् । बक्रौ वा प्रक्षिपेत् ।
 भुक्तोऽप्यग्ने विद्यमाने न भिक्षुकः प्रत्याचक्षीत । कण्ठनी
 पेयणी चुल्ली कुम्भ उपस्कार इति पंचसूना गृहस्थस्य ।
 तन्निष्कृत्यर्थं च ब्रह्मदेवभूतपितृनरयज्ञान् कुर्यात् । स्वाध्यायो

ब्रह्मयज्ञः । होमा दैवः । वलिर्भौतः । पितृतर्पणं पित्राः ।
 नृयज्ञश्चातिथिपूजनम् ॥ १—२५ ॥

देवतातिथिभृत्यानां पितृणामात्मनस्तथा ।

न निवंपति पंचानामुच्छसन् न स जीवति ॥ २६

ब्रह्मचारी यतिर्मिक्षुर्जीवन्तेऽपि गृह्णाश्रमात् ।

तस्माद्भ्यागतानेतान् गृहस्थो नावमानयेत् ॥ २७

गृहस्थ एव यजते गृहस्थस्तप्यते तपः ।

ददाति च गृहस्थस्तु तस्माज्ज्योऽपि गृह्णाश्रमी ॥ २८

ऋषयः पितरो देवाः भूतान्यतिथयस्तथा ।

आशासते कुम्भिभ्यस्तस्माच्छ्रेष्ठो गृह्णाश्रमी ॥ २९

त्रिवर्गसेवां सतताद्दानं, सुरार्चनं ब्राह्मणपूजनंच ।

स्वाध्यायसेवां पितृतर्पणंच, कृत्वा गृही शक्रपदं प्रयाति ।

इति वैशाखे धर्माशास्त्रे एकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥

षष्टितमोऽध्यायः ।

ब्राह्मे सुहृत्ते उच्यते मूत्रपुरीषोत्सर्गं कुर्यात् । दक्षि-
 णाभिमुखो रात्रौ दिवा चादङ्गुहः सम्ययोच्च । नाप्रच्छा-
 दितायां भूमौ । न फालकृष्टायाम् । न क्षयायाम् । नचो-
 षरे । न शाद्वले । न ससत्त्वे । न गर्ते । न वल्मीके । न
 पथि । न रथायाम् । न पराश्रचौ । नोद्यानि । नोद्यानो-
 दकसमीपयो । नाङ्गारे । न भस्मनि । न गोमये । न
 गोव्रजे । नृक्लाशे । नोदके । न प्रत्यनिलानलेन्द्रकस्त्रो-
 गुरुब्राह्मणानांच । नैवावगुण्ठितशिराः । खोद्वेष्टकाभिः

परिच्यज्य गुदं गृहीतशिशुचोत्यायाद्भिर्मन्त्रिचोदृताभिर्गन्ध-
लेपक्षवक्त्रं शौचं कुर्यात् ॥ १—२४ ॥

एका लिङ्गे गुदे तिस्रस्तथैकत्र करे दश ।

उभयोः समः दातव्या च्छस्तिभस्तु पादयोः ॥ २५

एतच्छौचं गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ।

द्विगुणंच वनस्थानां यतीनांच चतुर्गुणम् ॥ २६

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥

एकषष्टितमोऽध्यायः ।

अथ पालाशं दन्तधावनं नाद्यात् । नैवञ्चे भ्रान्तकारिष्ट-
विभीतकधवधन्वजम् । अ च बन्धुकनिर्गुण्डीः शिशुतिल्व-
तिन्दुकजम् । न च कोविदारयमीपीलुपिप्पलेङ्गुदगुग्गुलु-
जम् । न पारिभद्रकान्त्रिकामोचकशास्त्रलीशणजम् । न मधु-
रम् । नाम्बम् । नोर्द्विशुष्कम् । न शुषिरम् । न पृतिगन्धि ।
न पिच्छिलम् । न दक्षिणापराभिमुखः । अद्याच्चोदङ्मुखः
प्राङ्मुखो वा । वटासनाकखदिरकरञ्जवदरसर्ज्जनिम्बारि-
मेहापामार्गमालतोककुम्भविस्वानामन्यतमम् । कषायं तिक्तं
कटुकंच ॥ १—१५ ॥

कनीन्यग्रसमस्यौखं सकूर्चं हादशाङ्गुलम् ।

प्रातर्भुत्वा च यतवागभक्षयेदन्तधावनम् ॥ १६

प्रक्षाल्य भुक्त्वा तज्जघ्नाच्छुचौ देशे प्रथमतः ।

अमावास्यां न चाश्रीयादन्तकाष्ठं कदाचन ॥ १७

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकषष्टितमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥

द्विषष्टितमोऽध्यायः ।

अथ द्विजातीनां कनोनिक्तामूले प्राजापत्यं नाम तीर्थम् । अङ्गुष्ठमूले ब्राह्मम् । अङ्गुल्यग्रे दैवम् । तर्जनी-
मूले पित्राम् । अतन्युणाभिरफेनिलाभिर्नशुद्रैककराव-
र्जिताभिरक्षाराभिरग्निः शुचौ देशे स्वासीनोऽस्तर्जानुः
प्राङ्मुखोदङ्मुखो वा तमनाः सुमनाश्चाचामेत् । ब्राह्मेण
तीर्थेन विराचामेत् । द्विः प्रहज्यात् । खान्यग्निर्मूर्धानं
हृदयं स्पृशेत् ॥ १-८ ॥

हृत्कण्ठतालुगाभिस्तु यथासङ्गं द्विजातयः ।

शुधेरन् स्त्री च शुद्रश्च सद्यत् स्पृष्टाभिरत्ततः ॥ ८

इति वैश्वे धर्मशास्त्रे द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥

त्रिषष्टितमोऽध्यायः ।

अथ योगक्षेमार्थमीश्वरमुपगच्छेत् । नैकोऽध्वानं
प्रपद्येत । नाधार्मिकैः सार्द्धम् । न वृषलैः । न द्विषद्भिः ।
नातिप्रत्यूषसि । नातिसायम् । न स्रग्भ्योः । न मथाह्ने ।
न सन्निकृष्टपानीयम् । नातितूर्णम् । न रात्रौ । न सन्ततं
व्यालव्याधितात्तैर्वाहनैः । न ह्यीनाङ्गैः । न दीनैः । न
गोभिः । नादान्तैः । यवसोदके बाह्नानामादत्त्वात्मनः
क्षत्तृणापनोदने न कुर्यात् । न चतुष्पथमधितिष्ठेत् । न
रात्रौ वृक्षमूलम् । न शून्यालयम् । न वृणम् । न पशूनां

बन्धनागारम् । न केशपुत्रपालास्थिभस्माङ्गरान् । न
 कार्पासास्थि । चतुष्पथं प्रदक्षिणीकुर्यात् । देवतार्चाश्च ।
 प्रज्ञातांश्च वनशतीन् । अग्निब्राह्मणगणिकापूर्णाकुम्भादर्श-
 च्छत्रध्वजपताकाश्रीवृक्षवर्देमाननन्यावर्त्तांश्च । तालवृन्त-
 चामराश्व-गजाजगोदधिचौर-मधुसिद्धार्थकांश्च । वीणा-
 चन्दनायुधार्द्रगोमयपुत्र-शाक-गोरोचनादूर्वाप्ररोहांश्च ।
 उष्णीषालङ्कार-मणि-कनक-रजत-वस्त्रासन-यानामिषांश्च ।
 भृङ्गारोहृतोर्वरारज्जुबद्धैकपशुकुमारीमीनांश्च दृष्ट्वा प्रयाया-
 दिति । अथ मत्तोन्मत्तथङ्गान् दृष्ट्वा निवर्त्तते । वान्तविरिक्त
 मुण्डितमलिन-वसनजटिलवामनांश्च ॥ कापायिव्रजित-
 मलिनांश्च । तैलगुडशुष्कगोमयेन्धनदणपलाशभस्माङ्गरांश्च ।
 लवणक्रीवासवनपुंसककार्पासरज्जुनिगडमुक्तकेशांश्च । वीणा-
 चन्दनार्द्रशाकौष्णीपालङ्करणकुमारीः प्रस्थानकालेऽभिनन्द-
 येदिति । देवब्राह्मणगुरुबभ्रुदौक्षितानां छायां नाक्रामेत् ।
 निद्रातवान्तरुधिरबिन्धूत्वस्त्रानोदकानि च । न वत्सतन्त्रीं
 लङ्घयेत् । प्रवर्षति न धावेत् । न वृथा नदीं तरेत् । न
 देवताभ्यः पितृभ्यश्चोदकमप्रदाय । न बाहुभ्याम् । न
 भिक्षया नावा । न कच्छ (कूल) मर्धतिष्ठेत् । त कूपमवलोक-
 कयेत् । न लङ्घयेत् ॥ १—५० ॥

दृष्ट्वाभारिवृषस्नातस्त्रीरोगिवरचक्रियाम् ।

पत्या देवो वृषस्त्वेषां मान्यः स्नातश्च भूपतेः ॥ ६३ ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥

चतुःषष्टितमोऽध्यायः ।

परनिपानेषु न ज्ञानमाचरेत् । आचरेत् पञ्चपिण्डा-
 शुद्ध्यापस्तथापदि । नाजीर्षेः । न चातुरः । न नमः ।
 न रात्रौ । राहृदर्शनवर्जम् । न सम्ययोः । प्रातः-स्नाय-
 क्त्वाक्रियप्रस्तां प्राचीमवलोक्य ज्ञायात् । ज्ञातः शिरो
 नावधूनेत् । नाङ्गेभ्यस्तोयमुदरेत् । न तैलवत् संस्पृशेत् ।
 नाप्रक्षालितं पूर्वघृतं वसनं विभृयात् । ज्ञातः सोष्णीषो
 घौतवाससी विभृयात् । न स्नेच्छान्यजपतितैः सह
 सभाषणं कुर्यात् । ज्ञायात् प्रस्रवण-देवज्ञातसरोवरेषु ।
 उदृताद्भूमिष्ठमूदकं पुष्यं, स्थावरात् प्रस्रवत्, तस्मान्नादेयं,
 तस्मादपि साधुपरिगृहीतं, सर्वत एव गाङ्गम् । चतुर्थैः
 ज्ञातमनापकर्षोऽसू निमज्ज्यापोहिष्ठेति तिस्रभिरस्त्रवर्णा
 इति चतस्रभिरिदमापः प्रवहत इति च तीर्थमभिमन्त्रयेत् ।
 ततोऽसू निमज्जस्त्रिरवमर्षणं जपेत् । तद्विष्णोः परमं
 पदमिति वा । द्रुषदां सावित्रीं वा । युञ्जते मन इत्यनुवाक्यं
 वा । पुरुषमूक्तं वा । ज्ञातश्चार्द्रवासा देवपितृतर्पणमभ्यस्य
 एव कुर्यात् । परिवर्तितवासाच्चेत् तीर्थमुत्तोर्यं । अकृत्या
 देवपितृतर्पणं ज्ञानघाटीं न पीडयेत् । ज्ञात्वावम्य विधि-
 वदुपसृशेत् । पुरुषसूक्तेन प्रत्यृचं पुरुषाव पुण्याणि दद्यात् ।
 उदकास्त्रिं पश्चात् । आदावेव दिव्येन तीर्थेन देवतानां
 कुर्यात् । तदनन्तरं पितृण्यं पितृण्याम् । तत्रादौ स्व-
 भ्यानां तर्पणं कुर्यात् । ततः सम्बन्धिवान्धवानाम् । ततः

सुहृदाम् । एवं नित्यस्त्रायी स्यात् । स्नातश्च पवित्राग्निं
यथाशक्ति जपेत् । विशेषतः सावित्रीन्स्ववश्यं जपेत् । पुरुष-
सूक्तञ्च । नैताभ्यामधिकमस्ति ॥ १—३८ ॥

स्नातोऽधिककारी भवति दैवे पित्रो च कर्मणि ।
पवित्राणां तथा जप्ये दाने च विधिनोदिते ॥ ४०
अलक्ष्मीः कालकर्षी च दुःस्वप्नं दुर्विचिन्तितम् ।
अन्मात्रेणाभिषिक्तस्य नश्यन्त इति धारणा ॥ ४१
याम्यं हि यातनादुःखं नित्यस्त्रायी न पश्यति ।
नित्यस्त्रानेन पूयन्ते येऽपि पापकृतो नराः ॥ ४२
इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४

पंच षष्टितमोऽध्यायः ।

अथातः सुस्नातः सुप्रक्षालितपाणिपादः स्वाचान्ती
देवतार्चायां स्थले वा भगवन्तमनादिनिघ्नं वासुदेवमभ्य-
र्चयेत् । अश्विनोः प्राणस्तौत इति जीवादानं दत्त्वा युञ्जते
मन इत्यनुदाकेनावाहनं कृत्वा जानुभ्यां पाणिभ्यां शिरसा
च नमस्कारं कुर्यात् । आपोहिठेति तिष्ठभिरर्घ्यं निवे-
दयेत् । हिरण्यवर्णा इति चतसृभिः पादम् । शन्न आपो
धन्वत्या इत्याचमनीयम् । इदमापः प्रवहत इति स्नानीयम् ।
रथे कक्षेषु दृषभराजा इत्यनुलेपनालङ्कारौ । युवा सुवासा
इति वासः । पुष्यावतीरिति पुष्पम् । धूरसि धूपमिति
धूपम् । तेजोऽसि शुक्रमिति दीपम् । दधिक्राव इति मधु-
पर्कः । हिरण्यगर्भ इत्यष्टाभिर्नैवेद्यम् ॥ १—१६ ॥

चामरं व्यजनं मालं छत्रं पानासने तथा ।

सावित्रेणैव तत् सर्वं देवाय विनिवेदयेत् ॥ १४

एवमभ्यर्च्य च जपेत् सूक्तं वै पौरुषं ततः ।

तेनैव जुहुयादाज्यं य इच्छेच्छाश्वतं पदम् ॥ १५

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्षष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥

षट्षष्ठितमोऽध्यायः ।

न नक्तं गृहीतेनोदकेन देवपितृकं कुर्यात् । अग्नि-
स्रग्मदांगुरुदाहकपूर् रकुङ्कुमजातीफलवर्जमनुलेपनं न
दद्यात् । न वासो नीलीरक्तम् । न मणिस्वर्णयोः प्रतिरूप-
मलङ्करणम् । नोग्रगन्धि । नागन्धि । न कण्टकिजम् ।
कण्टकिजमपि शुक्लं सुगन्धिकं दद्यात् । रक्तमपि कुङ्कुमं
जलजंच दद्यात् । न धूपार्थं जीवजातम् । न घृततैलं विना
किंचन दीपार्थं । नाभक्ष्यं नैवेद्यार्थं । न भक्ष्ये अप्यजाम-
हिषीक्षीरे । पंचनखमत्स्यवराहमांसानि च ॥ १-१४ ॥

प्रयतश्च शुचिभूत्वा सर्वमेव निवेदयेत् ।

तन्मनाः सुमना भूत्वा त्वराक्रोधविवर्जितः ॥ १५

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्षष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

सप्तषष्ठितमोऽध्यायः ।

अथानिं परिसमुद्ध पथ्युच्य परिस्तीर्थ्य परिषिच्य सर्धतः
पाकादग्रमुद्धृत्य जुहुयात् । वासुदेवाय सङ्घर्षणाय प्रद्युम्नाया-

निरुद्धाय पुरुषाय सखावाच्यताय वासुदेवाय । अथान्ये
 सोमाय मित्राय वरुणाय इन्द्रायेन्द्राग्निभ्यां विश्वेभ्यो देवेभ्यः
 प्रजापतये अनुमत्तै धन्वन्तरये वास्तोष्पतये अग्नये स्थिति-
 कृते च । ततोऽथ श्रेष्ठेण बलिमुपचरेत् । अग्न्योपमध्याभ्याम् ।
 अमितः पूर्वेष्वग्नेः । अम्बानामासीति दुखानामासीति
 नितनीनामासीति चुपुणिकानामासीति सर्वासाम् ।
 नग्दिनि सुभगे सुमङ्गलि भद्रकाशीति स्वस्थिअभिप्रदक्षिणम् ।
 स्यूषावां भ्रुवावां श्रियै । हिरण्यकंश्रै वनस्पतिभ्यश्च । धर्मा-
 चक्षयोर्दारे चतस्रवे च । उदघाने वरुणाय । विश्वाव इत्यसु-
 खले । मरुद्भ इति दृषदि । उपरिशरये वैश्रवणाय रात्रे
 भृतेभ्यश्च । इन्द्रायेन्द्रपुरुषेभ्य इति पूर्वाह्नं । यमाय यम-
 पुरुषेभ्य इति दक्षिणाह्नं । वरुणाय वरुणपुरुषेभ्य इति
 पश्चाह्नं । सोमाय सोमपुरुषेभ्य इत्युत्तराह्नं । ब्रह्मणे ब्रह्म-
 पुरुषेभ्य इति मध्ये । ऊर्ध्वाकाशाय । दिवाचरेभ्यो भृतेभ्य
 इति स्वच्छिले । नक्तंशरेभ्य इति नक्तम् । ततो दक्षिणाग्रेषु
 दर्भेषु पित्रे पितामहाय प्रपितामहाय मातृ पितामह्यै
 प्रपितामह्यै स्वनामगोत्राभ्याश्च पिच्छनिर्वपणं कुर्यात् ।
 पिच्छानां चानुलेपनपुष्पधूपनैषद्यादि दद्यात् । उदककल-
 समुपनिधाय स्वस्थवनं वाचयेत् । श्वाकाकशपक्षानां भुवि
 निर्वपेत् । भिक्षां च दद्यात् । अतिथिपूजने च परं फलमाधि-
 तिष्ठेत् । सायमतिथिं प्राप्तं प्रयत्नेनार्चयेत् । अनाशित-
 मतिथिं गृहे न वासयेत् । यथा वर्णानां ब्राह्मणः प्रभुर्यथा
 स्त्रीणां भर्ता तथा गृहस्थ आतिथिः । तत्पूजायां स्वर्ग-
 माप्नोति । १—१२ ।

अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात् प्रतिनिवर्त्तते ।
 तस्मात् सुकृतमादाय दुष्कृतन्तु प्रयच्छति ॥ ३३
 एकरात्रं हि निवसन्नतिथिर्ब्राह्मणः स्मृतः ।
 अनित्या हि स्थितिर्यस्मात् तस्मादतिथिरुच्यते ॥ ३४
 नैकाग्रामीणमतिथिं विप्रं साङ्गतिकं तथा ।
 उपस्थितं गृहे विद्याङ्गार्थं यत्नाग्नयोऽपि वा ॥ ३५
 यदि त्वतिथिघर्म्मण क्षत्रियो गृहमागतः ।
 भुक्तवत्सु च विप्रेषु कामं तमपि भोजयेत् ॥ ३६
 वैश्वशुद्रावपि प्राप्तौ कुरुष्वेतिथिधर्म्मिण्यौ ।
 भोजयेत् सह भृत्यैस्सावानृशंस्यं प्रयोजयन् ॥ ३७
 इतराण्यपि सत्यादीन् सम्प्रीत्या गृहमागतान् ।
 प्रकृतात्रं यथाशक्ति भोजयेत् सह भार्यया ॥ ३८
 सुवासिनीं कुमारीं च रोगिणीं गुर्विणीं तथा ।
 अतिथिभ्योऽग्र एतान् भोजयेद्विचारयन् ॥ ३९
 अदत्त्वा यस्तु एतेभ्यः पूर्वं भुङ्क्तेऽविचक्षणः ।
 स भुञ्जानो न जानाति श्वगृध्रैर्जग्धिमात्मनः ॥ ४०
 भुक्तवत्सु च विप्रेषु भृत्येषु स्वेषु चैव हि ।
 भुञ्जीयातां ततः पश्चादवशिष्टन्तु दम्पतीः ॥ ४१
 देवान् पितॄन् मनुष्यांश्च भृत्यान् गृह्याश्च देवताः ।
 पूजयित्वा ततः पश्चाद्गृहस्थः शेषभुग्भवेत् ॥ ४२
 अघं स केवलं भुङ्क्ते यः पचत्यात्मकारणात् ।
 यन्नशिष्टाशनं ह्येतत् सतामन्नं विधीयते ॥ ४३
 स्वाध्यायेनाग्निहोत्रेण यज्ञेन तपसा तथा ।
 न चाप्नोति गृही लोकान् यथा त्वतिथिपूजनात् ॥ ४४

सार्धप्रातस्त्वतिथये प्रदद्यादासनोदके ।

अथचैव यथाशक्त्या सत्कृत्य विधिपूर्वकम् ॥ ४५

प्रतिश्रयं तथा शब्दां पादाभ्यङ्गं सदीपकम् ।

प्रत्येकदानेनाप्नोति गोप्रदानसमं फलम् ॥ ४६

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तषष्ठतमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥

अष्टिषष्ठितमोऽध्यायः ।

चन्द्रार्कोपरागे नाश्रीयात् । स्नात्वा मुक्तयोरश्रीयात् ।
 अमुक्तयोरस्तंगतयोर्दृष्टौ स्नात्वा चापरेऽङ्घ्रि । न गोब्राह्मणो-
 परागेऽश्रीयात् । न राज्यव्यसने । प्रवसिताग्निहोत्री
 यदाग्निहोत्रं कृतं मन्येत तदाश्रीयात् । यदा कृतं मन्येत
 वैश्वदेवमपि । पर्वणि च यदा कृतं मन्येत पर्व । नाश्रीया-
 चाजीर्णं । नार्धरात्रे । न मध्याह्ने । न सन्ध्ययोः ।
 नार्द्रवासाः । नैकवासाः । न नग्नः । न जलस्थः ।
 नोत्कुटकः । न भिन्नासनगतः । न च शयनगतः । न
 भिन्नभाजने । नोत्सङ्गे । न भुवि । न पाणौ । लवणञ्च
 यत्र दद्यात् तदाश्रीयात् । न बालकान् निर्भर्तुं सयेत् ।
 नैको मिष्टम् । नोद्धृतस्त्रेहम् । न दिवा धानाः । न
 रात्रौ तिलसंयुक्तम् । न दधि सक्तुन् । न कोविदारवट-
 पिप्पलशाणशाकम् । नादत्त्वा । नाहुत्त्वा । नानार्द्रपादः ।
 नानार्द्रकरमुखञ्च । नोच्छिद्यञ्च घृतमादद्यात् । न चन्द्रा-
 र्कतारका निरीक्षेत । न मूर्धानं स्पृशेत् । न ब्रह्म
 कीर्त्तयेत् । प्राङ्मुखोऽश्रीयात् । दक्षिणामुखो वा । अभि-

पूज्यान्नम् । समनाः स्रग्वागुलितः । न निःशेषकृत् स्यात् ।

अन्यत्र दधिमधुसर्पिःपयःसक्तुपलमोदकेभ्यः ॥ १-४५ ॥

नाश्रीयाद्दार्थ्या साहं नाकाशे न तथोत्थितः ।

बहूनां प्रोक्षमाणानां नैकस्मिन् बहवस्तथा ॥ ४६ ॥

शून्यागारे वङ्गिगृहे देवागारे कथञ्चन ।

पिवेन्नाञ्जलिना तोयं नातिसौहित्यमाचरेत् ॥ ४७ ॥

न तृतीयमथाश्रीयान्न चापर्थ्यं कथञ्चन ।

नातिप्रगे नातिसायं न सायं प्रातराश्रितः ॥ ४८ ॥

न भावदुष्टमश्रीयान्न भाण्डे भावदूषिते ।

शयानः प्रौढपादश्च कृत्वा चैवावसकृत्तिकाम् ॥ ४९ ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे ऽष्टषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥

एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ।

नाष्टमीचतुर्दशीपंचदशीषु स्त्रियमुपेयात् । न आहं
भुक्त्वा । न आहं दत्त्वा । नोपनिमन्वितः आहं । (न
स्नात्वा न हुत्वा ।) न व्रती । (नोपोष्य भुक्त्वा वा ।) न
दौक्षितः । न देवायतनश्मशानशून्यालयेषु । न वृक्षमूलेषु ।
न दिवा । न सन्ध्योः । न मलिनाम् । न मलिनः ।
नाभ्यक्ताम् । नाभ्यक्तः । न रोगार्ताम् । न रोगार्तः ॥ १-१६ ॥

न हीनाङ्गीं नाधिकाङ्गीं तथैव च वयोऽधिकाम् ।

नोपेयाद्गुर्विशीं नारीं दीर्घमायुर्जिजीविषुः ॥ १७ ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥

सप्ततितमोऽध्यायः ।

नार्द्रपादः स्वप्यात् । नोत्तरापगावाकशिराः । न नमः ।
 नार्द्रवंशे । न काशे । न पलाशशयने । न पंचदाहकृते ।
 न गजभङ्गकृते । न विद्युद्दग्धकृते । न भिन्ने । नान्निष्पृष्टे ।
 न घटासिक्तद्रुमजे । न श्मशानेशून्यालयदेवतायतनेषु । न
 चपलमध्ये । न नारीमध्ये । न धान्यगोगुरुद्वुताशनसुरा-
 षामपरि ॥ १-१६ ॥

नोच्छिष्टो न दिवा स्वप्यात् सम्ययोर् न भस्मनि ।

देशे न चाश्वौ नार्द्रौ न च पर्यंतमस्तके ॥ १७

इति वैश्ववे धर्मशास्त्रे सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥

एकसप्ततितमोऽध्यायः ।

अथ न कंच नावमन्येत । न च हीनाङ्गाधिकाङ्गान्
 भूर्खान् धनहीनानवहसेत् । न हीनान् सेवेत । स्वाध्याय-
 विरोधि कर्म नाचरेत् । वचोऽनुत्पन्नं वेद्यं कथ्यात् श्रुत-
 स्याभिजनस्य धनञ्च देशस्य च । नोदतः । नित्यं शास्त्राद्य-
 वेक्षी स्यात् । सति विभवे न जीर्णमलवहासाः स्यात् ।
 न नास्तीत्यभिभाषेत । न निर्गन्धोपगन्धि रक्तञ्च मास्यं
 विध्यात् । विध्याज्जतजं रक्तमपि । यष्टिञ्च वैश्वीम् ।
 कमण्डलुञ्च सोदकम् । कार्पासमुपवीतम् । रौक्मे च कुण्डले ।
 नादित्यमुद्यन्तमीक्षेत । नास्यं बान्तम् । न वासुसा तिरो-
 चितम् । न चादर्शजलमध्यगतम् । न मध्याङ्गे । न कुण्डस्य

शुरीर्मुखम् । न तैलोदकयोः स्वच्छायाम् । न मलवत्यादर्धम् ।
 न पत्रो भोजनसमये । न स्त्रिवं नग्नाम् । न कक्षन् मेह-
 मानम् । न चालानभ्रष्टकुञ्जरम् । न च विषमस्थो वृषादि-
 शुद्धम् । नोन्नत्तम् । न मत्तम् । नामेधमग्नौ प्रक्षिपेत् ।
 नासृक् । न विषम् । नाप्स्वपि । नाग्निं लङ्घयेत् । न
 पादौ प्रतापयेत् । कुशैस्त्रेषु वा परिचन्द्यात् । न कांक्ष-
 भाजने चर्षयेत् । न पादं पादेन । न भुवमालिखेत् । न
 लोष्टमर्द्दी स्यात् । न तृणच्छेदी स्यात् । न दन्तैर्यखलोमानि
 च्छिन्यात् । द्यातं वर्जयेत् । वालातपसेवांच । वस्त्रोपान-
 हमास्थोपवीतान्यन्यष्टतानि न धारयेत् । न शूद्राय मतिं
 दद्यात् । नोच्छिष्टहविषी । न तिलान् । न चास्योप-
 दिशेदन्नम् । न व्रतम् । न संहताभ्यां पाणिभ्यां शिर उदरंच
 कण्ठूयेत् । न दधिसुमनसी प्रत्याचक्षीत । नात्मनः स्रज-
 मपकर्षयेत् । सुप्तं न प्रबोधयेत् । नोदक्यामभिभाषेत ।
 न स्नेच्छान्यजान् । अग्निदेवब्राह्मणसन्निधौ दक्षिणं
 पाणिमुद्धरेत् । न परत्वे चरन्तीं यामाचक्षोत । न पिवन्तं
 वत्सकम् । नोद्धतान् प्रहर्षयेत् । न शूद्रराज्येनिबसेत् ।
 नाधार्मिकजनाकीर्णम् । न संवसेद्द्वैष्ट्यहीनि । नोपसृष्टे । न
 चिरं पर्वते । न वृथाचेष्टां कुर्यात् । न वृत्त्यगीते । नास्को-
 टनकार्थम् । नाग्नीलं कीर्त्तयेत् । नावृतम् । नाग्रियम् । न
 कंचिन्मर्माणि स्पृशेत् । नात्मानमवजानीयाद्दीर्घमायुर्जि-
 जीविषुः । चिरं सम्योपासनं कुर्यात् । न सर्पशस्त्रैः
 क्रोडेत् । अनिमित्ततः खानि न स्पृशेत् । परस्य दण्डं
 नोद्वेष्टेत् । शास्यं शासनायं ताडयेत् । देवब्राह्मणशास्त्र-

महात्मना परीवादं परिहरेत् । धर्मविरुद्धौ चार्थकामौ ।
लोकविहिष्टं च धर्ममपि । पर्वसु शान्तिहोमं कुर्यात् । न
लक्षणमपि क्षिप्यात् । अन्नद्वृतञ्च तिष्ठेत् । एवमाचारसेवी
स्यात् ॥ १—८८ ॥

श्रुतिस्मृत्युदितं सम्यक् साधुभिश्च निषेवितम् ।

तमाचारं निषेवेत धर्मकामो जितेन्द्रियः ॥ ८०

आचाराज्ञभते चायुराचारादीप्सितां गतिम् ।

आचाराहनमक्षय्यमाचाराहन्यलक्षणम् ॥ ८१

सर्वलक्षणहीनोऽपि यः सदाचारवान् नरः ।

अहधानोऽनसूयश्च शतं वर्षाणि जीवति ॥ ८२

इति वैशाखे धर्मशास्त्रे एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१

द्विसप्ततितमोऽध्यायः ।

दमयमेन तिष्ठेत् । दमश्चेन्द्रियाणां प्रकीर्तितः । दान्त-
स्यायं लोकः परश्च । नादान्तस्य क्रिया काचित् सञ्-
ध्यति ॥ १—४ ॥

दमः पवित्रं परमं मङ्गल्यं परमं दमः ।

दमेन सर्वमाप्नोति यत्किञ्चिन्मनसे च्छति ॥ ५

दृशार्कयुक्तेन रथेन याति

मनोवशेनार्यपथानुवर्तिना ।

तंचेद्दृष्टं नापहरन्ति बाजिन

स्तथानतं नावजयन्ति शत्रवः ॥ ६

आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं
समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत् ।
तद्वत् कामा यं प्रविशन्ति सर्वं
स शान्तिमाप्नोति न कामकामी ॥ ७

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥

त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ।

अथ श्राद्धेषुः पूर्वदुर्व्राह्मणानामन्वयेत् । द्वितीयेऽङ्कि
शकृत्पक्षस्य पूर्वाह्ने कृष्णपक्षस्यापराह्ने विप्रान् सुखातान्
स्वाचान्तान् यथाभूयो विद्याक्रमेण कुशोत्तरेष्वासनेषु-
पवेशयेत् । द्वौ दैवे प्राङ्मुखौ त्रींश्च पितरं च दक्षुषान् ।
एकैकमुभयत्र वेति । आमश्राद्धेषु काम्येषु च प्रथमपंच-
केनाग्निं हुत्वा । पशुश्राद्धेषु मध्यमपंचकेन । अमावास्या-
सूक्तमपंचकेन । आग्रहायण्या अह्नं कृष्णाष्टकासु च क्रमे-
णैव प्रथममध्यमोत्तमपंचकैः । अन्वष्टकासु च । ततो ब्राह्म-
णानुज्ञातः पितृनावाहयेत् । अपत्यान्वसुरा इति द्वाभ्यां
तिलैर्यातुधानानां विसर्जनं कृत्वा एत पितरः सर्वांस्तानम्
आ मे यत्वेतद्वः पितर इत्यावाहनं कृत्वा कुशतिष्ठमिश्रेण
गन्धोदकेन यास्तिष्ठन्वष्टता वागिति यन्ने मातेति च पाद्यं
निर्वर्त्य निवेद्यार्घ्यं कृत्वा निवेद्य आगुलेपनं कृत्वा कुशतिष्ठ-
वक्षपुष्पालङ्कारधूपदीपैर्यथाशक्त्या विप्रान् समस्युर्चं हृत-
्वा तमन्नमादाद्यादित्या रुद्रा वसव इति वीक्ष्याम्बौकरवाणी-
त्युक्त्वा तत्रविप्रैः कुर्वित्युक्ते आहुतित्वयं दद्यात् । ये मामकाः

पितर एतद्वः पितरोऽयं यज्ञे इति च हविरनुमन्त्रणं कृत्वा
 कथं पपन्नं पात्रेषु विशेषाद्गतमयेष्वन्नं नमो विम्बेभ्या
 पात्रेभ्यो प्राङ्मुखाद्योर्निवेदयेत् । पित्रे पितामहाय
 अग्निमहाय च नामगोत्राभ्यामुदङ्मुखेषु । तद्दत्तसु ब्राह्म-
 णेषु यन्त्रे प्रकामा अहोरात्रैर्यद्वः क्रव्यादिति जपेत् ।
 इति महासुराणधर्मशास्त्राणि चेति । उच्छिष्टसन्निधौ
 दक्षिणार्थेषु दर्भेषु पृथिवीं दर्विं रक्षतेत्येकं पिण्डं पित्रे
 निदध्यात् । अन्तरीक्षं दर्विं रक्षतेति द्वितीयं पितामहाय ।
 द्यौर्दर्विं रक्षतेति तृतीयं प्रपितामहाय । येषां पितरः
 प्रोक्ता इति वासो देयम् । वीरान्नः पितरो धत्त इत्यन्नम् ।
 अत्र पितरो मादयध्वं यथाभागमावृषायध्वमिति दर्भमूले
 करघर्षणम् । अज्जं बहन्तीरित्यनेन सोदकेन प्रदक्षिणं
 पिण्डानां विकरणं सेचनं कृत्वा अर्घ्यपुष्पधूपालेपनाच्चादि-
 भक्ष्यभोज्यानि च निवेदयेत् । उदकपात्रं मधुघृततिलैः
 संयुक्तञ्च । भुक्तवत्सु ब्राह्मणेषु तृप्तिमागतेषु मा मेच्छेष्ट्यन्नं
 सत्पणमभ्युष्यान्नविकिरमुच्छिष्टायतः कृत्वा तृप्ता भवन्तः
 अयन्नमिति पृष्टोदङ्मुखेष्वचमनमादौ दत्त्वा ततः प्राङ्मु-
 खेण दत्त्वा ततश्च सुसुप्तोक्षितमिति आहृद्देशं सम्प्राक्ष्य
 अर्घ्याणिः सर्वं कुर्यात् । ततः प्राङ्मुखायतो यन्त्रे राम
 इति प्रदक्षिणं कृत्वा प्रत्येत्य च यथाशक्ति दक्षिणाभिः
 समभ्यर्च्यशाभिरमन्तु भवन्त इत्युक्त्वा तैः कर्तोऽभिरताः स्य
 इति देवाश्च पितरश्चेत्यभिजपेत् । अक्षबोद्धं च नामगो-
 त्राभ्यां दत्त्वा विम्बेदेवाः प्रीयन्तामिति प्राङ्मुखेभ्यस्ततः
 प्राञ्जलिरिदं तन्मनाः सुमना याचेत् ॥ १—२६ ।

दातारो नोऽभिवर्हन्तां वेदाः सन्ततिरेव च ।

अथा च नो मा व्यगमद्दु देवं च नोऽस्त्विति ॥ २७

तथास्त्विति ब्रूयुः ॥ २८

अन्नं च नो बहुः भवेदतिथीं च लभेमहि ।

याचितारश्च नः सन्तु मा च याचिष्य कंचन ॥ २९

द्वत्येताभ्यामाशिषः प्रतिगृह्य ॥ ३०

वाजेवाजे ह्वति ततो ब्राह्मणांश्च विसर्जयेत् ।

पूजयित्वा यथान्वायमनुब्रूयाभिवाद्य च ॥ ३१

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥

चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ।

अष्टकासु दैवपूर्वं शाकमांसापूपैः श्रावं कृत्वा त्वन्वष्ट-
कास्वष्टकावदङ्गौ दैवपूर्वमेव कृत्वा मां च पितामहै प्रपितृ-
मह्यै च पूर्ववद्ब्राह्मणान् भोजयित्वा दक्षिणाभिश्चाभ्य-
र्चयानुब्रूय विसर्जयेत् । ततः कर्षूः कुर्यात् । तन्मूले
प्राग्दगन्युपसमाधानं कृत्वा पिण्डनिर्घणम् । कर्षूत्रय-
मूले पुरुषाणां कर्षूत्रयमूले स्त्रीणाम् । पुरुषकर्षूत्रयं
सात्रेनोदकेन पुरयेत् । स्त्रीकर्षूत्रयं सात्रेन पयसा । दध्ना
मांसेन पयसा च प्रत्येकं कर्षूत्रयम् । पूरयित्वा जपेदेतन्न-
वद्भगो भवतीभ्योऽस्तु चाक्षयम् ॥ १—८ ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥

पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ।

पितरि जीवति यः आहं कुर्यात् स येषां पिता कुख्यात्
तेषां कुख्यात् । पितरि पितामहे च जीवति येषां पितामहः ।
पितरि पितामहे प्रपितामहे च जीवति नैव कुर्यात् । यस्य
पिता प्रेतः स्यात् स पित्रे पिण्डं निधाय प्रपितामहात्
परं द्वाभ्यां दद्यात् । यस्य पिता पितामहश्च प्रेतौ स्यातां
स ताभ्यां पिण्डौ दत्त्वा पितामहपितामहाय दद्यात् ।
यस्य पितामहः प्रेतः स्यात् स तस्मै पिण्डं निधाय प्रपिता-
महात् परं द्वाभ्यां दद्यात् । यस्य पिता प्रपितामहश्च प्रेतौ
स्यादां स पित्रे पिण्डं निधाय पितामहात् परं द्वाभ्यां
दद्यात् ॥ १-७ ॥

मातामहानामप्येवं आहं कुर्याद्विचक्षणः ।

मन्त्रोद्देन यथान्यायं शेषाणां मन्त्रवर्जितम् । ८

इति वैश्वदे धर्मशास्त्रे पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥

षट्सप्ततितमोऽध्यायः ।

अमावास्यास्त्रिंशोऽष्टकास्त्रिंशोऽन्वष्टका माघी प्रोष्ठप-
शूहं कृत्वा त्रयोदशी त्रीद्विवपाकौ चेति । १

एतांस्तु आहकालान् वै नित्यानाह प्रजापतिः ।

आहमेतेष्वकुर्वाणो नरकं प्रतिव्यते ॥ २

इति वैश्वदे धर्मशास्त्रे षट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥

सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ।

प्रादित्यसंक्रमणम् । विषुवद्वयम् । विशेषेणायनद्वयम् ।
 व्यतीपातः । जन्मर्क्षम् । अभ्युदयश्च ॥ १-६ ॥
 एतांस्तु श्रावकाखान् वै काभ्यानाह प्रजापतिः ।
 श्रावमेतेषु यद्वत्तं तदानन्थायः कल्पते ॥ ७ ॥
 सन्ध्यारात्रोर्न कर्त्तव्यं श्रावं खलु विचक्षणैः ।
 तयोरपि च कर्त्तव्यं यदि स्याद्वाहुर्दशनम् ॥ ८ ॥
 राहुदर्शनदत्तं हि श्रावमाचन्द्रतारकम् ।
 गुणवत् सर्वकामीयं पितृणासुपतिष्ठते ॥ ९ ॥
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥

अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ।

सततमादित्येऽह्नि श्रावं कर्वाचारोग्यमाप्नोति । सौभाग्यं
 चान्द्रे । समरविजयं कौजे । सर्वान् कामान् बौधे ।
 विद्यामभीष्टां जैवे । धनं ग्रीके । जीवितं शनैश्चरे । स्वर्गं
 कृत्तिकासु । अपत्यं रोहिणीषु । ब्रह्मवर्चस्यं सौम्ये ।
 कर्षासिद्धिं रोद्रे । भुवं पुनर्वसौ । पुष्टिं पुष्ये । त्रियं सर्पे ।
 सर्वान् कामान् पैत्रे । सौभाग्यं भाग्ये । धनमार्थमथे ।
 ज्ञातिश्रेष्ठं चक्रे । रूपवतः सुतांस्वाङ्गे । वाणिव्यसिद्धिं
 स्वातो । कनके विशाखासु । भिन्नानि मैत्रे । राज्यं

आक्रो । कृषिं मूले । समुद्रवानसिद्धिमाप्ये । सर्वान्
 कामान् वैश्वदेवे । अष्टमभिजिति । सर्वान् कामान्
 अवणे । लवणं वासवे । आरोग्यं वाङ्मणे । कुप्यद्रथमाजे ।
 गृहमाहिर्ब्रध्ने । गाः पौष्णे । तुरङ्गमाश्विने । जीवितं
 याम्ये । गृहं सुरुपाः स्त्रियः प्रतिपदि । कन्यां
 वरदां द्वितीयायाम् । सर्वान् कामां स्तृतीयायाम् ।
 पशूंश्चतुर्थ्याम् । त्रियं (सुरुपान् सुतान्) पञ्चम्याम् ।
 द्यूतविपर्यं षष्ठ्याम् । कृषिं सप्तम्याम् । वाणिज्यमष्टम्याम् ।
 पशून् नवम्याम् । वाजिनो दशम्याम् । ब्रह्मवर्चस्त्रिनः
 पुत्रानेकादश्याम् । आर्यसुराज्यजयान् (कनकरजतं)
 द्वादश्याम् । सोभाग्यं त्रयोदश्याम् । सर्वकामान् पञ्च-
 दश्याम् । शतहतानां शतकर्मणि चतुर्दशी शस्ता ।
 अपि पितृगीते गाये भवतः ॥ १—५१ ॥

अपि जायते सोऽम्नाकं कुले कश्चिन्नरोत्तमः ।

प्राट्कालेऽसिते पक्षे त्रयोदश्यां समाहितः ॥ ५२

मधूत्कटेन यः श्राद्धं पायसेन समाचरेत् ।

कार्तिकं सकलं भास्वं प्राक्काये कुञ्जरस्य च ॥ ५३

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥

एकोनाशीतितमोऽध्यायः ।

अथ न नक्तं गृहीतेनोदकेन श्राद्धं कुर्यात् । कशाभावे
 कुशस्थाने काशान् दूर्वां वा दद्यात् । वाससोऽर्धे कार्पासीत्वं

मूत्रैम् । दशां विसर्जयेद्वद्यथाहतवस्त्रजा स्यात् । उग्र-
 शम्भीन्यगम्भीनि कण्टकिजातानि रक्तानि च पुष्पाणि ।
 शक्तानि सुगम्भीनि कण्टकिजातान्यपि जलजानि रक्तान्यपि
 दद्यात् । वसां मेहश्च दीपार्थं न दद्यात् । घृतं तैलं वा
 दद्यात् । जीवजं सर्वधूपार्थं न दद्यात् । मधुघृतसंयुक्तं
 गुग्गुलुं दद्यात् । चन्दनकुङ्कुमकर्पूरागुरूपद्मकान्यनुलेप-
 नार्थं । न प्रत्नक्षलवणं दद्यात् । हृदयेन च घृतव्यञ्जनादि ।
 तैजसानि पात्राणि दद्यात् । विशेषतो राजतानि । खड्ग-
 कुतपकृशाजिन तिलसिद्धार्थकाक्षतानि च पवित्राणि
 रक्षोघ्नानि च निदध्यात् । पिप्पलीमुकुन्दकभ्रूसृणुशिशु-
 सर्वपसुरसासर्जक-सुवर्चल कृष्णाण्डालातुवार्त्ताकु-पालक्यो-
 पोदकीतण्डुलीवककुसुम्भपिण्डालुकमहिषीक्षीराणि वर्ज-
 येत् । राजमाषमसूरपर्युषितक्षतलवणानि च । कोपं परि-
 हरेत् । नाशु पातयेत् । न त्वरां कुर्यात् । घृतादिदाने
 तैजसानि पात्राणि खड्गपात्राणि फलापात्राणि च
 प्रयस्तानि । अत्र च श्लोको भवति ॥ १-२३ ॥

सौवर्णराजताभ्यां च खड्गिनौडुम्बरेण च ।

दत्तमक्षय्यतां याति फलापात्रेण चाप्यथ ॥ २४

इति वैश्वदे धर्मशास्त्रे एकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥

अशीतितमोऽध्यायः ।

तिलैर्व्रीहियवैर्भाषैरङ्गिमूलफलैश्चाकैः श्यामाकैः प्रिय-
 ङ्कुभिर्नोवारैर्मुहैर्गांधूमैश्च मासं प्रीयन्ते । द्वौ मासौ मत्स्य-

मांसिन । त्रीन् हारियोन । चतुरस्रौरभ्रेण । पञ्च शाकनेन ।
षट् छागेन । सप्तसौरवेण । अष्टौ पार्वतेन । नव गवयेन ।
दश माहिषेण । एकादश कौर्भेण । संवत्सरं गव्येन पयसा
तद्विकारैर्वा । अत्र पितृगीता गाथा भवति ॥ १—१२ ॥

कालशाका महाशक्कं मांसं वार्ध्नीण्यसस्य च ।

विषाणवर्जं ग्राये खड्गस्तांस्तु भक्ष्यामहे सदा ॥ १४ .

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे ऽशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥

एकाशीतितमोऽध्यायः ।

नात्रमासनमारोपयेत् । न पदा स्पृशेत् । नावक्षुतं
कुर्यात् । तिलैः सर्षपैर्वा यातुधानान् विसर्जयेत् । संवृते
न आहं कुर्यात् । न रजस्वलां पश्येत् । न श्वानम् । न
विड्वराहम् । न ग्राम्यककुटम् । प्रयत्नाच्छास्त्रमजस्य दर्श-
येत् । अग्नीयुर्ब्राह्मणाश्च वाग्यताः । न वेष्टितशिरसः ।
न सोपानत्क्राः । न पीठोपहितपादाः । न हीनाङ्गाधि-
काङ्गाः आहं पश्येद्युः । न शूद्राः । न पतिताः । तत्कालं
ब्राह्मणं ब्राह्मणानुमतेन वा भिक्षुकं भोजयेत् । हविर्गुणान्
न ब्रूयद्दत्त्वा पृष्टाः ॥ १—१८ ॥

यावदुष्णं भवत्यन्नं यावद्बुद्धन्ति वाग्यताः ।

तावदन्नन्ति पितरो यावन्नोक्ता हविर्गुणाः ॥ २०

सर्ववर्णिकमन्नाद्यं सन्नीयाप्राप्य वारिषा ।

समुत्सृजेद्भक्तवतामग्रतो विकिरन् भुवि ॥ २१ ॥

असंस्कृतप्रमीतानां त्यागिनां कुलयोषिताम् ।
 उच्छिष्टं भागधेयं स्याद्दर्भेषु विकिरच्च वः ॥ २२
 उच्छेषां भूमिगतमजिह्वास्याश्रयस्य वा ।
 हासवर्गस्य तत्पित्रे भागधेयं प्रचक्षते ॥ २३
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥

द्विःशीतितमोऽध्यायः ।

दैवे कर्मणि ब्राह्मणं न परीक्षेत । प्रयत्नात् पित्रे
 परीक्षेत । हीनाधिकाङ्गान् विवर्जयेत् । विकर्मस्थान्च ।
 वैडालव्रतिकान् । वृथालिङ्गिनः । नक्षत्रजीविनः । देवल-
 कांश्च । चिकित्सकान् । अनूङ्गापुत्रान् । तत्पुत्रान् । बहु-
 याजिनः । ग्रामयाजिनः । शूद्रयाजिनः । अयाज्ययाजिनः ।
 ब्राह्म्यान् । तदूयाजिनः । पर्वकारान् । सूचकान् । भृत-
 काध्यापकान् । भृतकाध्यापितान् । शूद्रावपुष्टान् । पतित-
 संसर्गान् । अनधीयानान् । सम्योपासनभ्रष्टान् । राज-
 सेवकान् । नम्नान् । पित्रा विवदमानान् । पितृमातृगुर्वन्नि-
 स्वाध्यायत्यागिनश्चेति ॥ १—२८ ॥

ब्राह्मणापसदा ह्येते कथिताः पङ्क्तिदुषकाः ।
 एतान् विवर्जयेद्दृष्ट्वाच्छास्त्रं कर्मणि पण्डितः ॥ ३०
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्विःशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥

त्राशीतितमोऽध्यायः ।

अथ पङ्क्तिपावनाः । त्रिणाचकेतः । पञ्चान्नः ।
 ज्येष्ठसामगः । वेदपारगः । वेदाङ्गस्याप्येकस्य पारगः ।
 पुराणेतिहासव्याकरणपारगः । धर्मशास्त्रस्याप्येकस्य
 पारगः । तौर्यपूतः । यज्ञपूतः । तपःपूतः । सत्यपूतः ।
 मन्त्रपूतः । गायत्रीजपनिरतः । ब्रह्मदेयानुसन्तानः ।
 त्रिसुपर्णः । जामाता । दौहित्रश्चेति पात्रम् । त्रिशिषेण
 च योगिनः । अत्र पिटृगीता गाथा भवति ॥ १—२० ॥

अपि स स्नात् कुलेऽस्नात् भोजयेद्दयस्तु योगिनम् ।

विप्रं शास्त्रे प्रयत्नेन येन तृप्यामहे वयम् ॥ २१

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्राशीतितमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥

चतुरशीतितमोऽध्यायः ।

न स्त्रेच्छविषये श्राद्धं कुर्यात् । न गच्छेन्नस्त्रेच्छ-
 विषयम् । परनिपानेष्वपः पीत्वा तत्साम्यमुपगच्छ-
 तीति ॥ १—३ ॥

चातुर्वर्ण्यव्यवस्थानं यस्मिन् देशे न विद्यते ।

स स्त्रेच्छदेशो विज्ञेय आर्यावर्त्तस्ततः परः ॥ ४

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥

पञ्चाशीतितमोऽध्यायः।

अथ पुष्करेष्वक्षयश्चाहम् । जयहोमतपांसि च । पुष्करे
 ज्ञानमात्रतः सर्वपापेभ्यः पूतो भवति । एवमेव गयाशीर्षे ।
 शूलयवटे । अमरकण्ठपर्वते । वराहपर्वते । यत्र कचन
 नर्मदातीरे । यमुनातीरे । गङ्गायां विशेषतः । कुशावर्त्ते ।
 बिन्दुके । नीलपर्वते । कनखले । कुबाम्ने । भृगुतुङ्गे ।
 केदारै । महालये । नडन्तिकायाम् । सुगन्धायाम् ।
 शाकभर्याम् । फलातीर्थे । महागङ्गायाम् । त्रिहलिकाग्रामे ।
 कुमारधारायाम् । प्रभासे । यत्र कचन सरस्वत्यां
 विशेषतः ॥ १—२७ ॥

गङ्गादारे प्रयागे च गङ्गासागरसङ्गमे ।

सततं नैमिषारण्ये वाराणस्यां विशेषतः ॥ २८

अगस्त्याश्रमे । कखाश्रमे । कौशिक्याम् । सरयूतीरे ।
 शोणस्य ज्योतिषायाश्च सङ्गमे । श्रीपर्वते । कालोदके ।
 उत्तरमानसे । बड़वायाम् । मतङ्गवाप्याम् । सप्तार्षे ।
 विष्णुपदे । स्वर्गमार्गपदे । गोदावर्याम् । गोमत्याम् ।
 वेदवत्याम् । विपाशायाम् । वितस्तायाम् । शतद्रुतीरे ।
 चन्द्रभागायाम् । दूरावत्याम् । सिन्धोस्तीरे । दक्षिणे
 वञ्चनदे । श्रीसजे । एवमादिष्वथान्येषु तीर्थेषु । सरिद्वराषु ।
 सर्वेष्वपि स्वभावेषु । पुलिनेषु । प्रस्रवणेषु । पर्वते ।
 निकुञ्जेषु । वनेषु । उपवनेषु । गोमयलिप्तेषु । मनोस्रेषु ।
 अत्र च प्रिह्नोता गाथा भवन्ति ॥ २९—६४ ॥

कुलेऽस्माकं स जन्तुः स्याद्द्वयो नो दद्याज्जलाञ्जलीन् ।
 नदीषु बहुतोवासु शीतलासु विशेषतः ॥ ६५
 अपि जायते सोऽस्माकं कुले काञ्चिन्नरोत्तमः ।
 गवाशीर्षे वटे आहं वो नः कुर्यात् समाहितः ॥ ६६
 एष्टव्या बहवः पुत्रायद्येकोऽपि गवां व्रजेत् ।
 यजेत वाग्धमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ॥ ६७
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षष्ठाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥

षष्ठशीतितमोऽध्यायः ।

अथ वृषोत्सर्गः । कार्तिक्यामाश्वयुज्यां वा । तत्राहा-
 वेव वृषभं परीक्षेत । जीवद्वत्सायाः पयस्विन्याः पुत्रम् ।
 सर्वलक्षणोपेतम् । नीलम् । लोहितं वा मुखपुच्छपाद-
 शृङ्गशुक्लम् । यूथस्वाच्छादकम् । ततो गवां मध्ये सुसमिद्ध-
 मग्निं परिस्तीर्य्य पौष्णचरं पयसा अर्पयित्वा पूषा गा अन्वेतु
 न इह रतिरिति च हुत्वा वृषमयस्कारस्वद्वयेत् । एकस्मिन्
 पार्श्वे चतुष्पापरस्मिन् पार्श्वे शूलेन । अंकितश्च हिरण्यवर्णा
 इति चतुष्टभिः शन्नोदेवीरिति च स्नापयेत् । स्नातमलङ्कृतं
 स्नातालङ्कृताभिश्चतुष्टभिर्वत्सतरीभिः सार्द्धमानीय रुद्रान्
 पुरुषसूक्तं कुशाण्डीश्च जपेत् । पिता वत्सेति वृषभस्य दक्षिणे
 कर्णे पठेत् । इमञ्च ॥ १—१४ ॥

वृषो हि भगवान् धर्मश्चतुष्पादः प्रकीर्तितः ।

वृषोमि तमहं भक्त्या स मे रक्षतु सर्वतः ॥ १५

एनं युवानं पतिं वो ददाम्य-

नेन क्रीडन्तीश्वरथ प्रियेण ।

मा हास्यहि प्रजया मा तनूभि-

र्भारधाम द्विषते सोम राजन् ॥ १६

वृषं वत्सतरीयुक्तमैशान्यां कारवेद्विधि ।

होतुर्वस्त्रयुगं दद्यात् सुवर्णं कांस्यमेव च ॥ १७

अयस्कारस्य दातव्यं वेतनं मनसेषितम् ।

भोजनं बहुसर्पिष्कं ब्राह्मणांश्चात्र भोजयेत् ॥ १८

उत्पृष्टो वृषभो यस्मिन् पिवत्यथ जलाशये ।

जलाशयं तत् सकलं पितृंस्तस्योपतिष्ठति ॥ १९

शृङ्गेणोल्लिखते भूमिं यत्र कचन् दर्पितः ।

पितृणामन्नपानं तत् प्रभूतमुपतिष्ठति ॥ २०

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षडशीतितमोऽध्यायः ॥ ६४

सप्ताशीतितमोऽध्यायः ।

अथ वैशाख्यां पौर्णमास्यां कृष्णशुक्लाग्निं सुवर्णशृङ्गं
रौप्यश्वरं मौक्तिकलाङ्गुलभूषितं दत्त्वाऽऽपविके वस्त्रे च
प्रसारयेत् । ततस्त्रिभैः प्रञ्चादयेत् । सुवर्णजाभिश्च कुर्यात् ।
अहतेन वासोयुगेन प्रञ्चादयेत् । सर्वगन्धरत्नैश्चासक्तं
कुर्यात् । चतस्रु द्विषु चत्वारि तैजसपात्राणि शीरदधि-
मधुघृतपूर्णानि निधायाहिताग्नेवे ब्राह्मणावासाद्दृताय
वासोयुगेन प्रञ्चादेताय दद्यात् । अत्र च गाथा भवन्ति
॥ १-७ ॥

यस्तु कृष्णाजिनं दद्यात् सखुरं शृङ्गसंयुतम् ।
 तिलैः प्रच्छाद्य वासोभिः सर्वरत्नै रलङ्कृतम् ॥ ८
 ससमुद्रगुहा तेन सशैलवनकानना ।
 चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशयः ॥ ९
 कृष्णाजिने तिलान् कृत्वा हिरण्यं मधुसर्पिणी ।
 ददाति यस्तु विप्राय सर्वं तरति दुष्कृतम् ॥ १०
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ६५

अष्टाशीतितमोऽध्यायः ।

अथ प्रसूयमाना गौः पृथिवी भवति । तामलङ्कृतां
 ब्राह्मणाय दत्त्वा पृथिवीदानफलमाप्नोति । अत्र च गाथा
 भवति ॥ १—३ ॥

सवत्सारोमतुष्यानि युगान्युभयतोमुखीम् ।
 दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति अहधानः समाहितः ॥ ४
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे अष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥

एकोनवतितमोऽध्यायः ।

मासः कार्तिकोऽग्निदैवत्यः । अग्निश्च सर्वदेवानां
 मुखम् । तस्मात् कार्तिकं मासं वह्निःस्त्रायी गायत्रीज-
 पनिरतः सप्तदेव इविष्णायी संवत्सरज्ञतात् पापात् पूतो
 भवति ॥ १—३ ॥

क्रौञ्चिकं सकलं मासं नित्यं चाद्यी जितेन्द्रियः ।

अपन् हविष्यभुग्दाता सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ४

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनवतितमोऽध्यायः ॥ ८८

नवतितमोऽध्यायः ।

मार्गशीर्षशुक्लपञ्चदश्यां अग्निरःसंबुक्तायां चूर्णित-
 लवणस्य सुवर्णनाभं प्रस्यमेकं चन्द्रोदये ब्राह्मण्याय प्रदा-
 पयेत् । अनेन कर्मणा रूपसौभाग्यवानभिजायते । पौषी
 चेत् पुष्ययुक्ता स्यात् तस्यां गौरसर्षपकल्कोद्वर्तितशरीरो
 गव्यघृतपूर्णकुम्भेनाभिषिक्तः सर्वोपधिभिः सर्वगन्धैः सर्व-
 बीजैश्च स्नातो घृतेन भगवन्तं वासुदेवं स्नापयित्वा गन्ध-
 पुष्पधूपदीपनैवेद्यदिभिश्चाभ्यर्च्य वैष्णवैः शकैर्वर्चस्पत्यैश्च
 मन्त्रैः पावके हुत्वा ससुवर्णेन घृतेन ब्राह्मण्यान् स्वस्ति
 वाचयेत् । वासोयुगं कर्त्तव्यं दद्यात् । अनेन कर्मणा पुष्यते ।
 माघी मघायुता चेत् तस्यां तिलैश्चाहं कृत्वा पृतो भवति ।
 फाल्गुनी फाल्गुनीयुता चेत् तस्यां ब्राह्मण्याय
 सुसंस्कृतं स्वास्तीयं शयनं नियेद्य भार्यां मनोश्च रूपवतीं
 द्रविणवतीश्चाप्नोति । नार्थपि भर्तारम् । चैत्री चित्रायुता
 चेत् स्यात् तस्यां चित्रवस्त्रप्रदानेन सौभाग्यमाप्नोति । वैशाखी
 विशाखायुता चेत् तस्यां ब्राह्मणसप्तकं द्यौद्रयुक्तेस्त्रिलोः
 सन्तर्ष्य धर्मराजानं प्रीणयित्वा पापेभ्यः पृतो भवति ।
 ज्यैष्ठी ज्यैष्ठायुता चेत् तस्यां ह्योपानहप्रदानेन गदाधिपत्वं

प्राप्नोति । आषाढग्रामाषाढायुक्तायामन्नपानदानेन तदे-
 वाक्षय्यमाप्नोति । श्रावण्यां श्रावणयुक्तायां जलधेनुं सान्नां
 वासोयुगाच्छादितं दत्त्वा स्वर्गमाप्नोति । प्रौष्ठपदायुक्तायां
 गोदानेन सर्वापापविनिर्मुक्तो भवति । आश्वयुज्यामश्विनी-
 गते चन्द्रमपि घृतपूर्णं भाजनं सुवर्णयुतं विप्राय दत्त्वा
 दीपान्निर्भवति । कार्तिकी कार्तिकायुता चेत् तस्यां सित-
 सुस्नाणमन्ववर्णं वा शशाङ्कोदये सर्वशस्वरत्नगन्धोपेतं दीप-
 मध्ये ब्राह्मणाय दत्त्वा कान्तारभयं नश्यति । वैशाखशुक्ल-
 तृतीयायामुपोषितोऽक्षतैर्वासुदेवमभ्यर्च्य तानेव हुत्वा दत्त्वा
 च सर्वापापेभ्यः पृतो भवति । यच्च तस्मिन्नहनि प्रयच्छति
 तदक्षय्यमाप्नोति । पौष्यां समतीतायां कृष्णपक्षद्वादश्यां
 सोपवासस्त्रिलौ स्नातस्त्रिलोदकं दत्त्वा तिलैर्वासुदेवमभ्यर्च्य
 तानेव हुत्वा भुक्त्वा च पापेभ्यः पृतो भवति । माघ्यां सम-
 तोतायां कृष्णद्वादश्यां सोपवासः श्रावणं प्राप्य वासुदेवाग्रतो
 महावर्त्तिहयेन द्वीपहयं दद्यात् । दक्षिणपार्श्वे महारजन-
 रक्तेन समग्रेण वाससा घृततुलामष्टाधिकां दत्त्वा । वाम-
 पार्श्वे तिलतैलतुलां साष्टां दत्त्वा श्वेतेन समग्रेण वाससा ।
 एतत् कृत्वा कृतकृत्यो यस्मिन् राष्ट्रेऽभिजायते यस्मिन् देशे
 यस्मिन् कुले स तत्रोज्ज्वलो भवति । आश्विनं सकलं मासं
 ब्राह्मणेभ्यः प्रत्यहं घृतं प्रदद्यादश्विनौ प्रीणयित्वा रूपभाग्
 भवति । तस्मिन्नेव मासे प्रत्यहं गौरसैर्ब्राह्मणान् भोजयित्वा
 राज्यभाग् भवति । प्रतिमासं देवतीयुते चन्द्रमसि मधुघृत-
 युतं देवतीप्रीत्यै परमान्नं ब्राह्मणान् भोजयित्वा देवतीं
 प्रीणयित्वा रूपभाग् भवति । माघे मासेऽग्निं प्रत्यहं

तिलैर्दत्त्वा सष्टतं कुल्पाषं ब्राह्मणान् भोजयित्वा हीमग्नि-
र्भवति । सर्वां चतुर्दशीं नदीजले स्नात्वा धर्मराजानं पूज-
यित्वा सर्वपापेभ्यः पूतो भवति ॥ १-२७ ॥

यदीच्छेद्विपुलान् भोगान् चन्द्रसूर्यग्रहोपगान् ।

प्रातःस्नायी भवेन्नित्यं द्वौ मासौ माघफाल्गुनौ ॥ २८

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे नवतितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥

एकनवतितमोऽध्यायः ।

अथ कूपकर्तुस्तत्प्रवृत्ते पानीये दुष्कृतस्याद्यं विनश्यति ।
तडागकृन्नित्यदृप्तो वारुण्यं लोकमग्रते । जलप्रदः सदा तप्तो
भवति । वृक्षारोपयितुर्दक्ष परलोके पुत्रा भवन्ति । वृक्षप्रदो
वृक्षप्रभूनेर्देवान् प्रीणयन्ति । फलैश्चातिथीन् । छायाया
चाभ्यागतान् । देवे वर्षत्युदकेन पितृन् । सेतुकृत् स्वर्ग-
माप्नोति । देवायतनकारुण्यस्य देवायतनं करोति तस्मैव
लोकमाप्नोति सुधासिक्तं कृत्वा यशसा विराजते । विविक्तं
कृत्वा गन्धर्वलोकमाप्नोति । पुष्पप्रदानेन श्रीमान् भवति ।
अनुलेपनप्रदानेन कीर्त्तमान् भवति । दीपप्रदानेन चक्षुष्यान्
सर्वत्रोज्ज्वलश्च । अन्नप्रदानेन बलवान् । (धूपप्रदानेनोर्षं
गच्छति । देवनिष्ठाभ्यापनयनाद्गोप्रदानफलमाप्नोति । देवाय-
तनमार्जनात् तद्रूपलेपनाद्ब्राह्मणोच्छ्रितमार्जनात् पादा-
दिशौचादकल्पपरिचरणाच्च ॥ १-१८ ॥

कूपारामतडागेषु देवतायतनेषु च ।

पुनःसंस्कारकर्त्ता च लभते मौलिकं फलम् ॥ १६

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकनवतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥

द्विनवतितमोऽध्यायः ।

सर्वदानाधिकमभयप्रदानम् । तत्प्रदानेनाभीप्सितं लोक-
माप्नोति । भूमिप्रदानेन च । गोचर्ममात्रामपि भुवं प्रदात्त-
सर्वपापेभ्यः पूतो भवति । गोप्रदानेन स्वर्गलोकमाप्नोति ।
दशधेनुप्रदो गोलोकान् । यतधेनुप्रदो ब्रह्मलोकान् । सुवर्ण-
शृङ्गीं रौप्यखुरां सुक्तालाङ्गूलां कांस्योपदोहां वस्त्रोत्तरीयां
दत्त्वा धेनुरोनसङ्ग्रहानि वर्षाणि स्वर्गलोकमाप्नोति । विश-
घतः कपिलाम् । दान्तं धुरन्धरं दत्त्वा दशधेनुप्रदो भवति ।
अश्वदः सूर्यसालोक्यमाप्नोति । वासोदचन्द्रसालोक्यम् ।
सुवर्णदानेनाग्निसालोक्यम् । रुप्यप्रदानेन रुपम् । तैजसानां
पात्रं प्रदानेन पात्रं भवेत् सर्वकामानाम् । घृतमधुतैल-
प्रदानेनारोग्यम् । औषधप्रदानेन च । लवणप्रदानेन च
लावण्यम् । धान्यप्रदानेन तृप्तिम् । शस्यप्रदानेन च ।
अश्वदः सर्वम् । धान्यप्रदानेन सौभाग्यम् । अकीर्त्तिताना-
मन्त्रेषां दानात् स्वर्गमवाप्नुयादिति । तिलप्रदः प्रजामिथाम् ॥
दूग्धनप्रदानेन दीप्ताग्निर्भवति । संग्रामे च सर्वजयमाप्नोति ।
आसनप्रदानेन स्थानम् । शय्याप्रदानेन भार्याम् । उपा-
नप्रदानेनाश्वतरायुक्तं रुपम् । हस्तप्रदानेन स्वर्गम् ॥

बालवृत्तचामरप्रदानेनाध्वसुखितम् । वास्तुप्रदानेन नगरा-
धिपत्यम् ॥ १—३१

यद्व्यदृष्टतमं लोके यच्चास्ति दयितं गृहे ।

तत्तद्गुणवते देयं तदेवाक्षय्यमिच्छता ॥ ३२

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्विनवतितमोऽध्यायः ॥ ८२

द्विनवतितमोऽध्यायः ।

अब्राह्मणे दत्तं तत्सममेव पारलौकिकम् । द्विगुणं
ब्राह्मणव्रुवे । सहस्रगुणं प्राधीते । अनन्तं वेदपारगे ।
पुरोहितस्तान्नन एव पात्रम् स्वसा इहिता जामातरश्च
पात्रम् ॥ १—६ ॥

न वार्यपि प्रयच्छेत् वैडालव्रतिके द्विजे ।

न बकव्रतिके पापे नावेदयिदि धर्मवित् ॥ ७

धर्मध्वजी सदा लुब्धश्चाधिको लोकदाभिकः ।

वैडालव्रतिको ज्ञेयो हिंसः सर्वाभिसम्भिकः ॥ ८

अधोदृष्टिर्नेहतिकः स्वार्थसाधनतत्परः ।

शठो मिथ्याविनीतश्च बकव्रतपरो द्विजः ॥ ९

ये बकव्रतिनो लोके ये च नाकारिणिनिः ।

ते पतन्धन्धतामिस्त्रे तेन पापेन कर्मणा ॥ १०

न धर्मस्यापदेशेन पापं कृत्वा व्रतं चरेत् ।

व्रतेन पापं प्रच्छाद्य कुर्वन् स्त्रीशूद्रदहनम् ॥ ११

प्रेत्येह चेदृशो विप्रो गृह्यते ब्रह्मवादिभिः ।
 छद्मनाचरितं यच्च तद्वै रक्षांसि गच्छति ॥ १२
 अलिङ्गी लिङ्गिवेषेण यो वृत्तिसुपजीवति ।
 स लिङ्गिनां हरत्येनस्तिर्यग्द्योनी प्रजायते ॥ १३
 न दानं यथसे दद्यान्न भयान्नोपकारिणे ।
 न वृत्त्यगीतशीलेभ्यो धर्मार्थमिति निश्चितम् ॥ १४
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिनवतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥

चतुःनवतितमोऽध्यायः ।

गृही बलीपक्षितदर्शने वनाश्रयो भवेत् । अपत्यस्य
 चापत्यदर्शनेन वा । पुत्रेषु भार्यां निक्षिप्य तयानुस्यमानो
 वा । तत्राप्यग्नीनुपचरेत् । अफालकृष्टेन पञ्चयज्ञान् न
 हापयेत् । स्वाध्यायञ्च न जह्यात् । ब्रह्मचर्यं पालयेत् ।
 धर्मचीरवासाः स्यात् । जटाश्लश्रुलोमखाञ्च बिभृयात् ।
 त्रिषवणस्त्रायी स्यात् । कपोतवृत्तिर्भासनिचयः संवत्सर-
 निचयो वा । संवत्सरनिचयो पूर्वनिचितमाश्रयुष्यां
 जह्यात् ॥ १-१२ ॥

ग्रामादाहृत्य वाश्रीयादष्टौ ग्रासान् वने वसन् ।

पुटेनैव पलाशेन पाणिना शकलेन वा ॥ १३

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुःनवतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥

पञ्चनवतितमोऽध्यायः ।

वानप्रस्थस्तपसा शरीरं शोषयेत् । शीघ्रे पञ्चतपाः स्यात् ।
 आकाशशायी प्राट्षि । आर्द्रवासा हेमन्ते । नक्ताशी
 स्यात् । एकान्तरद्धान्तरत्नान्तराशी वा स्यात् । पुष्याशी ।
 फलाशी । शाकाशी । पर्णाशी । मूलाशी । यवान्नं पचान्त-
 योर्वा सकृदश्नोयात् । चान्द्रायणैर्वा वर्त्तत । अशमकुट्टः ।
 दन्तोलूखलिको वा ॥ १-१५ ॥

तपोमूलमिदं सर्वं दैवमानुषजं जगत् ।

तपोमध्यं तपोऽन्तश्च तपसा च तथा धृतम् ॥ १६

यदुच्चरं यद्दूरारं यद्दूरं यच्च दुष्करम् ।

सर्वं तत्तपसा साध्यं तपो हि दुरतिक्रमम् ॥ १७

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चनवतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥

षष्ठनवतितमोऽध्यायः ।

अथ त्रिष्वश्रमेषु पञ्चकपायः प्राजापत्यामिष्टिं कृत्वा
 सर्वं वेदं दक्षिणां दत्त्वा प्रव्रज्याश्रमीस्यात् । आत्मन्यग्नीना-
 रोप्य भिक्षायं ग्राममियात् । सप्तागारिकं भैक्ष्यमादद्यात् ।
 अलाभे न व्यथेत । न भिक्षुकं भिक्षेत । भुक्तवति जनेऽतीते
 पात्रसम्पाते, भैक्ष्यमादद्यात् । घ्नन्त्ये दारुपात्रेऽलावुपात्रे

था । तेषाञ्च त आङ्गिः शुद्धिः स्यात् । अभिपूजितलोभाद्दुद्धिजेत ।
 शूच्यागारनिकेतनः स्यात् । दृक्षन्मूखनिकेतनो वा । न ग्रामे
 द्वितीयं रात्रिमावसेत् । कौपीनाच्छादनमात्रमेव वसन-
 मादद्यात् । दृष्टिपूतं न्यसेत् पादम् । वस्त्रपूतं जलमादद्यात् ।
 सत्त्वपूतं वदेत् । मनःपूतं समग्रचरेत् । मरणं नाभिकामयेत्
 जीवितञ्च । अतिवादांस्तिच्छेत् । न कञ्चन्यवमन्येत ।
 निराशीः स्यात् । निर्नमस्कारः ॥ १—२२ ॥

वास्यैकं तक्षतो षड् चन्दनेनैकमुक्षतः ।

नमकल्पमयं न कल्याणं तयोरपि च चिन्तयेत् ॥ २३ ॥

प्राणायामधारणाध्याननित्यः स्यात् । संसारस्यानि-
 त्यतां पश्येत् । शरीरव्याशुचिभावम् । जरया रूपविपर्ययम् ।
 शारीरमानसगन्तुकव्याधिभिश्चोपतापम् । सहजैश्च ।
 नित्यानृषकारे गर्भं वसतिम् । मूलपुरीषमध्ये च । तत्र
 च शीतोष्णदुःखानुभवनम् । जन्मसमये वोनिसङ्कटनिर्ग-
 मान्नाडादुःखानुभवनम् । बाल्ये मोहं गुरुपरवेश्यताम् ।
 अध्ययनादनेकक्लेशम् । यौवने च विषयप्राप्तावभागेण तद्-
 व्याप्तौ विषयसेवनान्नरक्ते पतनम् । अप्रियैः सितं प्रियैश्च
 विप्रयोगम् । नरकेषु च सुमहदुःखम् । संसारसंघटौ
 तिर्यग्योनिषु च । एवमस्मिन् सततपापिनि संसारे न
 किञ्चित् सुखम् । यद्यपि किञ्चिदुःखापेक्षया सुखसंघं तद्-
 व्यनित्यम् । तत्सेवाशक्तावलभने वा महदुःखम् । शरीर-
 च्छेदं सप्तधातुकं पश्येत् । वसारुधिरमांसास्थिमदोमज्जा-
 शुक्लात्मकम् ॥ चर्मावनदम् । दुर्गन्धि च । मलायतनम् ।
 सुखशतैरपि दृप्तं विकारि । प्रयत्नाद्भूतमपि विनाशि ॥

श्रामं शोधलोभमोहमदमातसर्थस्थानम् । पृथिव्यात्तेजोवाया-
 काशामकम् । अग्निश्चिराधमनिस्त्रायुवृतम् । रजस्वल्मम् ।
 षट्त्वचम् । अस्यां त्विभिः शतैः पञ्चधिकैर्धर्मैश्चायम् ।
 तेषां विभागः । सूक्ष्मैः सह चतुःषष्टिर्ह्यनाः । विंशति-
 र्नखाः । पाण्यपादशलाकाश्च । षष्टिरङ्गुलीनां पर्वशिषि ।
 द्वे पाणयोः । चतुःष्टवं गुल्फेषु । चत्वार्यरत्नयोः । चत्वारि
 जङ्घयोः । द्वे द्वे जानु-कपोलयोः । द्वे द्वे अक्षतासूपक-
 श्रोणिफलकेषु । भगवत्येकम् । षष्ठास्त्रि पञ्चचत्वारिंशद्भागम् ।
 पञ्चदशास्थीनि शीवा । जत्रेकम् ॥ तथा हनुः । तन्मूले च
 द्वे । द्वे ललाटाक्षिपण्डे । नासा घनास्थिका । अर्बुदैः
 स्थानकैश्च साहं द्विसप्ततिः पार्श्वकाः । ऊरुः सप्तदश ।
 द्वौ शङ्कौ । चत्वारि कपालानि शिरसचेति । शरीरेऽस्मिन्
 सप्तशिराशतानि । नव ज्ञायुशतानि । धमनीशते द्वे ।
 पञ्चपेशीशतानि । शुद्धधमनीनामेकोनविंशत्तन्त्राणि नव-
 शतानि षट्पञ्चाशद्वधमन्यः । लक्षत्रयं श्मश्रुकेशकूपानाम् ।
 सप्तोत्तरं सर्षपशतम् । सन्धिशते द्वे । चतुःपञ्चाशद्रोमकोटवः
 सप्तषष्टिश्च लक्षाणि । नाभिरोजोगुदं शक्रं शोणितं शङ्कौ
 मूर्धा कण्ठो हृदयंचेति प्राणायतनानि । बाह्वद्वयं जङ्घाद्वयं
 मध्यं शीर्षमिति षडङ्गानि । वसा वपा अवहननं नाभिः
 लोमा वलत् प्रोक्ता च्छान्द्रं टककौ वस्तिः पुरीषाधानमा-
 माश्रयो हृदयं स्थूलान्द्रं गुदमुदरं गुदकोष्ठम् । कनीनिके
 अक्षिकूटे शस्त्रुली कर्णौ कर्णपत्रकौ गण्डौ भ्रुवौ शङ्कौ
 इतमेडावोष्ठौ ककुन्दरे वक्ष्यणी वृषणी तुकी श्लेष्मसंज्ञा-
 त्तौ स्तनौ । लपजिवा स्त्रिचौ बाह्व् जङ्घे जङ्घ पिण्डिके

तांलूहरं वस्तिशीर्षीं चिबुकं गलगुण्डिके अषट्शैत्यस्मिन्
शरीरके स्थानानि । शब्दस्पर्शरसरूपगन्धाच्च विषयाः ।
नासिकालोचनत्वग्जिह्वाश्रोत्रमिति बुद्धीन्द्रियाणि । हस्तौ
पादौ पायूपस्थं जिह्वेति कर्मान्द्रियाणि । मनोबुद्धिरात्मा
आव्यक्तमितीन्द्रियातीताः ॥ १—८६ ॥

इदं शरीरं वसुधे क्षेत्रमित्यभिधीयते ।

एतद्वयो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञमिति तद्विदः ॥ ८७

क्षेत्रज्ञमेव मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भाविनि ।

क्षेत्रक्षेत्रज्ञविज्ञानं ज्ञेयं नित्यं सुसुशुष्या ॥ ८८

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षष्ठवतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥

संपूतनवतितमोऽध्यायः ।

अरुस्योत्तानचरणः सव्ये करे करमितरं न्यस्य तांलु-
खाचलजिह्वो दन्तैर्हन्तानसंभृशन् स्वं नासिकाग्रं पञ्चमं
दिशस्थानवलोकयन् विभीः प्रशान्तात्मा चतुर्विंशत्या तत्त्वै-
र्व्यतीतं चिन्तयेत् । नित्यमतीन्द्रियमगुणं शब्दस्पर्शरस-
रूपगन्धातीतं सर्वज्ञमतिस्थूलम् । सर्वगमति सूक्ष्मम् । सर्वतः
पाणिपादं सर्वतोऽस्ति शिरोमुखं सर्वतः सर्वेन्द्रियशक्तिम् ।
एवं ध्यायेत् । ध्याननिरतस्य च संवत्सरेण योगाविर्भावो
भवति । अथ निराकारे लक्ष्यबन्धं कर्तुं न शक्नोति तदा
पृथिव्यमोजोवायाकाशमनोबुद्ध्यात्माव्यक्तपुरुषाणां पूर्वं पूर्वं
ध्यात्वा तत्र लब्धलक्ष्यस्तत्तत् परित्यज्यापरमपरं ध्यायेत् ।
एवं पुरुषध्यानमारभेत । अत्राप्यसमर्थः स्वहृदयपद्मस्थाव-

क्षुब्धस्य मध्ये दीपवत् पुरुषं ध्यायेत् । तत्राप्यसमर्थं भगवन्तं
 वासुदेवं किरीटिनं कुण्डलिनमङ्गुलिर्न श्रीवत्साङ्गं वन-
 मालाविभूषितोरस्त्रं सौम्यरूपं चतुर्भुजं शङ्खचक्रगदापद्मचरं
 चरणमध्यगतभुवं ध्यायेत् । यद्वायति तदाप्नोति ध्यान-
 गुह्यम् । तस्मात् सर्वमेव चरं त्यक्त्वा अक्षरमेव ध्यायेद् ।
 न च पुरुषं विना किञ्चिदप्यक्षरमस्ति । तं प्राप्य सुक्तो
 भवति ॥ १-१४ ॥

पुरमाक्रम्य सकलं ज्येते यस्मान्महाप्रभुः ।

तस्मात् पुरुष इत्येवं प्रोच्यते तत्त्वचिन्तकैः ॥ १५

प्राग्रात्रापररात्रेषु योगी नित्यमतन्द्रितः ।

ध्यायते पुरुषं विष्णुं निर्गुणं पञ्चविंशकम् ॥ १६

तत्त्वात्मानमगम्यं च सर्वतत्त्वविवर्जितम् ।

असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च ॥ १७

बहिरन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च ।

सृष्टत्वात् तदविज्ञेयं दूरस्थं चान्तिके च तत् ॥ १८

अविभक्तं च भूतेन विभक्तमिव च स्थितम् ।

भूतभव्यभवद्रूपं असिष्णु, प्रभविष्णु, च ॥ १९

ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ।

ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य तिष्ठितम् ॥ २०

इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समासतः ।

मङ्गल एतद्विज्ञाय मङ्गावायोपपद्यते ॥ २१

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तमवतितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥

अष्टनवतितमोऽध्यायः ।

इत्येवमुक्त्वा वसुमती जानुभ्यां शिरसा च नमस्कारं
 कृत्योवाच । भगवंस्वत्समीपे सततमेवं चत्वारि महाभूतानि
 कृतास्तवान्याकाशः शङ्करपी वायुश्चक्ररपी तेजश्च गदारुथ-
 भोऽभोरुंहरपी अहमप्यनेनैव रूपेण भगवत्पादमध्यपरि-
 वर्तिनी भवितुमिच्छामि । इत्येवमुक्तोभगवांस्तथेत्युवाच ।
 वसुधापि लब्धकामा तथा चक्रे । देवदेवश्च तुष्टाव । ओं
 नमस्ते । देवदेव । वासुदेव । आदिदेव । कामदेव ।
 कामपाल । महीपाल । अनादिमध्यनिधन । प्रजापते ।
 सुप्रजापते । महाप्रजापते । ऊर्जस्यते । वाचस्यते ।
 जगत्पते । दिवस्यते । वनस्यते । पयस्यते । पृथ्वीवपते ।
 सलिलपते । दिक्पते । महत्पते । मरुत्पते । लक्ष्मीपते ।
 ब्रह्मरूप । ब्राह्मणप्रिय । सर्वग । अचिन्त्य । ज्ञानगम्य ।
 पुरुङ्गत । पुरुष्टुत । ब्रह्मव्य । ब्रह्मप्रिय । ब्रह्मकायिक ।
 महाकायिक । महाराजिक । चतुर्भारराजिक । भास्वर ।
 महाभास्वर । सप्त । महाभान । स्वर । तुषित । महा-
 तुषित । प्रतर्हन् । परिनिर्मित । अपरिनिर्मित । वश-
 वर्तिन् । वज्र । महावज्र । वज्रवीन । वज्रगम्य । वज्र-
 निधन । अजित । वैकुण्ठ । अपार । पर । पुराण । लेख्य ।
 प्रजाधर । चित्रशिखण्डधर । यज्ञभागधर । पुरोडाशधर ।
 विश्वेश्वर । विश्वधर । शुचिन्ववः । अच्युतार्चन । कृतार्चिः ।
 खण्डपरशो । पद्मनाभ । पद्मधर । पद्मधाराधर । हृषीकेश ।
 एकशृङ्ग । महावराह । दुहिण्य । अच्युत । अनन्त । पुरुष ।

महापुरुष । कपिल । साङ्गाचार्य । विश्वक्सेन । धर्म ।
धर्मद । धर्माङ्ग । धर्मवसुप्रद । नरप्रद । विष्णो । जिष्णो ।
सहिष्णो । क्षण । पुण्डरीकाक्ष । नारायण । परायण ।
जगत्परायण । नमो नम इति ॥ १-१०१ ॥

स्तुत्वा त्वेवं प्रसन्नेन मनसा पृथिवी तदा ।

उवाच सम्मुखं देवं लब्धकमा वसुधरा ॥ १०२

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रेऽष्टनवतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥

नवनवतितमोऽध्यायः ।

हृष्टा श्रियं देवदेवस्य विष्णोर्गृहीतपादां तपसा ज्वलन्तीम् ।

सुतमजाम्बुनदचारुवर्णां पप्रच्छ देवो वसुधा प्रच्छटा ॥ १

उन्निद्रकोकनदचारुकरे वरेख्ये

उन्निद्रकोकनदानाभिर्गृहीतपादे ।

उन्निद्रकोकनदसप्तसदास्थितीते

उन्निद्रकोकनदमध्यसमानवर्णो ॥ २

नीलाञ्जनेत्रे तपनीयवर्णं शुक्लाम्बरे रत्नविभूषिताङ्गि ।

चन्द्रानने सूर्यसमानभासे महाप्रभावे जगतः प्रधाने ॥ ३

त्वमेव निद्रा जगतः प्रधाना लक्ष्मीर्दृतिः श्रीविरतिर्जया च ।

कान्तिः प्रजा कीर्त्तिरथो विभूतिः सरस्वती वागध पावनी च ॥

स्वधा तितिक्षा वसुधा प्रतिष्ठा

स्थिति सुदीक्षा च तथा सुनीति ।

ख्यातिर्विशाला च तथानसूया

खाद्वा च मेधा च तथैव बुद्धिः ॥ ५

आक्रम्य सर्वान्तु यथा त्रिलोकीं

तिष्ठत्ययं देववरोऽसिताञ्च ।

तथा स्थिता त्वं वरदे तथापि

पृच्छाम्यहं वसति विभूत्याः ॥ ४

दूत्येवमुक्त्वा वसुधां वभाषे खड्गीस्तदा देववराग्रतःस्था ।

सदा स्थिताहं मधुसूदनस्य देवस्य पार्श्वं तपनीय वर्णे ॥ ७

अस्यान्नया यं मनसा स्मरामि

अत्रियायुतं तं प्रवदन्ति सन्तः ।

संस्मारणे वाप्यथ तत्र चाहं

स्थिता सदा तच्छृणु लोकधात्रि ॥ ८

वसाम्यथ क्वं च निशाकरे च तारागणाञ्च गगने विमेघे ।

मेघे तथा लम्बपयोधरे च शक्रायुधाञ्च च तडित्प्रकाशे ॥ ९

तथा सुवर्णे विमले च रथे रत्नेषु वस्त्रेष्वनलेषु भूमे ।

प्रसादमालासु च पाण्डुरासु देवालयेषु ध्वजभूषितेषु ॥ १०

सद्यः कृते चाप्यथ गोमये च मत्ते गजेन्द्रे तुरगे प्रहृष्टे ।

हृषे तथा दर्पसमन्विते च विभ्रतेथैवाध्ययनप्रपन्ने ॥ ११

सिंहासने चामलके च विम्बे

हस्त्रे च शङ्खे च तथैव पद्मे ।

दीप्ते हुताग्रे विमले च खड्गे

आदर्शविम्बे च तथा स्थिताहम् ॥ १२

पूर्णादकुम्भेषु सचामरेषु

सतालवृन्तेषु विभूषितेषु ।

ध्वजारपालेषु मनोहरेषु

सृदि स्थिताहञ्च नवोद्भूतायाम् ॥ १३

क्षीरे तथा सर्पिषि शाद्वले च
 क्षीद्रे तथा दध्नि पुरन्ध्रगात्रे ।
 देहे कुमार्थ्याश्च तथा सुराणां
 तपस्विनां यज्ञहतांच देहे ॥ १४
 शरे च संग्रामविनिर्गते च
 स्थितौ षटे स्वर्गसदःप्रयाते ।
 वेदध्वनौ वाय्यथ शङ्खशब्दे
 स्नाहास्वधायामथ वाद्यशब्दे ॥ १५
 राजाभिषेके च तथा विवाहे
 यज्ञे वरे स्नातशिरस्यथापि ।
 पुष्पेषु शक्तेषु च पर्वतेषु
 फलेषु रम्येषु सरिद्वरासु ॥ १६
 सरःसु पूर्णेषु तथा जलेषु
 संशाद्वलायां भुवि पद्मखण्डे ।
 वने च वत्से च शिशौ प्रहृष्टे
 साधौ नरे धर्मपरायणे च ॥ १७
 आचारसेविन्यथ शास्त्रनित्ये
 विनीतवेधे च तथा सुवेधे ।
 सुशुद्धदान्ते मलवर्जिते च
 नृष्टायने चातिथिपूजके च ॥ १८
 स्वदारतृष्टे निरते च धर्मे
 धर्मोत्कटे चात्यशनाद्विरक्ते ।
 सदा सपुण्ये च सुगन्धिगात्रे
 सुगन्धलिप्ते च विनूषिते च ॥ १९

सत्यस्थिते भूतहिते निविष्टे
 क्षमार्चिते क्रोधविवर्जिते च ।
 स्वकार्यदक्षे परकार्यदक्षे
 कल्याणचित्ते च सदाविनीते ॥ २०

मारीषू नित्यं सुविभूषितासु पतिव्रतासु प्रियवादिनीषु ।
 अमुक्तहस्तासु सुतान्वितासु सुगुप्तभाण्डासु वलिप्रियासु ॥ २१
 समृष्टवेश्मासु जितेन्द्रियासु कालिव्यपेतासु पथिस्थितासु ।
 धर्मव्यपेक्षासु दयान्वितासु स्थिता सदाहं मधुसूदने तु ॥ २२
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे नवनवतितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

शततमोऽध्यायः ।

धर्मशास्त्रमिदं श्रेष्ठं स्वयं देवेन भाषितम् ।
 ये द्विजा धारयिष्यन्ति तेषां स्वर्गं गतिः परा ॥ १
 इदं पवित्रं मङ्गल्यं स्वर्गमायुष्यमेव च ।
 ज्ञानं चैव यशस्यं च धनसौभाग्यवर्धनम् ॥ २
 अध्येतव्यं धारणीयं आर्य्यं श्रोतव्यमेव च ।
 आत्रेषु आवणीयं च भूतिकामैर्नरैः सदा ।
 इदं रहस्यं परमं कथितं वसुधे तव ॥ ३
 मया प्रसन्नेन जगद्विदितार्थं सौभाग्यमेतत् परमं रहस्यम् ।
 दुःस्वप्ननाशं बहुपुण्ययुक्तं शिवालयं शास्त्रतर्धर्मशास्त्रम् ॥ ४
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे शततमोऽध्यायः ॥ १०० ॥
 इति वैष्णवसंहिता समाप्ता ।

भनसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

भनुमेकाग्रमासीनमभिगम्य महर्षयः ।
अतिपूज्य यथान्यावमिदं वचनमब्रुवन् ॥ १
भगवन् सर्ववर्षाणां यथावदनुपूर्वशः ।
अन्तरप्रभावानाञ्च धर्मात्त्रो वक्तुमर्हसि ॥ २
त्वमेको ह्यस्य सर्वस्य विधानस्य स्वयम्भवः ।
अचिन्त्यस्याप्रमेयञ्च कार्यतत्त्वार्थवित् प्रभो ॥ ३
स तैः पृष्टस्तथा सम्यगमितौजा महात्मभिः ।
मत्पुत्राचार्य्यं तान् सर्वान् महर्षीन् श्रूयतामिति ॥ ४
आसीदिदन्तमोभृतमप्रज्ञातमलक्षणम् ।
अप्रतर्क्यमविज्ञेयं प्रसुप्तमिव सर्वतः ॥ ५
ततः स्वयम्भू भगवानव्यक्तो व्यञ्जयन्निदम् ।
महाशुतादि वृत्तौजाः प्रादुरासीत्तमोमुदः ॥ ६
योऽसावतीन्द्रियग्राह्यः सूक्ष्मोऽव्यक्तः सनातनः ।
सर्वभूतमयोऽचिन्त्यः स एव स्वयमुद्भवौ ॥ ७
सोऽभिध्यायः शरीरात् स्वात् सिद्धञ्चिर्विधा प्रजाः ।
अपएव ससर्जादौ तासु बीजमवासृजत् ॥ ८

मनुसंहिता ।

तदण्डमभवद्द्वैभं सहास्रांशुसमप्रभम् ।
 तस्मिन् जज्ञे स्वयं ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः ॥ ८
 आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरध्रुवः ।
 ता यदत्यायनं पूर्वं तेन नारायणः स्मृतः ॥ १०
 यत्तत्कारणमथक्तं नित्यं सदसदात्मकम् ।
 तद्विसृष्टः स पुरुषो लोके ब्रह्मेति कीर्त्तयते ॥ ११
 तस्मिन्नण्डे स भगवानुषित्वा परिवत्सरम् ।
 स्वयमेवात्मनो ध्यानात्तदण्डमकरोद्दिधा ॥ १२
 ताभ्यां स शकलाभ्याश्च दिवं भूमिश्च निर्ममे ।
 मध्ये व्योम दिशश्चाष्टावपां स्यानश्च श्वाश्वतं ॥ १३
 उद्ववर्त्तानस्यैव मनः सदसदात्मकम् ।
 मनसश्चायहङ्गारमभिमन्तारमीश्वरम् ॥ १४
 महान्तमेव चात्मानं सर्वाणि त्रिगुणानि च ।
 विषयाणां ग्रही त्रीणि शशैः पचेन्द्रियाणि च ॥ १५
 तेषाम्बवयवान् सूक्ष्मान् षष्णामप्यमितौजसाम् ।
 सन्निवेश्यात्समात्रासु सर्वभूतानि निर्ममे ॥ १६
 यन्मूर्त्यवयवाः सूक्ष्मास्तस्येमान्याश्रयन्ति षट् ।
 तस्माच्छरीरमित्याहुस्तस्य मूर्त्तिं मनीषिणः ॥ १७
 तदाविशन्ति भूतानि महान्ति सह कर्मभिः ।
 मनश्चावयवैः सूक्ष्मैः सर्वभूतकृदव्ययम् ॥ १८
 तेषामिदन्तु समानां पुरुषाणां महौजसाम् ।
 सूक्ष्माभ्यो भूर्त्तिमात्राभ्यः संभवत्यव्ययाहायम् ॥ १९
 आद्यायत्य गुणस्वेषामवाप्नोति परः परः ।
 यो यो यावदतिथ्येषां स स तावद्गुणः स्मृतः ॥ २०

सर्वान्तु स नामानि कर्माणि च पृथक् पृथक् ।
 वेदगन्धेभ्य एवादौ पृथक् संस्थाञ्च निर्ममे ॥ २१
 कर्मात्मनाश्च देवानां सोऽसृजत् प्राणिनां प्रभुः ।
 साध्यानाश्च गणं सूक्ष्मं यज्ञश्चैव सनातनम् ॥ २२
 अग्निवायुरविभ्यस्तु त्वयं ब्रह्म सनातनम् ।
 दुदोह यज्ञसिद्धार्थं च ग्यजुःसामलक्षणम् ॥ २३ ।
 कालं कालविभक्तीश्च नक्षत्राणि ग्रहांस्तथा ।
 सरितः सागरान् शैलान् समानि विषमाणि च ॥ २४
 तपो वाचं रतिश्चैव कामं च क्रोधमेव च ।
 स्टाष्टं ससर्ज चैवेमां स्रष्टुमिच्छन्निमाः प्रजाः ॥ २५
 कर्मनाश्च विवेकार्थं धर्माधर्मौ व्यवेचयत् ।
 इन्द्रै रयोजयञ्चेमाः सुखदुःखादिभिः प्रजाः ॥ २६
 अत्रो मात्रा विनाशि यो दशार्धानान्तु याः स्मृताः ।
 ताभिः सार्धमिदं सर्गं सन्भवत्यनुपूर्वशः ॥ २७
 यन्तु कर्मणि यस्मिन् स न्ययुङ्क्त प्रथमं प्रभुः ।
 स तदेव स्वयम्भे जे सृज्यमानः पुनः पुनः ॥ २८
 हिंसाहिंसे ऋदुक्रूरे धर्माधर्मावतानृते ।
 यस्य य सोऽदधात् सर्गं तत्तस्य स्वयमाविशत् ॥ २९
 यथर्तुलिङ्गान्यृतवः स्वयमेवर्तुपर्यये ।
 स्वानि स्वान्यभिपद्यन्ते तथा कर्माणि देहिणः ॥ ३०
 लोकानान्तु विट्वाथं मुखवाङ्मरुपादतः ।
 ब्राह्मणं क्षत्रियं वैश्यं शूद्रश्च निरवर्त्तयत् ॥ ३१
 द्विधा कृत्वात्मनो, देहमर्द्धं न पुरुषोऽभवत् ।
 अर्द्धं न नारी तयां स विराजमसृजत् प्रभुः ॥ ३२

मनुसंहिता ।

तपस्तप्ताद् जयन्तु स स्वयं पुरुषो विराट् ।
 तं मां वित्ताद्य सर्वस्य सृष्टारं द्विजसत्तमाः ॥ ३६
 अहं प्रजाः सिसृक्षुस्तु तपस्तप्ता सुदुश्चरम् ।
 षतीन् प्रजानामसृजं महर्षीनादितो दृष्य ॥ ३७
 मरीचिमत्राङ्गिरसौ पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम् ।
 प्रचेतसं वशिष्ठञ्च भृगुं नारदमेव च ॥ ३८
 एते मनूस्तु सामान्यामसृजन् भूरितेजसः ।
 देवान् देवनिकायांश्च महर्षींश्चामितौजसः ॥ ३९
 यक्षःरक्षःपिशाचांश्च गन्धर्वांश्चरसोऽसुरान् ।
 नागान् सर्पान् सुपर्णांश्च पितृणाञ्च पृथग्गणान् ॥ ४०
 विद्यतोऽग्निमेघांश्च रोहितेन्द्रधनूंषि च ।
 उल्कानिर्घातकेतूँश्च ज्योतींश्चावचानि च ॥ ४१
 किन्नरान् वानरान् मत्स्यान् विविधांश्च विहङ्गमान् ।
 पशून् खगान् मनुष्यांश्च ब्यालांश्चोभयतोदतः ॥ ४२
 कृमिकीटपतङ्गांश्च यूक्रामक्षिकमत्कृणाम् ।
 सर्वञ्च दंशमशकं स्थावरञ्च पृथग्विधम् ॥ ४३
 एवमेतैरिदं सर्वं मन्त्रियोगान्महात्मभिः ।
 यथाकर्म तपोयोगात् सृष्टं स्थावरजङ्गमम् । ४४
 येषान्तु यादृशं कर्म भूतानामिह कीर्तितम् ।
 तत्तथा वोऽभिधास्यामि क्रमयोगञ्च जन्मानि ॥ ४५
 पशवश्चःश्वाश्चैव ब्यालांश्चोभयतोदतः ।
 रक्षांसि च पिशाचाश्च मनुष्याश्च जरायुजाः ॥ ४६
 अण्डजाः पक्षिणः सर्पा नक्रा मत्स्याश्च कष्टकाः ।
 जानि चैवं प्रकाराणि स्थलजान्धौदकानि च ॥ ४७

मनुसंहिता ।

खेदजं दंशमशकं यूकामक्षिकमत्कुण्डम् ।
 जषणद्योपजावन्ते यच्चान्यत् किञ्चिदीदृशम् ॥ ४५
 उद्भिजाः स्यावराः सर्वे बीजकाण्डप्ररोहिण्यः ।
 शोषध्वः फलपाकान्ता बहुपुष्पफलोपगाः ॥ ४६
 अपुष्पाः फलवन्तो ये ते वनस्पतयः स्मृताः ।
 पुष्पिण्यः फलिनश्चैव दृक्षास्तूभयतः स्मृताः ॥ ४७
 गुच्छगुल्मान्तु विविधं तथैव दृश्यजातयः ।
 बीजकाण्डरुहाण्येव प्रताना वल्ल एव च ॥ ४८
 तमसा बहुरूपेण वेष्टिताः कर्महेतुना ।
 अन्तःसंज्ञा भवन्त्येते सुखदुःखसमन्विताः ॥ ४९
 इतदन्तास्तु गतयो ब्रह्मद्याः समुदाहृताः ।
 घोरेऽग्निन् भूतसंसारे नित्यं सततयाविनि ॥ ५०
 एं सर्वं स हृद्देहं मां चाचिन्त्यपराक्रमः ।
 ध्यामन्यन्तर्दधे भुवः कालं कालेन पीडयन् ॥ ५१
 यदा स देवो जगर्त्ति तदेदं चेष्टते जगत् ।
 यदा स्वपिति शान्तात्मा तदा सर्वं निमीलति ॥ ५२
 तस्मिन् स्वपति तु स्वस्थे कर्मात्मानः शरीरिणः ।
 स्वकर्मभ्यो निवर्त्तन्ते मनश्च ग्लानिचञ्चति ॥ ५३
 शुगपत्त प्रक्षीयन्ते यदा तस्मिन्महात्मनि ।
 तदायं सर्वभूतात्मा सुखं स्वपिति निर्गतः ॥ ५४
 तमोऽयन्तु समाश्रित्य चिरन्तिष्ठति सेन्द्रियः ।
 न च स्वं कुरुते कर्म तदोत्क्रामति मूर्त्तितः ॥ ५५
 यदाण्मात्रिको भूत्वा बीजं स्यात्, चरिषु च ।
 समाविद्यति मंसृष्टसदा मूर्त्तिं विमुञ्चति ॥ ५६

मनुसंहिता ।

एतं स जाग्रत्स्वप्नाभ्यामिदं सर्वं चराचरम् ।
 संजीवयति चाजस्रं प्रमाप्रयति चाव्ययः ॥ ५७
 इदं शास्त्रन्तु कृत्वासौ मामेव स्वयमादितः ।
 विधिवद्ग्राहयामास मरीच्यादींस्वहं मुनीन् ॥ ५८
 एतद्दोऽयं भृगुः शास्त्रं श्रावयिष्यत्यशेषतः ।
 एतद्दि मत्तोऽधिजगे सः मेवोऽखिलं मुनिः ॥ ५९
 ततस्तथा स तेनोक्तो महर्षिर्भृगुना भृगुः ।
 तानव्रवीदृषीन् सर्वान् प्रीतात्मा श्रूयतामिति ॥ ६०
 स्वायम्भुव आस्य मनोः षड्वंश्या मनवोऽपरे ।
 सृष्टवन्तः प्रजाः स्वाः स्वा महात्मानो महौजसः ॥ ६१
 स्वारोचिषश्चौत्तमिश्च तामसो रैवतस्तथा ।
 चाक्षपश्च महातेजा विवस्वत्सुत एव च ॥ ६२
 स्वायम्भुवाद्याः समैते मनवो भूरितेजसः ।
 स्वे स्वेऽन्तरे सर्वामिदमुत्पाद्यापुञ्चराचरन् ॥ ६३
 निमेषा दश चाष्टौ च काष्ठा त्रिंशत् ताः कलाः ।
 त्रिंशत्कला मुहूर्तः स्याद्दहोरात्रन्तु तावतः ॥ ६४
 अहोरात्रे विभजते सूर्यो मानुषदैविके ।
 रात्रिः स्वप्राय भूतानां चेष्टायै कर्मणामहः ॥ ६५
 पितृये रात्रहनी मासः प्रविभागस्तु पञ्चयोः ।
 कर्मणेशस्वः कृष्णः शुक्लः स्वप्राय शर्वरी ॥ ६६
 दैवे रात्रहनी वर्षं प्रविभागस्तयोः पुनः ।
 अहस्तत्रोद्गयनं रात्रिः स्याद्दक्षिणायनम् ॥ ६७
 ब्राह्मस्य तु क्षपाहस्य यत् प्रमाणं समासतः ।
 एकैकशो दुनागान्तु क्रसशस्तन्निबोधत ॥ ६८

मनुसंहिता ।

चत्वार्याहुः सहस्राणि वर्षाणान्तु कृतं युगम् ।
 तस्य तावच्छती सन्ध्या सन्ध्यांश्च तथाविधः ॥ ६३
 इतरेषु ससन्ध्येषु ससन्ध्यांशेषु च त्रिषु ।
 एकपायेन वत्तन्ते सहस्राणि शतानि च ॥ ७०
 यदेतत् परिसङ्घातमादावेव चतुर्वुगम् ।
 एतद्दशसाहस्रं देवानां युगमुच्यते ॥ ७१
 दैविकानां युगानान्तु सहस्रं परिसङ्घाया ।
 ब्राह्ममेकमहर्षयं तावती रात्रिरेव च ॥ ७२
 तद्वै युगसहस्रान्तं ब्राह्मं पुण्यमहर्विदुः ।
 रात्रिश्च तावतीमेव तेऽहोरात्रविदो जनाः ॥ ७३
 तस्य सोऽहर्निशस्यान्ते प्रसुप्तः प्रतिबुद्धते ।
 प्रतिबुद्धश्च सृजति मनः सदसदात्मकम् ॥ ७४
 मनः सृष्टिं विकुरुते चोद्यमानं सिसृक्षया ।
 आकाशं जायते तस्मात् तस्य शब्दगुणं स्मृतम् ॥ ७५
 आकाशान्तु विकुर्वाणात् सर्वगन्धवहः शुचिः ।
 बलवान् जायते वायुः स वै स्पर्शगुणो मतः ॥ ७६
 वायोरपि विकुर्वाणाद्विरोचिष्णु तमोमुद्दम् ।
 ज्योतिरुत्पद्यते भास्वत्तद्रूपगुणमुच्यते ॥ ७७
 ज्योतिषश्च विकुर्वाणादापो रसगुणाः स्मृताः ।
 अद्भ्यो गन्धगुणा भूमिरित्येषा सर्वाश्चरादितः ॥ ७८
 यत् प्राक् द्वादशसाहस्रमुदितं दैविकं युगम् ।
 तदेकसप्ततिगुणं मन्वन्तरमिहोच्यते ॥ ७९
 मन्वन्तराख्यसङ्घानि सर्गः संहार एव च ।
 क्रौडत्रिवैतत् कुरुते परमंठी पुनः पुनः ॥ ८०

भंसुसंहिता ।

चतुष्पात् सकलो धर्मः सत्यं चैव कृते युगे ।
 नाधर्म्यागमः कश्चिन्मनुष्यान् प्रति वर्त्तते ॥ ८१
 दूतरेत्वागमाधर्मः पादशस्त्रवरोपितः ।
 चौरिकावृतमावाभिर्धर्मश्चापैति पादशः ॥ ८२
 अयोध्याः सर्वसिद्धोर्वाश्चतुर्वर्षशतायुषः ।
 कृते त्रेतादिषु शेषामायुर्द्धसति पादशः ॥ ८३
 वेदोक्तमायुर्मर्त्तप्रज्ञामाश्रिषश्चैव कर्मणाम् ।
 फलान्यनुयुगं लोके प्रभावश्च शरीरिणाम् ॥ ८४
 अन्ये कृतयुगे धर्मास्त्रेतायां द्वापरे परे ।
 अन्ये कलियुगे नृणां युगक्रासानुरूपतः ॥ ८५
 तपः परं कृतयुके त्रेतायां ज्ञानमुच्यते ।
 द्वापरे यज्ञमेवाहुर्दानमेकं कलौ युगे ॥ ८६
 सर्वस्यास्य तु सर्गस्य गुप्तार्थं स मङ्गाद्युतिः ।
 सुखवाङ्मरुपज्जानां पृथक् कर्माण्यकल्पयत् ॥ ८७
 अध्यापनमध्ययनं यजनं याजनं तथा ।
 दानं प्रतिग्रहश्चैव ब्राह्मणानामकल्पयत् ॥ ८८
 प्रजानां रक्षणं दानमिध्याध्ययनमेव च ।
 विषयेष्वप्रसक्तिश्च क्षत्रियस्य समासतः ॥ ८९
 पशूनां रक्षणं दानमिध्याध्ययनमेव च ।
 वणिकपथं कुसीदश्च वैश्यस्य क्षत्रियेव ॥ ९०
 एकमेव तु शूद्रस्य प्रभुः कर्म समादिशत् ।
 एतेषामेव वर्णानां शुश्रूषामनस्यया ॥ ९१
 अर्द्धं नामेर्मध्यतरः पुरुषः परिकीर्तितः ।
 तस्मान्मेध्यतमं तस्य सुखमुक्तं स्वयम्भूवा ॥ ९२ .

मनुसंहिता ।

उत्तमाङ्गीरवाजैष्ठ्याद्ब्रह्मणश्चैव धारणात् ।
 सर्वस्यैवास्य सर्गस्य धर्मतो ब्राह्मणः प्रभुः ॥ ८२
 नं हि स्ववभूः स्वादास्यरत्नपस्त्रघ्रादितोऽखजत् ।
 ह्यथकथ्याभिवाद्याय सर्वस्यास्य च गुप्तये ॥ ८४
 यत्यात्येन सदाग्रन्ति ह्यथानि त्रिदिवीकसः ।
 कथ्यानि चैव पितरः किंभूतमधिकं ततः ॥ ८५
 भूतानां प्राणिनः श्रेष्ठाः प्राणिनां बुद्धिजीविनः ।
 बुद्धिमत्सु नराः श्रेष्ठाः नरेषु ब्राह्मणाः स्मृताः ॥ ८६
 ब्राह्मणेषु तु विद्वांसो विद्वत्सु क्षतबुद्धयः ।
 क्षतबुद्धिषु कर्त्तारः कर्त्तृषु ब्रह्मवेदिनः ॥ ८७
 उत्पत्तिरेव विप्रस्य मूर्तिर्धर्मस्य शाश्वती ।
 स हि धर्मार्थमुत्पन्नो ब्रह्मभूवाय कल्पते ॥ ८८
 ब्राह्मणो जायमानो हि पृथिव्यामधिजायते ।
 ईश्वरः सर्वभूतानां धर्मकोषस्य गुप्तये ॥ ८९
 सर्वं स्वं ब्राह्मणस्येदं यत्किञ्चिज्जगतीगतम् ।
 श्रेष्ठेऽनाभिजनेनेदं सर्वं वै ब्राह्मणोऽर्हति ॥ १००
 स्वमेव ब्राह्मणो भुङ्क्ते स्वम्वस्ते स्वं ददाति च ।
 आनृशंस्यद्ब्राह्मणस्य भुञ्जते हीतरे जनाः ॥ १०१
 तस्य कर्मविवेकाय श्रेष्ठाणामनुपूर्वशः ।
 स्वायम्भुवो मनुर्धर्मानन्दं शास्त्रमकल्पयत् ॥ १०२
 विदुषा ब्राह्मणेनेदमभ्येतव्यं प्रयत्नतः ।
 शिष्येभ्यश्च प्रवक्तव्यं सम्यक् नान्येन केनचित् ॥ १०३
 इदं शास्त्रमधीयानो ब्राह्मणः शंसितव्रतः ।
 मनोवाग्देहजैर्नित्यं कर्मदोषैर्न लिप्यते ॥ १०४

पुनाति पङ्क्तिं वंश्यांश्च सप्त सप्त परांवरान्म् ।
 षड्विधीमपि चैवेमां कृतस्नामेकोऽपि सोऽर्हति ॥ १०५
 दूढं स्वस्वयनं त्रैष्ठमिदं बुद्धिविवर्धनम् ।
 दूढं यशस्यमायुष्यमिदं निःत्रैयसं परम् ॥ १०६
 अस्मिन् धर्मोऽखिलेनोक्तो गुणदोषौ च कर्मणाम् ।
 चतुर्णामपि वर्णानामाचारश्चैव शाश्वतः ॥ १०७
 आचारः परमो धर्मः श्रुत्यक्तः स्मार्त्त एव च ।
 तस्मादस्मिन् सदायुक्तो नित्यं स्यादात्मवान् द्विजः ॥ १०८
 आचाराद्विच्युतो विप्रो न वेदफलमश्नुते ।
 आचारेण तु संयुक्तः सम्पूर्णफलभाग्भवेत् ॥ १०९
 एवमाचारतो दृष्ट्वा धर्मस्य मुनयो गतिम् ।
 सर्वस्य तपसो मूलमाचारं जगद्गुह्यं परम् ॥ ११०
 जगतश्च समुत्पत्तिं संस्कारविधिमेव च ।
 व्रतचर्यापचारं च स्नानस्य च परं विधिम् ॥ १११
 दाराधिगमनंचैव विवाहानां च लक्षणम् ।
 महायज्ञविधानं च आहकल्पं च शाश्वतम् ॥ ११२
 वृत्तीनां लक्षणंचैव स्नातकस्य व्रतानि च ।
 भक्ष्याभक्ष्यंच शौचंच द्रव्याणां शुद्धिमेव च ॥ ११३
 स्त्रीधर्मयोगं तापस्यं भोजं सत्रासमेव च ।
 राज्ञश्च धर्ममखिलं कार्याणां च विनिर्णयम् ॥ ११४
 साक्षिप्रश्नविधानं च धर्मं स्त्रीपुंसयोरपि ।
 विभागधर्मं द्यूतं च कण्टकानां च शोधनम् ॥ ११५
 वैश्यशूद्रोपचारश्च सक्तीर्णानां च सम्भवम् ।
 आपहर्षं च वर्णानां प्रायश्चित्तविधिं तथा ॥ ११६

संसारगमनंचैव त्रिविधं कर्मसम्भवम् ।
निःश्रेयसं कर्मणाञ्च गुणदोषपरीक्षणम् ॥ ११७
देशधर्मान् जातिधर्मान् कुलधर्माञ्च शास्त्रतान् ।
पापण्डगणधर्माञ्च शास्त्रे ऽस्मिन्नृक्त्वात्मनुः ॥ ११८
यथेदमुक्तवान् शास्त्रं पुरा पृष्टो मनुर्मया ।
तथैदं यूयमप्यह्य मत्सकाशान्निवोधत ॥ ११९

इति मानवे धर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां प्रथमोध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

विद्वद्भिः सेवितः सद्भिर्नित्यमदेषरागिभिः ।
हृदयेनाभ्यनुज्ञातो यो धर्मस्तन्निवोधत ॥ १
कामात्मता न प्रशस्ता न चैवेहास्त्यकामता ।
काम्यो हि वेदाधिगमः कर्मयोगश्च वैदिकः ॥ २
सङ्कल्पमूलः कामो वै यज्ञाः सङ्कल्पसम्भवाः ।
व्रता नियमधर्माञ्च सर्वे सङ्कल्पजाः स्मृताः ॥ ३
अकामस्य क्रिया काचित् दृश्यते नेह कर्हिचित् ।
यद् यद्भि कुरुते किञ्चित् तत्तत् कामस्य चेदितम् ॥ ४
तेषु सम्यग्वर्त्तमानो गच्छत्यमरलोकताम् ।
यथासङ्कल्पितांश्चेह सर्वान् कामान् समग्र्युते ॥ ५
वेदोऽखिलो धर्ममूलं स्मृतिंशीले च तद्विदाम् ।
आचारश्चैव साधूनामात्मनस्तुष्टिरेव च ॥ ६

यः कश्चित् कस्यचिद्धर्मो मनुना परिकीर्तितः ।
 स सर्वोऽभिहितो वेदेऽसर्वज्ञानमयो हि सः ॥ ७
 सर्वन्तु समवेक्ष्येदं निखिलं ज्ञानचक्षुषा ।
 श्रुतिप्रमाख्यतो विद्वान् स्वधर्मं निविशेत् वै ॥ ८
 श्रुतिस्मृत्युद्दित धर्ममश्रुतिष्ठन् हि मानवः ।
 दूहकीर्त्तिमवाप्नोति प्रेत्य चानुत्तमं सुखम् ॥ ९
 श्रुतिस्तु वेदो विज्ञेयो धर्मशास्त्रन्तु वै स्मृतिः ।
 ते सर्वार्थेष्वमीमांस्ये ताभ्यां धर्मो हि निर्वभौ ॥ १०
 योऽवमन्येत ते मूले हेतुशास्त्राश्रयाद्भिजः ।
 स साधुभिर्वहिष्कार्यो नास्तिको वेदनिन्दकः ॥ ११
 वेदः स्मृतिः सदाचारः स्वस्य च प्रियमात्मनः ।
 एतच्चतुर्विधं प्राहुः साक्षाद्धर्मस्य लक्षणम् ॥ १२
 अर्थकामेष्वशक्तानां धर्मज्ञानं विधीयते ।
 धर्मं जिज्ञासमानानां प्रमाणां परमं श्रुतिः ॥ १३
 श्रुतिद्वैधन्तु यत्र स्यात्तत्र धर्मावुभौ स्मृतौ ।
 उभावपि हि तौ धर्मौ सम्यगुक्तौ मनोषिभिः ॥ १४
 उदितेऽनुदिते चैव समयध्युषिते तथा ।
 सर्वथा वर्त्तते यज्ञ इतीयं वैदिकी श्रुतिः ॥ १५
 निषेकादिस्मयानान्तो मन्त्रैर्यस्योदितो विधिः ।
 तस्य शास्त्रेऽधिकारोऽस्मिन् ज्ञेयो नान्यस्य कस्यचित् ॥ १६
 सरस्वतीदृषद्वत्योर्देवनद्यौर्यदन्तरम् ।
 तं देवनिर्मितं देयं ब्रह्मावत्तं प्रचक्षते ॥ १७
 तस्मिन् देये य आचारः पारम्पर्यक्रमगतः ।
 वर्णानां सान्तरालानां स सदाचार उच्यते ॥ १८

कुरुचेत्रं च मत्स्याश्च पंचालाः शूरसेवकाः ।
 एष ब्रह्मर्षिदेशो वै ब्रह्मावर्त्तादनन्तरः । १८
 एतद्देशप्रसूतस्य सकाशादग्रजन्मनः ।
 स्वं स्वं चरित्वं शिञ्जेरन् पृथिव्यां सर्वमानवाः ॥ २०
 हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्यं यत् प्राग्विनशनादपि ।
 प्रत्यगेव प्रयागाच्च मध्यदेशः प्रकीर्तितः ॥ २१
 आसमुद्रान्तु वै पूर्वादासमुद्रान्तु पश्चिमात् ।
 तयोरेवान्तरं गिर्थीरार्थ्यावत्तं विदूर्बुधाः ॥ २२
 कृष्णसारस्तु चरित घ्नो यत्र स्वभावतः ।
 स त्रयो यज्ञियो देशो न्नेच्छदेशस्ततः परः ॥ २३
 एतान् द्विजातयो देशान् संश्रयेरन् प्रबद्धतः ।
 शुद्रस्तु यान्निन कस्मिन् वा निवसेद्वृत्तिकर्षितः ॥ २४
 एषा धर्मस्य वो योनिः समासेन प्रकीर्तिता ।
 सन्भवश्चास्य सर्वस्य वर्णधर्मान् निबोधत ॥ २५
 वैदिकैः कर्मभिः पुण्यैर्नषिकादिर्द्विजन्मवाम् ।
 कार्यः शरीरसंस्कारः पावनः प्रेत्य चेह च ॥ २६
 गार्भं ह्रींमैर्जातकर्म चोडमौञ्जीनबन्धनैः ।
 वैजिकं गार्भिकंचैनो द्विजानामपच्यते ॥ २७
 स्वाध्यायेन व्रतैर्ह्रींमैस्त्रैविद्येनेज्यया सुतैः ।
 महायज्ञैश्च यज्ञैश्च ब्राह्मीयं क्रियते तनुः ॥ २८
 प्राङ्नाभिवर्हनात् पुंसो जातकर्म विधीयते ।
 मन्त्रवत् प्राशनंचास्य हिरण्यमधुसर्पिषाम् ॥ २९
 नामधेयं दशम्यान्तु द्वादश्यां वास्य कारयेत् ।
 पुण्ये तिथौ मुहूर्त्ते वा नक्षत्रे वा गुणान्विते ॥ ३०

मङ्गल्यं ब्राह्मणस्य स्यात् क्षत्रिवरु बलान्वितम् ।
 वैश्यस्य धनसंबुक्तं शूद्रस्य तु जुगुप्सितम् ॥ ३१
 शर्मवद्ब्राह्मणस्य स्याद्राज्ञो रक्षासमन्वितम् ।
 वैश्यस्य पुष्टिसंबुक्तं शूद्रस्य प्रैष्यसंबुतम् ॥ ३२
 स्त्रीणां सुखोद्यमकूरं विस्वथार्थं मनोहरम् ।
 मङ्गल्यं दीर्घवर्णान्तमाशीर्वादाभिधानवत् ॥ ३३
 चतुर्थे मासि कर्त्तव्यं शिशोर्निष्क्रमणं गृह्णात् ।
 षष्ठे ऽन्नप्राशनं मासि यद्दृष्टं मङ्गलं कुले ॥ ३४
 चूडाकर्म द्विजातीनां सर्वेषामेव धर्मतः ।
 प्रथमेऽब्दे तृतीये वा कर्त्तव्यं श्रुतिचोदनात् ॥ ३५
 गर्भाष्टमेऽब्दे कुर्वीत ब्राह्मणस्योपनायनम् ।
 गर्भाद्देकादशे राज्ञो गर्भान्तु द्वादशे विशः ॥ ३६
 ब्रह्मवर्चसकामस्य कार्यं विप्रस्य पंचमे ।
 राज्ञो वलार्थिनः षष्ठे वैश्यस्येहार्थिनोऽष्टमे ॥ ३७
 आपोऽद्वाद्ब्राह्मणस्य सावित्री नातिवर्त्तते ।
 आद्वाविंशात् क्षत्रवन्धोराचतुर्विंशतेर्विशः ॥ ३८
 अत ऊर्ध्वं त्रयोऽप्येते यथाकालमसंस्कृताः ।
 सावित्रीपतिता ब्राह्म्या भवन्त्यार्यविगर्हिताः ॥ ३९
 नैतैरपूतैर्विधिवदापद्यपि हि कर्हिचत् ।
 ब्राह्म्यान् यौनांश्च सन्वन्धावाचरेद्ब्राह्मणः सह ॥ ४०
 कार्णरौरववास्तानि चर्माणि ब्रह्मचारिणः ।
 वसोरत्नानुपूर्वेण शाणक्षीमाविकानि च ॥ ४१
 मौक्षी त्रिष्टत् समा नक्ष्त्रा कार्या विप्रस्य मेखला ।
 क्षत्रिवस्य तु मौर्वी ज्या वैश्यस्य शणतान्तवी ॥ ४२

सुस्त्रीलामे तु कर्त्तव्याः कुशाश्रान्तक्रवस्वजैः ।
 त्विरता ग्रन्थिनैकेन त्विभिः पञ्चभिरेव वा ॥ ५३
 कार्पासमुपवीतं स्याद्विप्रयोर्द्वैतं त्विरत् ।
 शय्यध्वजमयं राज्ञो वैश्यस्याविकसौत्रिकम् ॥ ५४
 ब्राह्मणो वैश्वपालाशौ क्षत्रियो बाटखादिरौ ।
 पैलवोदुम्बरौ वैश्यो दंष्ट्रडानर्हन्ति धर्मतः ॥ ५५
 केशान्तिको ब्राह्मणस्य दण्डः कार्यः प्रमाणतः ।
 ललाटसन्मितो राज्ञः स्यात्तु नासान्तिको विश्वः ॥ ५६
 ऋजवस्ते तु सर्वे स्युरव्रणाः सौम्यदर्शनाः ।
 अतुङ्गे गकरा नृणां सत्वचो नाग्निदूषिताः ॥ ५७
 प्रतिगृह्येष्ठितं दण्डमुपस्थाय च भास्करम् ।
 प्रदक्षिणं परीत्याग्निं चरेद्भैक्षं यथाविधि ॥ ५८
 भवत्पूर्वं चरेद्भैक्षमुपनीतो द्विजोत्तमः ।
 भवन्मध्यन्तु राजन्यो वैश्यस्तु भवदुत्तरम् ॥ ५९
 मातरं वा स्वसारं वा मातुर्वा भगिनीं निजाम् ।
 भिक्षेत भिक्षां प्रथमं या चैनं नावमानयेत् ॥ ५०
 समाहृत्य तु तद्भैक्षं यावदन्नममायया ।
 निवेद्य गुरवेऽश्रीयादाचम्य प्राङ्मुखः शचिः ॥ ५१
 आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यथस्त्रं दक्षिणामुखः ।
 श्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्ते ह्युदङ्मुखः ॥ ५२
 उपसृश्य द्विजो नित्यमन्नमद्यात् समाहितः ।
 भुक्त्वा चीपसृशेत् सम्यगग्निः खानि च संसृशेत् ॥ ५३
 पूजयेदशनं नित्यमद्याच्चैतदकुत्सयन् ।
 दृष्ट्वा ऋष्येत् प्रसीदेष प्रतिनन्देष सर्वशः ॥ ५४

पुजितं द्युधर्मं नित्यं बलभूक्तं च यच्छति ।
 अपूजितन्तु तद्गुणमुभयं नाशयेदिदम् ॥ ५५
 नोच्छ्रष्टं कस्यचिद्दद्यात्तदाद्याच्चैव तथान्तरा ।
 नचैवात्यशनं कुर्यान्न चोच्छ्रष्टः क्वचिद्ब्रजेत् ॥ ५६
 अनारोग्यमनाद्युष्यमस्वर्ग्यं चातिभोजनम् ।
 अपुष्यं लोकाविहितं तन्मात्तत् परिवर्जयेत् ॥ ५७
 ब्राह्मणे विप्रस्तीर्थेन नित्यकालमुपसृशेत् ।
 कायत्रै दशिकाभ्यां वा न पितॄणां कदाचन ॥ ५८
 अङ्गुष्ठमूलस्य तले ब्राह्मं तीर्थं प्रचक्षते ।
 कायमङ्गुलिमूलेऽग्रे दैवं पितॄं तयोरधः ॥ ५९
 त्रिराचामेदपः पूर्वं द्विः प्रष्टव्यान्ततो मुखम् ।
 त्रानि चैव स्पृशेदङ्गिरात्मानं शिर एव च ॥ ६०
 अनुष्णाभिरफेनाभिरङ्गिस्तीर्थेन धर्मवित् ।
 शौचेभुः सर्वदाचामेदेकान्ते प्रागुदङ्मुखः ॥ ६१
 हृन्नाभिः पूयते विप्रः कण्ठगाभिस्तु भूमिपः ।
 पैशोऽङ्गिः प्राशिताभिस्तु शूद्रः स्पृष्टाभिरन्ततः ॥ ६२
 उद्धृते दक्षिणे पाणानुपवीत्युच्यते द्विजः ।
 सव्ये प्राचीन आवीती निवीती कण्ठसज्जने ॥ ६३
 मेखलामजिनं दण्डमुपवीतं कमण्डलुम् ।
 अणु, प्रास्य विनष्टानि गृह्णीतान्यानि मन्त्रवत् ॥ ६४
 केशान्तः षोडशे वर्षे ब्राह्मणस्य विधीयते ।
 राजन्यबन्धोर्द्वाविंशे वैश्यस्य द्वाधिके ततः ॥ ६५
 अमन्त्रिजा तू कार्श्यं स्त्रीणामाष्टदशे ततः ।
 संस्कारार्थं शरीरस्य यथाकालं यथाक्रमम् ॥ ६६

वैकोहिको विधिः क्षीणां संस्कारो वैदिकः स्मृतः ।
 पतिसेवा गुरौ वासो गृहार्थोऽग्निपरिष्कृया ॥ ६७
 एष प्रोक्तो द्विजातीनामौपनायनिको विधिः ।
 उत्पत्तिव्यञ्जकः पुण्यः कर्मयोगं निबोधत ॥ ६८
 उपनीय गुरुः शिष्यं शिष्येच्छौचमादितः ।
 आचारमग्निकार्येषु सन्ध्योपासनमव च ॥ ६९
 अध्येयमाणस्वाचान्तो यथाशास्त्रमुदङ्मुखः ।
 ब्रह्माञ्जलिस्ततोऽध्याप्य लघुवासा जितेन्द्रियः ॥ ७०
 ब्रह्मारम्भेऽवसाने च पादौ ग्राह्यौ गुरोः सदा ।
 संहृत्यं हस्ताबध्येयं स हि ब्रह्माञ्जलिः स्मृतः ॥ ७१
 व्यत्यस्तपाणिना कार्यमुपसंग्रहणं गुरोः ।
 सव्येन सव्यः अष्टव्यो दक्षिणेन च दक्षिणः ॥ ७२
 अध्येयमाणान्तु गुरुर्नित्यकालमतन्द्रितः ।
 अधीष्व भो इति ब्रूयाद्विरामोऽस्त्विति चारमेत् ॥ ७३
 ब्राह्मणः प्रणवं कुर्यादादावन्ते च सर्वदा ।
 स्ववत्यऽनोङ्कृतं पूवं परस्ताच्च विशीर्यति ॥ ७४
 आर्कुलान् पथ्युपासीनः पवित्रैश्चैव पावितः ।
 प्राणायामैश्चिभिः पुतस्तत संस्कारमर्हति ॥ ७५
 अकारश्चाप्युकारश्च मकारः प्रजापतिः ।
 वेदत्रयान्निरदुच्छुर्भुवः स्वरितीति च ॥ ७६
 त्रिभ्य एव तु वेदेभ्यः पादं पादमदूदुहत् ।
 तद्विद्याचोऽस्याः सावित्र्याः परमंष्टी प्रजापतिः ॥ ७७
 एतदक्षरमेताश्च जपन् व्याहृतिपूर्विकां ।
 सन्ध्योर्बंदविहिप्रो वेदपुण्येन युज्यते ॥ ७८

सहस्रशतस्त्रयस्य बहिरेतन्निकं द्विजः ।
 महतोऽप्येनसो मासात्त्वचेवाहिर्विसुच्यते ॥ ७६
 एतयर्चा विसंयुक्तः काले च क्रियया स्वया ।
 ब्रह्मक्षत्रियविड्योनिर्गर्हणां याति साधुषु ॥ ८०
 ओङ्कारपूर्विकास्त्रिस्रो महाव्याहृतयोऽव्ययाः ।
 त्रिपदा चैव सावित्री विज्ञेयं ब्रह्मणो मुखम् ॥ ८१
 योऽधीतेऽहन्यहन्येतां त्रीणि वर्षाण्यतन्द्रितः ।
 स ब्रह्म परमध्येति वासुभूतः खमूर्त्तिमान् ॥ ८२
 एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामाः परं तपः ।
 सावित्र्यास्तु परं नान्ति मौनात् सत्यं विशिष्यते ॥ ८३
 क्षरन्ति सर्वा वैदिक्यो जुहोति यजति क्रियाः ।
 अक्षरस्त्वक्षयं ज्ञेयं ब्रह्म चैव प्रजापतिः ॥ ८४
 विधियन्नाज्जपयन्नो विशिष्टो दशभिर्गुणैः ।
 उपांशुः स्याच्छतगुणः साहस्रो मानसः स्मृतः ॥ ८५
 ये पाकवन्नाक्षत्वारो विधियन्नसमन्विताः ।
 सर्वे ते जपयन्नस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ ८६
 जप्येनैव तु संसिद्धेः प्रब्राह्मणो नात्र संशयः ।
 कुर्यादव्यन्न वा कुर्यान्मैत्रो ब्राह्मण उच्यते ॥ ८७
 इन्द्रियाणां विचरतां विषयेष्वपहारिषु ।
 संयमे यत्नमातिष्ठेद्ब्रह्मन् यन्तेव वाजिनां ॥ ८८
 एकादशेन्द्रियाण्याहृत्यानि पूर्वं मनीषिणः ।
 तानि सम्यक् प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ॥ ८९
 श्रोत्रं त्वक् चक्षुषी जिह्वा नासिका चैव पंचमी ।
 पादूपस्थं हस्तपादं वाक् चैव दशमी स्मृता ॥ ९०

इन्द्रियाणि पञ्चैषां श्रोत्रादीन्धनुपूर्वशः ।
 कर्मान्द्रियाणि पञ्चैषां पायादीनि प्रचक्षते ॥ ८१
 एकादशं मनो ज्ञेयं स्वगुणेनोभयात्मकम् ।
 यन्मिन् जिते जितावेतौ भवतः पञ्चकौ गणौ ॥ ८२
 इन्द्रियाणां प्रसङ्गेन दोषश्च श्रुत्यसंशयं ।
 संनियम्य तु तान्येव ततः सिद्धिं नियच्छति ॥ ८३
 नं जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति ।
 हविषा ह्यश्रावर्त्सेव भूय एवाभिवर्द्धते ॥ ८४
 यच्चैतान् प्राप्नुयात् सर्वान यश्च तान् केवलास्त्वजेत् ।
 प्रापणात् सर्वकामानां परित्यागो विशिष्यते ॥ ८५
 न तयैतानि शक्यन्ते संनियमन्तुमसेवया ।
 विषयेषु प्रजुष्टानि यथा ज्ञानेन नित्यशः ॥ ८६
 वेदास्यागश्च यज्ञाश्च नियमाश्च तपांसि च ।
 न विप्रदुष्टभावस्य सिद्धिं गच्छति कर्हिचित् ॥ ८७
 श्रुत्वा स्पृष्ट्वा च दृष्ट्वा च भुक्त्वा घ्रात्वा च यो नरः ।
 न हृथति ग्लायति वा स विज्ञेयो जितेन्द्रियः ॥ ८८
 इन्द्रियाणान्तु सर्वेषां यद्येकं क्षरतीन्द्रियम् ।
 तेनास्य क्षरति प्रज्ञा हतेः पात्रादिवोदकम् ॥ ८९
 वशे ह्यत्वेन्द्रियग्रामं संयम्य च मनस्तथा ।
 सर्वान् संसाधयेदर्थानक्षिण्वन् योगतस्तनुम् ॥ ९०
 पूर्वां सम्यां जपंस्तिष्ठेत् सावित्रीमार्कण्डेयनात् ।
 पश्चिमान्तु समासीनः सम्यग्दक्षविभाषनात् ॥ ९१
 पूर्वां सम्यां जपंस्तिष्ठन्नैशमेनो व्यपोहति ।
 पश्चिमान्तु समासीनो मर्लं हन्ति दिवाहृतम् ॥ ९२

न वि३ति तु यः पूर्वां नोपास्ते यश्च पश्चिमात्म् ।
 स श्रुद्रवहृद्विष्कार्यः सर्वभ्राह्मिजकर्मणः ॥ १०३
 अपां समीपे नियतो नैत्यकं विधिमास्थितः ।
 सावित्रीमथ्यधीतीत गत्वारण्यं समाहितः ॥ १०४
 वेदोपकरणे चैव स्वाध्याये चैव नैत्यके ।
 नानुरोधोऽस्त्यनध्याये होममन्त्रेषु चैव हि ॥ १०५
 नैत्यके नास्त्यनध्यायो ब्रह्मसत्त्वं हि तत् स्मृतम् ।
 ब्रह्माहुतिहुतं पुण्यमनध्यायवषट्कृतम् ॥ १०६
 यः स्वाध्यायमधीतेऽब्दं त्रिधना नियतः शुचिः ।
 तस्य नित्यं क्षरत्येष पयो दधि घृतं मधु ॥ १०७
 अग्नीश्वनं भैक्ष्यचर्यामघः शय्यां गुरोर्हितम् ।
 आसमावर्त्तनात् कुर्यात् स्नतोपनयनो द्विजः ॥ १०८
 आचार्यपुत्रः शश्रूषुर्ज्ञानदो धार्मिकः सुचिः ।
 आसः शक्तोऽर्घदः साधुः स्वोऽध्यायो दश धर्मतः ॥ १०९
 नाष्टष्टः कस्यचिद्ब्रूयात् न चान्यायेन पृच्छतः ।
 जानन्नपि हि मेधावी जडबल्लोक आचरेत् ॥ ११०
 अधर्मेण च यः प्राह यश्चाधर्मेण पृच्छति ।
 तयोरन्यतरः प्रैति विद्वेषं वाधिगच्छति ॥ १११
 धर्मार्थो यत्र न स्यातां शश्रूषा वापि तद्विधा ।
 तत्र विद्या न वक्तव्या शुभं बीजमिवोषदे ॥ ११२
 विद्ययैव समं कामं मर्त्तव्यं ब्रह्मवादिना ।
 आपद्यपि हि घोरायां न त्वेनामिरिणे वपेत् ॥ ११३
 विद्या ब्राह्मणमेत्याह सेवधिक्षोऽस्मि रक्ष माम् ।
 असुवक्ताव मां मादास्तथा कां वीर्यवत्तमां ॥ ११४

कमेव तु शर्विं विद्यात्रियतं ब्रह्मचारिणम् ।
 तस्मै मां ब्रूहि विप्राय निधिपायाप्रमादिने ॥ ११५
 ब्रह्म यस्त्वननुज्ञातमधीयानादवाप्नुयात् ।
 स ब्रह्मभोयसंयुक्तो नरकं प्रतिपद्यते ॥ ११६
 लौकिकं वैदिकं वापि तथाध्यात्मिकमेव च ।
 प्रादहीत यतो ज्ञानं तं पूर्वमभिवादयेत् ॥ ११७
 सावित्रीमात्रसारोऽपि वरं विप्रः सुयन्त्रितः ।
 नायन्त्रितस्त्रिवेदोऽपि सर्वाशी सर्वविक्रयी ॥ ११८
 शय्यासनेऽध्याचरिते अयेसा न समाविशेत् ।
 शय्यासनस्थस्यैवैनं प्रत्युत्थायाभिवादयेत् ॥ ११९
 ऊर्ध्वं प्राणा ह्युत्क्रामन्ति यूनः स्थविर आयति ।
 प्रत्युत्थानाभिवादाभ्यां पुनस्तान् प्रतिपद्यते ॥ १२०
 अभिवादनशीलस्य नित्यं वृद्धोपसेविनः ।
 चत्वारि संप्रवर्द्धन्ते आयुर्विद्या यशो बलम् ॥ १२१
 अभिवादात् परं विप्रो जायांसमभिवादयन् ।
 असौ नामाहमस्मीति स्वं नाम परिकीर्त्तयेत् ॥ १२२
 नामधेयस्य ये केचिदभिवादं न जानते ।
 तान् प्राज्ञोऽहमिति ब्रूयात् स्त्रियः सर्वास्तथैव च ॥ १२३
 भोः शब्दं कीर्त्तयेदन्ते स्वस्य नाम्नोऽभिवादाने ।
 नाम्नां स्वरूपभावो हि भोभाव ऋषिभिः स्मृतः ॥ १२४
 आयुषान् भव सौम्येति वाचो विप्रोऽभिवादाने ।
 अकारश्चास्य नाम्नोऽन्ते वाच्यः पूर्वाक्षरः ह्यतः ॥ १२५
 यो न वेत्त्यभिवादस्य विप्रः प्रत्यभिवादनम् ।
 नाभिवाद्यः स विदुषा यथा शूद्रस्तथैव सः ॥ १२६

ब्राह्मणं कुशलं षुक्तेत् क्षत्रवन्धुमनामयम् ।
 वैश्यां क्षेमं समागम्य शूद्रमारोग्यमेव च ॥ १२७
 अवाचो हीक्षितो नाम्ना यवीयानपि यो भवेत् ।
 अो-भवत्-पूर्वकस्त्वे नमभिभाषेत धर्मवित् ॥ १२८
 परपत्नींतु वा स्त्री प्यादसम्बन्धा च योनितः ।
 तां ब्रूयाद्भवतीत्येवं सुभगे भगिनीति च ॥ १२९
 मातुलाश्च पित्रध्याश्च श्वशुरावृत्विजो गुरुन् ।
 असावहमिति ब्रूयात् प्रत्युत्थाय यवीयसः ॥ १३०
 मातृष्वसा मातुलानी श्वश्रुरथ पित्रष्वसा ।
 संपृथ्या गुरुपत्नीवत् समास्ता गुरुभार्यया ॥ १३१
 भातुर्भार्य्योपसंग्राह्या सवर्णाहन्यहन्यपि ।
 विप्रोश्च तूपसंग्राह्या ज्ञातिसम्बन्धियोषितः ॥ १३२
 पितुर्भगिण्यां मातुश्च ज्यायस्याश्च स्वसर्थ्यपि ।
 मातृवदृष्टिमातिष्ठेत् माता ताभ्यो गरीयसी ॥ १३३
 दद्याद्दक्षिणं पौरसस्यं पद्माश्राव्यं कलाभृताम् ।
 ब्राह्मणं त्र्योत्रिंशत्स्वल्पेनापि स्वयोनियु ॥ १३४
 ब्राह्मणं दशवर्षन्तु शतवर्षन्तु भूमिपम् ।
 पितापुत्रौ विजानीयाद्ब्राह्मणस्तु तयोः पिता ॥ १३५
 वित्तं बन्धुर्वयः कर्म विद्या भवति पञ्चमी ।
 एतानि मान्यस्थानानि गरीयो यद् यदुत्तरम् ॥ १३६
 पञ्चानां त्रिषु वर्षेषु भूयांसि गुणवन्ति च ।
 यत्र स्युः सोऽत्र मानार्हः शूद्रोऽपि दशमीं गतः ॥ १३७
 अक्षिणो दशमीस्य य रोगिणो भारिणः स्त्रियाः ।
 क्षातकस्य च राज्ञश्च पत्न्या देवो वरस्य च ॥ १३८

तेषाम्नु संभवेतानां मान्यौ स्नातकपार्थिवौ ।
 राजस्नातकयोश्चैत्र स्नातको नृपमानभाक् ॥ १२८
 उपनीय तु यः शिष्यं वेदमध्यापयेद्विजः ।
 स ऋष्यं सरहस्यञ्च तमाचाख्यं प्रचक्षते ॥ १३०
 एकदेशन्तु वेदस्य वेदाङ्गान्यपि वा पुनः ।
 वोऽध्यापयति वृत्त्यर्थंमुपाध्यायः स उच्यते ॥ १४१
 निषेकादीनि कर्माणि यः करोति वधाभिधि ।
 सभाषयति चाग्नेन स विप्रो गुरुरुच्यते ॥ १४२
 अन्याघेयं पाकयज्ञानग्निष्टोमादिकान् मन्थान् ।
 यः करोति वृतो यस्य स तद्विगिणोच्यते ॥ १४३
 य आष्टणोत्थवितथं ब्रह्मणा श्रवणावुभौ ।
 स माता स पिता ज्ञेयस्तत्र दृष्टोत् कदाचन ॥ १४४
 उपध्यायान् दशाचार्य्य आचार्याणां शतं पिता ।
 सहस्रन्तु पितृन्माता गौरवेणातिरिच्यते ॥ १४५
 उत्पादकब्रह्मदात्रोर्गरीयान् ब्रह्मदः पिता ।
 ब्रह्मजन्म हि विप्रस्य प्रेत्य चेह च शाश्वतम् ॥ १४६
 कामान्माता पिता चैनं यदुत्पादयतो मिथः ।
 सम्भूतिं तस्य तां विद्याद्यज्ञोनावभिजायते ॥ १४७
 आचार्य्यस्तस्य यां जातिं विधिवद्देहपारगः ।
 उत्पादयति सावित्रा सा सत्या साजरामरा ॥ १४८
 अल्पं वा बहु वा यच्च श्रुतस्योपकरोति यः ।
 तमपीह गुरुं विद्यात् श्रुतोपक्रियया तथा ॥ १४९
 ब्राह्मस्य जन्मनः कर्त्ता स्वधर्मस्य च शासिता ।
 बालोऽपि विप्रो वृद्धस्य पिता भवति धर्मतः ॥ १५०

अध्यापयामास पितॄन् विश्वराङ्गिरसः कविः ।
 पुत्रका इति होवाच ज्ञानेन परिगृह्य तान् ॥ १५१
 ते तमर्थमष्टच्छन्त देवानागतमन्यवः ।
 दे॥स्यैतान् समेत्योचुर्न्याय्यं वः विश्वरुक्तवान् ॥ १५२
 अन्नो भवति वै बालः पिता भवति मन्त्रदः ।
 अन्नं ऽह बालमित्याहुः पितेत्येव तु मन्त्रदम् ॥ १५३
 न हायनेर्न पालितैर्न वित्तेन न बन्धुभिः ।
 ऋषयश्चक्रिरे धर्मं योऽनूचानः स मो महान् ॥ १५४
 विप्राणां ज्ञानतो ज्यैष्ठं क्षत्रियाणां तु वीर्यतः ।
 वैश्यानां धान्यधनतः शूद्राणामेव जन्मतः ॥ १५५
 न तेन दृढो भवति येनास्य पालितं श्विरः ।
 यो वै युवाय्यधीयानस्तं देवाः स्थविरं विदुः ॥ १५६
 यथा काष्ठमवो हस्ती यथा चर्ममयो वृगः ।
 यश्च विप्रोऽनधीयानस्त्रयस्ते नाम विभ्रति ॥ १५७
 यथा पण्डोऽफलः स्त्रीषु यथा गौर्गवि चाफला ।
 यथा चाज्ञोऽफलं दानं तथा विप्रोऽनृचोऽफलः ॥ १५८
 अहिंसयैव भूतानां काय्यं श्रेयोऽनुशासनम् ।
 वाक् चैव मधुरा श्लक्ष्णा प्रयोज्या धर्ममिच्छता ॥ १५९
 यश्च वाङ्मनसे शुद्धे सम्यग्गुप्ते च सर्वदा ।
 स वै सर्वमवाप्नोति वेदान्तोपगतं फलम् ॥ १६०
 नाकन्तुदः स्यादात्ताऽपि न परद्रीहकर्मधीः ।
 यथास्योद्विजते वाचा नालोक्यां तामुदाख्येत् ॥ १६१
 समानाद्ब्राह्मणो नित्यमुद्विजेत विषादिव ।
 असूतस्येव चाकाङ्क्षेद्वमानस्य सर्वदा ॥ १६२

सुखं ह्यवमतः शीते सुखञ्च प्रतिबुध्यते ।
 सुखं चरति लोकेऽस्मिन्नवमन्ता विनश्यति ॥ १६१
 अनेन क्रमयोगेन संस्कृतात्मा द्विजः शनैः ।
 गुरौ वसन् सधियुयाद्ब्रह्माधिगमिकं तपः ॥ १६४
 तपोविशेषैर्विधिर्ब्रह्मैतैश्च विधिचोदितैः ।
 वेदः स्रुत्सोऽधिगन्तव्यः सरहस्यो द्विजन्मना ॥ १६५
 वेदमेव सदाभ्यस्येत्तपस्तपान् द्विजोत्तमः ।
 वेदाभ्यास्यो हि विप्रस्य तपः परमिहोच्यते ॥ १६६
 आ ह्येव स नखाग्रेभ्यः परमं तप्यंते तपः ।
 यः स्रग्वपि द्विजोऽधीते स्वाध्यायं शक्तितोऽस्वहम् ॥ १६७
 योऽनधीत्य द्विजो वेदमन्यत्र कुरुते श्रमम् ।
 स जीवन्नेव शूद्रत्वमाशु गच्छति सान्वयः ॥ १६८
 मातुरग्रेऽधिजननं द्वितीयं मौञ्जिवन्धने ।
 तृतीयं यज्ञदीक्षायां द्विजस्य श्रुतिचोदनात् ॥ १६९
 तत्र यद्ब्रह्मजन्मास्य मौञ्जिवन्धनचिह्नितम् ।
 तत्रास्य माता सावित्री पिता त्वाचार्य्य उच्यते ॥ १७०
 वेदप्रदानादाचार्य्यं पितरं परिषद्यते ।
 न ह्यस्मिन् युज्यते कर्म किञ्चिदामौञ्जिवन्धनात् ॥ १७१
 नाभिव्याहारयेद्ब्रह्म स्वधानिनयनाहते ।
 शूद्रेण हि समस्तावद्यावहेदे न जायते ॥ १७२
 स्रुतोपनयनस्यास्य व्रतादेशनमिष्यते ।
 ब्रह्मणो ग्रहणञ्चैव क्रमेण विधिपूर्वकम् ॥ १७३
 यद्यस्य विहितं चर्म यत् सूत्रं या च मेखला ।
 यो दग्धो यश्च वसनं तप्तदस्य व्रतेष्वपि ॥ १७४

सेवेतेमांस्तु नियमान् ब्रह्मचारी गुरौ वसन् ।
 संनिवम्येन्द्रियग्रामं तपोवृष्ट्यर्थमात्मनः ॥ १०५
 नित्यं स्नात्वा शुचिः कुर्याद्देवर्षिपितृतर्पणम् ।
 देवताभ्यर्चनञ्चैव समिदाधानमेव च ॥ १०६
 वर्जयेन्मधु मांसञ्च गन्धं मास्यं रसान् स्त्रियः ।
 शक्तानि यानि सर्वाणि प्राणिनां वैव हिंसनम् ॥ १०७
 अभ्यङ्गमञ्चनस्नात्णोरुपानञ्चैवधारणम् ।
 कामं क्रोधं च लोभं च नर्त्तनं गीतवादनम् ॥ १०८
 द्युतं च जनवादं च परिवादं तथाकृतम् ।
 स्त्रीणां च प्रेक्षणालम्भमुपघातं परस्व च ॥ १०९
 एकः शयीत सर्वत्र न रेतः स्कन्दयेत् क्वचित् ।
 कामाद्भिः स्कन्दयन् रेतो हिनस्ति व्रतमात्मनः ॥ ११०
 स्वप्ने सिक्ता ब्रह्मचारी द्विजः शक्यमकामतः ।
 स्नात्वा कर्मर्षयित्वा त्रिः पुनर्नामिष्टाचं जपेत् ॥ १११
 उदकुम्भं सुमनसो गोशकृत्स्त्रिक्राकुशान् ।
 आहरेद्यावदर्थानि भैक्षञ्चाहरहश्चरेत् ॥ ११२
 वेद्यज्ञैरहीनानां प्रशस्तानां स्वकर्मसु ।
 ब्रह्मचर्याहरेद्भैक्षं गृहभ्यः प्रयतोऽन्वहम् ॥ ११३
 गुरोः कुले न भिक्षेत न ज्ञातिकुलबन्धुषु ।
 अलाभे त्वन्यगेहानां पूर्वं पूर्ववृत्तिवर्जयेत् ॥ ११४
 सर्वं वापि चरेद्ग्रामं पूर्वोक्तानामसम्भवे ।
 नियम्य प्रयतो वाचमभिश्चक्षांस्तु वर्जयेत् ॥ ११५
 दूरावाहृत्य समिवः संनिदध्याद्विहायसि ।
 सायम्प्रातश्च जुहुयात् ताभिरग्निमतन्द्रितः ॥ ११६

अश्रुत्वा भैक्षचरणमसमिधं च पावकम् ।
 अनातुरः सप्तरात्रमवकीर्णव्रतं चरेत् ॥ १८७
 भैक्षेण वर्त्तयेन्नित्यं नैकावादी भवेद्ब्रवीती ।
 भैक्षेण व्रतिनो वृत्तिरूपवाससमा स्मृता ॥ १८८
 व्रतवद्देवदैवत्ये पित्रे कर्मण्यथर्षिवत् ।
 काममभ्यर्थितोऽश्रीयात् व्रतमस्य न लुप्यते ॥ १८९
 ब्राह्मणस्यैव कर्मैतदुपदिष्टं मनीषिभिः ।
 राजन्यवैश्ययोस्त्वेवं नैतत् कर्म विधीयते ॥ १९०
 चोदितो गुरुणा नित्यमप्रचोदित एव वा ।
 कुर्यादध्ययने यत्रमाचार्यस्य हितेषु च ॥ १९१
 शरीरंचैव वाचञ्च बुद्धीन्द्रियमनांसि च ।
 नियम्य प्राञ्जलिस्तिष्ठेद्दीक्षमाणो गुरोर्मुखम् ॥ १९२
 नित्यमुहृतपाणिः स्यात् साध्याचारः सुसंयतः ।
 आस्यतामिति चोक्तः सन्नासीताभिमुखं गुरोः ॥ १९३
 हीनान्नवल्लवेशः स्यात् सर्वदा गुरुसन्निधौ ।
 उत्तिष्ठेत् प्रथमंचास्य चरमंचैव संविशेत् ॥ १९४
 प्रतिश्रवणसम्भाषे शयानो न समाचरेत् ।
 नासीनो न च भुञ्जानो न तिष्ठन् न पराङ्मुखः ॥ १९५
 आसीनस्य स्थितः कुर्यादभिगच्छंस्तु तिष्ठतः ।
 प्रष्टुद्भ्रम्य त्वाव्रजतः पश्चाद्भावंस्तु धावतः ॥ १९६
 पराङ्मुखस्याभिमुखो दूरस्थस्येत्य चान्तिकम् ।
 प्रणम्य तु शयानस्य निदेशेचैव तिष्ठतः ॥ १९७
 नीचं शब्दासनंचास्य सर्वदा गुरुसन्निधौ ।
 गुरोस्तु चक्षुर्विषये न यथेष्टासनो भवेत् ॥ १९८

नोदाऽरेदस्य नाम परोक्षमपि केवलम् ।
 नचैवास्यामुक्नुवीत गतिभाषितञ्चेष्टितम् ॥ १८६
 गुरोर्यत्र परोवादो निन्दा वापि प्रवर्त्तते ।
 कर्णौ तत्र पिघातय्यौ गन्तव्यं वा ततोऽन्यतः ॥ २००
 परीवादात् खरो भवति श्वा वै भवति निन्दकः ।
 परिभोक्ताऽक्षमिर्भवतिऽकीटो भवति मत्सरी ॥ २०१
 दूरस्थो नार्चयेदेनं न क्रुद्धो नान्तिके स्त्रियाः ।
 यानासनस्यश्चैवैनमवरुद्ध्याभिवादयेत् ॥ २०२
 प्रतिवातेऽमुवाते च नासीत् गुरुणा सद्यः ।
 अमंश्रवे चैव गुरोर्न किञ्चिदपि कीर्त्तयेत् ॥ २०३
 गोऽश्वोऽप्यानप्रासादसस्तरेषु कटेषु च ।
 आसीत् गुरुणा सार्धं शिलाफलकनौषु च ॥ २०४
 गुरोर्गुरो सन्निहिते गुरुवद्वृत्तिमाचरेत् ।
 न चानिसृष्टोऽगुरुणा स्वान् गुरुनभिवादयेत् ॥ २०५
 विद्यागुरुर्वैतदेव नित्याऽवृत्तिः स्वयोनिसु ।
 प्रतिषेधतस्तु चाधर्मान् हितंचोपदिशतस्वपि ॥ २०६
 श्रेयस्तु गुरुवद्वृत्तिं नित्यमेव समाचरेत् ।
 गुरुपुत्रेषु चार्थेषु गुरोश्चैव स्वबन्धुषु ॥ २०७
 बालः समानजन्मा वा शिष्यो वा यन्नकर्मणि ।
 अध्यापयन् गुरुस्ततो गुरुवन्मानमर्हति ॥ २०८
 उत्सादनंच गात्राणां स्नापनोच्छिष्टभोजने ।
 न कुर्याद्गुरुपुत्रस्य पादयोश्चावनेजनम् ॥ २०९
 गुरुवत् प्रतिपूज्याः स्युः सत्रर्णा गुरुयोधितः ।
 असत्रर्णास्तु संपूज्याः प्रत्युत्थानाभिवादनैः ॥ २१०

अयच्छनं स्नापनं च गात्रोत्सादतमेव च ।
 गुरूपत्नी च कार्याणि केशानां च प्रसाधनम् ॥ २११
 गुरूपत्नी तु युवतिर्नाभिवाद्ये च पादयोः ।
 पूर्णविंशतिवर्षेण गुणदोषौ विजानता ॥ २१२
 स्वभाव एष नारीणां नराणामिह दूषणम् ।
 अतोऽर्थाच्च प्रमाद्यन्ति प्रमदास्तु विपश्चितः ॥ २१३
 अविद्वांसमलं लोके विद्वांसमपि वा पुनः ।
 प्रमदा द्युत्पथं नेतुं कामक्रोधवशाद्युगम् ॥ २१४
 मात्रा स्वस्त्रा दुहित्वा वा न विविक्तासनो भवेत् ।
 बलवानिन्द्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्षति ॥ २१५
 कामन्तु गुरूपत्नीनां युवतीनां युवा भुवि ।
 विधिवद्वन्दनं कुर्यादसावहमिति ब्रुवन् ॥ २१६
 विप्रोऽथ पादग्रहणमन्वहं चाभिवादनम् ।
 गुरुदारेषु कुर्यात् सतां धर्ममनुस्मरन् ॥ २१७
 यथा खनन् खनित्त्रेण नरो वार्यधिगच्छति ।
 तथा गुरुगतां विद्यां शूश्रूषुरधिगच्छति ॥ २१८
 मुण्डो वा जटिलो वा स्याद्यथा स्याच्छिखाजटः ।
 नैनं ग्रामेऽभिनिम्नोचेत् सूर्यो नाभ्यदियात् क्वचित् ॥ २१९
 तंचेदभ्युदियात् सूर्यः शयानं कामचारतः ।
 निम्नोचेद्वाप्यविज्ञानाज्जपन्नुपवसेद्दिनम् ॥ २२०
 सूर्येण चाभिनिर्मुक्तः शयानोऽभ्युदितश्च यः ।
 प्रायश्चित्तमकुर्वाणो युक्तः स्यान्महतैः नसा ॥ २२१
 आचम्य प्रयतो नित्यमुभे सम्ये समाहितः ।
 शुचौ देये जपं जप्यमुपासीत यथाविधि ॥ २२२

यदि स्त्री वद्यवरजःश्रेयः किञ्चित् समाचरेत् ।
 तत् सर्गमाचरेद्यत्नो यत्र वा त्य रमेन्मनः ॥ २२३
 धर्मार्थावुच्यते श्रेयः कामार्थो धर्म एव च ।
 अर्थ एवेह वा श्रेयस्त्रिवर्ग इति तु स्थितिः ॥ २२४
 आचार्यो ब्रह्मणो मूर्तिः पिता मूर्तिः प्रजापतिः ।
 माता पृथिव्या मूर्तिस्तु भ्राता सो मूर्तिरात्मनः ॥ २२५
 आचार्यश्च पिता चैव माता भ्राता च पूर्वजः ।
 नार्त्तनाप्यवमन्तश्चा ब्राह्मणेन विशेषतः ॥ २२६
 यत् मातापितरौ क्लेशं सृष्टे सन्भवे नृणाम् ।
 न तस्य निष्कृतिः शक्या कर्तुं वर्षशतैरपि ॥ २२७
 तयोर्नित्यं प्रियं कुर्यादाचार्यस्य च सर्वदा ।
 तेष्वेव त्रिषु तुष्टेषु तपः सर्वं समाच्यते ॥ २२८
 तेषां त्रयाणां शुश्रूषा परमन्तप उच्यते ।
 न तैरभ्यननुज्ञातो धर्ममन्थं समाचरेत् ॥ २२९
 त एव हि त्रयो लोकास्त एव त्रय आश्रमाः ।
 त एव हि त्रयो वेदास्त एवोक्तास्त्रयोऽग्नयः ॥ २३०
 पिता वै गार्हपत्योऽग्निर्माताग्निर्होश्चिण्यः स्मृतः ।
 गुरुराहवनीयस्तु साग्निहोता गरीयसी ॥ २३१
 त्रिष्वप्रमाद्यज्ञैतेषु त्रीन् लोकान् विजयेद्बृहती ।
 दीप्यमानः स्ववपुषा देवर्षिर्हवि मोदते ॥ २३२
 इमं लोकं मातृभक्त्या पितृभक्त्या तु मध्यमम् ।
 गुरुशुश्रूषया त्वेव ब्रह्मलोकं समश्नुते ॥ २३३
 सर्वं तत्याहता धर्मा त्यस्येते त्रय आहताः ।
 अनाहतास्तु त्यस्येते सर्वास्तत्याफलाः क्रियाः ॥ २३४

धौवन्नवस्ते जीवेबुस्तावन्नान्यं समाचरेत् ।
 तेष्वेव नित्यं शुश्रूषां कुर्यात् प्रियहिते रतः ॥ २३५
 तेषामनुपरोधेन पारङ्गं वददाचरेत् ।
 तत्रन्निवेदयेत्तेभ्यो मनोवचनकर्मभिः ॥ २३६
 त्रिष्वे तेष्वितिकृत्यं हि पुरुषस्य समाप्यते ।
 एष धर्मः परः सा वादुपधर्मोऽन्य उच्यते ॥ २३७
 श्रद्धधानः शुभां विद्यामाददीतावरादपि ।
 अन्यादपि परं धर्मं स्त्रीरत्नं दुष्कुलादपि ॥ २३८
 विषादप्यस्यतं ग्राह्यं बालादपि सुभाषितम् ।
 अमित्रादपि सदृष्टममेध्यादपि काश्चनम् ॥ २३९
 स्त्रियो रत्नान्यथो विद्या धर्मः शौचं सुभाषितम् ।
 विविधानि च शिष्यानि समादेयानि सर्वतः ॥ २४०
 अत्राह्वयादध्ययनमापत्काले विधीयते ।
 अनुव्रज्या च शुश्रूषा यावदध्ययनं गुरोः ॥ २४१
 नात्राह्वये गुरौ शिष्यो वासमात्यन्तिकं वसेत् ।
 ब्राह्मणे चाननूचाने काङ्क्षन् गतिमनुत्तमाम् ॥ २४२
 यदि त्वात्यन्तिकं वासं रोचयेत गुरोः कुले ।
 युक्तः परिवरेदेनमाशरीरविमोक्षणात् ॥ २४३
 आ समाप्तेः शरीरस्य यस्तु शुश्रूषते गुरुम् ।
 स गच्छत्यन्नसा विप्रो ब्रह्मणः सन्न शाश्वतम् ॥ २४४
 न पूर्वं गुरवे किञ्चिदुपकुर्वीत धर्मवित् ।
 स्त्रास्यंस्तु गुरुणात्ततः शक्त्या गर्वर्यमाचरेत् ॥ २४५
 सेवं हिरण्यं गामश्चं कृत्वोपानहमासनम् ।
 धान्यं शाकञ्च वासांसि गुरवे प्रीतिमावहेत् ॥ २४६

आचार्यं तु खलु प्रेते गुरुपुत्रे गुणान्विते ।
 गुरुदारे संपिण्डे वा गुरुवदृष्टिमाचरेत् ॥ २४४
 एतेष्वविद्यमानेषु स्थानासनविहारवान् ।
 प्रयुञ्जानोऽग्निशूरां साधयेद्देहमात्मनः ॥ २४८
 एवञ्चरति यो विप्रो ब्रह्मचर्यमविप्रुतः ।
 स गच्छत्युत्तमं स्थानं न चेह जायते पुनः ॥ २४९

इति मानवे धर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां
 संहितायां द्वितीयोऽध्यायः ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

षट्त्रिंशद्विकं चर्यं गुरौ त्रैवेदिकं व्रतम् ।
 तद्विकं पादिकं वा ग्रहणान्तिकमेव वा ॥ १
 वेदानधीत्य वेदौ वा वेदं वापि यथाक्रमम् ।
 अविप्रुतब्रह्मचर्यां गृहस्थाश्रममावसेत् ॥ २
 तं प्रतीतं स्वधर्म्यं ब्रह्मदायहरं पितुः ।
 सन्विष्यं तस्य आसीनमर्हयेत् प्रथमं गवा ॥ ३
 गुरुणानुमतः ज्ञात्वा समावृत्तो यथाविधि ।
 उद्वहेत् द्विजोऽर्घ्यां सवर्णां लक्षणां न्विताम् ॥ ४
 असपिण्डा च या मातुरसगोत्रा च वा पितुः ।
 सा प्रथस्ता द्विजातीनां दारकर्मणि मैथुने ॥ ५
 महात्म्यपि सत्त्वदानि गोऽजाविधनधान्यतः ।
 स्त्रीसम्बन्धे दशैतानि कुलानि परिवर्जयेत् ॥ ६

हीनक्रियं निष्पुरुषं निम्बन्दो रोमशार्थसम् ।
 क्षामयाध्यपन्नारिष्विक्किष्ठिकुलानि च ॥ ७
 नोद्वेत् कपिलां कन्यां नाधिकाङ्गीं न रोगिणीम् ।
 नालोभिकां नातिलोभां न वाचाटां न पिङ्गलाम् ॥ ८
 नर्क्षद्वन्द्वनदीनाङ्गीं नाख्यपर्वतनामिकाम् ।
 न पञ्चद्विप्रेथनाङ्गीं न च भीषणनामिकाम् ॥ ९
 अथ्यङ्गाङ्गीं सौम्यनाङ्गीं संस्वारणगामिनीम् ।
 तनुलोमकेशदशनां नृदङ्गीमुद्वेत् स्त्रियम् ॥ १०
 यस्यास्तु न भवेद्भ्राता न विद्यायते वा पिता ।
 नोपवच्छेत् तां प्राज्ञः पुत्रिकाधर्मशङ्कया ॥ ११
 सवर्णाग्रं द्विजातीनां प्रशस्ता दारकर्मणि ।
 कामतनु प्रवृत्तानामिमाः स्युः क्रमशोवराः ॥ १२
 शूद्रैव भार्या शूद्रस्य सा च स्वा च विश्वः स्मृते ।
 ते च स्वा चैव राज्ञश्च ताश्च स्वा चाग्रजन्मनः ॥ १३
 न ब्राह्मणश्चत्रिययोरापद्यपि हि तिष्ठतोः ।
 कस्मिंश्चिदपि वृत्तान्ते शूद्रा भार्योपदिश्यते ॥ १४
 हीनजातिस्त्रियं मोहादुद्वहन्तो द्विजातयः ।
 कुलान्येव नयन्त्याश्च ससन्तानानि शूद्रताम् ॥ १५
 शूद्रावेदी पतत्यत्रैरुतथ्यतनयस्य च ।
 शौनकास्य सुतोत्पत्त्या तदपत्यतया भूगोः ॥ १६
 शूद्रां शयनमारोप्य ब्राह्मणो यात्यधोगतिम् ।
 जनयित्वा सुतं तस्यां ब्राह्मणादेव हीयते ॥ १७
 दैवपित्रातिथेयानि तत्प्रधानानि वस्य तु ।
 नाश्रमिन्नि पितृदेवास्तंवा च स्वर्गं स गच्छति ॥ १८

वृषलीफेनपीतस्य निःस्त्रासोपहतस्य च ।
 तस्यांचैव प्रसूतस्य निष्कृतिर्न विधीयते ॥ १९
 चतुर्णामपि वर्णानां प्रेत्य चेह हिताहितान् ।
 अथाविमान् समासेन स्त्रीविवाहास्त्रिवोचत् ॥ २०
 ब्राह्मणो दैवस्तथेवार्धः प्राजापत्यस्तथासुरः ।
 गान्धर्वा राक्षसश्चैव पैशाचश्चाष्टमोऽधमः ॥ २१
 यो यस्य धर्मार्थं वर्णस्य गुणदोषौ च यस्य यौ ।
 तद्वः सर्वं प्रवक्ष्यामि प्रसवे च गुणागुणान् ॥ २२
 पदाहुपूर्व्या विप्रस्य क्षत्रस्य चतुरोऽवरान् ।
 विद्भ्यूद्भयोस्तु तानेव विद्याधर्म्यान् राक्षसान् ॥ २३
 चतुरो ब्राह्मणस्याद्यान् प्रथस्तान् कवयो विदुः ।
 राक्षसं क्षत्रियस्यैकमासुरं वैश्यशूद्रयोः ॥ २४
 पंचानान्तु त्रयो धर्म्या द्वावधर्मौ स्मृताविह ।
 पैशाचश्चासुरश्चैव स कर्त्तव्यौ कदाचन ॥ २५
 पृथक्पृथक्वा मित्रौ वा विवाहौ पूर्वचोदितौ ।
 गान्धर्वा राक्षसश्चैव धर्मार्थं क्षत्रस्य तौ स्मृतौ ॥ २६
 आच्छाद्य चार्चयित्वा च श्रुतशीलवते स्वयं ।
 आह्वय दानं कन्याया ब्राह्मणो धर्मः प्रकीर्त्तितः ॥ २७
 यज्ञे तु वितते सम्यगृत्विजे कर्म कुर्वते ।
 अलङ्कृत्य सुतादानं दैवं धर्मं प्रचक्षते ॥ २८
 एकं गोमिथुनं द्वे वा वरादादाय धर्मतः ।
 कन्याप्रदानं विधिवदार्षो धर्मः स उच्यते ॥ २९
 सहोभौ चरतां धर्ममिति वाचानुभाष्य च ।
 कन्याप्रदानमभ्यर्च्य प्राजापत्यौ विधिः स्मृतः ॥ ३०

अतिशयो द्रविणं दत्त्वा कन्यायै चैव शक्तिः ।
 कन्याप्रदानं स्वाच्छ्रान्यादासुरो धर्म उच्यते ॥ ३१
 इच्छवान्योन्यसंयोगः कन्यायाश्च वरस्य च ।
 गान्धर्वः स तु विज्ञेयो मैथुन्यः कामसम्भवः ॥ ३२
 हत्वा ष्छिप्त्वा च भिन्त्वा च क्रोशन्तीं रुदतीं गृह्णात् ।
 प्रसन्न कन्याहरणं राज्ञस्यो विधिरुच्यते ॥ ३३
 सुमां मत्तां प्रमत्तां वा रहो यत्रोपगच्छति ।
 स पापिष्ठो विवाहानां पेशाचक्षाष्टमोऽधमः ॥ ३४
 अग्निरेव द्विजाप्राणां कन्यादानं विशिष्यते ।
 भूतरेषाम्नु वर्णानामितरेतरकाम्यया ॥ ३५
 यो वस्यैषां विवाहानां मनुना कीर्तितो गुणः ।
 सर्वं शृणुत तं विप्राः सम्यक् कीर्त्तयतो मम ॥ ३६
 दश पूर्वान् पुरान् वंश्यानात्मानं चैकविंशकम् ।
 ब्राह्मीपुत्रः सुहृतकन्धोचयत्थेनसः पितृन् ॥ ३७
 दैवोद्गाजः सुतश्चैव सप्त सप्तः परावरान् ।
 आर्षोद्गाजः सुतस्त्रीः स्त्रीन् षट् षट् कायोद्गाजः सुतः ॥ ३७
 ब्राह्मणादिषु विवाहेषु चतुर्ध्ववानुपूर्वशः ।
 ब्रह्मवर्षस्त्रिनः पुत्रा जायन्ते शिष्टसम्प्रताः ॥ ३८
 रूपसत्त्वगुणोपेता धनवन्तो यशस्त्रिनः ।
 पर्याप्तभोगा धर्मिष्ठा जीवन्ति च शतं समाः ॥ ४०
 इतरेषु तुर्गशिष्टेषु दशंसावृतवादिनः ।
 जायन्ते दुर्विवाहेषु ब्रह्मधर्मद्विषः सुताः ॥ ४१
 अनिन्दितैः स्त्रीविवाहैरनिन्द्या भवति प्रजा ।
 निन्दितैर्निन्दिता नृणां तस्मान्निन्द्यान् विवर्जयेत् ॥ ४२

पाणिग्रहणसंस्कारः सवर्णासूपदिश्यते ।
 असवर्णास्वयं त्रेयो विधिद्विहाहकर्मणि ॥ ४३
 शरः क्षत्रियया ग्राह्यः प्रतोदो वैश्यकन्यया ।
 वसनस्य दद्यात् ग्राह्या शूद्रयोत्कृष्टवेदने ॥ ४४
 ऋतुकालाभिगामी स्यात् स्वदारनिरतः सदा ।
 पर्ववर्षं व्रजेच्चैनां तद्व्रतो रतिकाम्यया ॥ ४५
 ऋतुः स्वाभाविकः स्त्रीणां रात्रयः षोडश स्मृताः ।
 चतुर्मिरितरैः सार्धमहोभिः सद्विगर्हितैः ॥ ४६
 तासामाद्याश्चतस्रस्तु निन्दितैकादशौ च या ।
 त्रयोदशौ च शेषास्तु प्रथस्ता दश रात्रयः ॥ ४७
 सुग्मासु पुत्रा जायन्ते स्त्रियोऽसुग्मासु रात्रिषु ।
 तस्माद्युग्मासु पुत्रार्थी संविशोदार्त्तवे स्त्रियम् ॥ ४८
 पुमान् पुंसोऽधिको शुक्रे स्त्री भवत्यधिके स्त्रियाः ।
 समेऽपुमान् पुंस्त्रियो वा स्त्रीणोऽल्पे च विपर्ययः ॥ ४९
 निन्यास्यष्टासु चान्यासु स्त्रियो रात्रिषु वर्ज्यन् ।
 ब्रह्मचार्यैव भवति यत्र तत्राश्रमे वसन् ॥ ५०
 न कन्यायाः पिता विद्वान् गृह्णीयाच्छुक्लमखपि ।
 गृह्णन् शुक्लं हि लोभेन स्यान्नरोऽपत्यविक्रयी ॥ ५१
 स्त्रीधनानि तु ये मोयोदुपजीवन्ति बान्धवाः ।
 नारी यानानि वस्त्रं वा ते पापा याम्यधोगतिम् ॥ ५२
 आर्षं गोमिथुनं शुक्लं केचिदाहुर्षधैव तत् ।
 अस्योऽप्येवं महान् वापि विक्रयस्तावदेव सः ॥ ५३
 यासां नाददते शुक्लं ज्ञातयो न स विक्रयः ।
 अर्हणं तत् कुमारीणामावृणंस्तस्य केवलम् ॥ ५४

पितृभिर्भ्रातृभिश्चैताः पतिभिर्ह्वरैश्च वा ।
 पूज्या भूषयितव्याश्च बहुकष्याण्यमोषुभिः ॥ ५५
 यत्र नार्थ्यास्तु पूजन्ते रमन्ते तत्र देवताः ।
 यत्रैतास्तु न पूज्यन्ते सर्वास्तत्राफलाः क्रियाः ॥ ५६
 शोचन्ति जामयो यत्र विनश्यत्स्वाद्य तत् कुलम् ।
 न शोचन्ति तु यत्रैता वर्धते तद्दि सर्वदा ॥ ५७
 जामयो यानि गेहानि शपथ्यप्रति पूजिताः ।
 तानि कृत्वाहतानीव विनश्यन्ति समन्ततः ॥ ५८
 तस्मादेताः सदा पूज्या भूषणाच्छादनाशनैः ।
 भूतिकामैर्नरैर्नित्यं सत्कारेषुत्सवेषु च ॥ ५९
 सन्नुष्टो भार्याया भर्ता भर्ता भार्या तथैव च ।
 यस्मिन्नेव कुले नित्यं कष्याणं तत्र वै भ्रवम् ॥ ६०
 यदि हि स्त्री न रोचेत पुमांसं न प्रमोदयेत् ।
 अप्रमोदात् पुनः पुंसः प्रजनं न प्रवर्त्तते ॥ ६१
 स्त्रियान्तु रोचमानायां सर्वं तद्रोचते कुलम् ।
 तस्यान्वरोचमानायां सर्वमेव न रोचते ॥ ६२
 कुविवाहैः क्रियाकलोपैर्विदानध्ययनेन च ।
 कुलान्यकुलतां यान्ति ब्राह्मण्यातिक्रमेण च ॥ ६३
 शिल्पेन व्यवहारेण शूद्रापत्न्यैश्च केवलैः ।
 गोभिरश्वैश्च यानैश्च कृष्या राजोपसेवया ॥ ६४
 अयाज्ययाजनेश्चैव नास्तिक्येन च कर्मणाम् ।
 कुलान्याश्च विनश्यन्ति यानि हीनानि मन्त्रतः ॥ ६५
 मन्त्रतस्तु सृष्टदानि कुलान्यल्पघनान्यपि ।
 कुलसङ्घराच्च नच्छन्ति कर्षन्ति च महद्वधः ॥ ६६

वैवाहिकेऽग्नौ कुर्वीत गृह्यं कर्म यथाविधि ।
 पञ्चयज्ञविधानं च पंक्तिं चान्वाहिकीं गृही ॥ ६७
 पंच सूना गृहस्यत्य चुत्नी पेपथ्युपस्कारः ।
 कण्ठनी चोद्गुम्भश्च बध्यते यास्तु बाहवम् ॥ ६८
 तासां क्रमेण सर्वासां निष्कृत्यर्थं महर्षिभिः ।
 पंच कृत्वा महायज्ञाः प्रत्यहं गृहमेधिनाम् ॥ ६९
 अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तु तर्पणम् ।
 होमो दैवो बलिभ्योऽतिथिपूजनम् ॥ ७०
 पंचैतान् यो महायज्ञान् चापयति शक्तितः ।
 स गृहेऽपि वसन्नित्यं सूनादोषैर्न लिप्यते ॥ ७१
 देवतातिथिभूतानां पितृणामात्मनश्च यः ।
 न निर्वपति पंचानामुच्छसन्न स जीवति ॥ ७२
 अहुतं च हुतं चैव तथा प्रहुतमेव च ।
 ब्राह्मं हुतं प्राशितं च पंचयज्ञान् प्रचक्षते ॥ ७३
 जपोऽहुतो हुतो होमः प्रहुतो भौतिको बलिः ।
 ब्राह्मं हुतं द्विजाग्रार्चां प्राशितं पितृतर्पणम् ॥ ७४
 स्वाध्याये नित्यमुक्तः स्याद्द्वैवे चैवेह कर्मणि ।
 दैवकर्मणि मुक्तो हि विभर्त्तीदं चराचरम् ॥ ७५
 अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते ।
 आदित्याज्जायते वृष्टिर्दृष्टेरन्नं ततः प्रजाः ॥ ७६
 यथा वासुं समाश्रित्य वर्त्तन्ते सर्वजन्तवः ।
 तथा गृहस्यमाश्रित्य वर्त्तन्ते सर्व आश्रमाः ॥ ७७
 यस्मात्प्रयोऽप्याश्रमिणो ज्ञानेनाग्नेन चान्वहम् ।
 गृहस्येनैव धार्यान्ते तस्माज्जगताश्चमो गृही ॥ ७८

स सञ्चार्यं प्रयत्नेन स्वर्गमक्षयमिच्छता ।
 सुखं चेद्देच्छता नित्यं योऽघार्थो दुर्वलेन्द्रियैः ॥ ७८
 ऋषयः पितरो देवा भूतावतिथयस्तता ।
 आशासते कुटुम्बिभ्यस्तेभ्यः कार्यं विजानता ॥ ८०
 स्वाध्यायेनार्चयेतर्षीन् होमैर्देवान् यथाविधि ।
 पितॄन् आहूय नृनचैर्भूतानि बलिकर्मणा ॥ ८१
 कुर्व्याद्दहरहः आहमवायेनोदकेन वा ।
 पयोमूलफलैर्वापि पितृभ्यः प्रीतिमावहन् ॥ ८२
 एकमप्याशयेद्विप्रं पितृथे पांचयज्ञिके ।
 न चैवात्राशयेत् काञ्चिद्दैवदेवं प्रतिद्विजम् ॥ ८३
 वैश्वदेवस्य सिद्धस्य गृह्णेऽग्नौ विधिपूर्वकम् ।
 आभ्यः कुर्याद्देवताभ्यो ब्राह्मणो होममन्वहम् ॥ ८४
 अग्नेः सोमस्य चैवादौ तयोश्चैव समस्तयोः ।
 विश्वेभ्यश्चैव देवेभ्यो घन्वन्तरय एव च ॥ ८५
 कुर्व्याच्चैवानुमत्यै च प्रजापतयः एव च ।
 सह द्यावापृथिव्योश्च तथा स्थिः कृतेऽन्ततः ॥ ८६
 एवं सम्यग्घबिहुत्वा सर्वदिक्षु प्रदक्षिणम् ।
 इन्द्रान्तकाप्पतीन्दुभ्यः सानुगेभ्यो बलिं हरेत् ॥ ८७
 मरुद्गा इति तु द्वारि क्षिपेदप्स्वङ्गा इत्यपि ।
 वनस्पतिभ्य इत्येभ्य सुषलोत्सूखले हरेत् ॥ ८८
 उच्छीर्षके त्रियै कुर्याद्भद्रकाश्वै च पादतः ।
 ब्रह्मवास्तोः पतिभ्यान्तु वास्तुमध्ये बलिं हरेत् ॥ ८९
 विश्वेभ्यश्चैव देवेभ्यो बलिमाकाश उत्क्षिपेत् ।
 दिवाचरेभ्यो भूतेभ्यो नक्तञ्चारिभ्य एव च ॥ ९०

दृष्टवास्तुनि कुर्वीत बलिं सर्वात्मभूतये ।
 पितृभ्यो बलिशेषन्तु सर्वं दक्षिणतो हरेत् ॥ ८१
 शनांश्च पतितानांश्च श्वपचां पापरोगिणाम् ।
 वावसानां क्षमीणांश्च शनकौर्निर्वपेद्भुवि ॥ ८२
 एवं यः सर्वभूतानि ब्राह्मणो नित्यमर्चति ।
 स गच्छति परं स्थानं तेजोमूर्तिं पथार्जुना ॥ ८३
 कृत्वैतद्ब्रह्मिकर्मैवमतिथिं पूर्वमाशयेत् ।
 भिक्षांश्च भिक्षवे दद्याद्दिविबहुब्रह्मचारिणे ॥ ८४
 यत् पुण्यफलमाप्नोति गां दत्त्वा विधिवद्गुरोः ।
 तत् पुण्यफलमाप्नोति भिक्षां दत्त्वा द्विजो गृही ॥ ८५
 भिक्षामप्युदपात्रं वा सत्कृत्य विधिपूर्वकम् ।
 वेदतत्स्वार्थविदुषे ब्राह्मणायोपपादयेत् ॥ ८६
 नश्यन्ति इत्थकथ्यानि नराणामविजानताम् ।
 भक्षीभूतेषु विप्रेषु मोहादन्तानि दातृभिः ॥ ८७
 विद्यातपःसम्पदेषु द्रुतं विप्रसुखाग्निषु ।
 निष्कारयति दुर्गाश्च महतश्चैव कित्स्विषात् ॥ ८८
 संप्राप्ताय त्वतिथये प्रदद्यादासनोदके ।
 अन्नंचैव यथाशक्ति सत्कृत्य विधिपूर्वकम् ॥ ८९
 शिखानप्युच्छतो नित्यं पंचाग्नीनपि जुह्वतः ।
 सर्वं सुकृतमादत्ते ब्राह्मणोऽनर्चितो वसन् ॥ ९०
 तृणानि भूमिरुदकं वाक् चतुर्थी च सृता ।
 एतान्यपि सतां गेहे नोच्छ्रियन्ते कदाचन ॥ ९१
 एकरात्रन्तु निवसन्नतिथिर्ब्राह्मणः स्मृतः ।
 अनित्यं हि स्थितो यस्मान्तस्मादतिथिरुच्यते ॥ ९२

जैकगामोणमतिथिं विप्रं साङ्गतिकं तथा ।

उपस्थितं गृहे विद्याज्ञार्था यत्नान्नयोऽपि वा ॥ १०१

उपासते ये गृहस्थाः परपाकमबुद्धयः ।

तेन ते प्रेत्य पशुतां ब्रजन्यन्नादिदायिनाम् ॥ १०४

अप्रणोद्योऽतिथिः सायं सूर्योदये गृहमेधिना ।

काले प्राप्तस्वकाले वा नात्यानश्नन् गृहे वसेत् ॥ १०५

न वै स्वयं तदश्रीयादतिथिं यत्र भोजयेत् ।

धन्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यञ्चातिथिपूजनम् ॥ १०६

आसनावसथौ शय्यामनुब्रज्यामुपासनाम् ।

उत्तमेषूत्तमं कुर्याद्भौने हीनं समे समम् ॥ १०७

वैश्वदेवे तु निवृत्ते यद्यन्योऽतिथिराव्रजेत् ।

तस्याप्यन्नं यथाशक्ति प्रदद्यान्न वलिं हरेत् ॥ १०८

न भोजनार्थं स्वे विप्रः कुलगोत्रे निवेदयेत् ।

भोजनार्थं हि ते शंसन् वान्ताश्रीत्युच्यते बुधैः ॥ १०९

न ब्राह्मणस्य त्वतिथिगृहे राजन्य उच्यते ।

वैश्यशूद्रौ सखा चैव ज्ञातयो गुरुरेव च ॥ ११०

यदि त्वतिथिधर्मिणा क्षत्रियो गृहमाव्रजेत् ।

भुक्तवत्पुक्तविप्रेषु कामन्तमपि भोजयेत् ॥ १११

वैश्यशूद्रावपि प्राप्तौ कुटुम्बेऽतिथिधर्मिणौ ।

भोजयेत् सह भृत्यैस्तावानृशंसं प्रयोजयन् ॥ ११२

इतरानपि सख्यादीन् संप्रीत्या गृहमागतान् ।

सत्कृत्यान्नं यथाशक्ति भोजयेत् सह भार्यया ॥ ११३

सुवासिनाः कुमारांश्च रोगिणो गर्भिणीस्तथा ।

अतिथिभ्योऽग्र एवैतान् भोजयेद्विचारयन् ॥ ११४

अदत्त्वा तु य एतेभ्यः पूर्वं भुङ्क्तेऽविचक्षणः ।
 स भुञ्जानो न जानाति श्वगृभ्रैर्जग्धिमात्मनः ॥ ११५
 भुक्तवत्स्वथ विप्रेषु स्वेषु भृत्येषु चैव हि ।
 भुञ्जीयातां ततः पश्चादपशिष्टन्तु दम्पती ॥ ११६
 देवानृषीन्मनुष्याञ्च पितृन् गृह्याच्च देवताः ।
 पूजयित्वा ततः पश्चाद्गृहस्थः शेषभुग्भवेत् ॥ ११७
 अथं स केवलं भुङ्क्ते वः पचत्यात्मकारणात् ।
 यज्ञशिष्टाशनं ह्येतत् सतामन्नं विधीयते ॥ ११८
 राजर्त्विक्स्नातकगुरुन् प्रियश्चशुरभातुलान् ।
 अर्हयेन्मधुपर्केण परिसंवत्सरात् पुनः ॥ ११९
 राजा च श्रोत्रियश्चैव यज्ञकर्मण्युपस्थितौ ।
 मधुपर्केण संपूज्यौ न त्वयज्ञ इति स्थितिः ॥ १२०
 सायन्त्वाग्नस्य सिद्धस्य पत्रमन्त्रं वलिं हरेत् ।
 वैश्वदेवं हि नामैतत् सायं प्रातर्विधीयते ॥ १२१
 पितृयज्ञस्तु निर्वर्त्य विप्रश्चन्द्रक्षयेऽग्निमान् ।
 पिण्डान्वाहार्यकं आहं कुर्यान्मासानुमासिकम् ॥ १२२
 पितृणां मासिकं आहमन्वाहार्यं विदुर्वृधाः ।
 तन्नाभिषेण कर्त्तव्यं प्रशस्तेन प्रयत्नतः ॥ १२३
 तत्र ये भोजनोयाः स्युर्धं च वर्ज्या द्विजोत्तमाः ।
 यावन्तश्चैव यैश्चान्नेस्तान् प्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥ १२४
 द्वौ दैवे पितृकार्यं त्रीनेकैकमुभयत्र वा ।
 भोजयेत् सुसहस्रोऽपि न प्रसज्जेत विस्तरे ॥ १२५
 सत्क्रियां देशकालौ च शौचं ब्राह्मणसम्पदः ।
 पश्चैतान् विस्तरो हन्ति तस्मान्नेहेत विस्तरम् ॥ १२६

प्रथिता प्रेतकृत्यैषा पितॄणां नाम विधुक्षये ।
 तस्मिन् युक्तस्यैति नित्यं प्रेतकृत्यैव लौकिकी ॥ १२७
 श्रोत्रियायैव देयानि हव्यकव्यानि दातृभिः ।
 अर्हत्तमाय विप्राय तस्मै दत्तं महाफलम् ॥ १२८
 एकैकमपि विद्वांसं देवे पित्त्रे च भोजयेत् ।
 पुष्कलं फलमाप्नोति नामन्त्रज्ञान् बह्वनपि ॥ १२९
 दूरादेव परीक्षेत ब्राह्मणं वेदपारगम् ।
 तीर्थं तद्दव्यकव्यानां प्रदाने सोऽतिथिः स्मृतः ॥ १३०
 सहस्रं हि सहस्राणामवृत्तां यत्र भुञ्जते ।
 एकस्तान् मन्त्रवित् प्रीतः सर्वानर्हति धर्मतः ॥ १३१
 ज्ञानोत्कृष्टाय देयानि कव्यानि च हवीषि च ।
 न हि हस्तावसृग्दिग्धौ रुधिरेणैव शुद्धान्तः ॥ १३२
 यावतो ग्रसते ग्रासान् हव्यकव्येष्वमन्त्रवित् ।
 तावतो ग्रसते प्रेत्य दीप्तशूलार्थवोगुडान् ॥ १३३
 ज्ञाननिष्ठा द्विजाः केचित् तपोनिष्ठास्तथापरे ।
 तपःस्वाध्यायनिष्ठाश्च कर्मनिष्ठास्तथापरे ॥ १३४
 ज्ञाननिष्ठेषु कव्यानि प्रतिष्ठाप्यानि यत्नतः ।
 हव्यानि तु यथान्यायं सर्वेष्वेव चतुर्ष्वपि ॥ १३५
 अश्रोत्रियः पिता यस्य पुत्रः स्याद्देदपारगः ।
 अश्रोत्रियो वा पुत्रः स्यात् पिता स्याद्देदपारगः ॥ १३६
 ज्यायांसमनयोर्विद्यात् यस्य स्वाश्रोत्रियः पिता ।
 मन्त्रसंपूजनार्थन्तु सत्कारमितरोऽर्हति ॥ १३७
 न शूद्रे भोजयेन्मित्रं धनैः कार्थ्योऽस्य संग्रहः ।
 नारिं न मित्रं यं विद्यात्तं त्राहे भोजयेद्विजम् ॥ १३८

यस्य मित्तप्रधानानि श्राद्धानि च हवीषि च ।
 तस्य प्रेत्य फलं नास्ति श्राद्धेषु च हविःषु च ॥ १३८
 वः सङ्गतानि कुरुते मोहाच्छाद्देन मानवः ।
 स स्वर्गाच्छ्रवते लोकाच्छ्राद्धमित्रोः द्विजाधमः ॥ १४०
 सभोजनी साभिहिता पेशाची दक्षिणा द्विजैः ।
 इहैवास्ते तु सा लोके गौरव्ये वैकवैश्मनि ॥ १४१
 यथेरिणे बीजमुष्णं न वप्ता लभते फलम् ।
 तथावृचे हविर्दत्त्वा न दाता लभते फलम् ॥ १४२
 दातृन् प्रतिग्रहीतृंश्च कुरुते फलभागिनः ।
 विदुषे दक्षिणा दत्ता विधिवत् प्रेत्य चेह च ॥ १४३
 कामं श्राद्धेऽर्चयेन्मित्रं नाभिरुपमपि त्वरिम् ।
 द्विषता हि हविर्भुक्तं भक्षति प्रेत्य निष्फलम् ॥ १४४
 यत्रेन भोजयेच्छ्राद्धे बह्वृचं वेदपारगम् ।
 शाखान्तगमयाध्वर्युं छन्दोगन्तु समाप्तिकम् ॥ १४५
 एषामन्यतमो अस्य भुञ्जीत श्राद्धमर्चितः ।
 पितॄणां तस्य हृषिः स्याच्छ्राद्धती सामपौरुषी ॥ १४६
 एष वै प्रथमः कल्पः प्रदाने हव्यकव्ययोः ।
 अनुकल्पस्त्वयं ज्ञेयः सदा सद्भिरनुष्ठितः ॥ १४७
 मातामहं मातुलञ्च स्वस्तीयं श्वशुरं गुरुम् ।
 दौहित्रं विट्पतिं बभ्रूश्चत्वग्याज्यौ च भोजयेत् ॥ १४८
 न ब्राह्मणं परीक्षेत दैवे कर्मणि धर्मावित् ।
 पित्ने कर्मणि तु प्राप्ते परीक्षेत प्रयत्नतः ॥ १४९
 ये स्तेनपतितक्तीवा ये च नास्तिकवृत्तयः ।
 तान् हव्यकव्ययोर्विप्राननर्हान्मनुरब्रवीत् ॥ १५०

जटिल धानधीयानं दुर्वलं कितवन्तथा ।
याजयन्ति च ये पृगांस्तांश्च श्राद्धे न भोजयेत् ॥ १५१
चिकित्सकान् देवलकान् मांसविक्रयिणस्तथा ।
विपण्येन च जीवन्तो वर्ज्याः स्युर्हव्यकव्ययोः ॥ १५२
प्रेथो ग्रामस्य रात्रश्च कुनखी श्यावदन्तकः ।
प्रतिरोधा गुरोश्चैव त्यक्ताग्निर्वाहुर्पिस्तथा ॥ १५३
यक्ष्मी च पशुपालश्च परिवेत्ता निराकृतिः ।
ब्रह्मद्विट् परिवित्तिश्च गणाभ्यन्तर एव च ॥ १५४
कुशीलवोऽवकीर्णी च वृषलीपतिरेव च ।
पौनर्भवश्च काणश्च यस्य चोपपतिर्गृहे ॥ १५५
भृतकाध्यापको यश्च भृतकाध्यापितस्तथा ।
शूद्रशिथो गुरुश्चैव वाद्दुष्टः कुण्डगोलकौ ॥ १५६
अकारणपरित्यक्ता मातापितृगुरोस्तथा ।
ब्राह्मण्यौनैश्च सम्बन्धैः संयोगं पतितैर्गतः ॥ १५७
आगारदाही गरदः कुण्ठाशी सोमविक्रयी ।
समुद्रयायी वन्दी च तैलिकः कुटकारकः ॥ १५८
पित्रा विवदमानश्च कितवो मत्स्यपस्तथा ।
पापरोग्यभिश्चस्तश्च दाम्भिको रसविक्रयी ॥ १५९
धनुःशराणां कर्ता च यश्चाग्रे दिधिषूपतिः ।
मित्तध्रुक् शूतवृत्तिश्च पुत्राचार्यस्तथैव च ॥ १६०
भ्रामरी गण्डमाली च श्वित्रयो पिशुनस्तथा ।
उन्मत्तोऽन्धश्च वर्ज्याः स्युर्वेदनिन्दक एव च ॥ १६१
हस्तिगोऽश्वोद्भ्रमको नक्षत्रैर्यश्च जीवति ।
पक्षिणां प्रोषको यश्च युवाचार्यस्तथैव च ॥ १६२

स्रोतसां भेदको वच तेषाश्चावरणो रतः ।
 गृहसम्बेशको दूतो वृक्षारोपक एव च ॥ १६३
 श्वक्रीडो श्येनजीवी च कन्यादूषक एव च ।
 हिंस्रो वृषसदृशश्च गन्धानांचैव याजकः ॥ १६४
 आचारहीनः क्लीवश्च नित्यं याचनकस्तथा ।
 ह्यभिजीवो ज्ञीपही च सद्भिर्निन्दित एव च ॥ १६५
 औरभ्रिको माहिषिकः परपूर्वापतिस्तथा ।
 प्रेतनिर्हारकश्चैव वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥ १६६
 एतान् विगर्हिताचारानपाङ्क्तोयान् द्विजाधमान् ।
 द्विजातिप्रवरो विद्वानुभयत्र विवर्जयेत् ॥ १६७
 ब्राह्मणस्वनधीयानसृणाग्निरिव शाम्यति ।
 तस्मै ह्य्यं न हातव्यं न हि भस्मनि ह्यते ॥ १६८
 अपाङ्क्तदाने यो हातुर्भवत्यूर्ध्वं फलोदयः ।
 दैवे हविषि पित्रे वा तं प्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥ १६९
 अत्रतैर्यद्विजैर्भुक्तं परिवेत्तादिभिस्तथा ।
 अपाङ्क्तैर्यैर्यदन्यैश्च तद्वै रक्ष्यं भुञ्जते ॥ १७०
 हाराम्निहोत्रसंयोगं कुरुते बोऽग्रजे स्थिते ।
 परिवेत्ता स विज्ञेयः परिवित्तिस्तु पूर्वजः ॥ १७१
 हरिवित्तिः परिवेत्ता वया च परिविद्यते ।
 सर्वे ते नरकं वान्ति हातयाजकपंचमाः ॥ १७२
 भ्रातुर्मृतस्य भार्यायां योऽनुरज्येत कामतः ।
 धर्म्यापि नियुक्तायां स ज्ञेतो दिधिषूपतिः ॥ १७३
 परदारेषु जायते द्वौ सुतौ कुण्डगोलकौ ।
 पत्नौ जीवति कुण्डः स्यान्मृते भर्तारि गोलकः ॥ १७४

तौ तु जातौ परचेत्ने प्राणिनौ प्रेत्य चेह च ।
 दत्तानि हव्यकथ्यानि नाशयेते प्रदायिनाम् ॥ १७५
 अपाङ्क्तयो यावतः पाङ्क्त्यान् भुञ्जानानमुपश्यति ।
 तावतां न फलं तत्र दाता प्राप्नोति बालिशः ॥ १७६
 वीक्ष्यान्धो नवतेः काणः षष्ठेः श्वित्री शतस्य तु ।
 पापरोगी सहस्रस्य दातुर्नाशयते फलम् ॥ १७७ः
 यावतः संसृशेदङ्गैर्ब्राह्मणान् शूद्रवाजकः ।
 तावतां न भवेदातुः फलं दानस्य पौर्त्तिकम् ॥ १७८
 वेदविज्ञापि विप्रोऽस्य लोभात् कृत्वा प्रतिग्रहम् ।
 विनाशं व्रजति क्षिप्रमामपात्रमिवाश्वसि ॥ १७९
 सोमविक्रयिणे विष्टा भिषजे पूयशोणितम् ।
 नष्टं देवलके दत्तं अप्रतिष्ठन्तु वाह्युधौ ॥ १८०
 यन्तुवाणिकके दत्तं नेह नासुत्र वृद्धवेत् ।
 भस्मनीव हृतं हव्यं तथा पौनर्भवे द्विजे ॥ १८१
 हूतरेषु त्वपाङ्क्त्येषु यथोद्दिष्टेष्वसाधुषु ।
 मेदोऽसृष्ट्वांसमज्जास्थि वदन्त्यन्नं मनीषिणः ॥ १८२
 अपाङ्क्त्योपहता पङ्क्तिः पाय्यते यैर्द्विजोत्तमैः ।
 तान्निबोधत कात्स्त्र्येन द्विजाग्रान् पङ्क्तिपावनान् ॥ १८३
 अग्र्याः सर्वेषु वेदेषु सर्वप्रवचनेषु च ।
 अत्रियान्वयजाश्चैव विज्ञेयाः पङ्क्तिपावनाः ॥ १८४
 त्रिणाचिकेतः पंचाग्निस्त्रिसुपर्णाः षडङ्गवित् ।
 ब्राह्मणदेयात्मसन्तानो ज्येष्ठसामग एव च ॥ १८५
 वेदार्थवित् प्रवक्ता च ब्रह्मचारी सहस्रहः ।
 यतायुश्चैव विज्ञेया ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥ १८६

पूर्वद्वारपरिद्वर्वा आहकर्मस्थपस्थिते ।

निमन्त्रयेत त्रावरान् सम्यग्विप्रान् यथोदितान् ॥ १८७

निमन्त्रितो द्विजः पित्रेऽन्यतात्मा भवेत् सदा ।

न च च्छन्दांस्यधीयीत यत्न आहश्च तद्भवेत् ॥ १८८

निमन्त्रितान् हि पितर उपातिष्ठन्ति तान् द्विजान् ।

वायुवच्चानुगच्छन्ति तथासीनानुपासते ॥ १८९

केतितस्तु यथान्यायं ह्यथकथ्ये द्विजोत्तमः ।

कथञ्चिदप्यतिक्रामन् पापः शूकरतां ब्रजेत् ॥ १९०

आमन्त्रितस्तु यः आहो वृषत्या सह मोदते ।

दातुर्यद् दुष्कृतं किञ्चित्तत् सर्वं प्रतिपद्यते ॥ १९१

अक्रोधनाः शौचपराः सततं ब्रह्मचारिणः ।

न्यस्तशस्त्रा महाभागाः पितरः पूर्वदेवताः ॥ १९२

यस्मादुत्पत्तिरेतेषां सर्वेषामप्यशेषतः ।

ये च यैरूपचर्याः स्युर्नियमैस्तान्नवोधत ॥ १९३

मनोर्हरेण्यगर्भस्य ये मरीच्यादयः सुताः ।

तेषाश्चधीणां सर्वेषां पुत्राः पितृगणाः स्मृताः ॥ १९४

विराट्सुताः सामसदः साध्यानां पितरः स्मृताः ।

अग्निष्वाप्ताश्च देवानां मारीच्या लोकविश्रुताः ॥ १९५

दैत्यदानवयक्षाणां गन्धर्वोरगरक्षसाम् ।

सुपर्णाकिन्नराणां च स्मृता वर्हिषदोऽत्रिजाः ॥ १९६

सोमपा नाम विप्राणां क्षत्रियाणां हविर्भुजः ।

वैश्यानामाज्यपा नाम शूद्राणान्तु सुकालिनः ॥ १९७

सोमपास्तु क्रवेः पुत्रा हविर्भन्तोऽङ्गिरःसुताः ।

पुलस्त्यस्याज्यपाः पुत्रा वशिष्ठस्य सुकालिनः ॥ १९८

अग्निदग्धानग्निदग्धान् काव्यान्वर्हिषदस्तथा ।
 अग्निष्वान्तांश्च सौम्यांश्च विप्राणामेव निर्हिषेत् ॥ १९९
 य एते तु गणा मुख्याः पितॄणां परिकीर्त्तिताः ।
 तेषामपीह विज्ञेयं पुत्रपौत्रमनन्तकम् ॥ २००
 ऋषिभ्यः पितरो जाताः पितृभ्यो देवदानवः ।
 देवेभ्यस्तु जगत् सर्वं चरंस्थाण्वनुपूर्वशः ॥ २०१
 राजतैर्भाजतैरेषामथवा राजतान्वितैः ।
 वार्यपि अद्यया दत्तमक्षयायोपकल्पते ॥ २०२
 देवकार्याहिजातानां पितृकार्यं विशिष्यते ।
 दैवं हि पितृकार्यं स्य पूर्वमाध्यायनं स्मृतम् ॥ २०३
 तेषामारक्षभूतन्तु पूर्वं दैवं नियोजयेत् ।
 रक्षांसि हि विलुम्पन्ति आरक्षमारक्षवर्जितम् ॥ २०४
 दैवाद्यन्तं तदीहेत पित्राद्यन्तं न तद्भवेत् ।
 पित्राद्यन्तं त्वीहमानः क्षिप्रं नश्यति सान्वयः ॥ २०५
 शुचिं देशं विविक्तञ्च गोमयेनोपलेपयेत् ।
 दक्षिणाप्रवणञ्चैव प्रयत्नोपपादयेत् ॥ २०६
 अवकाशेषु चोक्षेषु नदीतीरेषु चैव हि ।
 विविक्तेषु च तुष्यन्ति दत्तेन पितरः सदा ॥ २०७
 आसनेषुपल्लमेषु वर्हिषत्सु पृथक् पृथक् ।
 उपसृष्टोदकान् सम्यग्विप्रांस्तानुपवेशयेत् ॥ २०८
 उववेश्य तु तान् विप्रानासनेष्वजुगुप्सितान् ।
 गन्धभास्यैः सुरभिभिरर्चयेद्देवपूर्वकम् ॥ २०९
 तेषामुदकमानीय सपवित्रांस्तिलानपि ।
 अग्नौकुर्यादनुज्ञातो ब्राह्मणो ब्राह्मणैः सह ॥ २१०

अग्नेः सोमयमाभ्यांच कृत्वाप्यायनमादितः ।
 हविर्दानेन विधिवत्पश्चात्सर्त्तर्पयेत् पितॄन् ॥ २११
 अन्यभावे तु विप्रस्य पाणावेवोपपादयेत् ।
 यो ह्यग्निः स द्विजोविप्रैर्मन्त्रदर्शिभिरुच्यते ॥ २१२
 अक्रोधनान्सप्रसादान्बदन्त्ये तान् पुरातनान् ।
 लाकेत्याप्यायनेषुक्तान्श्राद्धदेवान्द्विजोत्तमान् ॥ २१३
 अपसव्यमग्नौ कृत्वा सर्वमावृत्परिक्रमम् ।
 अपसव्येन हस्तेन निर्वपेदुदकं भुवि ॥ २१४
 त्रींस्तु तस्माद्भविःशेषात् पिण्डान् कृत्वा समाहितः ।
 औदकेनैव विधिना निर्वपेद्दक्षिणामुखः ॥ २१५
 न्युष्य पिण्डांस्ततस्तांस्तु प्रयतो विधिपूर्वकम् ।
 तेषु दर्भेषु तं हस्तं निश्चज्यात्ते पभागिनाम् ॥ २१६
 आच योदक् परावृत्त्य त्रिरायस्य शनैरसृन् ।
 षडर्तुं च नमस्कृत्यात् पितृनेव च मन्त्रवित् ॥ २१७
 उदकं निनयेच्छेषं शनैः पिण्डान्तिकैषुनः ।
 अवजिघ्रे च तान् पिण्डान्यथान्युप्तान्समाहितः ॥ २१८
 पिण्डेभ्यस्त्वल्पिकां मात्रां समादायानुपूर्वशः ।
 तानेव विप्रानासीनान् विधिवत् पूर्वमाशयेत् ॥ २१९
 ध्रियमाणे तु पितरि पूर्वेषामेव निर्वपेत् ।
 विप्रवद्वापि तं श्राद्धे स्वकं पितरमाशयेत् ॥ २२०
 पिता यस्य तु वृत्तः स्याज्जीवेद्वापि पितामहः ।
 पितुः स नाम सङ्गीत्यर्कोर्त्तयेत् प्रपितामहम् ॥ २२१
 पितामहो वा तच्छ्राद्धं भुञ्जीतेत्यब्रवीन्मनुः ।
 कामं वा समनुज्ञातः स्वयमेव समाचरेत् ॥ २२२

तेषां दत्त्वा तु हस्तेषु सपवित्रं तिलोदकम् ।
 तत्पिण्डाग्रं प्रयच्छेत् स्वधैषामस्त्विति ब्रुवन् ॥ २२३
 पाणिभ्यान्तूपसंगृह्य स्वयमन्नस्य वर्द्धितम् ।
 विप्रान्तिके पितॄन् ध्यायञ्छनकैरुपनिक्षिपेत् ॥ २२४
 उभयोर्हस्तयोर्मुक्तं यदन्नमुपनीयते ।
 तद्विप्रलुम्पन्त्यसुराः सहसा दुष्टचेतसः ॥ २२५
 गुणांश्च सूपशाकाद्यान् पयो दधि घृतं मधु ।
 विन्यसेत् प्रयतः सम्यग्भूमावेव समाहितः ॥ २२६
 भक्ष्यं भोज्यञ्च विविधं मूलानि च फलानि च ।
 हृद्यानि चैव मांसानि पानानि सुरभीणि च ॥ २२७
 उपनीय तु तत् सर्वं शनकैः सुसमाहितः ।
 परिवेषयेत् प्रयतो गुणान्सर्वान्प्रचोदयन् ॥ २२८
 नास्त्रमापातयेज्जातु न कुप्येन्नानृतं वदेत् ।
 न पादेन स्पृशेदन्नं नचैतद्वधूनयेत् ॥ २२९
 अन्नं गमयति प्रेतान् कोपोऽरीननृतं शूनः ।
 पादस्पर्शस्तु रक्षांसि दुष्कृतीनवधूननम् ॥ २३०
 यद् यद्दूरोचेत् विप्रेभ्यस्तत्तद्दद्यादमत्सरः ।
 ब्रह्मोद्याश्चकथा कुर्यात्पितृणामेतदीप्सितम् ॥ २३१
 स्वाध्यायं आवयेत् पित्रेषु धर्मशास्त्राणि चैव हि ।
 अख्यानानीतिहासांश्च पुराणा निखिलानि च ॥ २३२
 हर्षं येद्ब्राह्मणांस्तुष्टो भोजयेच्च शनैः शनैः ।
 अन्नाद्येनासन्नचैतान् गुणैश्च परिचोदयेत् ॥ २३३
 व्रतस्यमपि दौर्हित्यं आबे यत्रेन भोजयेत् ।
 कुंतपंचासने दद्यात् तिलैश्च विकिरेन्महीम् ॥ २३४

त्रीणि श्राद्धे पवित्राणि दौहित्तः कुतपस्त्रिणाः ।
 त्रीणि चात्र प्रथंसन्ति शौचमक्रोधमत्वराम् ॥ २३५ ॥
 अत्युष्णं सर्वमन्नं स्याद्बुद्धीरंस्ते च वाग्यताः ।
 न च द्विजातयो ब्रूयुर्दातृ पृष्टाहविर्गुणान् ॥ २३६ ॥
 यावदुष्णं भवत्यन्नं यावदग्नन्ति वाऽयताः ।
 पितरस्तावदग्नन्ति यावन्नोक्ता हविर्गुणः ॥ २३७ ॥
 यदेष्टितथिरा भुङ्क्ते यद्भुङ्क्ते दक्षिणामुखः ।
 सोपानत्कश्चयद्भुङ्क्ते तद्वै रक्षांसि भुञ्जते ॥ २३८ ॥
 चाण्डालश्च वराहश्च कुक्कुटः श्वा तथैव च ।
 रजस्वला च घण्टश्च नेत्रेरन्नग्नतो द्विजान् ॥ २३९ ॥
 होमे प्रदाने भोज्ये च यदेभिरभिवीक्ष्यते ।
 दैवे कर्मणि पित्रे वा तद्गच्छत्ययथातथम् ॥ २४० ॥
 घ्राणेन शूकरो हन्ति पक्ष्वातेन कुक्कुटः ।
 श्वातु हृष्टिनिपातेन स्यशेनावरवर्णजः ॥ २४१ ॥
 खञ्जो वा यदि वा काणोदातुः प्रेष्योऽपिवाभवेत् ।
 हिनातिरिक्तगात्रो वा तमप्यपनयेत् ततः ॥ २४२ ॥
 ब्राह्मणं भिक्षुकं वापि भोजनार्थमुपस्थितम् ।
 ब्राह्मणैरभ्यनुज्ञातः शक्तितः प्रतिपूजयेत् ॥ २४३ ॥
 सार्ववर्णिकमन्नाद्यं सन्नीयाप्लाव्य वारिणा ।
 समुत्सृजेद्भुक्तवतामग्नतो विकिरन् सुवि ॥ २४४ ॥
 असंस्कृतप्रमीतानां त्यागिनां कुलयोषिताम् ।
 उच्छिष्टं भागधेयं स्याद्दर्भेषु विकिरश्च यः ॥ २४५ ॥
 उच्छेषणं भूमिगतमजिह्वास्याशठस्य च ।
 दासवर्गस्य तत् पित्रे भागधेयं प्रचक्षते ॥ २४६ ॥

आसपिण्डक्रियाकर्म द्विजातेः संस्थितस्य तु ।
 अद्वैवं भोजयेच्छावपिण्डमेकन्तु निर्वपेद् ॥ २४७
 सहपिण्डक्रियायान्तु कृतायामस्य धर्मतः ।
 अनयैवावृता कार्यं पिण्डनिर्वपणं सुतैः ॥ २४८
 आहं भुक्त्वा य उच्छिष्टं वृषलाय प्रयच्छति ।
 स मूढो नरकं याति कालसूत्रमवाक्शिराः ॥ २४९
 आहभुग् वृषलातल्पं तदहुर्योऽधिगच्छति ।
 तस्याः पुरीषे तन्मांसं पितरस्तस्य शरते ॥ २५०
 पृष्ठा स्वदितमित्येवं तप्तानाचामयेत् ततः ।
 आचान्तांश्चानुजानीयादभि भो रस्यतामिति ॥ २५१
 स्वधास्वित्येव तं ब्रूयुर्ब्राह्मणास्तदनन्तरम् ।
 स्वधाकारः परा ह्याशीः सर्वेषु पितृकर्मसु ॥ २५२
 ततो भुक्तवतां तेषामन्नशेषं निवेदयेत् ।
 यथा ब्रूयुस्तथा कुर्यादनुज्ञातस्ततो द्विजैः ॥ २५३
 पित्रेण स्वदितमित्येवं वाच्यं गोष्ठे तु सुश्रुतम् ।
 सम्पन्नमित्यभ्युदयेद्वैरुचितमित्यपि ॥ २५४
 अपराहस्तथा दर्भा वास्तुसम्पादनं तिलाः ।
 सृष्टिसृष्टिर्द्विजाश्चाग्राः आहकर्मसु सम्पदः ॥ २५५
 दर्भाः पवित्रं पूर्वाह्णे हविष्याणि च सर्वशः ।
 पवित्रं यच्च पूर्वोक्तं विज्ञेया हव्यसम्पदः ॥ २५६
 सुग्यन्नानि पयः सोमो मांसं यच्चानुपस्कृतम् ।
 अचारलवणंचैव प्रकृत्या हविरुच्यते ॥ २५७
 विस्तृत्य ब्राह्मणांस्तांस्तु नियतो वाग्यतः शुचिः ।
 दक्षिणां दिशमाकाङ्क्षन्त्याचेतेमान्वरान्पितॄन् ॥ २५८

दातारो नोऽभिवर्द्धन्तां वेदाः सन्ततिरेव च ।
 अथा च नो माध्यगमद्वहुदेयं च नोऽस्त्विति ॥ २५८
 एवं निर्वपणं कृत्वा पिण्डांस्तांस्तदनन्तरम् ।
 गां विप्रमजमग्निं वा प्राशयेदप्सु वा क्षिपेत् ॥ २६०
 पिण्डनिर्वपणं केचित् पुरस्तादेव कूर्वते ।
 वयोभिः खाद्यन्यन्ये प्रक्षिपन्त्यनलेऽपु वा ॥ २६१
 पतिव्रता धर्मपत्नी पितृपूजनतत्परा ।
 मध्यमन्तु ततः पिण्डमद्यात् सम्यक् सुतार्थिणी ॥ २६२
 आहुषन्तं सुतं सूते यथोमेधासमन्वितम् ।
 धनवन्तं प्रजावन्तं सान्त्विकं धार्मिकं तथा ॥ २६३
 प्रक्षाल्य हस्तावाचम्य ज्ञातिप्रार्थं प्रकल्पयेत् ।
 ज्ञातिभ्यः सत्कृतां दत्त्वावानध्वानपि भोजयेत् ॥ २६४
 उच्छेषणान्तु तत् तिष्ठेद्दूयावद्विप्रा विसर्जिताः ।
 ततो गृह्णन्तं कुर्यादिति धर्मो व्यवस्थितः ॥ २६५
 हविर्यच्चिररात्राय यज्ञानन्याय कल्पते ।
 पितृभ्यो विधिवदन्तं तत् प्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥ २६६
 तिलैर्ब्रीहियवैर्माषैरङ्गिर्मूलफलेन वा ।
 दत्तेन मासं प्रीयन्ते विधिवत् पिबन्तरो वृणाम् ॥ २६७
 द्वौ मासौ मत्स्यमासेन त्रीन् मासान् हारिणेन तु ।
 शौरभ्रेणाय चतुरः शाकुनेनाथ पंच वै ॥ २६८
 षण्मासांश्चागमासेन पार्षतेन च सप्त वै ।
 अष्टावैषस्य मासेन रौरवेण नवैव तु ॥ २६९
 दश मासांस्तु तृप्यन्ति वराहमहिषामिषैः ।
 अथकूर्मबोस्तु मासेन मासानेकादशैव तु ॥ २७०

सर्वत्सरन्तु गव्येन पयसा पायसिन च ।
 वाध्रीणिस य मासेनः तृप्तिर्द्वादशवार्षिकौ ॥ २७१
 कालशाकं महाशल्काः खड्गलोहामिषं मधु ।
 आनन्यायैव कल्पन्ते मुन्यन्नानि च सर्वशः ॥ २७२
 यत्किञ्चिन्नधुना मिश्रं प्रदद्यात् तु तयोदशीम् ।
 तदप्यक्षयमेव स्याद्वर्षासु च मघासु च ॥ २७३
 अपि नः स कुलै जायाद्वयो नो दद्यात् तयोदशीम् ।
 पायसं मधुसर्पिर्भ्यां प्राक्छाये कुक्षरस्य च ॥ २७४
 यद्व्यदाति विधिवत् सम्यक्श्रद्धासमन्वितः ।
 तत् तत् पितृणां भवति परत्नानन्तमक्षयम् ॥ २७५
 कृष्णपक्षे दशम्यादौ वर्जयित्वा चतुर्दशीम् ।
 श्राद्धे प्रशस्तास्त्रिंशद्यो यथैता न तथेतरा ॥ २७६
 द्युक्षु कुर्वन् दिनर्क्षेषु सर्वान् कामान् समश्रुते ।
 अद्युक्षु तु पितॄन् सर्वान् प्रजांप्राप्नोति पुष्कलाम् ॥ २७७
 यथा चैवापरः पक्षः पूर्वपक्षाद्विशिष्यते ।
 तथा श्राद्धस्य पूर्वाङ्गादपराङ्गे विशिष्यते ॥ २७८
 प्राचीनावीतिना सम्यगपसव्यमतन्द्रिणा ।
 पितृभ्या मिधनात् कार्यं विधिवद्दर्भपाणिना ॥ २७९
 रात्रौ श्राद्धं न कुर्वीत राक्षसी कीर्त्तिता हि सा ।
 सम्ययोरुभयेष्वैव सूर्यो चैवाचिरोदिते ॥ २८०
 अनेन विधिना श्राद्धं त्विरद्ध्येह निर्वपेत् ।
 हेमन्त ग्रीष्म वर्षासु पंचयज्ञिकमन्वहम् ॥ २८१
 न पैत्ययज्ञियो होमो लौकिकेऽग्नी विधीयते ।
 न दर्शने विना श्राद्धमाहिताग्नेर्दिजन्मनः ॥ २८२

यदेवं तर्पयत्यङ्गिः पितॄन् स्यात्वा द्विजोत्तमः ।
 तेनैव कृतज्ञमाप्नोति पितृयज्ञक्रियाफलम् ॥ २८३
 वचून वदन्ति वै पितॄन् रुद्रांश्चैव पितामहान् ।
 प्रपितामहांस्त्वादित्यान् श्रुतिरेषा सनातनी ॥ २८४
 विघ्नसाथी भवेन्नित्यं नित्यं वा चतुर्भोजनः ।
 विघ्नसो भुक्तयेषन्तु यज्ञशेषं तथाश्चतम् ॥ २८५
 एतद्वाऽभिहितं सर्वं विधानं पांचयज्ञिकम् ।
 द्विजातिमुख्येऽष्टत्तीनां विधानं श्रूयतामिति ॥ २८६
 इति मानवे धर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां
 तृतीयोऽध्यायः ॥ ३

चतुर्थोऽध्यायः ।

चतुर्थमायुषो भागमुषित्वाद्यं गुरौ द्विजः ।
 द्वितीयमायुषो भागं कृतदारो गृहे वसेत् ॥ १
 अद्रोहेणैव भूतनामल्यद्रोहेण वा पुनः ।
 या वृत्तिस्तां समास्थाय विप्रो जीवेदनापदि ॥
 यात्रामात्रप्रसिद्धार्थं स्वैः कर्मभिरगर्हितैः ।
 अक्लेशेन शरीरं यं कुर्वीत धनं चयम् ॥ ३
 ऋताश्चताभ्यां जीवेत् तु च्यतेन प्रसतेन वा ।
 सत्याश्चताख्यया वापि न श्रवृत्त्या कदाचन ॥ ४
 ऋतमुच्छ्रितं ज्ञेयमश्नतं स्यादयाचितम् ।
 च्यतन्तु याचितं भैक्षं प्रसृतं कर्षणं स्मृतम् ॥ ६

सत्यावृतन्तु वाणिज्यं तेन चैवापि जीव्यते ।
 सेवा खट्तिराख्याता तस्मात् तां परिवर्जयेत् ॥ ६
 कुशूलधान्यको वा स्यात् कुशीधान्यक एव वा ।
 त्रैहिको वापि भवेदखस्तनिक एव वा ॥ ७
 चतुर्णामपि चैतेषां द्विजानां गृहमेधिनाम् ।
 व्यायान् परःपरो ज्ञेयो धर्मतो लोकाजित्तमः ॥ ८
 धर्मकर्मको भवत्येषां त्रिभिरन्यः प्रवर्तते ।
 द्वाभ्यामेकचतुर्थस्तु ब्रह्मसत्त्वेण जीवति ॥ ९
 वर्त्तयञ्च शिलोञ्छाभ्यामग्निहोत्रपरायणः ।
 दूष्टीः पार्वीयनान्तीयाः केवला निर्वपेत् सदा ॥ १०
 न लोकवृत्तं वर्त्तते वृत्तिहेतोः कथञ्चन ।
 अजिह्वाभ्रशठां शुद्धां जीवेद्ब्राह्मणजीविकाम् ॥ ११
 सन्तोषं परमास्थाय सुखार्थी संवतो भवेत् ।
 सन्तोषमूलं हि सुखं दुःखमूलं विपर्ययः ॥ १२
 अतोऽन्यतमया वृत्त्या जीवंस्तु स्नातको द्विजः ।
 स्वर्गाद्युच्ययानि व्रतानीमानि धारयेत् ॥ १३
 वेदोदितं स्वकं कर्म नित्यं कुर्यादतन्द्रितः ।
 तदिह कुर्वन् यथाशक्ति प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ १४
 नेहेतार्थान् प्रसङ्गेन न विरुद्धेन कर्मणा ।
 न विद्यमानेष्वर्थेषु नास्त्र्यामपि यतस्ततः ॥ १५
 इन्द्रियार्थेषु सर्वेषु न प्रसज्येत कामतः ।
 अतिप्रसक्तिश्च तेषां मनसा सन्निवर्त्तयेत् ॥ १६
 सर्वाण् परित्यजेदर्थान् स्वाध्यायस्य विरोधिनः ।
 यथा तथाध्यापयन्तु सा ह्यस्य हतकल्पिता ॥ १७

वयसः कर्मणोऽर्थस्य श्रुतस्याभिजनस्य च ।
 वेशवाग् बुद्धिसारूप्यमाचरन् विचरेद्दिह ॥ १८
 बुद्धिद्विकराख्याशु धन्यानि च हितानि च ।
 नित्यं शास्त्राण्यवेक्षेत निगमांश्चैव वैदिकान् ॥ १९
 यथा यथा हि पुरुषः शास्त्रं समधिगच्छति ।
 तथा तथा विजानाति विज्ञानं चास्य रोचते ॥ २०
 ऋषियज्ञं देवयज्ञं भूतयज्ञञ्च सर्वदा ।
 वृथञ्च पितृयज्ञं च यथाशक्ति न हापयेत् ॥ २१
 एतानेके महायज्ञान यज्ञशास्त्रविदो जनाः ।
 अनीहमानाः सततमिन्द्रियेष्वेव जुह्वति ॥ २२
 वाच्येके जुह्वति प्राणं प्राणो वाचञ्च सर्वदा ।
 वाचि प्राणो च पश्यन्तो यज्ञनिर्वृत्तिमक्षयाम् ॥ २३
 ज्ञानेनैवापरे विप्रा यजन्त्येतैर्मखैः सदा ।
 ज्ञानमूलां क्रियामेषां पश्यन्तो ज्ञानचक्षुषा ॥ २४
 अग्निहोत्रं च जुहुयादाद्यन्ते द्युनिशोः सदा ।
 दर्शनं श्राद्धमासान्ते पौर्णमासेन चैव हि ॥ २५
 शत्यान्ते नवशस्येद्या तथर्त्विन्ते द्विजोऽध्वरैः ।
 पशुना त्वयनस्यादौ समान्ते सौमिकैर्मखैः ॥ २६
 नानिष्टा नवशस्येद्या पशुना चाग्निमान् द्विजः ।
 नवान्नमद्यान्मांसं वा दीर्घमायुर्जिजीविषुः ॥ २७
 नवेनानर्चिता ह्यस्य पशुहव्येन चाग्नयः ।
 प्राणानेवात्तुमिच्छन्ति नवान्नामिषगर्हिनः ॥ २८
 आसनाशनशय्याभिरङ्गिर्मूलफलेन वा ।
 नात्य कश्चिद्वसेद्गृहे शक्तितोऽनर्चितोऽतिथिः ॥ २९

षावण्डिनो विकर्मस्थान् वैडालव्रतिकात् शठान् ।
 चैतुकान् वकट्तींश्च वाङ्मात्रेणापि नार्चयेत् ॥ ३०
 वेदविद्याव्रतस्नातान् श्रोत्रियान् गृहमेधिनः ।
 पूजयेद्व्यकथ्येन विपरीतांश्च वर्जयेत् ॥ ३१
 शक्तितोऽपचमानेभ्यो दातव्यं गृहमेधिना ।
 संविभागश्च भूतेभ्यः कर्त्तव्योऽनुपरोधतः ॥ ३२
 राजातो धनमन्विच्छेत् संदीदन् स्नातकः क्षुधा ।
 याज्यन्ते वासिनोर्वापि न त्वन्यत इति स्थितिः ॥ ३३
 न सीदेत् स्नातको विप्रः क्षुधा शक्तः कथंचन ।
 न जीर्णमलवहासा भवेच्च विभवे सति ॥ ३४
 क्लृप्तकेशनखश्मश्रुर्दान्तः शक्ताम्बरः शुचिः ।
 स्वाध्याये चैव युक्तः स्यान्नित्यमाल्महितेषु च ॥ ३५
 वैष्णवीं धारयेदूयष्टिं सोदकं च कमण्डलुम् ।
 यत्रोपवीतं वेदं च शमे रौक्मे च कुण्डले ॥ ३६
 नेत्रे तोद्यन्तमादित्यं नास्तं यान्तं कदाचन ।
 नोपसृष्टं न वारिस्थं न मध्यं न भसोगतम् ॥ ३७
 न लङ्घयेद्वत्सतन्त्रीं न प्रधावेच्च वर्षति ।
 न चोदके निरीक्षेत स्वं रूपमिति धारणा ॥ ३८
 ऋद्धं गां दैवतं विप्रं घृतं मधु चतुष्यथम् ।
 प्रदक्षिणानि कुर्वीत प्रज्ञातांश्च वनस्पतीन् ॥ ३९
 नोपगच्छेत् प्रमत्तोऽपि स्त्रियमार्त्तवदर्शने ।
 समानशयने चैव न शयीत तथा सह ॥ ४०
 रजसाभिप्लुतां नारीं न रस्य ह्युपगच्छतः ।
 प्रज्ञातेजोबलं चक्षुरायुश्चैव प्रहीयते ॥ ४१

तां विवर्जयतस्तस्य रजसा समभिप्लुताम् ।
 प्रज्ञातेजोबलं चक्षुरायुश्चैव प्रवर्द्धते ॥ ४२
 नाश्रीयद्द्वार्यथा सार्धं नैनामीक्षेत चाश्रुतीम् ।
 क्षुवतीं जृम्भमाणां वा नचासीनां यथासुखम् ॥ ४३
 नाञ्जयन्तीं स्वके नेत्रे नचाभ्यक्तामनावृताम् ।
 न पश्येत् प्रसवन्तीं च तेजस्क्वामो द्विजोत्तमः ॥ ४४
 नाक्षमद्यादेकवासा न नग्नः स्नानमाचरेत् ।
 न मूर्खं पथि कुर्वीत न भस्मानि न गोव्रजे ॥ ४५
 न फालकृष्टे न जले न चित्वां न च पर्वते ।
 न जीर्णदेवायतने न वल्मीके कृदाचन ॥ ४६
 न ससन्धेषु गर्त्तेषु न गच्छन्नापि च स्थितः ।
 न नदीतीरमासाद्य न च पर्वतमस्तके ॥ ४७
 वायुग्निविप्रमादित्यमपः पश्यंस्तथैव गाः ।
 न कदाचन कुर्वीत विष्णुमूर्खस्य विसर्जनम् ॥ ४८
 तिरस्कृत्योच्चरेत् काष्ठलोष्टपत्रहणादिना ।
 नित्यम्य प्रयतो वाचं सम्बीताङ्गोऽवगुण्ठितः ॥ ४९
 मूर्खोच्चारसमुत्सर्गं दिवा कुर्यादुदसुखः ।
 दक्षिणाभिमुखो रात्रौ सन्ध्योश्च यथा दिवा ॥ ५०
 छायायामन्धकारे वा रात्रावहनि वा द्विजः ।
 यथासुखसुखः कुर्यात् प्राणवाधभयेषु च ॥ ५१
 प्रत्यग्निं प्रतिस्वुर्यश्च प्रतिसोमोदकद्विजान् ।
 प्रतिगां प्रतिवातं च प्रज्ञा नश्यति मेहतः ॥ ५२
 नाग्निं सुखेनोपधमेन्नानां नेक्षेत च स्त्रियम् ।
 न्प्रमेथं प्रक्षिपेद्ग्नौ न च पादौ प्रतापयेत् ॥ ५३

अधस्तान्नोपदध्यान्न न चैनमभिलङ्घयेत् ।
 न चैनं पादतः कुर्यान्न प्राणवाधमाचरेत् ॥ ५४
 नाश्रोयात् सन्धिवेलायां न गच्छेन्नापि संविशेत् ।
 न चैव प्रलिखेद्भूमिं नात्मनोपहरेत् स्त्रजम् ॥ ५५
 नासु मूत्रं पुरीषं वा ष्ठीवनं वाः समुत्सृजेत् ।
 अमेध्यलिप्तमन्यद्वा लोहितं वा विषाणि वा ॥ ५६
 नैकः स्वप्यात् शून्यगेहे शयानं न प्रबोधयेत् ।
 नोदकवाभिभाषेत यन्नं गच्छेन्न चावृतः ॥ ५७
 अग्न्यागारे गवां गोष्ठे ब्राह्मणानां च सन्निधौ ।
 स्वाध्याये भोजने चैव दक्षिणं पाणिमुद्धरेत् ॥ ५८
 न वारयेद्गां धयन्तीं न चाचक्षीत कस्यचित् ।
 न दिवीन्द्रायुधं दृष्ट्वा कस्यचिद्दर्शयेद्बुधः ॥ ५९
 नाधार्मिके वसेद्गामे न व्याधिबहुले भृशम् ।
 नैकः प्रपद्येताध्वानं न चिरं पर्वते वसेत् ॥ ६०
 न शूद्रराज्ये निवसेन्नाधार्मिकजनावृते ।
 न पाषण्डिगणाक्रान्ते नोपसृष्टेऽन्यजैर्दृभिः ॥ ६१
 न भुञ्जीतोद्भृतस्त्रेहं नातिसौहित्यमाचरेत् ।
 नातिप्रगे नातिसायं न सायम्प्रातराश्रितः ॥ ६२
 न कुर्वीत वृथा चेषां न वार्यञ्चलिना पिबेत् ।
 नोत्सङ्गे भक्षयेद्भक्ष्यानं जातु स्यात् कुतूहली ॥ ६३
 न वृत्त्येदथ वा गायेन्न वादिवाणि वादयेत् ।
 नास्फोटयेन्न च क्षेडेन्नच रक्तो विरावयेत् ॥ ६४
 न पादौ धावयेत् कांस्ये कदाचिदपि भाजने ।
 न भिन्नभाण्डे भुञ्जीत न भावप्रतिदूषिते ॥ ६५

उपानहौ च वासश्च धृतमन्यैर्न धारयेत् ।
 उपवीतमलङ्कारं स्रजं करकमेव च ॥ ६६
 नाविनीतैर्व्रजेषूष्णैर्न च क्षुद्राधिपीडितैः ।
 न भिन्नशृङ्गाक्षिखुरैर्न बालधिविरुपितैः ॥ ६७
 विनीतैस्तु व्रजेन्नित्यमाशुगैर्लक्षणांस्वितैः ।
 वर्णारूपोपसम्पन्नैः प्रतोदेनातुदन्मृशम् ॥ ६८
 बालातपः प्रेतधूमो वर्ज्यं भिन्नन्तथासनम् ।
 न छिन्द्यान्नखलोमानि दन्तैर्नोत्पाटयेन्नखान् ॥ ६९
 न हृत्कोष्ठं च हृदनीयान्न छिन्द्यात् करजैस्तृणम् ।
 न कर्म निष्फलं कुर्यान्नायत्यामसुखोदयम् ॥ ७०
 लोष्टमर्ही तृणच्छेदी नखखादी च यो नरः ।
 स विनाशं व्रजत्याशु सूचकोऽशुचिरेव च ॥ ७१
 न विगर्ह्यं कथां कुर्याद्दहिर्मात्स्यं न धारयेत् ।
 गवांच यानं पृष्ठेन सर्वथैव विगर्हितम् ॥ ७२
 अद्वारेण च नातीयाद्गामं वा वेश्म वाटतम् ।
 रात्रौ च वृक्षमूलानि दूरतः परिवर्जयेत् ॥ ७३
 नाचैः क्रोडेत् कदाचित्तु स्वयं नोपानहौ हरेत् ।
 शयनस्थो न भुञ्जीत न पाणिस्थं न चासने ॥ ७४
 सर्वंच तिलसम्बद्धं नाद्यादस्तमिते रवौ ।
 न च नमनः शयीतेह नाचोच्छिष्टः क्वचिद्व्रजेत् ॥ ७५
 आर्द्रपादस्तु भुञ्जीत नार्द्रपादस्तु संविशेत् ।
 आर्द्रपादस्तु भुञ्जानो दीर्घमायुरवाप्नुयात् ॥ ७६
 अचक्षुर्विषयं दुर्गं न प्रपद्येत कर्हिचित् ।
 न विष्णुमूत्रमुदीचेत न बाहुभ्यां नदीं तरेत् ॥ ७७

अधितिष्ठेन्न केशांस्तु न भस्मास्थिकपालिकाः ।
 न कार्पासास्थि न तुषान् दीर्घमायुर्जिजीविषुः ॥ ७८
 न मंवसेच्च पतितैर्न चाण्डालैर्न पुङ्गवैः ।
 न मूर्खैर्नावलिमैश्च नान्यैर्नान्यावसायिभिः ॥ ७९ ॥
 न शूद्राय मतिं दद्यान्नोच्छिष्टं न हविष्कृतम् ।
 न चाशोपदिशेद्धर्मं न चास्य व्रतमादिशेत् ॥ ८० ॥
 यो ह्यस्य धर्ममाचष्टे यथैवादिशति व्रतम् ।
 सोसंऽष्टतं नाम तमः सह तेनैव मज्जति ॥ ८१ ॥
 न संहताभ्यां पाणिभ्यां कण्ठूयेदात्मनः शिरः ।
 न स्पृशेच्चैतदुच्छिद्यो न च स्नायाद्दिना ततः ॥ ८२ ॥
 केशग्रहान् प्रहारान्श्च शिरस्येतान् विवर्जयेत् ।
 शिरःस्नातश्च तैलेन नाङ्गं किञ्चिदपि स्पृशेत् ॥ ८३ ॥
 न राज्ञः प्रतिगृह्णीयादराजन्यप्रसूतितः ।
 मूनाचक्रध्वजवतां वेशेनैव च जीवताम् ॥ ८४ ॥
 दशमूनासमंचक्रं दशचक्रसमो ध्वजः ।
 दशध्वजसमो वेशो दशवेशसमो नृपः ॥ ८५ ॥
 दशमूनासंहस्त्राणि यो बाह्वयति सौमिकः ।
 तेन तुल्यः स्मृतो राजा घोरस्तस्य प्रतिग्रहः ॥ ८६ ॥
 यो राज्ञः प्रतिगृह्णाति तुल्यस्योच्छ्रास्त्रवर्तिनः ।
 संपर्थायेण यातीमावरकानेकविंशतिं ॥ ८७ ॥
 तामिस्रमन्थतामिस्रं महारौरवरौरवौ ।
 नरकं कालमृत्वंच महानरकमेव च ॥ ८८ ॥
 सङ्गीवनं महावीचिं तपनं सम्प्रतापनम् ।
 संग्रातंच सक्राकील्यं कुट्टलं पुतिच्छतिकं ॥ ८९ ॥

लोहशङ्कमृजीषं च पत्यानं शास्त्रालीं नदीं ।
 असिपत्रवनंचैव लोहदारकमेव च ॥ ८०
 एतद्विदन्तो विद्वांसो ब्राह्मणा ब्रह्मवादिनः ।
 न राज्ञः प्रतिगृह्णन्ति प्रेत्य श्रेयोऽभिकाङ्क्षिणः ॥ ८१
 ब्राह्मे सुहृत्तं बुद्धेयत धर्मार्थौ चानुचिन्तयेत् ।
 कायक्लेशांश्च तन्मूलान् वेदतत्त्वार्थमेव च ॥ ८२
 उत्यांयावश्यकं कृत्वा कृतशौचः समाहितः ।
 पूर्वां सन्ध्यां जपंस्तिष्ठेत् स्वकाले चापरां चिरं ॥ ८३
 ऋषयो दीर्घसन्ध्यत्वाद्दीर्घमायुरवाप्नुयुः ।
 प्रज्ञां यशश्च क्लीर्त्तिंच ब्रह्मवर्चसमेव च ॥ ८४
 आवष्ट्यां प्रौढपद्यां वाप्युपाकृत्य यथाविधि ।
 युक्तच्छन्दांस्यधीयीत मासान् विप्रोऽर्हंपंचमान् ॥ ८५
 पुथे तु ष्छन्दांसं कुर्याद्द्विद्विहृतसर्जनं द्विजः ।
 माघशुक्लस्य वा प्राप्ते पूर्वाह्ने प्रथमेऽहनि ॥ ८६
 यथाशास्त्रन्तु कृत्वैवमुत्सर्गं ष्छन्दांसं वधिः ।
 विरमेत् पक्षिणीं रात्रिं तदेवैकमहर्निशं ॥ ८७
 अतज्जुह्वीतु ष्छन्दांसि शुक्लेषु निवतः पठेत् ।
 वेदाङ्गानि च सर्वाणि कृष्णपक्षेषु सम्पठेत् ॥ ८८
 नाविस्पृष्टमधीयीत न शुद्रजनसन्निधौ ।
 न निशान्ते परिशान्ते ब्राह्मणाधीत्य पुनः स्वपेत् ॥ ८९
 यथोदितेन विधिना नित्यं ष्छन्दस्कृतं पठेत् ।
 ब्रह्म ष्छन्दस्कृतंचैव द्विजो युक्तो ज्ञानापदि ॥ ९०
 इमानित्यमनध्यायानधीयानो विवर्जयेत् ।
 अध्यावनंच कुर्वाणः शिष्याणां विधिपूर्वकं ॥ ९१

कर्षे प्रवेऽनिले रात्रौ दिवा पांगुसमूहने ।
 एतो वर्षास्वनध्यायवध्यायज्ञाः प्रचक्षते ॥ १०२
 विद्युत्स्तनितवर्षेषु महोल्कानाञ्च संप्रवे ।
 आकालिकमनध्यायनेतेषु मंशुरत्रवीत् ॥ १०३
 हतांस्त्वभ्य, शितान् विद्यात् यदा प्रादुष्कृताग्निषु ।
 स्रुदा विशादनध्यायमन्तौ चाभ्रदर्शने ॥ १०४
 निर्घाते भूमिचलने ज्योतिषाञ्चोपसर्जने ।
 एतानाकालिकान् विशादनध्यायानृतावपि ॥ १०५
 प्रादुष्कृतेष्वग्निषु तु विद्युत्स्तनितनिस्वने ।
 सज्योतिः स्यादनध्यायः शेषे रात्रौ यथा दिवा ॥ १०६
 नित्यानध्याय एव स्याद्ग्रामेषु नगरेषु च ।
 धर्मनैपुण्यकामानां पूतिगन्धे च सर्वदा ॥ १०७
 अन्तर्गतशवे ग्रामे वृषलस्य च सन्निधौ ।
 अनध्यायो रुद्धमाने समवाये जनस्य च ॥ १०८
 उदके मध्यरात्रे च विष्णुमूर्तस्य विसर्जने ।
 उच्छिष्टः श्राद्धभुक् चैव मनसापि न चिन्तयेत् ॥ १०९
 प्रतिगृह्य द्विजो विद्वानेकोद्दिष्टस्य केतनं ।
 त्राहं न कीर्त्तयेद्गृह्य राज्ञो राज्ञोश्च सूतके ॥ ११०
 यावद्देहापुद्दिष्टस्य गन्धो लेपश्च तिष्ठति ।
 विप्रस्य विदुषो देहे तावद्गृह्य न कीर्त्तयेत् ॥ १११
 शयानः प्रौढपादश्च कृत्वा चैवावसक्त्यिका ।
 नाधीयीतामिषं दग्धा सूतकान्नाद्यमेव च ॥ ११२
 नीहारे वाणशब्दे च सन्ध्योरेव चोभयोः ।
 अमावास्या-चतुर्दश्योः पौर्णमास्यष्टकासु च ॥ ११३

अमावास्या गुरुं हन्ति शिथं हन्ति चतुर्ह्यशौ ।
 ब्रह्माष्टकापौरुषमास्यौ तस्मान्ताः परिवर्जयेत् ॥ ११४
 पांशुवर्षं दिशां दाहे गोमासुविरुते तथा ।
 ख-खरोष्ट्रे च रुवति पङ्क्तौ च न पठेद्विजः ॥ ११५
 नाधीयीत श्मशानान्ते ग्रामान्ते गोव्रजेऽपि वा ।
 वसित्वा मैथुनं वासः आदिकं प्रतिगृह्य च ॥ ११६
 प्राणि वा यदि वा प्राणि यत्किञ्चिच्छादिकं भवेत् ।
 तदालभ्याप्यनध्यायः पाण्ड्यास्यो हि द्विजः स्मृतः ॥ ११७
 चौरैरुपभूते ग्रामे संभ्रमे चाग्निकारिते ।
 आकालिकमनध्यायं विद्यात् सर्वाङ्गतेषु च ॥ ११८
 उपाकर्मणि चोत्सर्गे त्विरात्रं क्षेपणं स्मृतं ।
 अष्टकासु त्वहोरात्रस्यत्वास्तु च रात्रिषु ॥ ११९
 नाधीयीताश्वमारुढो न वृक्षं न च हस्तिनम् ।
 न नावं न खरं नोष्ट्रं नेरिणस्यो न यानगः ॥ १२०
 न विवादे न कलहे न सेनायां न सङ्करे ।
 न भुक्तमात्रे नाजीर्णे न वमित्वा न सुक्तके ॥ १२१
 अतिथिञ्चाननुज्ञाप्य मारुते वाति वा भृशम् ।
 रुधरे च स्मृते गात्राच्छ्लेषे च परिहृते ॥ १२२
 सामध्वनाट्ग्यजुषो नाधीयीत कदाचन ।
 वेद व्याधीत्य वाप्यन्तमारण्यकमधीत्य च ॥ १२३
 ऋग्वेदो देवदैवत्यो यजुर्वेदस्तु मानुषः ।
 सामवेदः स्मृतः पित्रास्मात्तस्याशुचिर्ध्वनिः ॥ १२४
 एतद्विदन्तो विद्वांसः क्षयीनिष्कर्षमन्वहम् ।
 क्रमशः पुर्वमभ्यस्य पश्चाद्देदधीयते ॥ १२५

पशुमण्डुकमार्जारखसर्पनकुलासुभिः ।
 अन्तरागमने विद्यादनध्यायमहर्षिश्चम ॥ १२३
 द्वावेव वर्जयेन्नित्यमनध्यायौ प्रयत्नतः ।
 स्वाध्यायंशुभिं चाशुद्धामात्मानं चाशुचिं द्विजः ॥ १२७
 अमावस्यामष्टमीं च पौर्णमासीं चतुर्दशीम् ।
 ब्रह्मचारौ भवेन्नित्यमप्यृतो स्नातको द्विजः ॥ १२८
 न स्नानमाचरेद्भुक्ता नातुरो न महानिधि ।
 न वासोभिः सहाजसं नाविज्ञाते जलाशये ॥ १२९
 देवतानां गुरो रात्रः स्नातकार्थ्ययोस्तथा ।
 नांक्रामेत् कामतश्छयां वभ्रुणो द्वीक्षितस्य च ॥ १३०
 मध्यन्दिनेऽर्द्धरात्रे च श्राद्धं भुक्त्वा च सामिषम् ।
 सन्ध्योरुभयोश्चैव न सेवेत चतुष्पथम् ॥ १३१
 उदत्तनमपस्नानं विष्णुमूर्त्ते रक्तमेव च ।
 श्लेष्मानिष्टूतवान्स्तानि नाधितिष्ठेत्तु कामतः ॥ १३२
 वैरिणं नोपसेवेत सहायंचैव वैरिणः ।
 अधार्भिकं तस्करंच परस्यैव च योषितम् ॥ १३३
 न हीदृशमनायुष्यं लोके किञ्चन विद्यते ।
 यादृशं पुरुषस्येह परदारोपसेवनम् ॥ १३४
 क्षत्रियंचैव सर्पंच ब्राह्मणंच बहुश्रुतम् ।
 नावमन्येत वै भूषुः कृशानपि कदाचन ॥ १३५
 एतन्नयं हि पुरुषं निर्हृद्देवमानितम् ।
 तस्मादेतन्नयं नित्यं नावमन्येत बुद्धिमान् ॥ १३६
 नात्मानमवमन्येत पूर्वाभिरसब्धद्विभिः ।
 आसत्थोः श्रियमन्विच्छेन्नैनां मन्येत दुर्लभाम् ॥ १३७

सत्यं ब्रूयात् प्रियं ब्रूयान्नब्रूयात् सत्यमप्रियम् ।
 प्रियंच नावृतं ब्रूयादेष धर्मः सनातनः ॥ १३८
 भद्रं भद्रमिति ब्रूयाद्भद्रमित्येव वा वदेत् ।
 शुष्कवैरं विवादंच न कुर्व्यात् केनचित् सह ॥ १३९
 नातिक्रम्यं नातिसाग्रं नातिमध्यन्दिने स्थिते ।
 नान्नातेन समं गच्छे वैको न वृषलैः सह ॥ १४०
 होनाङ्गानतिरिक्त्वाङ्गान् वित्ताहीनान् वयोऽधिकान् ॥
 रूपद्रव्यविहीनांश्च जातिहीनांश्च नाधिषेत् ॥ १४१
 न स्पृशेत् पाणिनोच्छिष्टो विप्रो गोब्राह्मणानलान् ।
 न चापि पश्येदशुचिः सुस्थो ज्योतिर्गणान् दिवि ॥ १४२
 स्पृष्टैतानशुचिर्नित्यमग्निः प्राणानुपस्पृशेत् ।
 गावाणि चैव सर्वाणि नाभिं पाणितलेन तु ॥ १४३
 अनातुरः स्वानि खानि न स्पृशेदनिमित्ततः ।
 रोमाणि च रहस्यानि सर्वाण्येव विवर्जयेत् ॥ १४४
 मङ्गलाचारयुक्तः स्यात् प्रयतात्मा जितेन्द्रियः ।
 जपेच्च जुहुयाच्चैव नित्यमग्निमतन्द्रितः ॥ १४५
 मङ्गलाचारयुक्तानां नित्यंच प्रयतात्मनाम् ।
 जपतां जुह्वतांचैव विनिपातो न विद्यते ॥ १४६
 वेदमेवाभ्यसेन्नित्यं यथाकालमतन्द्रितः ।
 तं ह्यत्याहुः परं धर्ममुपधर्मोऽन्य उच्यते ॥ १४७
 वेदाभ्यासेन सततं शौचेन तपसैव च ।
 अद्रोहेण च भूतानां जातिं स्मरति पौर्विकीम् ॥ १४८
 पौर्विकीं संस्मरन् जातिं ब्रह्मैवाभ्यस्यते पुनः ।
 ब्रह्माभ्यासेन चाजस्रमनन्तं सुखमश्नुते ॥ १४९

स्रक्विद्वान् श्रान्तिहोमांश्च कुर्यात् पर्वसु नित्यशः ।
 पितृंश्चैवाष्टकास्वर्चैन्नित्यमन्वष्टकासु च ॥ १५०
 दूरादावसथान्मूत्रं दूरात् पादावसेचनम् ।
 उच्छिष्टान्निषेकं च दूरादेव समाचरेत् ॥ १५१
 मैत्रं प्रसाधनं स्नानं दन्तधावनमञ्जनम् ।
 पूर्वाह्न एव कुर्वीत देवतानां च पूजनम् ॥ १५२
 दैवातान्यभिगच्छेत्तु धार्मिकांश्च द्विजोत्तमान् ।
 ईश्वरं चैव रक्षार्थं गुरुनेव च पर्वसु ॥ १५३
 अभिवाद्येद्बृह्णांश्च दद्याच्चैवासनं स्वकम् ।
 कृतञ्जलिरूपासीत गच्छतः पृष्ठतोऽन्विधात् ॥ १५४
 श्रुतिस्मृत्युदितं सम्यङ्निबद्धं श्लेषु कर्मसु ।
 धर्ममूलं निषेवेत सदाचारमतिन्दितः ॥ १५५
 आचारात्प्रभते ह्यायुराचारादीप्सिताः प्रजाः ।
 आचारादनमक्षय्यमाचारो हन्त्यलक्षणम् ॥ १५६
 दुराचारो हि पुरुषो लोके भवति निन्दितः ।
 दुःखभागी च सततं व्याधितोऽत्यायुरेव च ॥ १५७
 सर्वलक्षणहीनोऽपि यः सदाचारवान्नरः ।
 अहृद्धानोऽनसूयश्च शतं वर्षाणि जीवति ॥ १५८
 यद्व्यत् परवशं कर्म तत्तद्यत्नेन वर्जयेत् ।
 यद्व्यदात्मवशन्तु स्यात्तत्तत् सेवेत यत्नतः ॥ १५९
 सर्वं परवशं दुःखं सर्वमात्मवशं सुखम् ।
 एतद्विद्यात् समासेन लक्षणं सुखदुःखयोः ॥ १६०
 यत् कर्म कुर्वतोऽस्य स्यात् परितोषोऽन्तरात्मनः ।
 तत् प्रथमेन कुर्वीत विपरीतन्तु वर्जयेत् ॥ १६१

आचार्यश्च प्रवक्तारं पितरं मातरं गुरुम् ।
 न हिंस्याद्ब्राह्मणान् गांश्च सर्वांश्चैव तपस्विनः ॥ १६२
 नास्ति क्वं वेदनिन्दां च देवतानां च कुत्सनम् ।
 द्वेषं दम्भं च मानं च क्रोधं तैश्चैव वर्जयेत् ॥ १६३
 परस्य दण्डं नोद्वेयच्छेत् क्रुद्धो नैव निपातयेत् ।
 अन्यत्र पुत्राच्छिष्यादा शिष्टार्थं ताडयेत्तु तौ ॥ १६४
 ब्राह्मणायावगूर्भ्यं द्विजातिवधकाम्यया ।
 शतं वर्षाणि तामिस्रे नरके परिवर्तते ॥ १६५
 ताडयित्वा तृषेनापि संरम्भान्मतिपूर्वकम् ।
 एकविंशतिमाजातीः पापयोनिषु जायते ॥ १६६
 अयुध्यमानोत्पाद्य ब्राह्मणस्याऽसृगङ्गतः ।
 दुःखं सुमहदाप्नोति प्रेत्याप्राप्ततया नरः ॥ १७
 शोणितं यावतं पांशून् संगृह्णाति महीतलात् ।
 तावतोऽद्भानमुचान्यैः शोणितोत्पादकोऽद्यते ॥ १६८
 न कदाचिद्धिजे तस्माद्द्विद्वानवगुरेदपि ।
 न ताडयेत्तृषेनापि न गात्वात् स्त्रावयेदसृक् ॥ १६९
 अधार्मिको नरो यो हि यत्र चाप्यवृतं धनम् ।
 हिंसारतश्च यो नित्यं नेहासौःसुखमेधते ॥ १७०
 न सीदन्नपि धर्मिण मनोऽधर्मं निवेशयेत् ।
 अधार्मिकाणां पापानामाशु पश्यन् विपर्ययम् ॥ १७१
 नाधर्मश्चरितो लोके सद्यः फलति गौरिव ।
 यन्नैरावर्त्तमानस्तु कर्त्तुंभूलानि ह्यन्तति ॥ १७२
 यदि नात्मनि पुत्रेषु न चेत् पुत्रेषु नमृषु ।
 न त्वेव तु ह्यतोऽधर्मः कर्त्तुं भवति निष्फलः ॥ १७३

अर्धमैशैधते तावत्ततो भद्राणि पश्यति ।
 ततः सपत्नान् जयति समूलस्तु विनश्यति ॥ १७४
 सत्यधर्मार्थवृत्तेषु शीघ्रे चैवा रमेत् सदा ।
 शिष्यांश्च शिष्याहर्मण्य वाग्वाङ्मदरसंयतः ॥ १७५
 परित्यजेदर्थकामौ यौ स्यातां धर्मवर्जितौ ।
 धर्मं चाप्यसुखोदकं लोकविक्रुष्टमेव च ॥ १७६
 न पाणिपादचपलो न नेत्रचपलोऽवृजुः ।
 न आशक्चपलश्चैव न परद्रोहकर्मधीः ॥ १७७
 येनास्य पितरो याता येन याताः पितामहाः ।
 तेन यायात् सतां मार्गं तेन गच्छन्नरिष्यते ॥ १७८
 ऋत्विक्पुरोहिताचार्यैर्मातुलातिथिसंश्रितैः ।
 बालवृद्धातुरैर्वैद्यैर्ज्ञातिसम्बन्धिवान्धवैः ॥ १७९
 मातापितृभ्यां यामीभिर्भ्रात्रा पुत्रेण भार्यया ।
 दुहित्वा दासवर्ग्य विवादं न समाचरेत् ॥ १८०
 एतैर्विवादान् सन्त्यज्य सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 एभिर्जितैश्च जयति सर्वान् लोकानिमान् गृह्णी ॥ १८१
 आचार्यो ब्रह्मलोकेशः प्राजापत्ये पिता प्रभुः ।
 अतिथिस्त्विन्द्रलोकेशो देवलोकस्य चर्त्विजः ॥ १८२
 यामयोऽप्सरसां लोके वैश्रदेवस्य वान्धवाः ।
 सम्बन्धिनो ह्यपां लोके पृथिव्यां मातृमातुलौ ॥ १८३
 आकाशेशास्तु विज्ञेया बालवृद्धपातुराः ।
 भ्राता ज्येष्ठः समः पित्रा भार्या पुत्र स्वका तनुः ॥ १८४
 छाया स्वो दासवर्गश्च दुहिता कृपणं परम् ।
 तन्मादेतैरधिष्ठितः सहेतासंज्वरः सदा ॥ १८५

प्रतिग्रहसमर्थोऽपि प्रसङ्गं तत्र वर्जयेत् ।
 प्रतिग्रहेण ह्यथारु ब्राह्मं तेजः प्रशाम्यति ॥ १८३
 न द्रव्याणामविज्ञाय विधिं धर्म्यं प्रतिग्रहे ।
 मात्रः प्रतिग्रहं कुर्यादवसौदन्नपि क्षुधा ॥ १८७
 हिरण्यं भूमिमश्वं मामन्नं वासस्तिलान् घृतम् ।
 प्रतिगृह्णन्निविहंस्तु भस्मीभवति दरुवत् ॥ १८८
 हिरण्यमायुरन्नं च भूर्गोश्चाप्योषतस्तनुम् ।
 अश्वश्चक्षुस्त्वर्चं वासो घृतं तेजस्तिलाः प्रजाः ॥ १८९
 अतपास्त्वनधीयानः प्रतिग्रहरुचिर्द्विजः ।
 अभस्यश्रुप्लवेवेव सह तेनैव मज्जति ॥ १९०
 तन्मादविद्वान्विभियाद्यस्मात् तस्मात् प्रतिग्रहात् ।
 खल्लकेनाप्यविद्वान् हि पङ्के गौरिव सीदति ॥ १९१
 न वार्थ्यपि प्रयच्छेत्तू वैडालव्रतिके द्विजे ।
 न वक्रव्रतिके विप्रे नावेदविदि धर्मवित् ॥ १९२
 त्रिष्वप्येतेषु दत्तं हि विधिनाप्यर्जितं धनम् ।
 दानुर्भवत्यनर्थाय परत्रादातुरेव च ॥ १९३
 यथा प्लवनौपलेन निमज्जत्युदके तरन् ।
 तथा निमज्जतोऽघस्तादन्नौ दातृप्रतीच्छकौ ॥ १९४
 धर्मध्वजी सदालुव्यश्छान्निको लोकदम्भकः ।
 वैडालव्रतिको ज्ञेयो द्विंसः सर्वाभिसन्धकः ॥ १९५
 अधोर्दृष्टिर्नैकृतिकः स्वार्थसाधनतत्परः ।
 शठो मिथ्याविनीतश्च वक्रव्रतचरो द्विजः ॥ १९६
 ये वक्रव्रतिनो विप्रा ये च मार्जारलिङ्गिनः ।
 ते पतन्त्यन्धतामिस्रं तेन पापेन कर्मणा ॥ १९७

च धर्मं स्थापदेयेन पापं कृत्वा व्रतं चरेत् ।
 व्रतेन पापं प्रच्छाद्य कुर्वन् स्त्रीशूद्रदम्भनम् ॥ १८८
 प्रेत्येह चेदृशा विप्रा मर्द्धान्ते ब्रह्मवादिभिः ।
 कृष्णनाचरितं यच्च व्रतं रक्षांसि गच्छति ॥ १८९
 अलिङ्गी लिङ्गवेशेन वी वृत्तिमुपजीवति ।
 स लिङ्गिनां हरत्येनस्तिर्यग्योनौ च जायते ॥ २००
 परकीयनिपानेषु न स्नायाच्च कदाचन ।
 निपानकर्तुः स्नात्वा तु दुष्कृतांगेन लिप्यते ॥ २०१
 यानशय्यासनान्यस्य कूपोद्यानगृहाणि च ।
 अदत्तान्युपसृज्यान एनसः स्वात्तुरीयभाक् ॥ २०२
 नदीषु देवखातेषु तडागेषु सरःसु च ।
 स्नानं समाचरेन्नित्यं गर्त्तप्रस्रवणेषु च ॥ २०३
 यमान् सेवेत सततं न नित्यं नियमान् ब्रूधः ।
 यमान् पतत्यकुर्वाणो नियमान् केवलान् भजन् ॥ २०४
 नाश्रोत्रियतते यज्ञे ग्रामयाजिदृते तथा ।
 स्त्रिया क्लीवेन च दृते भुञ्जीत ब्राह्मणः कश्चित् ॥ २०५
 अग्नीकमेतत् साधूनां यत्र जुह्वत्यमी हविः ।
 प्रतापमेतद्देवानां तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥ २०६
 मत्तक्रुद्धातुराणांच न भुञ्जीत कदाचन ।
 केशक्रीटावपुंसंच पदासृष्टंच कामतः ॥ २०७
 भ्रूणघ्नावेक्षितंचैव संसृष्टश्चाप्युदक्यथा ।
 पतत्रिणावलीढश्च शुना संसृष्टमेव च ॥ २०८
 गवा चास्रमुपघ्रातं घृष्टानंच विशेषतः ।
 गणाक्षं गणिकानंच विदुषा च जुगुप्सितम् ॥ २०९

स्तेनगायनयोश्चान्नं तस्योशाह विकस्य च ।
 दौक्षितस्य कदर्यस्य बहस्य निगडस्य च ॥ २१०
 अभिशस्तस्य घण्टस्य पुंश्चत्या दाभिकस्य च ।
 शुक्तं पर्युषितं चैव शूद्रस्योच्छिष्टमेव च ॥ २११
 चिकित्सकस्य ऋगयोः क्रूरस्योच्छिष्टभोजिनः ।
 उग्रान्नं सूतिकान्नं च पर्याचान्तमनिर्दशम् ॥ २१२
 अनर्चितं वृथामांसमवीरायाश्च योषितः ।
 द्विषद्भ्रं नगर्थ्यन्नं पतितान्नमवक्षतम् ॥ २१३
 पिशुनानृत्तिनोश्चान्नं क्रतुविक्रयिणस्तथा ।
 शैलूपतुन्नवायान्नं क्षतघ्नस्यैव च ॥ २१४
 कर्मारस्य निषादस्य रङ्गावतारकस्य च ।
 सुवर्णं कर्तुर्विणस्य शस्त्रविक्रयिणस्तथा ॥ २१५
 श्ववतां शौण्डिकानां च चेलनिर्णोजकस्य च ।
 रस्त्रकस्य वृशंसस्य यस्य चोपपतिर्गृहे ॥ २१६
 लब्धन्ति ये चोपपतिं स्त्रीजितानां च सर्वशः ।
 अनिर्दशं च प्रेतान्नमनुष्टि करमेव च ॥ २१७
 राजान्नं तेजसादत्ते शूद्रान्नं ब्रह्मवर्चसम् ।
 आयुः सुवर्णकारान्नं यशचर्माधकर्त्तिनः ॥ २१८
 कारुकान्नं प्रजां हन्ति बलं निर्णोजकस्य च ।
 गणान्नं गणिकान्नञ्च लोकेभ्यः परिक्रान्तति ॥ २१९
 पूयंचिकित्सकस्यान्नं पुंश्चत्यास्वन्नमिन्द्रियम् ।
 विष्ठा वर्द्धुषिकस्यान्नं शस्त्रविक्रयिणोमलम् ॥ २२०
 यएतेऽन्ये त्वभोज्यान्नाः क्रमशः परिकीर्त्तिताः ।
 तेषां त्वगस्थिरोमाणि वदन्त्यन्नं भनीषिणः ॥ २२१

बुक्ताऽतोऽन्यतमस्यान्नममत्या क्षपणं त्रयम् ।
 मत्या बुक्ताचरेत् कृच्छ्रं रेतोविण्मूत्रमेव च ॥ २२२
 नाद्याच्छुद्रस्य पक्वान्नं विद्वानग्राहिनोद्विजः ।
 आददीताममेवाध्यादद्विजावेकरात्रिकम् ॥ २२३
 त्रीत्रियस्य कर्ष्यस्य वहान्यस्य च वार्धुषेः ॥
 मीमांसित्वोभयं देवाः सममन्नमकल्पयन् ॥ २२४
 तान् प्रजापतिराहृत्य माह्वद्वं विषमं समम् ।
 अद्यापतं वहान्यस्य हतमश्रद्धयेतरत् ॥ २२५
 अश्रद्धयेष्टं च पूर्त्तं च नित्यं कुर्यादतन्द्रितः ।
 अद्याकृते ह्यश्रद्धये ते भवतः स्वागतैर्जनः ॥ २२६
 दानधर्मं निषेधेत् नित्यमैष्टिकपौर्त्तिकम् ।
 परितुष्टेन भावेन पात्रमासाद्य शक्तितः ॥ २२७
 यत्किञ्चिदपि दातव्यं याचितेनानसूयया ।
 उत्पत्स्यते हि तत्पात्रं यत्तारयति सर्वतः ॥ २२८
 वारिदस्तृप्तिमाप्नोति सुखमन्नय्यमन्नदः ।
 तिलप्रदः प्रजामिष्टां दीपदश्चक्षुरुत्तमम् ॥ २२९
 भूमिदो भूमिमाप्नोति दीर्घमाबुर्धिरश्वदः ।
 गृहदोऽग्राणि वेश्मनि रुष्यदोरुपुत्तमम् ॥ २३०
 वासोदश्चन्द्रसालोक्यमश्वसालोक्यमश्वदः ।
 अन्नडुहः त्रियं पुष्टां गोदो ब्रह्मस्य पिष्टपम् ॥ २३१
 यानशब्दाप्रदो भार्यामैश्वर्यमभयप्रदः ।
 धान्यदः शाश्वतं सौख्यं ब्रह्मदो ब्रह्मसार्धिताम् ॥ २३२
 सर्वधामेव दानानां ब्रह्मदानं विशिष्यते ।
 वार्यन्नगोमहीवासस्थलकाञ्चन सर्पिषाम् ॥ २३३ ॥

येन येन तु भावेन यद्व्यहानं प्रयच्छति ।
 तत्तत्तेनैव भावेन प्राप्नोति प्रतिपूजितः ॥ २३४
 योऽर्चितं प्रतिगृह्णाति ददात्यर्चितमेव च ।
 तावुभौ गच्छतः स्वर्गं नरकान्तु विपर्यये ॥ २३५
 न विस्मयेत तपसा बद्धेदिष्टा च नावृतम् ।
 गार्त्तोऽप्यपवदेद्विप्राञ्च दत्त्वा परिकीर्त्तयेत् ॥ २३६
 यज्ञोऽवृतेन क्षरति तपः क्षरति विस्मयात् ।
 आसुर्विप्रापवादेन दानं च परिकीर्त्तनात् ॥ २३७
 धर्मं धनैः सञ्चिनुयाद्वल्मीकमिव पुत्तिकाः ।
 परलोकसहायार्थं सर्वभूतान्यपीडयन् ॥ २३८
 नामुत्र हि सहायार्थं पिता माता च तिष्ठतः ।
 न पुत्रदारं न ज्ञातिर्धर्मस्तिष्ठति केवलः ॥ २३९
 एकः प्रजायते जन्तुरेकएव प्रलीयते ।
 एकोऽनुभुङ्क्ते सुहृत्तमेकएव च दुष्कृतम् ॥ २४०
 हृतं शरीरमुत्सृज्य काष्ठलोद्गसमं क्षितौ ।
 विमुखा बान्धवा यान्ति धर्मस्तमनुगच्छति ॥ २४१
 तस्माद्धर्मं सहायार्थं नित्यं सञ्चिनुयाच्छनैः ।
 धर्मेण हि सहायेन तमस्तरति दुस्तरम् ॥ २४२
 धर्मप्रदानं पुरुषं तपसा हतकिल्बिषम् ।
 परलोकं नयत्याशु भास्वन्तं खशरीरिणम् ॥ २४३
 उत्तमैरुत्तमैर्नित्यं सम्बन्धानाचरेत् सह ।
 निनोषुः कुलमुत्कर्षमधमानधमांस्यजेत् ॥ २४४
 उत्तमानुत्तमान् गच्छन् हीनान् हीनांश्चवर्जयन् ।
 ब्राह्मणः श्रेष्ठतामेति प्रत्यवायेन शूद्रताम् ॥ २४५ .

दृढकारी च्छुद्धान्तः क्रूराचारैरसंवसन् ।

आर्चंघो दमदानाभ्यां जयेत् स्वर्गं तथाव्रतः ॥ २४६

एधोदकं मूलफलमन्नमभ्युद्यतंच यत् ।

सर्वतः प्रतिगृह्णीयान्मध्वयाभयदक्षिणाम् ॥ २४७

आहृताभ्युद्यतां भिक्षां पुरस्तादप्रचोदिताम् ।

मेने प्रजापतिर्ग्राह्यामपि दुष्कृतकर्मणः ॥ २४८

नाश्रन्ति पितरस्तस्य दशवर्षाणि पञ्च च ।

नच हव्यं वहत्यग्निर्यस्तामभ्यवमन्यते ॥ २४९

शय्यां गृहान् कुशान् गन्धानपः पुष्पं मनीन्दधि ।

घांता मत्स्यान् पयो मांसं शाकश्चैव न निर्णयेत् ॥ २५०

गुरुन् भृत्यांश्चोज्जिहीर्षन्नश्चिथन् देवतातिथीन् ।

सर्वतः प्रतिगृह्णीयात्तु तृप्येत् स्वयन्ततः ॥ २५१

गुरुषु त्वभ्यतीतेषु विना वा तैर्गृहं वसन् ।

आत्मनो वृत्तिमन्विच्छन् गृह्णीयात् साधुतः सदा ॥ २५२

आर्बिकः कुलमित्त्रंच गोपालो दासनापितौ ।

एते श्रूद्रेषु भोज्यान्ना यश्चात्मानं निवेदयेत् ॥ २५३

यादृशोऽस्य भवेदात्मा यादृशंच चिकीर्षितम् ।

यथा चोपचरेदेनं तथात्मानं निवेदयेत् ॥ २५४

योऽन्यथा सन्तमात्मानमन्यथा सत्सु भाषते ।

स पापकृतमो लोके स्तेन आत्मापहारकः ॥ २५५

वाच्यर्थानियताः सर्वे वाङ्मूला वाग्विनिःसृताः ।

तान्तु यः स्तेनयेद्वाचं स सर्वस्ते यत्कनरः ॥ २५६

महर्षिपितृदेवानां गत्वानृष्यं यथाविधि ।

पुत्रे सर्वे समासज्य वसेन्नाध्यक्ष्यमाश्रितः ॥ २५७

एकाकी चिन्तयेन्नित्यं विविक्ते हितमात्मनः ।
 एकाकी चिन्तयानोहि परं त्रेयोऽधिगच्छति ॥ २५८
 एषोदिता गृह्यस्यैव वृत्तिर्विप्रस्य शाश्वती ।
 ज्ञातकव्रतकल्पश्च सप्तवृत्तिकरः शुभः ॥ २५९
 अनेन विप्रो वृत्तेन वर्त्तयन् वेदशास्त्रवित् ।
 व्यपेतकल्पवोनित्यं ब्रह्मलोके महीयते ॥ २६०
 इति मानवे धर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां
 चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४

पञ्चमोऽध्यायः ।

श्रुत्वैतानुपपयो धर्मान् ज्ञातकस्य यथोदितान् ।
 इदमूचुर्महात्मानमनलप्रभवं भृगुम् ॥ १
 एवं यथोक्तं विप्राणां स्वधर्ममनुतिष्ठताम् ।
 कथं सृष्टुः प्रभवति वेदशास्त्रविदां प्रभो ॥ २
 स तानुवाच धर्मात्मा महर्षीन् मानवो भृगुः ।
 श्रूयतां येन दोषेण सृष्टुर्विप्रान् जिघांसति ॥ ३
 अनभ्यासेन वेदानामाचारस्य च वर्जनात् ।
 आलस्यादसदोपाच्च सृष्टुर्विप्रान् जिघांसति ॥ ४
 खगुणं गृह्यमन्त्रैव पलाण्डुं कवकानि च ।
 प्रमथ्याणि द्विजातीनाममध्यप्रभवानि च ॥ ५
 लोहितान् वृक्षनिर्यासान् व्रश्चनप्रभवांस्तथा ।
 शैलुं गन्धं च पेषुषं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥ ६

दृधाहसरसं दावं पायसांपूपमेव च ।
 अनुपाहृतमांसानि देवान्मानि हवींषि च ॥ ७
 अग्निर्हृश्याया गोः क्षीरमौद्धमैकशफं तथा ।
 आविक्रं सन्धिनीक्षीरं विवत्सायाश्च गो पयः ॥ ८
 आरण्यानांच सर्वेषां खगाणां माहिषं विना ।
 स्त्रीक्षीरंचैव वर्ज्यानि सर्वशुक्तानि चैव हि ॥ ९
 दधि भक्ष्यञ्च शुक्तेषु सर्वंच दधिसम्भवम् ।
 यानि चैवाभिषुयन्ते पुष्यमूलफलै शुभैः ॥ १०
 क्रव्यादान् शकुनीन् सर्वांस्तथा ग्रामनिवासिनः ।
 अग्निर्हृष्टांशैकशफांष्टिष्टिभंच विवर्जयेत् ॥ ११
 कलविङ्गं प्लवं हंसं चक्राङ्गं ग्रामकुक्कुटम् ।
 सारसं रज्जुवालंच दालुहं शुकसारिके ॥ १२
 प्रतुदान् जालपादांच कोयष्टिमखविष्करान् ।
 निमज्जतश्च मत्स्त्रादान् सौनं बहूरमेव च ॥ १३
 बभ्रंचैव बलाकांच काकोलं खञ्जरीटकम् ।
 मत्स्त्रादान् विडूराहांच मत्स्यानेव च सर्वशः ॥ १४
 यो यस्य मांसमश्नाति स तन्मांसादुच्यते ।
 मत्स्यादः सर्वमासादस्तस्मान्मत्स्यान् विवर्जयेत् ॥ १५
 पाठीनरोहितावाथी निसुक्तौ हव्यकथ्ययोः ।
 राजीवान् सिंहतुण्डांच सशस्कांचैव सर्वशः ॥ १६
 न भक्षयेदेकचरानज्ञातांच्छगद्विजान् ।
 भक्ष्ये चपि समुद्दिष्टान् सर्वान् पंचनखांस्तथा ॥ १७
 श्वाविधं जल्यकं गोधां खड्गकुमेशशांस्तथा ।
 भक्ष्यान् पंचनखेष्वहुरशुद्रांचैकतोदतः ॥ १८

कृत्वाकं विड्वराहंच लग्नं ग्रामकुक्कुटम् ।
 पलाण्डुं गृह्णन्चैव मत्स्या जग्धा पतेद्विजः ॥ १९
 अमत्यैतानि षड्जग्धा कृच्छ्रं सान्तपनंचरेत् ।
 यतिचान्द्रायणं वापि शैषेषूपवसेदहः ॥ २०
 संवत्सरस्यैकमपि चरेत् कृच्छ्रं द्विजोत्तमः ।
 अज्ञातभुक्त एवार्थं ज्ञातस्य तु विशेषतः ॥ २१
 यत्रार्थं ब्राह्मणैर्ब्रह्माः प्रशस्ता ऋगपत्त्रिणाः ।
 भृत्यानांचैव तृत्यर्थमगस्तो ह्याचरत् पुरा ॥ २२
 वमूत्रुर्हि पुरोडाशा भक्ष्याणां ऋगपत्त्रिणां ।
 पुराणेष्वपि यज्ञेषु ब्रह्मक्षत्रसवेषु च ॥ २३
 यत्किंचित् स्नेहसंयुक्तं भक्षं भोज्यमगर्हितम् ।
 तत्पर्युषितमप्याद्य हविशेषंच यद्भवेत् ॥ २४
 चिरस्थितमपि त्वाद्यमन्त्रे हातं द्विजातिभिः ।
 यवगोधूमजं सर्वं पयसंचैव विक्रिया ॥ २५
 एतदुक्तं द्विजातीनां भक्ष्याभक्ष्यमशेषतः ।
 मांसस्यातः प्रवक्ष्यामि विधिं भक्षणवर्जने ॥ २६
 प्रोक्षितं भक्षयेमांसं ब्राह्मणानांच काम्यया ।
 यथाविधि नियुक्तस्तु प्राणानामेव चात्यये ॥ २७
 प्राण आत्मिदं सर्वं प्रजापतिरकल्पयत् ।
 स्थावरं जङ्गमंचैव सर्वं प्राणस्य भोजनम् ॥ २८
 चराणामन्नमचरा दंष्ट्रिणामप्यदंष्ट्रिणः ।
 अहस्ताश्च सहस्तानां शूरानांचैव भीरवः ॥ २९
 नात्ता दूष्यत्यदन्नाद्यान् प्राणिनोऽहन्यहन्यपि ।
 धात्रैव सृष्टाः प्राणान्चप्राणिनोऽन्तार एव च ॥ ३०

अज्ञायं जग्धिर्मांसस्येत्येष दैवोविधिः स्मृतः ।
 अतोऽन्यथाप्रवृत्तिस्तु राक्षसोविधिरुच्यते ॥ ११
 क्रीत्वा स्वयं वाप्युत्पाद्य परोपकृतमेव वा ।
 देवान् पितृंश्चार्चयित्वा खादन्मांसं न दुष्यति ॥ १२
 नाद्यादविधिना मांसं विधिज्ञोऽनापदि द्विजः ।
 जग्ध्वा ह्यविधिनामांसं प्रेत्य तैरद्यतेऽवश्यः ॥ १३
 न तादृशं भवत्येनो खगहन्तुर्ह नार्थिनः ।
 यादृशं भवति प्रेत्य वृथामांसानि खादतः ॥ १४
 नियुक्तस्तु यथान्यायं यो मांसं नास्ति मानवः ।
 स प्रेत्य पशुतां याति सन्भवानेकविंशतिम् ॥ १५
 असंस्कृतान् प्रभून्मन्त्रैर्नाद्याद्विप्रः कदाचन ।
 मन्त्रैस्तु संस्कृतानद्याच्छाश्वतं विधिमास्थितः ॥ १६
 कुर्याद्दृष्टपशुं सङ्गे कुर्यात् पिष्टपशुं तथा ।
 नत्वेव तु वृथा हन्तुं पशुमिच्छेत् कदाचन ॥ १७
 यावन्ति पशुरोमाणि तावत् कृत्वोह भारणम् ।
 वृथा पशुघ्नः प्राप्नोति प्रेत्य जन्मानि जन्मानि ॥ १८
 यज्ञार्थं पशवः सृष्टाः स्वयमेव सवभुवा ।
 यज्ञोऽस्यभूत्यै सर्वस्य तस्माद्दृयज्ञे बभोऽवघः ॥ १९
 ओषध्यः पशवो वृक्षास्तिर्यश्चः पक्षिणास्तथा ।
 यज्ञार्थं निधनं प्राप्ताः प्राप्नुवन्त्युच्छ्रितीः पुनः ॥ २०
 मधुपर्कं च यज्ञे च पितृदैवतकर्मणि ।
 अत्रैव पशवो हिंस्यानान्यत्वेत्यब्रवीन्मनुः ॥ २१
 एष्वर्थेषु पशून् हिंसन् वेदतत्त्वार्थविद्विजः ।
 अस्माकंच पशुञ्चैवगमयत्युत्तमां गतिम् ॥ २२

षट्शे गुरावरख्ये वा निवसन्नालवान् द्विजः ।
 ना वेदविहितां हिंसामापद्यपि समाचरेत् ॥ ४३
 या वेदविहिता हिंसा नियतास्त्रिंशत्पञ्चराश्रैः ।
 अहिंसामेव तां विद्याद्देदाहर्मीहि निर्वभौ ॥ ४४
 योऽहिंसकानि भूतानि हिनस्वात्मसुखेच्छया ।
 स जीवंश्च हतश्चैव न क्वचित् सुखमेधते ॥ ४५
 यो बन्धनबधक्ते शान् प्राणिनां न चिकीर्षति ।
 स सर्वस्य हितप्रेप्सुः सुखमत्यन्तमश्नुते ॥ ४६
 यद्वापयति यत्कुरुते वृत्तिं वध्नाति यत्र च ।
 तद्वाप्रोत्थयन्न न यो हिनस्ति न किञ्चन ॥ ४७
 नाहत्वा प्राणिनां हिंसां मांसमुत्पद्यते क्वचित् ।
 नच प्राणिवधः स्वर्ग्यस्तस्मान्मांसं विवर्जयेत् ॥ ४८
 समुत्पत्तिञ्च मांसस्य बधवन्धौ च देहिनाम् ।
 प्रसमीक्ष्य निवर्त्तेत सर्वमांसस्य भक्षणात् ॥ ४९
 न भक्षयति या मांसं विधिं हित्वा पिशाचवत् ।
 स लोके प्रियतां याति व्याधिभिश्च न पीड्यते ॥ ५०
 अनुमन्ता विशसिता निहन्ता क्रयविक्रयी ।
 संस्कर्त्ता चोपहर्त्ता च खादकश्चेति घातकाः ॥ ५१
 स्वमांसं परमांसेन यो वर्धयितुमिच्छति ।
 अनभ्यर्च्य पितृन् देवान् ततोऽन्यो नास्त्यपुण्यहात् ॥ ५२
 वर्षे वर्षेऽश्वमेधेन यो यजेत शतं समाः ।
 मांसानि च न खादेद्व्यस्तयो पुण्यफलं समम् ॥ ५३
 फलमुलाशनैर्मध्येऽक्षू न्यन्नानां च भोजनैः ।
 न तत्फलमवाप्नोति यन्मांसपरिवर्जनात् ॥ ५४

मां स भक्षयितासुत्र यस्य मांसमिहाश्रयम् ।
 एतन्मांसस्य मांसत्वं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ ५५
 न मांसभक्षणे दोषो न मद्ये न च मैथुने ।
 प्रवृत्तिरेषा भूतानां निवृत्तिस्तु महाफला ॥ ५६
 प्रेतशुद्धिं प्रवक्ष्यामि द्रव्यशुद्धिं तथैव च ।
 चतुर्णामपि वर्णानां यथावदनुपूर्वशः ॥ ५७
 इन्तजातेऽनुजाते च कृतचूडे च संस्थिते ।
 अशुद्धा बान्धवाः सर्वे सूतके च तथोच्यते ॥ ५८
 दशाहं शावमाशौचं सपिण्डेषु विधीयते ।
 अर्वाक् संचयनादस्यां त्राहमेकाहमेव च ॥ ५९
 सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्तते ।
 समानोदकभावस्तु जन्मानासोरवेदने ॥ ६०
 यथेदं शावमाशौचं सपिण्डेषु विधीयते ।
 जननेऽप्यवमेव स्यान्निपुणां शुद्धिमिच्छताम् ॥ ६१
 सर्वेषां शावमाशौचं मातापित्रोस्तु सूतकम् ।
 सूतकं मातुरेव स्यादुपसृश्य पिता शुचिः ॥ ६२
 निरस्य तु पुमान् शुक्रमुपसृश्यैव शुध्यति ।
 बैजिकादृभिसम्बन्धादनुकूंथ्यादघं च ॥ ६३
 अङ्गा चैकेन रात्रा च त्रिरात्रैरेव च त्रिभिः ।
 श्वसृशो विशुध्यन्ति त्राहादुदकदायिनः ॥ ६४
 गुरोः प्रेतस्य शिथस्तु पितृमेघं समाचरन् ।
 प्रेताहारैः समन्तत्र दशरात्रेण शुध्यति ॥ ६५
 रात्रिभिर्मांसतृष्याभिर्गर्भसावे विशुध्यति ।
 रजस्युपरते साध्वी ज्ञानेन स्त्री रजस्वला ॥ ६६

नृणामकृतचूडानां विशुद्धिर्नेशिकी सृता ।
 निर्वृत्तचूडकानान्तु त्विरात्राच्छुद्धिरिथते ॥ ६७
 जनद्विवार्षिकं प्रेतं निदध्युर्वान्धवा बहिः ।
 अलङ्कृत्य शुचौ भूमावस्थिसंचयन्प्रहृते ॥ ६८
 नास्य कार्योऽग्निसंस्कारो न च कार्योदकक्रिया ॥
 अरण्ये काष्ठवस्यज्ञा क्षपेयुस्त्राहमेव च ॥ ६९
 नात्रिवर्षस्य कर्तव्यः बाग्धवैरुदकक्रिया ।
 जातदन्तस्य वा कुर्व्यर्वास्त्रि वापि क्षते सति ॥ ७०
 स ब्रह्मचारिण्येकाहमतीते क्षपणं स्मृतम् ।
 जन्मन्तेकोदकानान्तु त्विरात्राच्छुद्धिरिथते ॥ ७१
 स्त्रीणामसंस्कृतानान्तु त्र्यह्नाच्छुध्यन्ति बाग्धवाः ॥
 यथोक्तेनैव कल्पेन शुध्यन्ति तु सनाभयः ॥ ७२
 अक्षारलवणावाः स्युर्निर्मज्जेयुश्चते त्र्यहम् ।
 मांसाशनंच नाग्नीयुः शयीरंश्च पृथक् क्षितौ ॥ ७३
 सन्निधावेव वै कल्पः शावाशौचस्य कीर्तितः ।
 असन्निधावयं ज्ञेयो विधिः सम्बन्धिवानुधवैः ॥ ७४
 विगतान्तु विदेशस्यं शृणुयाद्दयो ह्यनिर्दशम् ।
 यच्छेषं दशरात्रस्य तावदेवाशुचिर्भवेत् ॥ ७५
 अतिक्रान्ते दशाहे च त्विरात्रमशुचिर्भवेत् ।
 संवत्सरे व्यतीते तु स्मृष्टैवापो विशुध्यति ॥ ७६
 निर्दशं ज्ञातिमरणं श्रुत्वा पुत्रस्य जन्म च ।
 सवासा जलमाप्नुत्य शुद्धोभवति मानवः ॥ ७७
 बालो देशान्तरस्थे च पृथक् पिण्डे च संस्थिते ॥
 सवासा जलमाप्नुत्य सद्यएव विशुध्यति ॥ ७८

अन्तर्द्वाहे स्यातांचेत् पुनश्चरणजन्मनी ।
 तावत् स्यादशुचिर्विप्रो यावन्तत्स्यादनिर्दशम् ॥ ७८
 त्तिरात्रमाहुराशौचमाचार्यं संस्थिते सतिः ॥
 तस्य पुत्रे च पद्भ्यांच दिवारारामिति स्थितिः ॥ ८०
 श्रोत्रियेतूपसम्पन्ने त्तिरात्रमशुचिर्भवेत् ।
 मातुले पक्षिणीं रात्रिं शिष्यत्विग्भान्यवेषु च ॥ ८१
 प्रेते राजनि सज्योतिर्यस्य स्याद्विषये स्थितः ।
 अश्रोत्रिये त्वहः कृत्स्नमनूचाने तथा गुरौ ॥ ८२
 शुद्धेदिप्रोद्वाहेन द्वादशाहैव भूमिपः ।
 वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो मासेन शुध्यति ॥ ८३
 न वर्षेदेदघाहानि प्रत्यूहेन्नाग्निषु क्रिया ।
 न च तत्कर्म कुर्वाणः सनाभ्योऽप्यशुचिर्भवेत् ॥ ८४
 दिवाकीर्त्तिमुदक्याश्च पतितं स्रुतिकांतया ।
 श्वन्तत्सृष्टिनंचैव स्पृष्ट्वा स्नानेन शुध्यति ॥ ८५
 आचम्य अयतोनिर्त्यं जपेदशुचिदर्शने ।
 सौरान्मन्त्रान् यथोत्साहं प्रावमानीश्च शक्तितः ॥ ८६
 नारं स्पृष्ट्वास्थि सस्त्रेहं स्नात्वा विप्रो विशुध्यति ।
 आचम्यैव तु निःस्त्रेहं गामासभ्यार्कमीक्ष्य वा ॥ ८७
 आदिष्टी नोदकं कुर्यादाव्रतस्य समापनात् ।
 समाप्ते तूदकं कृत्वा त्तिरात्रेणैव शुध्यति ॥ ८८
 दृयासङ्करजातानां प्रव्रज्यासु च तिष्ठताम् ।
 आत्मनस्त्यागिनांचैव निवर्त्ततोदकक्रिया ॥ ८९
 पाण्डुमाश्रितानाश्च धरन्तीनाश्च कामतः ।
 गर्भभट्टद्रुहाश्चैव सुरापीनांच योषिताम् ॥ ९०

आचार्यं स्वमुपाध्यायं पितरं मातरं गुरुम् ।
 निर्हृत्य तु व्रती प्रेतान् न व्रतेन विमुच्यते ॥ ८१
 इच्छियेन हतं शूद्रं पुरदारेण निर्हरेत् ।
 पश्चिमोत्तर पूर्वस्तु यथायोगं द्विजजनः ॥ ८२
 न राज्ञामघदोषोऽस्ति व्रतिर्न न च सत्रिणाम् ॥
 ऐन्द्रं स्थानमुपासीना ब्रह्मभूता हि ते सदा ॥ ८३
 राज्ञो माहात्मिके स्थाने सद्यःशौचं विधीयते ।
 प्रजानां परिरक्षार्थमासनंचात्र कारणम् ॥ ८४
 डिम्बाहवहतानाश्च विद्यता प्रार्थिवेन च ।
 गोब्राह्मणश्च चैवार्थं यस्य चेच्छति प्रार्थिवः ॥ ८५
 सोमान्यर्कानिलेन्द्राणां विष्ठाप्पत्योर्यमस्य च ।
 अष्टावाः लोकपालानां वपुर्धारयते वृषः ॥ ८६
 लोकेशाधिष्ठितो राजा नास्याशौचं विधीयते ।
 शौचाशौचं हि सत्यानां लोकेऽप्रभवाप्यत्रम् ॥ ८७
 उद्यतैराहवे शस्त्रैः क्षत्रधर्महतस्य च ।
 सद्यः सन्तिष्ठते यज्ञस्तथाशौचमिति स्थितिः ॥ ८८
 विप्रः शुध्यत्यपः स्रुष्टा क्षत्रियो वाहनाबुधम् ।
 वैश्यः प्रतोदं रश्मीन् वा रक्षिं शूद्रः कृतक्रियः ॥ ८९
 एतद्वोऽभिहितं शौचं सपिण्डेषु द्विजोत्तमाः ।
 असपिण्डेषु सर्वेषु प्रेतशुचिं विवोधतः ॥ ९०
 असपिण्डं द्विजः प्रेतं विप्रो निर्हृत्य बन्धुवत् ।
 विशुध्यति त्विरात्रेण मातृरातांश्च बान्धवान् ॥ ९१
 बद्धवसन्ति तेघान्तु दृशाङ्गैर्नैव शुध्यति ।
 अगदबन्धुसङ्घैर्न चेतस्त्रिण्णु गृहे वसेत् ॥ ९२

जनुगम्येच्छया प्रेतं ज्ञातिमज्ञातिमेव वा ।
 ज्ञात्वा सचेत्तं सृष्टान्निं घृतं प्राञ्चै विशुध्यति ॥ १०१
 ज विप्रं स्त्रेषु तिष्ठत्सु ज्ञतं शूद्रेण नाययेत् ।
 जस्यर्था ज्ञारद्वितिः सा स्वयेच्छुद्रसंस्पर्शदूषिता ॥ १०४
 ज्ञानंतपोन्निराहारो मृत्सुगोवार्थ्युपासनम् ।
 ज्ञासुः कर्मर्ककालौ च शुद्धे कर्तृणि देहिनाम् ॥ १०५
 सर्वेषामेव शौचानामर्थशौचं परं स्मृतम् ।
 योऽर्थं शुचिर्हि स शुचिर्नृद्धारिशुचिः शुचिः ॥ १०६
 य्यात्या शुध्यन्ति विद्वांसो दानेनाकार्थ्यकारिणः ।
 यच्छ्रमपापा जप्येन तपसा वेदवित्तमाः ॥ १०७
 यत्तोयैः शुध्यते शोभं नदी वेगेन शुद्ध्यति ।
 राजसा स्त्री मनोदुष्टा संन्यासेन द्विजोत्तमः ॥ १०८
 यद्भिर्गात्राणि शुध्यन्ति मनः सत्येन शुध्यति ।
 विद्यातपोभ्यां भूतात्मा बुद्धिर्ज्ञानेन शुध्यति ॥ १०९
 एष शौचस्य वः प्रोक्तः शरीरस्य विनिर्णयः ।
 जानाविधानां द्रव्याणां शुद्धे मृण्युत निर्णयम् ॥ ११०
 तैजसानां मणीनां च सर्वस्याश्रममयस्य च ।
 भस्मनाद्भिर्द्वा चैव शुद्धिरज्ञा मनीषिभिः ॥ १११
 निर्लेपं कांचनं भाण्डमद्भिरेव विशुध्यति ।
 अवजमश्रमयंचेव राजतं चागुपस्कृतम् ॥ ११२
 अपामग्नेश्च संयोगाद्दमरुष्यंच निर्वभौ ।
 तस्मात्तयो स्वयोन्यैव निर्णयो गुणवत्तरः ॥ ११३
 ताम्नायःकांस्यरैत्यानां त्रपुषः सीसकस्य च ।
 शौचं यथाहं कर्तव्यं ज्ञारमोदकवारिभिः ॥ ११४

द्रवाणांचैव सर्वेषां शुद्धिरुत्पन्नं स्मृतम् ।
 मोक्षार्थं संहतानां च दारवाणां च तक्षयम् ॥ १११
 मार्जनं यज्ञपात्राणां पाणिना यज्ञकर्मणि ।
 अमसानां ग्रहाणां च शुद्धिः प्रक्षालनेन तु ॥ ११६
 अस्यां स्रुक् स्रुवाणां च शुद्धिरुष्णेन वारिणा ।
 स्फामूर्पयज्ञटानां च सुषलोत्खलस्य च ॥ ११७
 अद्भिस्तु मोक्षार्थं शौचं बहूनां धान्यवाससाम् ।
 प्रक्षालनेन त्वयानामद्भिः शौचं विधीयते ॥ ११८
 चेलवच्चर्मणां शुद्धिर्वेदलाभान्तथैव च ।
 आकमूलफलानां च धान्यवच्छुद्धिरिष्यते ॥ ११९
 कौषेयाविकयो रूषैः कुतपानामरिष्टकैः ।
 श्रीफलैरंशुपटानां क्षौमाणां गौरसर्षपैः ॥ १२०
 क्षोमवच्छुद्धिः श्यामस्थिदन्तमवस्य च ।
 शुद्धिर्विजानता कार्या गोमूत्रेषोदकेन वा ॥ १२१
 मोक्षार्थान्तृणकाष्ठं च पलालंचैव शुध्यति ।
 मार्जनोपाङ्गनैर्वैश्वपुनःपाकेन स्यत्यम् ॥ १२२
 मद्यैर्मूत्रैः पुरीषैर्वा षिवनैः पूयशोणितैः ।
 संस्पृष्टं नैव शुध्यति पुनःपाकेन स्यत्यम् ॥ १२३
 समार्जनोपाङ्गनेन सेकेनोक्ते खनेन च ।
 गवां च परिवासेन भूमिः शुद्ध्यति पंचभिः ॥ १२४
 पश्चिजम् गवाघ्रातमवधूतमवधुतम् ।
 दूषितं केशकीटैश्च चतुप्रक्षेपेण शुद्ध्यति ॥ १२५
 यावन्नापैस्त्वमेध्याक्लाद्भोलेपश्च तत्कृतः ।
 तावन्मुद्गारि चादेयं सर्वास्तु द्रव्यशुद्धिषु ॥ १२६

त्रीणि देवाः पवित्राणि ब्राह्मणानामकल्पवन् ।
 अदृष्टमङ्गिर्निर्णितं यच्च वाचा प्रशस्यते ॥ १२७
 आपः शुद्धा भूमिगता वैदृश्यां यासु गोर्भं वेत् ।
 अथासाधेदमेध्येन गन्धवर्णरसान्विताः ॥ १२८
 नित्यं शुद्धः कारुहस्तः पथ्ये यच्च प्रसारितम् ।
 ब्रह्मचारिगतं भैक्ष्यं नित्यमेधेमिति स्थितिः ॥ १२९
 नित्यमास्यं शुचि स्त्रीणां शकुनिः फलपातने ।
 प्रस्रवे च शुचिर्वत्सः श्वा खगग्रहणे शुचिः ॥ १३०
 श्वभिर्हतस्य यन्मांसं शुचि तन्ननुरव्रवीत् ।
 क्रव्याद्भिश्च हतस्थान्यैश्छालाद्यैश्च दस्युभिः ॥ १३१
 ऊर्ध्वं नाभेर्यानि खानि तानि मेध्यानि सर्वशः ।
 यान्यधस्तान्यामेध्यानि देहाच्चैव मलाच्युताः ॥ १३२
 मक्षिका विप्रुषश्चाया गौरश्वः सूर्यरश्मयः ।
 रजोऽर्वायुरग्निश्च स्रग्ं मेध्यानि निर्दिशेत् ॥ १३३
 विषमूत्रोत्सर्गशुद्धार्थं च्छद्धार्यादेयमर्थवत् ।
 दैहिकानां मलानां च शुद्धिषु द्वादशस्वपि ॥ १३४
 वसाश्चक्रमसृञ्जामूत्रविट्प्राणकर्णविट् ।
 स्त्रोषान्शुद्धूषिकास्त्रेदोहादशैते नृणां मलाः ॥ १३५
 एका लिङ्गे गुदे तिस्रस्तथैकत्र करे दश ।
 उभयोः सप्त दातव्यां खदः शुद्धिमभीप्सता ॥ १३६
 एतच्छौचं गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ।
 त्रिगुणं स्याद्वनस्थानां यतीनान्तु चतुर्गुणम् ॥ १३७
 छात्वा मूत्रं पुरीषं वा खान्याचान्त उपसृशेत् ।
 विदमध्येष्वमाणश्च अन्नमश्रं च सर्वदा ॥ १३८

त्विरावामेदम् पुर्वं द्विः प्रमृज्यात्ततोसुखम् ।
 शरीरं शौचमिच्छन् हि स्त्री शूद्रस्तु सदात्सदात् ॥ १३८
 शूद्राणां मासिकं कार्यं वपनं व्यावर्त्तिनाम् ।
 वैश्यवच्छौचकल्पश्च द्विजोष्टिंच भोजनम् ॥ १४०
 गोच्छिष्टं कुर्वते सुखा विप्रुषोक्ते पतन्ति याः ।
 न शूद्रं गतान्वास्यन्न हन्तान्तरधिष्ठितम् ॥ १४१
 स्पृशन्ति विन्दवः पादौ यथाचामयतः परान् ।
 भौमिकैस्ते समा ज्ञेया न तैरप्रयतोभवेत् ॥ १४२
 उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टोद्रव्यहस्तः कथंचन ।
 अनिधायैव तद्द्रव्यमाचान्तः शुचितामियात् ॥ १४३
 वास्तोविरिक्तः स्नात्वा तु घृतप्राशनमाचरेत् ।
 आचामेदेव शुक्लाच्चं स्नानात् मैथुनिनः स्मृतम् ॥ १४४
 सुप्ता क्षुत्वा च शुक्ला च निष्ठीव्योक्तावृतानि च ।
 पीत्वापोऽध्येष्यमाणश्च आचामेत् प्रयतोऽपि सन् ॥ १४५
 एष शौचविधिः क्षत्त्रो द्रव्यशुद्धिस्तथैव च ।
 उक्तो वः सर्ववर्णानां स्त्रीणां धर्मास्त्रिविधतः । १४६
 बालया वा युवत्या वा वृद्धया वापि योषिता ।
 न स्वातन्त्र्येण कर्त्तव्य किंचित् कार्यं गृहेष्वपि ॥ १४७
 बाल्ये पितुर्वशे तिष्ठेत् पाणिग्राहस्य यौवने ।
 पुत्राणां भर्त्तरि प्रीते न भजेत् स्त्री स्वतन्त्रताम् ॥ १४८
 पित्रा भर्ता सुतैर्वापि नेच्छेद्विरहमात्मनः ।
 एषा हि विरहेण स्त्री गर्ह्यं कुर्याद्गमि कुले ॥ १४९
 सदा प्रहृष्टया भाव्यं गृहकार्येषु दक्षया ।
 सुसंस्ततोपस्कारया ध्यये चामुक्तहस्तया ॥ १५०

यत्रै दद्यात् पिता स्वेनां आता वातुमते त्रितुः ।
 तं श्रुषेत् जीवन्तं संस्थितं च न लङ्घयेत् ॥ १५१
 भङ्गलार्थं स्वस्वयनं यत्र चासां प्रजापतेः ।
 प्रयुज्यते विवाहेषु प्रदानं स्वाम्यकारणम् ॥ १५२
 अमृतामृतकाले च मन्त्रसंस्कारकृत् पतिः ।
 सुखस्य नित्यं दातेह परोलोके च योषितः ॥ १५३
 विशीलः कामवृत्तोवा गुणैर्वा परिवर्जितः ।
 ऋषचर्यः स्त्रिया साध्या सततं देववत् पतिः ॥ १५४
 नास्ति स्त्रीणां पृथग्यज्ञेन व्रतं नाप्युपोषितम् ।
 पतिं श्रुषते येन तेन स्वर्गं महीयते ॥ १५५
 पाणिग्राहस्य साध्वी स्त्री जीवतोवा चतस्य वा ।
 पतिलोकमभीप्सन्ती नाचरेत् किञ्चिदप्रियम् ॥ १५६
 कामन्तु क्षपयेद्देहं पुष्पमूलफलैः शुभैः ।
 न तु नामापि गृह्णीयात् पत्न्यौ प्रीते परस्य तु ॥ १५७
 आसीतामरणात् चान्ता नियता ब्रह्मचारिणी ।
 योधर्मं एकपत्नीनां काङ्क्षन्ती तमनुत्तमम् ॥ १५८
 अनेकानि सहस्राणि कुमारब्रह्मचारिणाम् ।
 दिवंगतानि विप्राणामकृत्वा कुलसन्ततिम् ॥ १५९
 चते भर्त्तरि साध्वी स्त्री ब्रह्मचर्यं व्यवस्थिता ।
 स्वर्गं गच्छत्यपुत्रापि यथा ते ब्रह्मचारिणः ॥ १६०
 अपत्यलोभादुया तु स्त्री भर्त्तारमतिवर्त्तते ।
 सैह निन्दामवाप्नोति पतिलोकाच्च हीयते ॥ १६१
 नान्योत्पन्ना प्रजास्तीह न चाप्यन्यपरिग्रहे ।
 न द्वितीयश्च साध्वीनां कश्चिद्भर्त्तापदिश्यते ॥ १६२

पतिं हित्वापकष्टं स्वसुतकष्टं वा निषेवते ।
 निन्द्यैव सा भवेत्तोके परपूर्वेति चोच्यते ॥ १६३
 व्यभिचारात्तूभर्तुः स्त्री लोके प्राप्नोति निन्द्यताम् ।
 शृगालयोनिं प्राप्नोति पापरोगेच्च पोष्यते ॥ १६४
 पतिं वा नाभिचरति मनोवाद्देहसंयता ।
 सा भर्तृलोकानाप्राप्ति सद्भिः सांधीति चोच्यते ॥ १६५
 अनेन नारीवृत्तेन मनोवाग्देहसंयता ।
 ब्रह्माग्र्यां कौर्त्तिमाप्नोति पतिलोकं परत्र च ॥ १६६
 एवं वृत्ता सदृशी स्त्री द्विजातिः पूर्वमारिणीम् ।
 दाहयेदग्निहोत्रेण यज्ञपात्रैश्च धर्मवित् ॥ १६७
 भाव्यायै पूर्वमारिण्यै दत्त्वाम्नीनस्यकर्मणि ।
 पुनर्दारकृत्यां कुर्यात् पुनराधानमेव च ॥ १६८
 अनेन विधिना नित्यं पंच यज्ञान्नं ह्यापयेत् ।
 द्वितीयमायुषो भागं कृतदारो गृहे वसेत् ॥ १६९
 इति मानवे धर्मशास्त्रे शृगुप्तोक्तायां संहितायाः
 शौचविधिः पंचमोऽध्यायः ॥ ५

षष्ठोऽध्यायः ॥

एवं ग्रहाश्रमे स्थित्वा विधिवत् स्नातको द्विजः ।
 बने वसेत्तु स्त्रियतो यथावद्विजितेन्द्रियः ॥ १
 गृहस्तस्तु यदा पश्येद्वलीपलितमात्मनः ।
 अपत्यस्यैव चापत्यं तदारब्धं समाशयेत् ॥ २

कल्प्यन्व ग्राम्यमाहारं सर्वंचैव परिच्छदम् ।
 पुत्रेषु भार्यां निक्षिप्य वनं गच्छेत् सचैव वा ॥ ३
 अग्निहोत्रं समादाय गृह्यन्वाग्निपरिच्छदम् ।
 ग्रामादरथ्यं निःसृज्य निवसेन्नियतेन्द्रियः ॥ ४
 मुन्यन्नैर्विविधैर्मध्येः शाकमूलफलेन वा ॥
 इतानेव महायज्ञान्निर्वपेद्विधिपूर्वकम् ॥ ५
 वसीत चर्मचौरं वा सायं स्नायात्प्रगतया ।
 जटाञ्च विभृत्यानित्र्यं शशुलोमनखानि च ॥ ६
 बद्धस्थं स्यात्ततो दद्याद्द्वलिं भिक्षाञ्च शक्तितः ।
 अन्नमूलफलभिक्षाभिरञ्जयेदाश्रमागतान् ॥ ७
 स्वाध्याये नित्ययुक्तः स्याद्दान्तोमैत्रः समाहितः ॥
 दाता नित्यमनादाता सर्वभूतानुकम्पकः ॥ ८
 वैतानिकञ्च जुहुयादग्निहोत्रं यथाविधि ।
 दर्शमस्कन्दयन् पर्व पौर्णमासञ्च योगतः ॥ ९
 ऋत्वेद्याग्रयणञ्चैव चातुर्मास्यानि चाहरेत् ।
 उत्तरायणञ्च क्रमशो दास्यस्वऽयनमेव च ॥ १०
 वासन्तशरदौर्मध्येर्मुन्यन्नैः स्वयमाहृतैः ।
 पुरोडाशाञ्च हञ्चैव विधिवन्निर्वपेत् पृथक् ॥ ११
 देवताभ्यस्तु तद्गृत्वा वन्यं मेध्यतरं हविः ।
 श्रेपमात्मनि बुञ्जीत लवणञ्च स्वयं हतम् ॥ १२
 स्थज्जौदकशाकानि पुष्पमूलफलानि च ।
 मेध्यवृक्षोद्भवान्यद्यात् स्नेहाञ्चफलसम्भवान् ॥ १३
 वर्जयेमधुयांसञ्च भौमानिकवकानि च ।
 मूक्षुण्यं शिग्रुञ्चैव स्नेहान्तकफलानि च ॥ १४

त्यजेदाश्वसुजे मासि सुव्यक्तः पूर्वसंचितम् ।
 जीर्णानि चैव वासांसि शाकमूलफलानि च ॥ १५
 न फालेह्यष्टमश्रीयादुत्सृष्टमपि केनचित् ।
 न ग्रामजातान्याप्तोऽपि मूलानि च फलानि च ॥ १६
 अग्निपक्वाशनेवा स्यात् कालपक्वशुगेव वा ।
 अश्मकुटोभवेद्वापि दन्तोष्णखलिकोपिका ॥ १७
 सद्यःप्रक्षालकोवा स्यात्वास्तसंचयिकोपि वा ।
 घण्टासनिचयोवा स्यात् समानिचयएव वा ॥ १८
 मक्तंचानं समश्रीयाद्दिवा वाहृत्य शक्तिः ।
 चतुर्थकालिकोवा स्यात् स्याद्वाप्यष्टमकालिकः ॥ १९
 चान्द्रायणविधानैर्वा शक्ते कृण्वे च वर्त्तयेत् ।
 पक्षान्तयोर्वाप्यश्रीयाद्यवागूः कथितां सृजत् ॥ २०
 पुष्पमूलफलैर्वापि केवलैर्वर्त्तयेत् सदा ।
 कालपक्वैः स्वयं शीर्षे वैखानसमते स्थितः ॥ २१
 भूमौ विपरिवर्त्तत तिष्ठेद्वा प्रप्रटैर्दिग्मम् ।
 स्थानासनाभ्यां बिहरेत् सवनेत्सृष्ट्यक्षयः ॥ २२
 शीघ्रं पंचतप्तास्तु स्याद्दूर्वास्त्रभाबकाशिकः ।
 आर्द्रवासास्तु हेमन्ते क्रमशो वर्धयंस्तपः ॥ २३
 उपसृष्टं क्षिप्रवर्षं फित्त्वं देवांश्च रूर्पयेत् ॥
 तपश्चरं शोषतरं शोषयेद्देवमात्मनः ॥ २४
 अग्नीनात्मनि बैतानान् समारोध्य यथाविधि ।
 अग्निरनिकेतः स्यात्पूनिमूर्त्तप्रसन्नधनः ॥ २५
 अप्रयत्नः सुखार्थिषु ब्रह्मचारी चराश्रवः ।
 शरण्येषामनश्चैव हृद्यमूलमिकितनः ॥ २६

तावसेष्वेव विप्रेषु दाम्निवन्धैश्चमाचरेत् ।
 गृहमेधिषु चान्धेषु द्विजेषु वनवासिषु ॥ २७
 ग्रामदाहृत्य वाग्नीवाद्दष्टौ प्रासान् वने वसन् ।
 प्रतिगृह्य पुटेनैव पाणिना शकलेन वा ॥ २८
 एतावान्याश्च सेवेत दीक्षा विप्रो वने वसन् ।
 विविधा चोपनिषदीरात्मसंश्लिष्ये श्रुतीः ॥ २९
 ऋषिभिर्ब्राह्मणैश्चैव गृहस्थैरेव सेविताः ।
 विद्यातपोविद्वद्ब्रह्मं शरीरस्य च शुद्धये ॥ ३०
 अपराजिताम्बास्त्राय व्रजेद्दिशमजिह्वगः ।
 आनिपाताच्छरीरस्य शुक्तो वार्यनिलाशनः ॥ ३१
 आसां महर्षिचर्याणां त्यक्तान्यतमया तनुम् ।
 पीतशोकमदी विप्रो ब्रह्मलोके महीयते ॥ ३२
 वनेषु तु विद्वत्स्यैवं तृतीयं भागमाशुषः ।
 चतुर्थमाशुषोभां त्वक्त्वासङ्गान् परिव्रजेत् ॥ ३३
 आश्रमादाश्रमं गत्वा हुतहोमो जितेन्द्रियः ।
 भिक्षावस्त्रिपरिश्रान्तः प्रव्रजन् प्रेत्य वर्धते ॥ ३४
 ऋष्यानि त्रीष्वपाहृत्य मनो मोक्षे निवेशयेत् ।
 अनपाहृत्य मोक्षन्तु सेवमानो व्रजत्यथः ॥ ३५
 अधीत्य विधिवद्देहान् पुत्रांश्चोत्पाद्य धर्मतः ।
 ब्रह्मा च शक्तितोयन्नैर्मनोमोक्षे निवेशयेत् ॥ ३६
 अनधीत्य द्विजोविदानशुत्पाद्य तथा सुतान् ।
 अनिष्टा चैव यज्ञैश्च भोक्षमिच्छन् व्रजत्यथः ॥ ३७
 प्राजापत्यां निरप्येष्टिं सर्ववेदसदक्षिणाम् ।
 आत्मन्यग्नीन् समारोप्य ब्राह्मण्यः प्रव्रजेद्बृहत् ॥ ३८

यो हन्वा सर्वभूतेभ्यः प्रव्रजत्यभयं गृहात् ।
 लस्य तेजोमया लोका भवन्ति ब्रह्मवादिनः ॥ ३८
 यस्मादख्यपि भूतानां द्विजाक्रोत्पद्यते भयम् ।
 तस्य देहाद्विमुक्तस्य भयं नास्ति कुतश्चन ॥ ४०
 आगारादभिनिष्क्रान्तः पवित्रोपचितो मुनिः ।
 समुपोटेषु कामेषु निरपेक्षः परिव्रजेत् ॥ ४१
 एकएव चरेन्नित्यं सिद्धार्थमसहायवान् ।
 सिद्धिमेकस्य संशयश्च जहाति न हीयते ॥ ४२
 अग्निरनिकेतः स्याद्गाममन्त्रार्थमाश्रयेत् ।
 उपेक्षकोऽसङ्गसुको मुनिर्भावसमाहितः ॥ ४३
 कपालं वृक्षमूलानि कुचैलमसहायता ।
 समता चैव सर्वस्मिन्नेतमुक्तस्य लक्षणम् ॥ ४४
 नाभिनन्देत मरणं नाभिनन्देत जीवितम् ।
 कालमेव प्रतीक्षेत निर्देशं भृतकोयथा ॥ ४५
 वृष्टिपूतं न्यसेत् पार्दं वस्त्रपूतं जलं पिबेत् ।
 सत्यपूतां वदेद्वाचं मनःपूतं समाचरेत् ॥ ४६
 अतिवादांस्तितिक्षेत नावमन्येत कश्चन ।
 न चेमं देहमाश्रित्य धैरं कुर्वीत केनचित् ॥ ४७
 क्रुध्यन्तं न प्रतिक्रुध्येदाक्रुष्टः कुशलं वदेत् ।
 समद्वारावकीर्णाश्च न वाच मवृतां वदेत् ॥ ४८
 अध्यात्मरतिरासीनो निरपेक्षो निरामिषः ।
 आत्मनैव सहायेन सुखार्थी विचरेद्दिह ॥ ४९
 न चोत्पातनिमित्ताभ्यां न नक्षत्राङ्गविद्यया ।
 नानुशासनवादाभ्यां भिक्षां लिप्सेत कर्हिचित् ॥ ५०

न तापसैर्ब्राह्मणैर्वा वयोभिरपि वा श्रमिः ।
 आकीर्णं भिक्षुकैर्वान्यैरागारमुपसंत्रजेत् ॥ ५१
 क्लृप्तकेशनखश्लथुः पात्री दण्डी क्रुशुभवान् ।
 विश्वरेत्रियतो नित्यं सर्वभूतान्यपीडयन् ॥ ५२
 अतैजसानि पात्राणि तस्य स्यन्निर्घणानि च ।
 तेषामग्निः स्मृतं शौचं चमसानामिवाध्वरे ॥ ५३
 अंलातुं दारुपात्रं च लण्मयं वैदलन्तथा ।
 हतानि यतिपात्राणि मनुः स्वायम्भुवोऽब्रवीत् ॥ ५४
 अकालं चरेद्द्वैचं न प्रसज्जेत विस्तरे ।
 भैक्षे प्रसक्तो हि यतिर्विषयेष्वपि सज्जति ॥ ५५
 विधूमे सन्नमूषले व्यङ्गारे भुक्तवज्जने ।
 दृते शरावसम्याते भिक्षां नित्यं यतिश्चरेत् ॥ ५६
 अस्त्रामे न विषादी स्यात्त्रामे चैव न हर्षयेत् ।
 प्राणयात्रिकमारत्रः स्यान्मात्रासङ्गाद्विनिर्गतः ॥ ५७
 अभिपूजितलाभास्तु जुगुप्सतैव सर्वशः ।
 अभिपूजिताभैश्च यतिर्मुक्तोऽपि बध्यते ॥ ५८
 अत्यान्नाभ्यवहारेण रहःस्थानासनेन च ।
 इन्द्रियाणानि विषयैरिन्द्रियाणि निवर्त्तयेत् ॥ ५९
 इन्द्रियाणां विरोधेन रागद्वेषक्षयेण च ।
 अहिंसया च भूतानामष्टतत्त्वाय कल्पते ॥ ६०
 अवेक्षेत गतीर्नृणां कर्मदोषसमुद्भवाः ।
 निरये चैव पततं यातनांश्च यमक्षये ॥ ६१
 विप्रज्ञोगं प्रियैश्चैव संयोगं च तथाप्रियैः ।
 अरया चाभिभवतं व्याधिभिश्चोपपीडनम् ॥ ६२

ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थो यतिस्तथा ।
 एते गृहस्थप्रभावाश्चत्वारः पृथगाश्रमाः ॥ ८७
 सर्वेऽपि क्रमशस्त्वते यथाशास्त्रं निषेविताः ।
 यथोक्तकारिणं विप्रं नयन्ति परमां गतिम् ॥ ८८
 सर्वेषामपि चैतेषां वेदस्मृतिविधानतः ।
 गृहस्थ उच्यते श्रेष्ठः स त्रीनेतान् विभर्त्ति हि ॥ ८९
 यथा नदीनदाः सर्वे सागरे यान्ति संस्थितिम् ।
 तथैवाश्रमिणः सर्वे गृहस्थे यान्ति संस्थितिम् ॥ ९०
 चतुर्भिरपि चैवैतैर्नित्यमाश्रमिभिर्द्विजैः ।
 दशलक्ष्णको धर्मः सेवितव्यः प्रयत्नतः ॥ ९१
 धृतिःक्षमा दमोऽस्त्येयं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।
 धीर्विद्या सत्यमक्रोधो दयकं धर्मलक्षणम् ॥ ९२
 दश लक्षणानि धर्मस्य ये विप्राः समधीयते ।
 अधीत्य चानुवर्त्तन्ते ते यान्ति परमाङ्गतिम् ॥ ९३
 दशलक्षणकं धर्ममनुतिष्ठन् समाहितः ।
 वेदान्तं विधिवच्छ्रुत्वा संन्यसेदृणोद्विजः ॥ ९४
 संन्यस्य सर्वकर्माणि कर्मदोषानपानुदन् ।
 नियतो वेदमभ्यस्य पुत्रैर्ष्वर्थे सुखं वसेत् ॥ ९५
 एवं संन्यस्य कर्माणि स्वकार्यपरमोऽसृष्टः ।
 संन्यासेनापहत्यैनः प्राप्नोति परमाङ्गतिम् ॥ ९६
 एष वोऽभिहितो धर्मो ब्राह्मणस्य चतुर्विधिः ।
 पुण्योऽक्षयफलः प्रेत्य राज्ञां धर्मं निबोधतः ॥ ९७
 इति मानवे धर्मशास्त्रे ऋगुप्रोक्तायां संहितायां
 षष्ठोऽध्यायः ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

राजधर्मान् प्रवक्ष्यामि यथावृत्तो भवेन्नृपः ।
 सभवश्च यथा तः स सिद्धिश्च परमा यथा ॥ १
 ब्राह्मं प्राप्तेन संस्कारं क्षत्रियेण यथाविधि ।
 सर्वस्यास्य यथान्यार्यं कर्त्तव्यं परिरक्षणम् ॥ २
 पराजकेहि लोकेऽस्मिन् सर्वतो विद्रुते भवान् ।
 दत्तार्थमस्य सर्वस्य राजानमसृजत् प्रभुः ॥ ३
 इन्द्रानिलयमाक्राणामग्नेश्च वरुणस्य च ।
 चन्द्रवितेशयोश्चैव माता निर्हृत्य शाश्वतीः ॥ ४
 यस्माद्देवां सुरेन्द्राणां मात्राभ्योनिर्मितो नृपः ।
 तस्माद्भिभवत्येष सर्वभूतानि तेजसा ॥ ५
 तपत्यादित्यवज्ञेष चक्षूषि च मनांसि च ।
 ज्ञानं भुवि शक्नोति कश्चिदप्यभिवीक्षितम् ॥ ६
 सोऽग्निर्भवति वायुश्च सोऽर्कः सोमः स धर्मराट् ॥
 स कुवेरः स वरुणः स महेन्द्रः प्रभावतः ॥ ७
 बालोऽपि न्नावमन्तव्यो मनुष्यइति भूमिपः ।
 महती देवता ज्ञेया नररूपेण तिष्ठति ॥ ८
 एकमेव दहत्यग्निर्नरं दुरूपसर्पिणाम् ।
 कूलं दहति राजाग्निः सपशुद्रव्यसंचयम् ॥ ९
 कार्यं सोऽवेक्ष्य शक्तिश्च देशकालौ च तत्पतः ।
 कुरुते धर्मसिद्ध्यर्थं विष्णुस्य पुनः पुनः ॥ १०

स्त्रे स्त्रे धर्मं निविष्टानां सर्वधामनुपूर्वशः ।
 वर्णानामश्रमणां च राजा सृष्टोऽभिरक्षितः ॥ ३५
 तेन यद् यत् सभृत्येन कर्त्तव्यं रक्षता प्रजाः ।
 सत्तद्वोऽहं प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ॥ ३६
 ब्राह्मणान् पर्युपासीत प्रातरुत्थाय पार्थिवः ।
 त्रैविद्यब्रह्मविदुषस्त्रिष्टेत्तेषां च शासने ॥ ३७
 ब्रह्मं च नित्यं सेवेत विप्रान् वेदविदः शुचीन् ।
 ब्रह्मसेवी हि सततं रक्षभिरपि पूज्यते ॥ ३८
 तैभ्योऽधिगच्छेद्विनयं विनितात्मापि नित्यशः ।
 विनितात्मा हि नृपतिर्न विनश्यति कर्हिचित् ॥ ३९
 बहवोऽविनयात्तथा राजानः सपरिच्छदाः ।
 वनस्था अपि राज्यानि विनयात् प्रतिपेदिरे ॥ ४०
 वैश्वो विनष्टोऽविनयात्तद्दुष्पत्तैव पार्थिवः ।
 सुदासो यावनिश्चैव सुमुखो निमिरिव च ॥ ४१
 पृथस्तु विनयाद्राज्यं प्राप्तवान् मनुरेव च ।
 क्रुवेरस्य धर्मैश्चर्ष्यं ब्राह्मण्यं चैव गाधिजः ॥ ४२
 चैविद्येभ्यस्त्रयीं विद्यान् दण्डनीतिं च शाश्वतीम् ।
 आन्वीक्षिकीं चात्मविद्यां वान्तारम्भां च लोकतः ॥ ४३
 इन्द्रियाणां जये योगं समातिष्ठेद्विवानिशम् ।
 जितेन्द्रियो हि शक्नोति वशे स्थापयितुं प्रजाः ॥ ४४
 दश कामसमुत्थानि तथाष्टौ क्रोधजानि च ।
 व्यसनानि दुरन्तानि प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥ ४५
 कामजेषु प्रसक्तो हि व्यसनेषु महीपतिः ।
 विवृज्यतेऽर्षधर्माभ्यां क्रोधजेष्वामनैव तु ॥ ४६

चमवाचो दिवास्वप्नः परिवादः स्त्रियोमहः ।
 लौक्यत्रिकं वृथाद्या च कामजो दशक्रोगणः ॥ ४७
 पैशुन्यं साहसं द्रोह ईर्ष्यासुवार्थदूषणम् ।
 वाग्दण्डजं च पादुष्यं क्रोधजोऽपि गणोऽष्टकः ॥ ४८
 द्वयोरप्येतयोर्मूलं यं सर्वं कवयोविदुः ।
 तं यत्नेन जयेत्तोभं तज्जावेतावुभौ गणौ ॥ ४९
 यानमक्षाः स्त्रियश्चैव सृगया च यथाक्रमम् ।
 एतत् कष्टतमं विद्याच्चतुष्कं कामजे गणे ॥ ५०
 दण्डस्य पातनं चैव वाक्पादुष्यार्थदूषणो ।
 क्रोधजेऽपि गणे विद्यात् कष्टमेतन्निकं सदा ॥ ५१
 सप्तकत्यास्य वर्गस्य सर्वत्रैवानुषङ्गिणः ।
 पूर्वं पूर्वं गुरुतरं विद्याद्वासनमात्मवान् ॥ ५२
 व्यसनस्य च श्लथोश्च व्यसनं कष्टमुच्यते ।
 व्यसन्यधोऽधोव्रजति स्वर्थात्यध्वसनी मृतः ॥ ५३
 भौलान् शास्त्रविदः शूरान् लब्धलक्ष्यान् कुलोत्तमान् ।
 सच्चिवान् सप्त चाष्टौ वा प्रकुर्वीतपरीक्षितान् ॥ ५४ ।
 अपि यत् सुकरं कर्म तदप्येकेन दुष्करम् ।
 विशेषतोऽसहायेन किन्तु राज्यं महोदयम् ॥ ५५
 तैः साहचर्येनित्यं सामान्यं सन्धिविग्रहम् ।
 स्थानं समुदयं गुप्तिं लब्धप्रथमनानि च ॥ ५६
 तेषां स्वं स्वमभिप्रायमुपलभ्य पृथक् पृथक् ।
 समास्तानां च कार्येषु विदध्याद्वितमात्मनः ॥ ५७
 सर्वेषाम्बु विशिष्टेन ब्राह्मणेन विपश्चिता ।
 अन्त्येत् परमं मन्त्रं राजा षाड्गुण्य संस्तुतम् ॥ ५८

नित्यं तन्मिन् समाख्यस्तः सर्वकार्याणि निश्चिपेत् ।
 तेन सार्धं विनिश्चत्यं ततः कर्म समारभेत् ॥ ५८
 अन्यानपि प्रकुर्वीत शुचीन् प्राज्ञानवस्थितान् ।
 सम्यगर्थसमाहर्तृ नमात्यान् सुपरीक्षितान् ॥ ६०
 निर्वर्त्ततास्य यावद्भिरिति कर्त्तव्यता नृभिः ।
 तावतोऽन्द्रितान् दक्षान् प्रकुर्वीत विचक्षणान् ॥ ६१
 तेषामर्थं नियुञ्जीत शूरान् दक्षान् कुलोद्गतान् ।
 शुचीनाकरकर्मान्ते भीष्मन्तर्निवेशने ॥ ६२
 दूतंचैव प्रकुर्वीत सर्वशास्त्रविशारदम् ।
 इङ्गिताकारचेष्टज्ञं शुचिं दक्षं कुलोद्गतम् ॥ ६३
 अनुरक्तः शुचिर्दक्षः स्मृतिमान् देशकालवित् ।
 वपुश्चान् वीतभीर्वाग्मी दूतोरान्नः प्रशस्यते ॥ ६४
 अमात्ये दण्डआयत्तोदण्डे वैनयिकी क्रिया ।
 वृपतौ कोषराष्ट्रे च दूते सन्धिविपर्ययौ ॥ ६५
 दूतएव हि सन्धे तै भिनत्तेऽव च संहितान् ।
 दुतस्तत् कुर्वते कर्म भिद्यन्ते येन मानवा ॥ ६६
 स विद्यादस्य कृतेषु निगूढे ज्ञितचेष्टितैः ।
 आकारभिङ्गितं चेष्टां भृत्येषु च चिकीर्षितम् ॥ ६७
 बुद्धा च सर्वं तत्त्वेन परराजचिकीर्षितम् ।
 तथा प्रयत्नमातिष्ठेद्वयथात्मानं न पीडयेत् ॥ ६८
 जाङ्गलं शस्यसम्पन्नमार्थप्रायमनाविलम् ।
 रम्यमानतप्तमन्तं स्वाजीव्यं देशभावसेत् ॥ ६९
 धन्वदुर्गं महीदुर्गमब्दुर्गं वार्त्तमेव वा ।
 वृदुर्गं गिरिदुर्गं वा समाश्रित्य वसेत् पुरम् ॥ ७०

सर्वेण तु प्रयत्नेन गिरिदुर्गं समाश्रयेत् ।
 एषां हि बहुमुखेन गिरिदुर्गं विशिष्यते ॥ ७१
 त्रीण्याद्यान्याश्रितास्तेषां खगगर्ताश्रयाप्सराः ।
 चीण्यूत्तराणि क्रमशः भ्रुवङ्गमनरामराः ॥ ७२
 यथा दुर्गाश्रितानेतान्नोपहिंसन्ति शत्रवः ।
 तथारयो न हिंसन्ति वृषं दुर्गसमाश्रितम् ॥ ७३
 एकः शतं योधयति प्रकारास्थो धनुर्धरः ।
 शतं दशसहस्राणि तस्माद्दुर्गं विधीयते ॥ ७४
 तत्स्यादायुधसम्पन्नं धनधान्येन बाहनैः ।
 ब्राह्मणैः शिल्पिभिर्यन्त्रै र्यवसेनोदकेन च ॥ ७५
 तत्र मध्ये सुपर्याप्तं कारयेद्गृहमात्मनः ।
 गुप्तं सर्वतुक्कं शुभ्रं जलवृक्षसमम्बितम् ॥ ७६
 तदध्या लोहहेड्यार्थां सवर्णां लक्षणांविताम् ।
 कुले महति सभूतां हृद्यां रुपगुणान्विताम् ॥ ७७
 पुरोहितं च कुर्वीत दण्डयादेव चर्त्विजम् ।
 तेऽस्य गृह्याणि कर्माणि कुर्युर्वैतानिकानि च ॥ ७८
 यजेत राजा क्रतुभिर्विधैराप्तदक्षिणैः ।
 धर्मार्थंचैव विप्रेभ्यो दद्याद्भोगान् धनानि च ॥ ७९
 सवत्सरिक्रमात्तैश्च राष्ट्रादाहरयेद्वलिम् ।
 स्याच्चास्त्रायपरो लोके वर्त्तत पितृवन्नृषु ॥ ८०
 अर्धदान् विविधान् कुर्यात्तत्र तत्र विपश्चितः ।
 तेऽस्य सर्वाण्यवेचेरन्नृणां कार्याणि कुर्वताम् ॥ ८१
 आट्टत्तानां गुरुकुलादिप्राणां पूजकोभवेत् ।
 सृपाणामक्षयो ह्येष निधिर्ब्राह्मोऽभिधीयते ॥ ८२

न तं स्तना नचामित्रा हरन्ति न च नश्यति ।
 तस्माद्राज्ञा निधानव्योः ब्राह्मणेष्वस्यो निधिः ॥ ८३
 न स्कन्दते न व्यथते न विनश्यति कर्हिचित् ।
 वरिष्ठमग्निहोत्रेभ्यो ब्राह्मणस्य सुखे इतम् ॥ ८४
 सममब्राह्मणे दानं द्विगुणं ब्राह्मणव्रुके ।
 प्राधीते शतसाहस्रमनन्तं केदपारगे ॥ ८५
 पात्रस्य हि विशेषेण अह धानतयैव च ।
 अल्पं वा बहु वा प्रेत्य दानस्यावाप्यते फलम् ॥ ८६
 समोत्तमाधमै राजा त्वाहृतः पालयन् प्रजाः ।
 न निवर्त्तत संग्रामात् चात्र धर्ममनुस्मरन् ॥ ८७
 संग्रामेष्वनिवर्त्तित्वं प्रजानांचैव पालनम् ॥
 शुश्रूषा ब्राह्मणानांच राज्ञां श्रेयस्करं परम् ॥ ८८
 आहवेद्यु मियोऽन्योन्यं जिघांसन्तो महीक्षितः ।
 बुध्यमानाः परं शक्त्या स्वर्गं यान्द्यपराश्रुखाः ॥ ८९
 न कूटैरासुधैर्हन्यात् बुध्यमानो रणे रिपून् ।
 न कर्षिभिर्वापि दिग्धैर्नाग्निष्वलिततेजसैः ॥ ९०
 न च हन्यात् अथलारुढं न क्लीवं न द्युताश्रलिम् ।
 न मुक्तकेशं नासीनं न ब्रह्मर्षींश्चि वादिनम् ॥ ९१
 न सुप्तं न विसन्नाहं न नम्रं न निरासुधम् ।
 नाबुध्यमानं पश्यन्तं न परेण समागतम् ॥ ९२
 नासुधस्यसमप्राप्तं नात्तं नातिपरिहृतम् ।
 न भीतं न परावृत्तं सतां धर्ममनुस्मरन् ॥ ९३
 यस्तु भीतः परावृत्तः संग्रामे हन्यते परैः ।
 भर्त्स्येह श्कृतं किञ्चित् तत् सर्वं प्रतिपद्यते ॥ ९४

यज्ञस्य सुकृतं किञ्चिदमुत्रार्थमुपार्जितम् ।
 भर्ता तत् सर्वमादत्ते पराहृतस्य तु ॥ ८५
 रथाखं हस्तिनं हत्तं घ्नं घान्यं पशून् शिवः ।
 सर्वद्रव्याणि कुर्याच्च यो यज्जयति तस्य तत् ॥ ८६
 रात्रश्च दद्युर्द्वारमित्येषा वैदिकी श्रुतिः ।
 राजा च सर्वयोधेभ्यो दातव्यमष्टयगृह्णितम् ॥ ८७
 एषोऽनुपस्कृतः प्रोक्तो योधधर्मः समातनः ।
 अन्नाहर्मान्न अवेत क्षत्रियो घ्नन् रथे रिपुन् ॥ ८८
 अलब्धं चैव लिप्सेत लब्धं रक्षेत् प्रयत्नतः ।
 रक्षितं वर्षयेच्चैव दृष्टं पात्रेषु निक्षिपेत् ॥ ८९
 एतच्चतुर्विधं विद्यात् पुरुषार्थप्रयोजनम् ।
 अस्य नित्यमनुष्ठानं सम्यक् कुर्यादतन्द्रितः ॥ १००
 अलब्धमिच्छेद्दण्डेन लब्धं रक्षेद्वेद्यया ।
 रक्षितं वर्षयेद्दद्याद् दृष्टं दानेन निक्षिपेत् ॥ १०१
 नित्यं मुद्यतदण्डः क्षान्तिं विवृतपौरुषः ।
 नित्यं संवृतसंवार्थो नित्यं छिद्रानुसार्थरेः ॥ १०२
 नित्यमुद्यतदण्डस्य हतक्षमुद्दिजते जगत् ।
 तस्मात् सर्वाणि भूतानि दण्डेनैव प्रसाधयेत् ॥ १०३
 अमाययैव वर्त्तेत न कथञ्चन मायया ।
 बुद्धे तारिप्रभुक्ताश्च मायां नित्यं स्वसंवृतः ॥ १०४
 नास्य ऋद्रं परोविद्यात् विद्याच्छिद्रं परस्य तु ।
 गूहेत् कूर्मद्वान्नि रक्षेद्विवरमात्मनः ॥ १०५
 बकवञ्चिन्तयेदर्थान् सिंहवच्च पराक्रमेत् ।
 दृक्वञ्चाबलुम्पेत शशवच्च विनिष्पतेत् ॥ १०६

एवं विजयमानस्य वेऽस्य स्युः परिपन्थिनः ।
 तानानयेद्वयं सर्वान् सामादिभिरुपक्रमैः ॥ १०७
 यदि ते तु न तिष्ठेषुरुपायैः प्रथमैस्त्रिभिः ।
 दण्डेनैव प्रसन्नैताञ्छनकैर्वशमानयेत् ॥ १०८
 सामादीनामुपायानां चतुर्णामपि पण्डिताः ।
 सामदण्डौ प्रथमं सन्ति नित्यं राष्ट्राभिवृद्धये ॥ १०९
 यथोद्धरति निर्हता कर्षं घान्यश्च रक्षति ।
 तथा रक्षेन्नृपो राष्ट्रं हन्याच्च परिपन्थिनः ॥ ११०
 मोहाद्राजा स्वराष्ट्रं यः कर्षयत्यनवेक्षया ।
 सोऽचिराद्भ्रश्यते राज्याज्जीविताच्च सबान्धवः ॥ १११
 शरीरकर्यणात् प्राणाः क्षीयन्ते प्राणिनां यथा ।
 तथा राज्ञामपि प्राणाः क्षीयन्ते राष्ट्रकर्षणात् ॥ ११२
 राष्ट्रस्य संग्रहे नित्यं विधानमिदमाचरेत् ।
 सुसंरक्षीतराष्ट्रो हि पार्थिवः सुखमेधते ॥ ११३
 द्वयोस्त्रयाणां पंचानां मध्ये गुल्ममधिष्ठितम् ।
 तथा ग्रामशतानां च कुर्याद्भ्राष्ट्रस्य संग्रहम् ॥ ११४
 ग्रामत्याधिपतिं कुर्याद्दशग्रामपतिं तथा ।
 विंशतीशं शतेशं च सहस्रपतिमेव च ॥ ११५
 ग्रामे दोषान् समुत्पन्नान् ग्रामिकः शनकैः स्वयम् ॥
 शंसेन्नामदशेशाय दशेशोविंशतोशिने ॥ ११६
 विंशतीशस्तु तत्सर्वं शतेशाय निवेदयेत् ।
 शंसेन्नामशतेशस्तु सहस्रपतये स्वयम् ॥ ११७
 वानि राजप्रदेयानि प्रत्यहं ग्रामवासिभिः ।
 अन्नपानेभ्य नादीनि ग्रामिकस्नान्धवाप्नुयात् ॥ ११८

देवी कुलन्तु भुञ्जीत विंशी पंच कुलानि च ।
 ग्रामं ग्रामशताध्यक्षैः सहस्राधिपतिः पुरम् ॥ ११६
 तेषां ग्राम्याणि कार्याणि पृथक्कार्याणि चैव हि ।
 राज्ञोऽन्यः सचिवः स्निग्धस्त्वानि पश्येदतन्द्रितः ॥ १२०
 नगरे नगरे चैकं कुर्यात् सर्वांश्चिन्तनम् ।
 उच्चैः स्थानं घोररूपं नक्षत्राणामिव ग्रहम् ॥ १२१
 सन्ताननुपरिक्रामेत् सर्वानेव सदा स्वयम् ।
 तेषां वृत्तं परिणयेत् सम्यग्राष्ट्रेषु तच्चरैः ॥ १२२
 राज्ञोऽहि रक्षाधिकृताः परस्वादायिनः शठाः ।
 भृत्यः भवन्ति प्रायेण तेभ्योरक्षोदिमाः प्रजाः ॥ १२३
 ये कार्थिकेभ्योऽर्थमेव गृह्णीयुः पापचेतसः ।
 तेषां सर्वस्वमादाय राजा कुर्यात् प्रवासनम् ॥ १२४
 राजकर्मसु युक्तानां स्त्रीणां प्रेथजनस्य च ।
 अत्यहं कल्पयेद्भृत्तिं स्थानकर्मानुसृतः ॥ १२५
 पणो देयोऽवकृष्टस्य षड् तृहृष्टस्य वेतनम् ।
 षाण्मासिकस्तथाच्छादोधान्यद्रोणस्तु मासिकः ॥ १२६
 क्रयविक्रयमध्वानं भक्तं च सपरिव्ययम् ।
 योगक्षेमं च सम्प्रेक्ष्य वणिजो दापयेत् करान् ॥ १२७
 यथा फलेन युज्येत राजा कर्ता च कर्मणाम् ।
 तथावेक्ष्य वृषोराष्ट्रे कल्पयेत् सततं करान् ॥ १२८
 यथाशाल्यमदन्त्याद्यं वार्षिकोवत्सष्टपदाः ।
 तशाशाल्यो ग्रहीतथो राष्ट्राद्वाद्वाब्दिकः करः ॥ १२९
 पञ्चाशद्भाग आदेयो राज्ञा पशधिरस्ययोः ।
 धान्यानामष्ट मैःभागः षडोद्वाद्य एव वा ॥ १३०

आददीताय षड्भागं द्रुमांसमधुसर्पिषाम् ।
 गन्धर्वधिरसनांश्च पुष्पमूलफलस्य च ॥ १११
 यत्रयाकलस्थानांश्च वैदलस्य च चर्मणां ।
 चक्षुष्यानांश्च भाण्डानां सर्वस्याश्लमयस्य च ॥ ११२
 न्निवमाणोऽप्याददीत न, राजा श्रोत्रियात् करम् ।
 न च क्षुधाऽप्य संसीदेच्छ्रोत्रिणो विषये, वसन् ॥ ११३
 व अ रात्रस्तु विषये श्रोत्रियः सीदति क्षुधा ।
 त अपि तत्क्षुधा राष्ट्रमचिरेणैव सीदति ॥ ११४
 श्रुतवृत्ते विदित्वास्य वृत्तिं धर्म्याः प्रकल्पयेत् ।
 संरक्षेत् सर्वतश्चैनं पिता पुत्रमिवीरसम् ॥ ११५
 संरक्षमाणो राज्ञा यं कुरुते धर्ममन्वहम् ।
 तेनासुर्वर्द्धते राज्ञो द्रविणं राष्ट्रमेव च ॥ ११६
 यत्किञ्चिदपि वर्षस्य दापयेत् करसंग्रितम् ।
 व्यवहारेण जीवन्तं राजा राष्ट्रे पृथग्जनम् ॥ ११७
 कारुकान् शिल्पिनश्चैव श्रूदांश्चात्मोपजीविनः ।
 एकैकं कारयेत् कर्म मासि मासि महीपतिः ॥ ११८
 नोच्छिन्द्यादात्मनो मूलं परेषां चातिवृष्णया ।
 उच्छिन्दन् श्यात्मनो मूलमात्मानं तांश्च पीडयेत् ॥ ११९
 तीक्ष्णश्चैव मृदुश्च स्यात् काव्यं वीर्यं महीपतिः ।
 तीक्ष्णश्चैव मृदुश्चैव राजा भवति सन्मतः ॥ १४०
 अमात्यमुख्यं धर्मज्ञं प्राज्ञं दान्तं कुलोद्दतम् ।
 स्थापयेदासने तस्मिन् खिन्नः कार्यक्षणे नृणाम् ॥ १४१
 एवं सर्वं विधायेदमितिकर्त्तव्यमात्मनः ।
 सुक्तश्चैवाप्रमत्तश्च परिरक्षेद्दिमाः प्रजाः ॥ १४२

विक्रोशन्त्यो वस्य राष्ट्राद्वियन्ते हस्युभिः प्रजाः ।
 संपश्यतः समृत्त्यस्य स्रुतः स न तु जीवति ॥ १४३
 क्षत्रियस्य परो घर्मः प्रजानामेव पालनम् ।।
 निर्दिष्टफलभोक्ता हि राजा घर्मण युज्यते ॥ १४४
 उत्थाय पश्चिमे यामे कृतशौचः समाहितः ।
 हुताग्निर्ब्राह्मणांश्चार्यं प्रविशेत् स शुभां सभाम् ॥ १४५
 तत्र स्थितः प्रजाः सर्वाः प्रतिनन्द्य विसर्जयेत् ।
 विसृज्य च प्रजाः सर्वामन्दयेत् सह मन्त्रिभिः ॥ १४६
 गिरिपृष्ठं समारूढ्य प्रासादं वा रहोगतः ।
 अरण्ये निःशलाके वा मन्त्रयेद्विभावितः ॥ १४७
 यस्य मन्त्रं न जानन्ति समागम्य पृथग्जनाः ।
 स कृत्स्नां पृथिवीं सुङ्क्ते कोपहीनोऽपि पार्थिवः ॥ १४८
 जडमुकान्श्वबधिरांस्त्रिग्योनान् वयोगतान् ।
 स्त्रीन्ते च्छ्वयाधितव्यङ्गान् मन्त्रकालेऽपसारयेत् ॥ १४९
 भिन्दन्त्यवमतामन्त्रं तैर्यग्योनास्तथैव च ।
 स्त्रियश्चैव विशेषेण तस्मात्तत्राहतोभवेत् ॥ १५०
 मध्यन्दिनेऽर्द्धरात्रे वा विश्रान्तो विगतक्लमः ।
 चिन्तयेद्घर्मकामार्थान् सार्द्धं तैरेकएव वा ॥ १५१
 परस्परविरुद्धानां तेषां च समुपार्जनम् ।
 कन्यानां सम्प्रदानं च कुमाराणाञ्च रक्षणम् ॥ १५२
 दूतसम्प्रेषणञ्चैव कार्य्यशेषं तथैव च ।
 अन्तःपुरप्रचारं च प्रणिघीनाञ्च चेष्टितम् ॥ १५३
 कृत्स्नं चाष्टविधं कर्म पञ्च वर्गेषु तत्त्वतः ।
 अनुरागापरागौ च प्रचारं मण्डलस्य च ॥ १५४

मध्यमस्य प्रचारं च विजिगीषोश्च चेष्टितम् ।
 उदासीनप्रचारं च शत्रोश्चैव प्रयत्नतः ॥ १५५
 एताः प्रकृतयो मूलं मंडलस्य समासतः ।
 अष्टौ चान्याः समाख्याता हादशैव तु ताः स्मृताः ॥ १५६
 अमात्यराष्ट्रदुर्गार्थदण्डाख्याः पंच चापराः ।
 प्रत्येकं कथिता ह्येताः संचोपेण द्विसप्ततिः ॥ १५७
 अनन्तरमरिं विद्यादरिसेविनमेव च ।
 अरेरनन्तरं मित्रमुदासीनं तयोः परम् ॥ १५८
 तान् सर्वाभिः सन्ध्यात् समादिभिरुपक्रमैः ।
 व्यस्तैश्चैव समस्तैश्च पौरुषेण नयेन च ॥ १५९
 सन्धिञ्च विग्रहश्चैव यानमासनमेव च ।
 द्वैधीभावं संश्रयञ्च षड्गुणांश्चिन्तयेत् सदा ॥ १६०
 यासनञ्चैव यानञ्च सन्धिं विग्रहमेव च ।
 कार्यं वीक्ष्य प्रयुञ्जीत द्वैधं संश्रयमेव च ॥ १६१
 सन्धिन्तु द्विविधं विद्याद्राजा विग्रहमेव च ।
 उभे यानासने चैव द्विविधः संश्रयः स्मृतः ॥ १६२
 समानयानकर्मा च विपरीतस्तथैव च ।
 तदा त्वायति संयुक्तः सन्धिर्ज्ञेयो द्विलक्षणः ॥ १६३
 स्वयं कृतञ्च कार्यार्थमकाले कालएव वा ।
 मित्रस्य चैवापहृते द्विविधो विग्रहः स्मृतः ॥ १६४
 एकाकिनश्चात्ययिके कार्ये प्राप्ते यदृच्छया ।
 संहतस्य च मित्रेण द्विविधं यानमुच्यते ॥ १६५
 क्षीणस्य चैव क्रमशो देवात् पूर्वकृतेन वा ।
 मित्रस्य चानुरोधेन द्विविधं स्मृतमासनम् ॥ १६६

बलस्य स्वामिनश्चैव स्थितिः कार्यार्थसिद्धये ।
 द्विविधं कीर्त्यते द्वैधं षाड्गुण्यगुणवेदिभिः ॥ १६७
 अर्थसम्पादनार्थं च पीड्यमानस्य शत्रुभिः ।
 साधुषु व्यपदेशार्थं द्विविधः संश्रयः स्मृतः ॥ १६८
 यदावगच्छेदायत्यामाधिक्यं भ्रुवमात्मनः ।
 तदात्वे चाल्पिकां पीडां तदा सन्धिं समाश्रयेत् ॥ १६९
 यदा प्रकृष्टामन्येत सर्वास्तु प्रकृतीभृशम् ।
 अत्यच्छिर्तं तथात्मानं तदा कुर्वीत विग्रहम् ॥ १७०
 यदा मन्येत भावेन हृष्टं पुष्टं बलं स्वकम् ।
 परस्य विपरीतं च तदा यायाद्रिपुं प्रति ॥ १७१
 यदा तु स्यात् परिक्षीणो वाहनेन बलेन च ।
 तदासीत प्रयत्नेन शनकैः सान्त्वयन्नरीन् ॥ १७२
 मन्येतारिं यदा राजा सर्वथा बलवन्तरम् ।
 तदा द्विधा बलं कृत्वा साधयेत् कार्यमात्मनः ॥ १७३
 यदा परबलानान्तु गमनीयतमो भवेत् ।
 तदा तु संश्रयेत् क्षिप्रं धार्मिकं बलिनं वृषम् ॥ १७४
 निग्रहं प्रकृतीनां च कुर्व्याद्दूथोऽरिबलस्य च ।
 उपसेवेत तं नित्यं सर्ववद्वैर्गुरुं यथा ॥ १७५
 यदि तत्रापि सम्पश्येद्दोषं संश्रयकारितम् ।
 सुयुद्धमेव तत्रापि निर्विशङ्कः समाचरेत् ॥ १७६
 सवोपायैस्तथा कुर्यात्क्षीतिन्नः पृथिवीपतिः ।
 यथास्याभ्यधिका न सृर्मितोदासीनशत्रवः ॥ १७७
 आयतिं सर्वकार्याणां तदात्वं च विचारयेत् ।
 अतीतानां च सर्वेषां गुणदोषौ च तत्त्वतः ॥ १७८

चायत्नां गुणदोषज्ञस्तदात्वे क्षिप्रनिश्चयः ।
 अतीते कार्यशेषज्ञः शत्रुभिर्नाभिभूयते ॥ १७९
 यथैनं नाभिसम्बद्ध्युर्गिर्वोदासीनश्चक्रवः ।
 तथा सर्वं संविद्भ्यादेव सामासिको जयः ॥ १८०
 यदा तु यानमातिष्ठेदरिराष्टं प्रति प्रभुः ।
 तदानेन विधानेन यायादरिपुरं शनैः ॥ १८१
 मार्गशीर्षे शुभे मासि यायाद् यात्रां महीपतिः ।
 फाल्गुनं वायु चैत्रं वा मासौ प्रति यथाफलम् ॥ १८२
 अन्येष्वपि तु कालेषु यदा पश्येद्दधुवं जयम् ।
 तदा यायाद्विष्टञ्चैव व्यसने चोलिते रिपोः ॥ १८३
 कृत्वा विधानं मूले तु यात्रिकं च यथाविधि ।
 उपगृह्णात्सहं चैव चारान् सम्यग्विधाय च ॥ १८४
 संशोध्य त्रिविधं मार्गं षड्विधं च बलं स्वकम् ।
 साम्प्रदायिककल्पेन यायादरिपुरं शनैः ॥ १८५
 शत्रुसेविनि मित्रे च गूढे युक्ततरोभवेत् ।
 गतप्रत्यागते चैव स हि कष्टतरोरिपुः ॥ १८६
 दण्डव्यूहेन तन्मार्गं यायात्तू शकटेन वा ।
 वराहमकराभ्यां वा सूच्या वा गरुडेन वा ॥ १८७
 यतश्च भयमाशङ्केत्ततो विस्तारयेद्बलम् ।
 पद्मेन चैव व्यूहेन निवेशेत सदा स्वयम् ॥ १८८
 सेनापतिबलाध्यक्षौ सर्वदिक्षु निवेशयेत् ।
 यतश्च भयमाशङ्केत् प्राचीं तां कल्पयेद्दिशम् ॥ १८९
 गुल्मांश्च स्थापयेदाप्तान् कृतसंज्ञान् समन्ततः ।
 स्थाने युद्धे च कुशलानभीरुनविकारिणः ॥ १९०

संहतान् योषयेदल्पान् कामं विस्तारयेद्बहून् ।
 सूत्रा वचेषा चैवैतान् व्यूह्येन व्यञ्ज योषयेत् ॥ १८१
 स्यन्दनाश्वैः समे युध्येदनुपे नौहिपैस्तथा ।
 दृक्गुल्मादृते चापैरसिचर्मायुधैः स्थले ॥ १८२
 कुरुत्वांश्च मत्स्यांश्च पंचालान् शूरसेनान् ।
 दीर्घान् लघून् चैवा परानग्रानीकेषु योषयेत् ॥ १८३
 ग्रहर्षयेद्वलं व्यूह्य तांश्च सम्यक् परीक्षयेत् ।
 चेष्टाश्चैव विजानीयादरीन् योषयतामपि ॥ १८४
 उपरुध्वारिभासीत राष्ट्रं चास्योपपीडयेत् ।
 दूषयेच्चास्य खततं यवसानोदकेन्धनम् ॥ १८५
 भिन्द्याच्चैव तडागानि प्राकारपरिखास्तथा ।
 समवस्त्रान्दयेच्चैमं दातुं विवासयेत्तथा ॥ १८६
 उपजप्यानुपजपेद्बुध्येतैव च तत्कृतम् ।
 युक्ते च दैवे बुध्येत जयप्रेप्सुरपेतभीः ॥ १८७
 साम्ना दानेन भेदेन समस्तैरथवा पृथक् ।
 विजेतुं प्रयतेतारीक्ष बुद्धेन कदाचन ॥ १८८
 अनित्योविजयोवस्माद्दृश्यते बुद्धमानयोः ।
 पराजयश्च संग्रामे तस्माद् बुद्धं विवर्जयेत् ॥ १८९
 त्रयाणामप्युपायानां पूर्वाक्तानामसम्भवे ।
 तथा बुध्येत संयतो विजयेत रिपून् यथा ॥ २००
 जित्वा सम्पूजयेद्देवान् ब्राह्मणांश्चैव धार्मिकान् ।
 प्रदद्यात् परिहारांश्च स्थापयेदभङ्गानि च ॥ २०१
 सर्वेषान्तु विदित्वैषां समासेन चिकीर्षितम् ।
 स्थापयेत्तत्र तदंशं कुर्याच्च समयक्रियाम् ॥ २०२

प्रमाणानि च कुर्वीत तेषां घम्यान् यथोदितान् ।
 रत्नैश्च पूजयेदेनं प्रधानपुरुषैः सह ॥ २०३
 आदानमप्रियकरं दानं च प्रियकारकम् ।
 अभीक्षितानामर्थानां काले युक्तं प्रशस्यते ॥ २०४
 सर्वं कर्मदमायत्तं विधाने दैवमानुषे ।
 तयोर्देवमचित्यन्तु मानुषे विद्यते क्रिया ॥ २०५
 सह वापि व्रजेद् युक्तः सन्धिं कृत्वा प्रयत्नतः ।
 मित्रं हिरण्यं भूमिं वा सम्यग्शस्त्रिविधं फलम् ॥ २०६
 पार्थिवग्राहं च संर्पद्य तथा क्रन्दं च मण्डले ।
 मित्रादथाप्यमित्राद्वा यात्राफलमवाप्नुयात् ॥ २०७
 हिरण्यभूमिसंप्राप्ता पार्थिवो न तथैधते ।
 यथा मित्रं ध्रुवं लब्ध्वा कृशमप्यायति क्षमम् ॥ २०८
 धर्मज्ञं च कृतज्ञं च तुष्टप्रकृतिमेव च ।
 अनुरक्तं स्थिरारम्भं लघु मित्रं प्रशस्यते ॥ २०९
 प्राज्ञं कुलीनं शूरं च दक्षं दातारमेव च ।
 कृतज्ञं प्रतिमन्त्रं च कष्टमाहुररिं बुधाः ॥ २१०
 आर्यता पुरुषज्ञानं शौर्यं करुणवेदिता ।
 शौललक्ष्यं च सततमुदासीनगुणोदयः ॥ २११
 क्षेम्यां शस्यप्रदां निधं पशुवृत्तिकरीमपि ।
 परित्यजे वृषो भूमिमात्मार्थमविचारयन् ॥ २१२
 आपदर्थं धनं रत्नेहारान् रत्नेषु नैरपि ।
 आत्मानं सततं रत्नेहारैरपि धनैरपि ॥ २१३
 सह सर्वाः समुत्पन्नाः प्रसमीक्ष्यापदो मृगम् ।
 संयुक्तांश्च वियुक्तांश्च सर्वापायान् सृजेद्बुधः ॥ २१४

सपेतारमुपेयं च सर्वोपायां च कृतज्ञयः ।
 एतन्नयं समाश्रित्य प्रयतेतार्थसिद्धये ॥ २११
 एवं सर्वमिदं राजा सह संमन्त्र्य मन्त्रिभिः ।
 व्यायाम्याप्त्यमध्याह्ने भोक्तुमन्तःपुरं विशेत् ॥ २१२
 तत्रात्मभूतैः कालज्ञैरहार्यैः परिचारकैः ।
 सुपरिचीतमन्त्राद्यमद्यान्मन्त्रैर्विषापहैः ॥ २१३
 विषघ्नै रगदैश्चास्य सर्वद्रव्याणि योजयेत् ।
 विषघ्नानि च रत्नानि नियतोधारयेत् सदा ॥ २१४
 परीक्षिताः स्त्रियश्चैनं व्यजनोदकधूपनैः ।
 वेशाभरणसंशुद्धाः सृशेद्युः सुसमाहिताः ॥ २१५
 एवं प्रयत्नं कुर्वीत यानशय्यासनाशने ।
 स्नाने प्रसाधने चैव सर्वालङ्कारकेषु च ॥ २१६
 भुक्तवाम् विहरेच्चैव स्त्रीभिरन्तःपुरे सह ।
 विहृत्य तु यथाकालं पुनः कार्य्याणि चिन्तयेत् ॥ २१७
 अलङ्कृतञ्च सम्पश्येदायुधीयं पुनर्जनम् ।
 वाहनानि च सर्वाणि शस्त्राख्याभरणानि च ॥ २१८
 सभ्यांचोपास्य शृणुयादन्तर्वेश्मनि शस्त्रभृत् ।
 रहस्याख्यायिनांचैव प्रणिधीनाञ्च चेष्टितम् ॥ २१९
 गत्वा कक्षान्तरं त्वन्यं समनुज्ञाय तं जनम् ।
 प्रविशेन्नोजनार्थं च स्त्रीवृतोऽन्तःपुरं पुनः ॥ २२०
 तत्र भुक्त्वा पुनः किञ्चित्पूर्त्यघोषैः प्रहर्षितः ।
 संविशेत् यथाकालमुत्तिष्ठेच्च गतकामः ॥ २२१

एतद्विधानमातिष्ठेदरोगः प्रथिवीपतिः ।

अस्वल्पः सर्वमेतत्तू भृत्वेषु विनिवोजयेत् ॥ २२६

इति मानवे धम्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां
राजधर्मो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७

अष्टमोऽध्यायः ।

व्यवहारान् दिदृक्षुस्तु ब्राह्मणैः सह पार्थिवः ।

मन्त्रज्ञैर्मन्त्रिभिश्चैव विनीतः प्रविशेत् सभाम् ॥ १

तत्रासीनः स्थितोवापि पाणिसुद्यम्य दक्षिणम् ।

विनीतवेशाभरणः पश्येत् कार्याणि कार्थिण्याम् ॥ २

प्रत्यहं देशदृष्टैश्च शास्त्रदृष्टैश्च हेतुभिः ।

अष्टादशसु मार्गेषु निवृत्तानि प्रथक् प्रथक् ॥ ३

तेषामाद्यष्टादानं निःक्षेपोऽस्वामिविक्रयः ।

सम्भूय च समुत्थानं दत्तस्थानपकर्म च ॥ ४

वेतनस्यैव चादानं संविदश्च व्यतिक्रमः ।

क्रयविक्रयानुशयो विवादः स्वामिपालयोः ॥ ५

सीमाविवादधर्मश्च पारुष्ये दण्डवाचिके ।

स्तेयं च साहसंचैव क्षीसंग्रहणमेव च ॥ ६

क्षीपुंघर्मो विभागश्च द्यूतमाह्वय एव च ।

पदान्यष्टादशैतानि व्यवहारस्थिताविह ॥ ७

एषु स्थानेषु भूविष्टं विवादंचरतां वृणाम् ।

धर्मं शास्त्रतमाश्रित्य कुर्वीत् कार्यविनिर्णयम् ॥ ८

कदा स्वयं न कुर्वीत नृपतिः कार्यदर्शनम् ।
 तदा नियुक्ताद्विद्वांसं ब्राह्मणं कार्यदर्शने ॥ ८
 सोऽस्य कार्याणि सम्पश्येत् सभ्यैरेव त्रिभिर्दृतः ।
 सभामेव प्रविश्याग्रगमासीनः स्थित एव वा ॥ १०
 यस्मिन् देशे निषीदन्ति विप्रा वेदविदस्त्रयः ।
 राष्ट्रश्चाधिकृतो विद्वान् ब्रह्मणस्तां सभां विदुः ॥ ११
 धर्मो विद्वस्त्वधर्मण्यं सभां वदोपतिष्ठते ।
 शल्यं चास्य न हन्तन्ति विद्वास्तत्र सभासदः ॥ १२
 सभां वा न प्रवेष्टव्यं वक्तव्यं वा समञ्जसम् ।
 अत्रुर्धन् विब्रुवन् वापि नरो भवति किल्बिषी ॥ १३
 यत्र धर्मो ह्यधमेण सत्यं यत्रानृतेन च ।
 हन्यते प्रेक्षमाणानां हतास्तत्र सभासदः ॥ १४
 धर्म एव हतो हन्ति धर्मो रक्षति रक्षितः ।
 तस्माद्धर्मो न हन्तव्यो ना नो धर्मो हतो बधोत् ॥ १५
 दृषो हि भगवान् धर्मस्तस्य यः कुरुते ह्यलम् ।
 दृषलं तं विदुर्द्वास्तस्माद्धर्मं न लोपयेत् ॥ १६
 एक एव सुहृद्भर्मो निधनेऽप्यनुयाति यः ।
 शरीरेण समं नाशं सर्वमन्यद्वि गच्छति ॥ १७
 पादोऽधर्मस्य कर्त्तारं पादः साक्षिणश्चच्छति ।
 पादः सभासदः सर्वान् पादोरज्ञानमृच्छति ॥ १८
 राजा भवत्यनेनास्तु सुचन्ते च सभासदः ।
 एनो गच्छति कर्त्तारं निन्दार्हो यत्र निन्यते ॥ १९
 ज्ञतिमान्नोपजीवी वा कामं स्याद्वा द्वाण्णुवः ।
 धर्मप्रवक्ता नृपतेर्ननु शूद्रः कथंचन ॥ २०

यत्र शूद्रस्तं कुरुते राज्ञो धर्मविवेचनम् ।
 तत्र सोदति तद्राष्ट्रं पङ्के गौरिव पश्यतः ॥ २१
 यद्राष्ट्रं शूद्रभूयिष्ठं नास्तिकाक्रान्तमद्विजम् ।
 विनश्यत्याशु तत् क्षत्रं दुर्भिक्ष्याधिपीडितम् ॥ २२
 धर्मासनमधिष्ठाय संवीताङ्गः समाहितः ।
 प्रथम्य लोकपालेभ्यः कार्य्यदर्शनमारभेत् ॥ २३
 अर्थानर्थाभौ ब्रह्मा धर्माधर्मौ च केवलौ ।
 वर्थाक्रमेण सर्वाणि पश्येत् कार्याणि कार्य्यणाम् ॥ २४
 वार्थविभावयेतिहैर्भावमन्तर्गतं वृणाम् ।
 स्वस्वस्तिप्रिताकारैश्चक्षुषा चेदितेन च ॥ २५
 आकारैरिदितैर्गत्या चेष्टया भाषितेन च ।
 नेत्रवक्त्राधिकारैश्च षट्क्षतेऽन्तर्गतं मनः ॥ २६
 बालदायादिभिं रिक्त्यं तावद्राजासुपालयेत् ।
 यावत् स स्यात् सत्ताक्षतो यावच्चातीतशैशवः ॥ २७
 वशापुत्रासु चैवं स्याद्रक्षणं निष्कुलासु च ।
 पतिप्रतासु च स्त्रीषु विधवास्वातुरासु च ॥ २८
 जीवन्तीजान्तु तासां ये तद्वरेयुः स्वबान्धवाः ।
 ताब्धिष्याच्चौरदण्डेन धार्मिकः पृथिवीपतिः ॥ २९
 प्रनष्टस्वामिकं रिक्त्यं राजा त्र्यब्दं निधापयेत् ।
 अर्वाक् त्र्यब्दाहरेत् स्वामी परेण वृपतिर्हरेत् ॥ ३०
 ममेदमिति यो ब्रूयात् सोऽमुयोज्यो यथाविधि ।
 संवाद्य रूपसंख्यादीन् स्वामी तद्व्यमर्हति ॥ ३१
 अवेद्यानो नष्टस्य देशं कालं च तत्त्वतः ।
 वर्णं रूपं प्रमाणां च तत्समं दण्डमर्हति ॥ ३२

आददीताथ षड् भागं प्रनष्टाधिगतावृषः ।
 दशमं द्वादशं वापि सतां धर्ममनुकरत ॥ ३२
 प्रनष्टाधिगतं द्रव्यं तिष्ठेद् युक्तै रधिष्ठितम् ।
 यांस्तत्र चौरान् गृह्णीयात् तान् राक्षसेभ्य घातयेत् ॥ ३४
 ममायमिति यो वृथाद्विधिं सत्येन कानवः ।
 तस्याददीत षड् भागं राजा द्वादशकेव वा ॥ ३५
 अमृतम् वदन् दण्डः स्वयिना स्वांशजः समः ।
 तस्यैव वा निधानस्य सख्यायाश्चोदसीं कलाम् ॥ ३६
 विहांस्तु ब्राह्मणो दृष्ट्वा पूर्वोपनिहितं निधिम् ।
 अथपतोऽयाददीत सर्वस्याधिपतिर्हि सः ॥ ३७
 वस्तु पश्येद्विधिं राजा पुराणं निष्ठितं क्षितौ ।
 तस्मात् द्विजेष्वोदत्त्वाधर्मकं कोपे प्रदर्शयेत् ॥ ३८
 निधिनान्तु पुराणानां घातूनामेव च क्षितौ ।
 अथैवाग्रज्जणाद्राजा भूमिरधिपतिर्हि सः ॥ ३९
 दातव्यं सर्वेष्वप्यो राजा चारैर्हृतं धनम् ।
 राजा तदुपभुङ्क्षान् चौरस्याग्रीति किरिषम् ॥ ४०
 जातिजानपदान् धर्मान् त्रेणो धर्मांश्च धर्मवित् ।
 समीक्ष्य कुतधर्मांश्च स्वधर्मं प्रतिपादयेत् ॥ ४१
 स्वाभि कर्माणि कुर्वाणा दूरे सक्तोऽपि दानवाः ।
 प्रियाजपति लोकस्य स्त्री स्त्री व. र्कस्त्वद्विस्ताः ॥ ४२
 नोत्पादयेत् स्वयं काव्यं राजा नाप्यस्य पुरुषः ।
 न च प्रापितजन्येन ग्रहेदव्यं कथंचन ॥ ४३
 यथा नयत्य उक्तापतौ र्जस्य स्रगधः पदम् ।
 यजेत् तथानुगामेन धर्मस्य वृपतिः पदम् ॥ ४४

सत्यमर्थं च सम्पश्येदात्मानमथ साक्षिणः ।
 देशं रूपं च कालं च व्यवहारविधौ स्थितः ॥ ४५
 सद्भिराचरितं यत् स्याद्दार्मिकैश्च द्विजातिभिः ।
 तद्देशकुलजातीनामविरुद्धं प्रकल्पयेत् ॥ ४६
 अधमणार्थसिद्धयर्थमुत्तमर्णं चोदितः ।
 दापयेन्निकस्यार्थमधमर्णाद्विभावितम् ॥ ४७
 यैर्यैरूपायैरर्थं स्वं प्राप्नुयादुत्तमर्णिकः ।
 तैस्तेरूपायैः संगृह्य दापयेदधमर्णिकम् ॥ ४८
 धर्म्या व्यवहारेण ष्छलेनाचरितेन च ।
 प्रयुक्तं साधयेदर्थं पंचमेन वलेन च ॥ ४९
 यः स्वयं साधयेदर्थमुत्तमर्णाधमर्णिकात् ।
 न स राज्ञाभियोक्तव्यं स्वकं संसाधयन् धनम् ॥ ५०
 अर्थोऽप्यथयमानन्तु करणेन विभावितम् ।
 दापयेन्निकस्यार्थं दण्डलेशश्च शक्तिः ॥ ५१
 अपह्रवेऽधमर्णस्य देहीत्युक्तस्य संसदि ।
 अभियोक्ता दिशेद्देश्यं करणं वान्यदुद्दिशेत् ॥ ५२
 अदेश्यं यश्च दिशति निर्दिश्यापह्रुते च यः ।
 यश्चाधरोत्तरानर्थान् विगीतान्नावबुध्यते ॥ ५३
 अपदिश्यापदेश्यं च नुनर्थस्त्वपधावति ।
 सम्यक् प्रणिहितद्यार्थं ष्टः सन् नाभिनन्दति ॥ ५४
 असम्भाये साक्षिभिश्च देशे सम्भापते मिथः ।
 निरुच्यमानं प्रशुभं नेच्छेत् यश्चापि निष्पतेत् ॥ ५५
 ब्रूहीत्युक्तश्च न ब्रूयात् उक्तं च न विभ्रवयेत् ।
 न च पूर्वापरं विद्यात् तस्मादर्थान् स ह्यीयते ॥ ५६

साक्षिणः सन्ति मेत्युक्त्वा दिश्येत्युक्तोद्दिश्य च ।
 धर्मस्थः कारयैरेतैर्हीनं तमपि निर्दिशेत् ॥ ५७
 अभियोक्ता न चेद् ब्रूयाद्ब्रूयोदण्डश्च धर्मतः ।
 न चेत्त्रिपक्षात् प्रब्रूयाद्धर्मं प्रतिपराजितः ॥ ५८
 योयाञ्चिन्निकृवीतार्थं मिथ्या यावति वा वदेत् ।
 तौ वृषेण ह्यधर्मज्ञौ दास्यौ लङ्घिगुणं दमम् ॥ ५९
 'पृष्टोऽप्ययमानस्तु कृतावस्थौ धनैर्घिणाः ।
 ऋवरैः साक्षिभिर्बाव्योत्पत्राङ्गणसन्निधौ ॥ ६०
 यादृशा धनिभिः कार्या व्यवहारेषु साक्षिणः ।
 तादृशान् सम्प्रवक्ष्यामि यथावाच्यञ्चतंच तैः ॥ ६१
 गृह्णिणः पुत्रिणो मौलाः क्षत्रविट्शूद्रयोनयः ।
 अर्थुक्ताः साक्ष्यमर्हन्ति न ये केचिदनापदि ॥ ६२
 आसाः सर्वेषु वर्षेषु कार्यां कार्ष्णेषु साक्षिणः ।
 सर्वधर्मविदोऽलुब्धा विपरीतांस्तु वर्जयेत् ॥ ६३
 नार्थसम्बन्धिनो नासा न सहाया न वैरिणः ।
 न दृष्टदोषाः कर्त्तव्या न व्याध्यार्त्ता न दूषिताः ॥ ६४
 न साक्षी वृषतिः कार्ष्णो न कारुककुशीलवौ ।
 न श्रोत्रियो न लिङ्गस्थो न सङ्गेभ्योविनिर्गतः ॥ ६५
 नाध्यधीनो न वक्तव्यो न दस्युर्नविकर्मकृत् ।
 न हृद्यो न शिशुर्नैको नान्यो न विकलेन्द्रियः ॥ ६६
 नात्तो न मत्तो नोन्मत्तो न क्षुत्तृष्णोपपीडितः ।
 न श्रमात्तो न कामात्तो न क्रूधो नापि तस्करः ॥ ६७
 स्त्रीणां साक्ष्यं स्त्रियः कुर्युर्विजानां सदृशा द्विजाः ।
 शूद्राश्च सन्तः शूद्राणामन्यानामन्ययोनयः ॥ ६८

अनुभावी तु यः कश्चित् कुर्यात् साक्ष्यं विवादिनाम् ।
 अ तर्वंश्मन्यराण्ये वा शरीरस्यापि चात्यये ॥ ६६
 स्त्रियाप्यसम्भवे कार्यं बालेन स्थविरेण वा ।
 शिष्येण बन्धूना वापि दासेन भृतकेन वा ॥ ७०
 बालहृद्गतुराणां च साक्ष्येषु वदन्नां वृषा ।
 जानीयादस्थिरां वाचमुत्पिक्तमनसान्तथा ॥ ७१
 साक्ष्येषु च सर्वेषु स्तेयसंग्रहणेषु च ।
 बाग्दण्डयोश्च पाठ्ये न परीक्षेत साक्षिणः ॥ ७२
 बहुत्वं परिगृह्णीयात् साक्षिद्वैधे नराधिपः ।
 समेषु तु गुणोत्कृष्टान् गुणिवैधे द्विजोत्तमान् ॥ ७३
 समक्षदर्शनात् साक्ष्यं श्रवणाच्चैव सिद्ध्यति ।
 शक्यं सत्यं ब्रुवन् साक्षी धर्माशोभ्यां न हीयते ॥ ७४
 साक्षी दृष्टश्रुतादन्यद्विब्रुवन्नार्थसंसदि ।
 अवाङ्मूलरक्रमभ्यति प्रेत्य स्वर्गाच्च हीयते ॥ ७५
 यत्रानिब्रह्मोऽपीक्षेत शृणुयादापि किञ्चन ।
 पृष्टस्तत्रापि तद् ब्रूयाद् यथादृष्टं यथाश्रुतम् ॥ ७६
 एकोऽलुब्धस्तु साक्षी लाहृद्द्वयः शूच्योऽपि न स्त्रियः ।
 स्त्रीवद्वैरस्थिरत्वात्तू दोषैश्चान्येपि ये वृताः ॥ ७७
 स्वभावेनैव यद् ब्रूवुस्तद्ग्राह्यं व्यवहारिकम् ।
 अतो यदन्यद्विब्रूयुद्वर्माथं तदसार्थकम् ॥ ७८
 सभान्तः साक्षियाः प्राप्तानर्थिप्रत्यर्थिसन्निधौ ।
 पाद्भिर्वाक्रोः सुबुद्धीत विधानानेन सान्त्वयन् ॥ ७९
 यद्दृश्योरनयोर्वैत्ये कार्येऽस्मिन् चेष्टितं मिथः ।
 तद्भूतं सर्वं सत्येन युष्माकं ह्यत्र साक्षिता ॥ ८०

सत्यं साध्यं त्वन् साक्षी लोकानाप्नोति पुष्कलान् ।
 इह चानुत्तमां कीर्त्तिं वागेषा ब्रह्मपूजिता ॥ ८१
 साध्येऽनृतं वदन् पाशैर्बध्यते वारुणैर्भृशम् ।
 विवशः शतमाजातीस्तस्मात् साध्यं वदेदृतम् ॥ ८२
 सत्येन पूजते साक्षी धर्मः सत्येन वर्द्धते ।
 तस्मात् सत्यं हि वक्तव्यं सर्ववर्षेषु साक्षिभिः ॥ ८३
 आत्मैव ह्यात्मनः साक्षी गतिरात्मा तथात्मनः ।
 भावमंस्थाः स्वमात्मानं नृणां साक्षिणमुत्तमम् ॥ ८४
 मन्यन्ते वै पापकृतो न कश्चित् पश्यतीति नः ।
 तांस्तु देवाः प्रपश्यन्ति स्वस्यैवान्तरपूरुषः ॥ ८५
 द्यौर्भूमिरापोऽहोदयं चन्द्रार्काग्नियमानिलाः ।
 रात्रिः सभ्ये च धर्मश्च वृत्तज्ञाः सर्वदेहिनाम् ॥ ८६
 देवब्राह्मणसान्निध्ये साध्यं पृच्छेदृतं द्विजान् ।
 उदङ्मुखान् प्राङ्मुखान् वा पूर्वार्द्धे वै शशिः शुचीन् ॥ ८७
 ब्रूहीति ब्राह्मणं पृच्छेत् सत्यं ब्रूहीति पार्थिवम् ।
 गोवीजकांचनैवश्यं शूद्रं सर्वस्तु पातकैः ॥ ८८
 ब्रह्मघ्नो ये स्मृता लोका ये च स्त्रीबालघातिनः ।
 मितद्रुहः कृतघ्नस्य ते ते स्युर्बुधतो मृषा ॥ ८९
 जन्मप्रभृति यत्किञ्चित् पुण्यं भद्रं त्वया कृतम् ।
 तत् ते सर्वं श्रमो गच्छेद्दुष्टं ब्रूयास्वमन्यथा ॥ ९०
 एकोऽहमस्मीत्यात्मानं यत्त्वं कल्याणं मन्यसे ।
 नित्यं स्थितस्ते हृद्येष पुण्यप्रपेक्षिता मुनिः ॥ ९१
 यमो वैवस्वतो देवो यस्तवैष हृदि स्थितः ।
 तेन चेद्विवाङ्क्ते मा गङ्गां मा कुहन् गमः ॥ ९२

नमोमुण्डः कपालेन भिक्षार्थी क्षुत्त्रिपासितः ।
 अन्धः शत्रुहृत् गच्छेद् यः साध्यमवृतं वदेत् ॥ ८३
 अवाक्शिरास्तमस्यन्धे किल्बिषी नरकं व्रजेत् ।
 यः प्रभ्रं वितथं ब्रूयात् पृष्टः सन् घर्मनिश्चये ॥ ८४
 अन्धोमत्स्यानिवाग्नाति स नरः कण्टकैः सह ।
 यो माघतेऽर्थवैकल्यमप्रत्यक्षं सभाङ्गतः ॥ ८५
 यस्य विद्वान् हि वदतः क्षेत्रज्ञो नाभिश्चक्रेते ।
 तस्मान्न देवाः श्रेयांसं लोकेऽन्यं पुरुषं विदुः ॥ ८६
 यावतो बान्धवान् यस्मिन् हन्ति साक्ष्येऽवृतं वदन् ।
 तावत्तः सङ्गया तस्मिन् शृणु सौम्यानुपूर्वशः ॥ ८७
 पञ्च पञ्चवृते हन्ति दश हन्ति गवावृते ।
 शतमध्वावृते हन्ति सहस्रं पुरुषावृते ॥ ८८
 हन्ति ज्ञातानज्जात्रांश्च हिरण्यार्थेऽवृत्तं वदन् ।
 सर्वं भूम्यवृते हन्ति मास्र भूम्यवृतं वदीः ॥ ८९
 अप्सु भूमिवदित्याहुः स्त्रीणां भोगे च मैथुने ।
 अजेषु चैव रत्नेषु सर्वेष्वशमयेषु च ॥ ९०
 एतान् दोषानवेक्ष्य त्वं सर्वानवृतभाषणे ।
 यथाश्रुतं यथादृष्टं सर्वमेवाक्षसा वद ॥ ९१
 गोरक्षकान् वाणिकिकांस्तथा कारुकुशीलवान् ।
 प्रैथान् वार्द्धिकिंश्चैव विप्रान् शूद्रवदाचरेत् ॥ ९२
 तद्वदन् घर्मतोऽर्थेषु जानन्नप्यन्यथा नरः ।
 न स्वर्गाच्चवते लोकाद्देवीं वाचां वदन्ति ताम् ॥ ९३
 शूद्रविट्क्षत्रविप्राणां यत्कर्त्तव्यं भवेद्बधः ।
 तत्र वक्तव्यमवृतं तस्मिन् सत्याद्विशिष्यते ॥ ९४

वाग्देवत्यैश्च चरुभिर्यजेरंस्ते सरस्वतीम् ।
 अतस्यैनसस्तस्य कुर्वाणानिऋतिं पराम् ॥ १०५
 कुशाखैर्वापि जुहुयाद् दृतमग्नौ यथाविधि ।
 उदित्यृचा वा वारुण्या तृचेनाब्देवतेन वा ॥ १०६
 त्रिपक्षाद्ब्रुवन् साक्ष्यद्वेषादिषु नरोऽगदः ।
 तद्वपुं प्राप्नुयात् सर्वं दश वन्धं च सर्वतः ॥ १०७
 यश्च दृश्येत समाहादुक्तवाक्यस्य साक्षिणः ।
 रोगोऽग्निर्जातिमरणद्वेषणन्दाप्योदमं च सः ॥ १०८
 असाक्षिकेषु त्वर्थेषु भियोविवदमानयोः ।
 न विन्दंस्तत्त्वतः सत्यं शपथेनापि लभयेत् ॥ १०९
 महर्षिभिश्च देवैश्च कार्यार्थं शपथाः कृताः ।
 वशिष्ठश्चापि शपथं शोपे पैयवने वृषे ॥ ११०
 न वृथा शपथं कुर्यात् स्वल्पेऽप्यर्थं नरोबुधः ।
 वृथा हि शपथं कुर्वन् प्रेत्य चेह च नश्यति ॥ १११
 कामिनोषु विवाहेषु गवान्भक्ष्ये तथेवधने ।
 ब्राह्मणाभ्यः पपत्तौ च शपथे नास्ति पातकम् ॥ ११२
 सत्येन शपथेद्विप्रं क्षत्रियं वाहनायुधैः ।
 गोप्रीजकांचनैर्वैश्यं मूढं सर्वंस्तु पातकैः ॥ ११३
 अग्निं वा हारयेदेनमस्युचैनं निमज्जयेत् ।
 पुत्रदारस्य वाप्येनं शिरांसि स्पर्शयेत् पृथक् ॥ ११४
 यमिदो न दहत्यग्निरापो नोन्मज्जयन्ति च ।
 न चार्त्तिश्च्छति क्षिप्रं स ज्ञेयः शपथे शक्तिः ॥ ११५
 अतस्तस्य ह्यभिशप्तस्य पुरा भ्रात्रा यवीयसा ।
 नाग्निर्ददाह रोमापि सत्येन जगतः स्पृशः ॥ ११६

यस्मिन् यस्मिन् विवादे तु कौटसाख्यं कृतं भवेत् ।
 तत्तत् कार्थं निवर्त्तत कृतं चाप्यकृतं भवेत् ॥ ११७
 लोभान्धोऽहङ्कारान्धैर्वा कामात् क्रोधान्तथैव च ।
 अज्ञानाद्बालभावाच्च साख्यं वितथमुच्यते ॥ ११८
 एषामन्यतमे स्थाने वः साख्यमनृतं वदेत् ।
 तस्य दण्डविशेषास्तु प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः ॥ ११९
 लोभात् संहस्रं दण्ड्यस्तु मोहात् पूर्वन्तु साहसम् ।
 भयाद्द्वौ मध्यमौ दण्ड्यौ मैत्रात् पूर्वं चतुर्गुणम् ॥ १२०
 कामाद्दण्ड्यगुणं पूर्वं क्रोधान् त्रिगुणं परम् ।
 अज्ञानाद्द्वे शते पूर्णं बालिश्चाच्छतमेव तु ॥ १२१
 एतानाहुः कौटसाख्ये प्रोक्तान् दण्डान् मनीषिभिः ।
 धर्मं स्याद्व्यभिचारार्थमधर्मनिवमाय च ॥ १२२
 कौटसाख्यन्तु कुर्वाणांस्त्रीन् वर्णान् धार्मिको नृपः ।
 प्रवासयेद्दण्डयित्वा ब्राह्मणान्तु विवासयेत् ॥ १२३
 दश स्थानानि दण्डस्य मनुः स्थायन्भुवोऽब्रवीत् ।
 त्रिषु वर्षेषु यानि पुरश्चतो ब्राह्मणो व्रजेत् ॥ १२४
 उपस्थमुदरं जिह्वा हस्तौ पादौ च पञ्चमम् ।
 चक्षुर्नासा च कर्णौ च धनं देहस्यथैव च ॥ १२५
 अनुवग्धं परित्रायो देशकालौ च तत्पततः ।
 सारापराधौ चालोक्य दण्डं दण्डेषु पातयेत् ॥ १२६
 अधर्मदण्डनं लोके यथोन्नं कीर्त्तिनायनम् ।
 अस्वर्ग्यं च परत्वापि तस्मात् तत् परिवर्जयेत् ॥ १२७
 अदण्ड्यान् दण्डयन् राजा दण्ड्यांश्चैवाप्यदण्डयन् ।
 अयशोमहदाप्नोति नरकंचैव गच्छति ॥ १२८

षाण्डण्डं प्रथमं कुर्याद्विण्डण्डंतदन्तरम् ।
 छतोयं धनदण्डन्तु बधदण्डमतः परम् ॥ १२८
 बधेनापि यदा त्वेतास्त्रिप्रचीतं न गन्तुवात् ।
 तद्देवु सर्वमप्येतं प्रवृत्तीत चतुष्टयम् ॥ १२९
 लोकासंध्यवहारार्थं याः संघ्नाः प्रथिता भुवि ।
 तास्त्ररुप्यसुवर्णानां ताः प्रवक्ष्यामधेयतः ॥ १३०
 जालान्तरगते भानौ यत् स्रक्षं दृश्यते रजः ।
 प्रथमस्तत्प्रमाणानां त्रसरेणुं प्रचक्षते ॥ १३१
 त्रसरेणवोऽष्टौ विघ्नेया लिख्यैका परिभाषतः ।
 ता राजसर्षपस्त्रिस्त्रस्ते त्रयोगीरसर्षपः ॥ १३२
 सर्षपाः षट् यवोमध्यस्त्रियवस्त्रैकलक्षणात् ।
 पंचकण्ठलकोभाषस्ते सुवर्णस्तु षोडश ॥ १३३
 पलं सुवर्णासत्वारः पलानि घरणं दश ।
 हे कण्ठाले समहते विघ्नेयो रौप्यभाषकः ॥ १३४
 ते षोडश स्याद्वरणं पुराणंचैव राजतम् ।
 कार्पाषण्णस्तु विघ्नेयस्तास्त्रिकः कार्षिकः पणः ॥ १३५
 घरणौनि दश त्रैयः शतमानस्तु राजतः ।
 चतुःसौवर्णिकोनिष्को विघ्नेयस्तु प्रमाणतः ॥ १३६
 पणानां हे शते साहस्रं प्रथमः साहस्रः स्मृतः ।
 मध्यमः पंच विघ्नेयः सहस्रत्वेव चोत्तमः ॥ १३७
 ऋणे देये प्रतिघाते पंचकं शतमर्हति ।
 अपञ्चवे तद्द्विगुणं तन्मनोरनुशासनम् ॥ १३८
 वशिष्ठविहितां दृढं सृजेद्विस्तविर्द्विनीम् ।
 अशीतिभागं गृह्णीयान्मासादाह्वयिकः शते ॥ १३९

द्विकं शतं वा गृह्णीयात् सतां धर्ममनुस्मरन् ।
 द्विकं शतं हि गृह्णानो न भवत्यर्थकिल्बिषी ॥ १४१
 द्विकन्विकंचतुष्कंच पंचकंच शतं समम् ।
 मासस्य वृद्धिं गृह्णीयाद्वर्णानामनुपूर्वशः ॥ १४२
 न त्वेवाधौ सोपकारे कौसीदीं वृद्धिमाप्नुयात् ।
 न चाधेः कालसंरोधान्निसर्गोऽस्ति न विक्रयः ॥ १४३
 न भोक्तव्योयलादाधिर्भुञ्जानोवृद्धिमुत्सृजेत् ।
 मूल्येन तोषयेच्चैनमाधिस्तेनोऽन्यथा भवेत् ॥ १४४
 आधिसोपनिधिसोभौ न कालात्ययमर्हतः ।
 अवहार्यौ भवेतां तौ दीर्घकालमवस्थितौ ॥ १४५
 सम्प्रीत्या भुज्यमानानि न नश्यन्ति कदाचन ।
 धेनुरुष्ट्रोवहन्नश्वोपश्व दम्यः प्रयुज्यते ॥ १४६
 यत् किंचिद्दशवर्षाणि सन्निधौ प्रेक्षते धनी ।
 भुज्यमानं परैस्सूणीं न स तद्भव्यमर्हति ॥ १४७
 अजडश्चेदपोगण्डो विषये चास्य भुज्यते ।
 भग्नं तद्द्वयहारेण भोक्ता तद्द्रव्यमर्हति ॥ १४८
 आधिः सीमा बालधनं निचेपोपनिधिः स्त्रियः ।
 राजस्वं श्रोत्रियस्वच्च न भोगेन प्रणश्यति ॥ १४९
 यः स्वामिनाननुज्ञातमाधिं भुङ्क्तेऽविश्वक्षणः ।
 तेनाङ्गवृद्धिर्भोक्तव्या तस्य भागस्य निष्कृतिः ॥ १५०
 कुसीद्वृद्धिर्द्वैगुण्यं नात्येति सकदाहृता ।
 धान्ये सदे लवे वाह्ये नातिक्रामति पंचताम् ॥ १५१
 कृतानुसारादधिका व्यतिरिक्ता न सिद्धयति ।
 कुसीदपेथमाहुस्तं पंचकं शतमर्हति ॥ १५२

नातिसांघत्सरीं वृद्धिं न चादृष्टं पुनर्हरेत् ।
चक्रवृद्धिः कालवृद्धिः कारिता कायिका च या ॥ १५३
ऋणं दातुमशक्तोयः कर्तुमिच्छेत् पुनः क्रियाम् ।
स दत्त्वा निर्जितां वृद्धिं करणं परिवर्त्तयेत् ॥ १५४
अदर्शयित्वा तत्रैव हिरण्यं परिवर्त्तयेत् ।
यावती सम्भवेद्वृद्धिस्तावतीं दातुमर्हति ॥ १५५
चक्रवृद्धिं समाकृष्टो देशकालव्यवस्थितः ।
अतिक्रामन् देशकालौ न तत्फलमवाप्नुयात् ॥ १५६
समुद्रयानकुशला देशकालार्थदर्शिनः ।
स्थापयन्ति तु यां वृद्धिं सा तत्राधिगमं प्रति ॥ १५७
यो यस्य प्रतिभूस्त्रिष्टोद्दर्शनायेह मानवः ।
अदर्शयन् स तं तस्य प्रयच्छेत् स्वधनादृणम् ॥ १५८
प्रातिभाष्यं वृथादानमाक्षिकं सौरिकंच यत् ।
दण्डशुल्कावशेषंच न पुनोदातुमर्हति ॥ १५९
दर्शनप्रातिभाष्ये तु विधिः स्यात् पूर्वचोदितः ।
दानप्रतिभुवि प्रेते दायादानपि दापयेत् ॥ १६०
अदातरि पुनर्दाता विज्ञातप्रकृतादृणम् ।
पश्चात् प्रतिभुवि प्रेते परीषेत् केन हेतुना ॥ १६१
नरादिष्टधनश्चेत् प्रतिभूः स्यादलंघनः ।
स्वधनादेव तद्दद्यान्निरादिष्टइति स्थितिः ॥ १६२
मत्तोन्मत्तान्तीष्यधीनैर्बालेन स्थविरेण वा ।
असम्बद्धतश्चैव व्यवहारो न सिद्धति ॥ १६३
सत्या न भाषा भवति यद्यपि स्यात् प्रतिष्ठिता ।
वह्निश्चेद्भाष्यते धर्मान्नियताद्वावहारिकात् ॥ १६४

योगधमनविक्रीतं योगदानप्रतिग्रहम् ।
 यत्र वाप्युपधिं पश्येत् तत्सर्वं विनिवर्त्तयेत् ॥ १६५
 प्रहीता वहि नष्टः स्यात् कुटुम्बार्थं क्षतोऽप्ययः ।
 दातव्यं बान्धवैस्तत् स्यात् प्रविभक्तैरपि स्वतः ॥ १६६
 कुटुम्बार्थंऽध्वधीनोऽपि व्यवहारं यमाचरेत् ।
 स्वदेशे वा विदेशे वा तं व्याघ्रात् विद्यालयेत् ॥ १६७
 बलाहत्तं बलाहूक्तं बलाहूयश्चापि लेखितम् ।
 सर्वान् बलक्षतानर्थान्क्षतान्मनुरव्रवीत् ॥ १६८
 ज्ञवः परार्थं क्लिश्यन्ति साक्षिणः प्रतिभूः कुलम् ।
 चत्वारस्तूपचोवन्ते विप्रश्चाञ्छोषणिङ्मृपः ॥ १६९
 अनादेयं नादहीत परिशीणोऽपि पार्थिवः ।
 न चादेवं सखदोऽपि सूक्ष्मप्यर्थमुत्सृजेत् ॥ १७०
 अनादेवस्य चादानादादेवस्य च वर्जनात् ।
 दौर्वर्ष्यं ख्याप्यते राज्ञः स प्रेत्येह च नश्यति ॥ १७१
 स्वादानादर्थसंसर्गात्स्ववबलानां च रक्षणात् ।
 बलं सञ्जायते राज्ञः स प्रेत्येह च वर्धते ॥ १७२
 तस्माद्वयमद्वय स्वामी स्वयं हित्वा प्रियाप्रिये ।
 वर्त्तत याम्यथा वृत्त्या जितकोधोजितेन्द्रियः ॥ १७३
 यस्त्वधर्मेण कार्याणि मोहात् कुर्यान्नराधिपः ।
 अचिरान्तं दुरात्मानं वशे कुर्वन्ति शत्रवः ॥ १७४
 कामक्रोधो तु संवस्य योऽर्थान् धर्मेण पश्यति ।
 प्रजास्तमनुवर्त्तन्ते समुद्रमिव सिन्धवः ॥ १७५
 यः साधवन्तं हृन्देन वेदयेन्निकं वृपे ।
 स राज्ञा तद्वतुर्भागं दाप्यस्तस्य च तदनम् ॥ १७६

कर्मणापि समं कुर्यान्निकाशाधमर्चिकः ।
 समोऽवच्छेदातिस्तु दद्याच्छेवास्तु तच्छर्तैः ॥ १००
 अनेन विधिना राजा मिथोदिवदतां दृश्याम् ।
 साक्षिप्रत्यवसिद्वाणि कार्याणि समतां नवेत् ॥ १०८
 कुलजे वृत्तसम्पन्ने घर्मन्ने सत्त्ववादिनि ।
 महापक्षे घनिन्यार्भे निक्षेपं निक्षिपेद्दुःखः ॥ १०९
 यो यथा निक्षिपेद्दस्ते यमर्थं वक्ष्य मानवः ।
 स तथैव ग्रहीतथ्यो यथा दायस्तथा ग्रहः ॥ ११०
 यो निक्षेपं याचमानोनिक्षेप्तुर्न प्रयच्छति ।
 स वाच्यः प्राङ्ङि वाकेन तन्निक्षेप्तु रसन्निधौ ॥ १११
 साक्ष्यभावे प्रणिधिभिर्बोधोपसमन्वितैः ।
 अपदेशैश्च संख्यस्य हिरण्यं तस्य तच्छतः ॥ ११२
 स यदि प्रतिपद्येत यथान्यस्तं यथाहृतम् ।
 न तत्र विद्यते किञ्चिद्दु यत् परैरभियुज्यते ॥ ११३
 तेषां न दद्याद्दु वदि तु तद्विरण्यं यथाविधि ।
 उभौ निगृह्य दाय्यः स्यादिति घर्मस्य धारणा ॥ ११४
 निक्षेपोपनिधीः नित्यं न देयो प्रत्यनन्तरे ।
 नश्यतोविनिपाते तावनिपाते त्वनाशिवौ ॥ ११५
 स्वयमेव तु वोदद्यान्मृतस्य प्रत्यनन्तरे ।
 न स राज्ञाभिवोक्तथ्यो न निक्षेप्तुश्च वन्मुनिः ॥ ११६
 अच्छलेनैव चान्बिच्छेत्तमर्थं प्रीतिपूर्वकम् ।
 विचार्य तस्य वा वृत्तं सान्द्रैव परिसाधयेत् ॥ ११७
 निक्षेपेष्वेषु सर्वेषु विधिः स्यान् परिसाधनी ।
 समुद्रे नाप्रुवात् किञ्चिद्दुवदि तस्मान्न संहरेत् ॥ ११८

चीरैर्हृतं जलेनोढमग्निना दग्धमेव वा ।
 न दद्याद्दयदि तस्मात् स न संहरति किञ्चन ॥ १८९
 निक्षेपस्यापहर्त्तारमन्निक्षेपारमेव च ।
 सर्वरूपायैरन्विच्छेपयैश्चैव वैदिकैः ॥ १९०
 सोनिक्षेपं नार्पयति यश्चानिच्छिष्य याचते ।
 तावुभौ चीरवच्छास्यौ दाप्यौ वा तत्समं दमम् ॥ १९१
 निक्षेपस्यापहर्त्तारं तत्समं दापयेद्दमम् ।
 तद्योपनिधिहर्त्तारमविशेषेण पार्थिवः ॥ १९२
 उपधाभिश्च यः कश्चित् परद्रव्यं हरेन्नरः ।
 ससहायः स हन्तव्यः प्रकाशं विविधैर्बुधैः ॥ १९३
 निक्षेपो यः कृतोयेन यावांश्च कुलसन्निधौ ।
 तावानेव स विज्ञेयो विब्रुवन् दण्डमर्हति ॥ १९४
 मिथोदायः कृतोयेन गृहीतोमिवएव वा ।
 मिथएव प्रदातव्योयथा दायस्तथा ग्रहः ॥ १९५
 निक्षिप्तस्य धनस्यैवं प्रीत्योपनिहितस्य च ।
 राजा विनिर्णयं कुर्यादक्षिण्वन्नरासधारिणम् ॥ १९६
 विक्रीणीते परस्य स्वं योऽस्वामी स्वाम्यसम्मतः ।
 न तन्नयेत साध्यस्तु स्तेनमस्तेनमानिनम् ॥ १९७
 अष्वहाख्योभवेच्चैव सान्वयः षट् शतं दमम् ।
 निरन्वयोऽनपसरः प्राप्तः स्याच्चौरकिल्बिषम् ॥ १९८
 अस्वामिना कृतोयस्तु दायोविक्रय एव वा ।
 अकृतः स तु विज्ञेयोव्यवहारे यथा स्थितिः ॥ १९९
 सभोगोदृश्यते यत्र न दृश्येतागमः क्वचित् ।
 आगमः कारणं तत्र न सभोग इति स्थितिः ॥ २००

विक्रयाद्दयोधनं किञ्चिद्दृष्टञ्जीयात् कुलसन्निधौ ।
 क्रयेण स विशुद्धं चि न्यायतोलभते धनम् ॥ २०१
 अथ मूलमनाहार्यं प्रकाशक्रयशोधितः ।
 अद्वयशोमुच्यते राज्ञा नष्टिकोलभते धनम् ॥ २०२
 नान्यद्व्येन संसृष्टरूपं विक्रयमर्हति ।
 न च सारं न च न्यनं न दूरे न तिरोहितम् ॥ २०३
 अन्याचेद्दर्शयित्वा न्या बोद्धुः कन्या प्रदीयते ।
 उभे ते एकयुक्तेन वहेदित्यब्रवीन्मनुः ॥ २०४
 नोन्मत्ताया न कुष्ठिन्या न च या स्पृष्टमैथुना ।
 पूर्वं दोषानभिख्याय प्रदाता दण्डमर्हति ॥ २०५
 ऋत्विग् यदि दृतोयज्ञे स्वकर्म परिहापयेत् ।
 तस्य कर्मानुरूपेण देयोऽंशः सह कर्तृभिः ॥ २०६
 दक्षिणासु च दत्तासु स्वकर्म परिहापयन् ।
 छात्प्रमेव लभेतांशमन्येनैव च कारयेत् ॥ २०७
 यस्मिन् कर्मणि यास्तु स्युः कृताः प्रत्यङ्गदक्षिणाः ।
 स एव ता आददीत भजेरन् सर्व एव वा ॥ २०८
 रथं हरेत चाध्वर्युब्रह्माघाने च वाजिनम् ।
 होता यापि हरेदश्वमुक्ताता चायनः क्रये ॥ २०९
 सर्वेषामर्चिनोमुख्यास्तद्वर्णानर्चिनोऽपरे ।
 तृतीयिनस्तृतीयांशाश्चातुर्थांशाश्च पादिनः ॥ २१०
 सभूय स्वानि कर्माणि कुर्वन्निरिद्ध मानवैः ।
 अनेन विधियोगेन कर्त्तव्यांशप्रकल्पना ॥ २११
 धर्मार्थं येन दत्तं स्यात् कस्यैचिद्दयाचते धनम् ।
 पश्चाच्च न तथा तत् स्यान्न देयं तस्य तद्भवेत् ॥ २१२

यदि संसाधयेत्तत्तुर्धाज्ञोभेन वा पुनः ।
 राज्ञा दाय्यः सुवर्णं स्यात्तस्य स्तेयस्य निष्कृतिः ॥ २१३
 दत्तश्चैषोदिता धर्म्या यथावदनपक्रिया ।
 अतज्जुं प्रवक्ष्यामि वेतनस्यानपक्रियाम् ॥ २१४
 भृतो नात्तान् कुर्याद्दुयो दर्पात् कर्म यथोदितम् ।
 स दण्ड्यः कृष्णालान्यष्टौ न देयं चास्य वेतनम् ॥ २१५
 चार्त्तस्तु कुर्यात् स्वस्थः सन् यथाभाषितमादितः ।
 सदीर्घस्यापि कालस्य तत्तमेतैव वेतनम् ॥ २१६
 यथोक्तमार्त्तः स्वस्थोवा यस्तत् कर्म न कारयेत् ।
 न तस्य वेतनं देयमल्पोनस्यापि कर्मणः ॥ २१७
 एष धर्मोऽखिलेनोक्तो वेतनादानकर्मणः ।
 अतज्जुं प्रवक्ष्यामि धर्मं समयमेदिनाम् ॥ २१८
 यो ग्रामदेशसंघानां कृत्वा सत्येन संविदम् ।
 विसंबदेन्नरोलोभात्तं राष्ट्राद्विप्रवासयेत् ॥ २१९
 निगृह्य दापयेच्चैनं समयव्यभिचारिणम् ।
 चतुःसुवर्णान् षडसिष्काञ्छतमानंच राजतम् ॥ २२०
 एतं दण्डविधिं कुर्याद्द्वारिकः षड्विधोपतिः ।
 ग्रामजातिसमूहेषु समयव्यभिचारिणाम् ॥ २२१
 क्रीत्वा विक्रीय वा किंचिद् यस्येहानुश्रयोभवेत् ।
 सोऽन्तर्दशाहान्तद्द्वयं दद्याच्चैवाददीत वा २२२
 परेण तु दशाहस्य न दद्यान्नापि दापयेत् ।
 आददानोददच्चैव राज्ञा दण्ड्यः शतानि षट् ॥ २२३
 यस्तु दोषवतीं कण्ठामनास्थाय प्रयच्छति ।
 तस्य कुर्यान्नृपोदण्डं स्वयं षण्णवतिं पश्यान् ॥ २२४

अकथ्येति तु यः कन्यां ब्रूयाद्दोषेण मानवः ।
 स शतं प्राप्नुयाद्दण्डं तस्या दोषमदर्शयन् ॥ २२५
 पाणिग्रहणिका मन्त्राः कन्यास्त्रेव प्रतिष्ठिताः ।
 नाकन्यास क्वचित् कृष्यां लुप्तधर्मक्रियाहि ताः ॥ २२६
 पाणिग्रहणिका मन्त्रा नियतं दारलक्षणम् ।
 तेषां निष्ठा तु विज्ञेया विद्वद्भिः सप्तमे पदे ॥ २२७
 यस्मिन् यस्मिन् कृते कार्थ्यं यस्मिन् हानुशयोभवेत् ।
 तमनेन विधानेन धर्म्यं पथि निवेशयेत् ॥ २२८
 पशुपुस्वामिनां चैव पालानां च व्यतिक्रमे ।
 विवादं सम्प्रवक्ष्यामि यथावधर्मतत्त्वतः ॥ २२९
 दिवा वक्तव्यता पाले रात्रौ स्वामिनि तद्गृहे ।
 योगक्षेमेऽन्यथा चेत्तु पालोवक्तव्यतामिवात् ॥ २३०
 गोपः क्षीरभृतोयस्तु स दुष्प्रादृशतोवराम् ।
 गोस्वाम्यनुमते भृत्यः सा स्यात् पालेभृते भृतिः ॥ २३१
 नष्टं विनष्टं क्षमिभिः श्रद्धतं विषमे षडतम् ।
 हीनं पुरुषकारेण प्रदद्यात् पाल एव तु ॥ २३२
 विघुश्च तु हृतं चौरैर्न पालो दातुमर्हति ।
 अदि देशे च काले च स्वामिनः स्वस्य शंसति ॥ २३३
 कर्णौचर्म च वान्नां च वस्त्रिं स्त्रायुश्च रोचनाम् ।
 पशुपु स्वामिनां दद्यान्मृतेष्वङ्गानि दर्शयेत् ॥ २३४
 अजर्विके तु संरुद्धे टुकैः पाले त्वनायति ।
 यां प्रसङ्ग टुकोहन्यात् पाले तन् किस्विषं भवेत् ॥ २३५
 तासां चेद्ददृशानां चरत्तीनां मिथोवने ।
 यासुत्पुत्य टुकोहन्यात् पालस्तत्र किस्विषी ॥ २३६

धनुःशतं परीहारोग्रामस्य स्यात् समन्ततः ।
 शय्यापातास्त्रयोवापि त्रिगुणोनगरस्य तु ॥ २१७
 तत्रापरिहृतं धान्यं विहिंस्युः पशवोयदि ।
 न तत्र प्रणयेदृष्टं वृषतिः पशुरक्षिणाम् ॥
 वृत्तिं तत्र मकुर्वीत यामुष्टोन विलोकयेत् ।
 क्विद्रं च वारयेत् सर्वं श्वश्रूकरमुखानुगम् ॥
 पथि क्षेत्रे परिहृते ग्रामान्तीयेऽथ वा पुनः ।
 सपालः शतदण्डार्होविपालान् चारयेत् पशून् ॥
 क्षेत्रेष्वन्येषु तु पशुः सपादं पणमर्हति ।
 सर्वत्र तु सदो देयः क्षेत्रिकस्येति धारणा ॥
 अनिर्द्देशां गां सतां वृषान्देवपशून् स्तथा ।
 सपालान् वा विपालान् वा न दण्डान्मनुरब्रवीत् ॥
 क्षेत्रिकस्यात्यये दण्डोभागाद्दशगुणोभवेत् ।
 ततोऽर्धदण्डोभृत्यानामज्ञानात् क्षेत्रिकस्य तु ॥
 एतद्विधानमातिष्ठेदार्मिकः पृथिवोपतिः ।
 स्वामिनां च पशूनां च पालानां च व्यतिक्रमे ॥
 सीमां प्रति समुत्पन्ने विवादे ग्रामयोर्द्वयोः ।
 ज्यैष्ठे मासि नयेत् सीमां सुप्रकाशेषु सेतुषु ॥
 सोमावृक्षांश्च कुर्वीत न्यग्रोधाश्वत्थकिंशुकान् ।
 शाल्मलीन् शालतालांश्च क्षीरिणश्चैव पादपान् ॥
 गुल्मान्बेनून् च विविधान् शमीवृक्षीश्वलानि च ।
 शरान् कुक्कुटगुल्मांश्च तथा सीमा न नश्यति ॥
 तडागान्मुदपानानि वाप्यः प्रस्त्रवणानि च ।
 सोमासन्धिषु कार्याणि देवतायतनानि च ॥ १४८

उपच्छानि चान्धनि सीमालिङ्गानि कारयेत् ।
 सीमाघाने दृशां वीक्ष्य नित्यं लोके विपर्ययम् ॥ २४८
 अग्मनोऽस्थीनि गोवालांस्तुषान् भक्षकपालिकाः ।
 करौषमिष्टकाङ्गाराच्छर्करा बालुकास्तथा ॥
 यानि चैवं प्रकाराणि कालाहूमिर्नभक्षयेत् ।
 तानि सन्धिषु सीमायामप्रकाशानि कारयेत् ॥
 एतैर्लिङ्गैर्नयेत् सीमां राजा विवदमानयीः ।
 पूर्वभुक्त्या च सततमुदकस्यागमन च ॥
 यदि संशय एव स्यात् लिङ्गानामपि दर्शने ।
 सांक्षिप्रत्यय एव स्यात् सीमावादविनिर्णयः ॥
 ग्रामीयककुलानां च समक्षं सीम्नि साक्षिणः ।
 प्रष्टव्याः सीमालिङ्गानि यतोच्चैव विवादिनोः ॥
 ते पृष्टास्तु यथा ब्रूयुः समस्ताः सीम्नि निश्चयम् ।
 निवर्त्नीयान्तथा सीमां सर्वेऽस्तांश्चैव नामत ॥
 शिरोभिस्ते गृहीत्वोर्वीं स्रग्विणोरक्तवाससः ।
 सुकृतैः शापिताः स्वैः स्वैर्द्वयेषुस्ते समञ्जसम् ॥
 यथोक्तेन नयन्तस्ते पूयन्ते सत्यसाक्षिणः ।
 विपरोतं नयन्तस्तु दाय्यः स्युर्द्विषतं दमम् ॥
 साध्यभावे तु चत्वारो ग्रामाः सामन्तवासिनः ।
 सीमाविनिर्णयं कुर्व्युः प्रयताराजसन्निधौ ॥
 सामन्तनामभावे तु मौलानां सीम्नि साक्षिण्यम् ।
 दूमानप्यनुबुञ्जीत पुरुषान् वनगोचरान् ॥
 व्याध्याञ्छाकूनिकान् गोपान् कैवर्त्ताञ्छूलखानकान् ।
 व्यालग्राहावुञ्छत्तीनन्यां च वनचारिणः । २६०

ते षष्ठास्तु वया ब्रूयुः सीमासन्धिषु लक्षणम् ।
 तप्तया स्यापवेद्राजा धर्मेषु यामयोर्द्वयोः ॥ २६१
 क्षेत्रकूपतडागानामारामस्य गृहस्य च ।
 सामन्तप्रत्ययोन्नेवः सीमासेतुविनिर्णयः ॥
 सामन्ताश्चेन्मूषा ब्रूयुः सेतौ विवदतां वृथाम् ।
 सर्वं पृथक् पृथग्दण्ड्या राज्ञा मध्यमसाहसम् ॥
 गृहं तडागमारामं क्षेत्रं वा भीषया हरन् ।
 शतानि पञ्च दण्ड्याः स्यादज्ञानाद्द्विशतोद्दमः ॥
 सीमायामविषद्यायां स्वयं राजैव धर्मवित् ।
 अदिशेद्भूमिमेतेषामुपकारादिति स्थितिः ॥
 एषोऽखिलेनाभिहितो धर्मः सीमाविनिर्णये ।
 अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि वाक् पारुष्य विनिर्णयम् ॥
 अतं ब्राह्मणमाक्रुश्य क्षत्रियोदण्डमर्हति ।
 वैश्योऽप्यर्धशतं द्वे वा शूद्रस्तु बधमर्हति ॥
 पञ्चाशद्वाह्मणोदण्ड्याः क्षत्रियस्याभिर्यसने ।
 वैश्यः स्यादर्धपञ्चाशच्छूद्रे द्वादशकोद्दमः ॥
 समवर्णं द्विजातीनां द्वादशैव व्यतिक्रमे ।
 वादेश्ववचनीयेषु च तदेव द्विगुणं भवेत् ॥
 एकजातिर्द्विजातींस्तु वाचा दारुण्यया क्षिपन् ॥
 जिह्वायाः प्राप्नुयाच्छेदं जघन्यप्रभवोऽपि सः ॥
 नामजातिग्रहं त्वेषामभिद्रोहेण कुर्वतः ।
 निःक्षेप्योऽयोमयः शङ्कुर्वलत्रास्ये दद्याद्भुलः ॥
 धर्मोपदेशं दर्पेण विप्राणामस्य कुर्वतः ।
 तप्तमासेचयेत्तैर्लं वक्तो ऋते च पार्थिवः ॥ २७२

श्रुतं देशं च जातिं च कर्म शारीरमेव च ।
 वितथेन ब्रुवन् दर्पाहायः स्थाहि यतं दमम् ॥ २७३
 कार्यां वाप्येव वा खञ्जमन्धं चापि तथाविधम् ।
 तत्त्वेनापि ब्रुवन् दायोदण्डं कार्पावणावरम् ॥
 मातरं पितरं जायां भ्रातरं तनयं गुरुम् ।
 आचारयञ्छतं हात्थः धन्यां चादहुरोः ॥
 ब्राह्मणक्षत्रियाभ्यान्तु दण्डः कार्थीविमानता ।
 ब्राह्मणे साहसः पूर्वः क्षत्रिये त्वेव मध्यमः ॥
 विद्यूदयोरेवमेव स्वजातिं प्रति तत्त्वतः ।
 क्वेदवर्जं प्रणयनं दण्डश्चेति विनिश्चयः ॥
 एष दण्डविधिः प्रोक्तो वाक्पादुष्यस्य तत्त्वतः ।
 अत्र च प्रवक्ष्यामि दण्डपादुष्यनिर्णयम् ॥
 येन केनचित्दण्डेन हिंसायाश्चेच्छमन्यजः ।
 क्षेप्तव्यं तत्तदेवास्य तन्मनोरमुग्रासनम् ।
 पाणिमुद्यम्य दण्डं वा पाणिच्छेदनमर्हति ।
 पादेन ग्रहरन् कोपात् पादच्छेदनमर्हति ॥
 सहासनमभिप्रेप् सुवृत्तदृष्ट्यापहतजः ।
 कन्यां कृताङ्गो निर्वास्यः स्त्रियं वा स्थावकर्त्तयेत् ॥
 अवनिष्ठीवतो दर्पाहावोष्ठौ च्छेदयेत्प्रः ।
 अवनमूत्रयतो मेढ्रमवशर्हयतो गुदम् ।
 केशेषु गृह्णतो हस्तौ च्छेदयेद्विचारयन् ।
 पादयोर्दाढिकायां च ग्रीवायां वृषणेषु च ॥
 त्वग्मेदकः शते दण्डो लोहितस्य च दर्शकः ।
 मांसमेक्ता तु षष्टिष्कान् प्रवास्य स्वस्थिमेदकः ॥ २८४

वनसतीनां सर्वेषामुपभोगोयथा यथा ।
 तथा तथा दमः कार्त्वीहिंसायामिति धारणा ॥ २८५
 मनुष्याणां पशूनांच दुःखाय प्रकृते सति ।
 यथा यथा महदुःखं दण्डं कुर्यात्तथा तथा ॥
 अङ्गवपाङ्गनायांच व्रणशोणितयोस्तथा ।
 समुत्थानशयं द्राघ्यः सर्वदण्डमथापि वा ॥
 द्रव्याणि हिंस्याद्द्वयोवत्य ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपि वा ।
 स तस्योत्पादयेत्तृष्टिं राज्ञोदद्याच्च तत्समम् ॥
 चर्मचार्मिक भाण्डेषु काडलीष्टमयेषु च ।
 मूत्रात् पंचगुणोदण्डः पुष्यमूलफलेषु च ॥
 यानस्य चैव यातुश्च यानस्वामिन एव च ।
 दशातिवर्त्तनान्याहुः शेषे दण्डोविधीयते ॥
 क्लिबनास्ये भग्नयुगे तिर्यक् प्रतिमुखागते ।
 अक्षभङ्गे च यानस्य चक्रभङ्गे तथैव च ॥
 केदने चैव यन्त्राणां योक्तरश्मोस्तथैव च ।
 आक्रन्दे चाप्यपेहीति न दण्डं मनुरब्रवीत् ॥
 यत्रापवर्त्तते सुग्यं वैगुण्यात् प्राजकस्य तु ।
 तत्र स्वामि भवेद्दण्डो हिंसायां द्विशतं दमम् ॥
 प्राजकषेड्वेदासः प्राजकोदण्डमर्हति ।
 सुग्यस्थाः प्राजकोऽनासो सर्वे दण्ड्याः शतं शतम् ॥
 स चेत्त पथि संरुद्धः पशुभिर्वा रथेन वा ।
 प्रमापयेत् प्राणभृतस्तत्र दण्डोऽविचारितः ॥
 मनुष्यभारणे क्षिप्रं चौरवत् किल्बिषं भवेत् ।
 प्राणभृतसु महत्स्वर्षं गोगजोद्गृह्यादिषु ॥ २८६

क्षुद्रकाणां पशूनान्तु हिंसायां द्विशतोदमः ।
 पंचाशत् भवेद्दण्डः शुभेषु खगपक्षिषु ॥ २६७
 मर्द्दभाजाविकामान्तु दण्डः स्यात् पंचमाषिकः ।
 माषक्रस्तु भवेद्दण्डः खशूकरनिपातने ॥
 भार्या पुत्रश्च दासश्च शिथोभ्राता च सोदरः ।
 प्राप्तापराधास्ताड्याः स्यूरञ्ज्वा वेणुदलेन वा ॥
 पृष्ठतन्तु शरीरस्य नोत्तमाङ्गे कथंचन ।
 अतोऽन्यथा तु महरन् प्राप्तः स्याच्चौरकिल्बिषम् ॥
 एषोऽखिलेनाभिहितो दण्डपारुष्यनिर्णयः ।
 स्तेन आतः प्रवक्ष्यामि विधिं दण्डविनिर्णये ॥
 परमं यत्नमातिष्ठेत् स्तेनानां निग्रहे नृपः ।
 स्तेनानां निग्रहादस्य यशोराष्ट्रं च वर्धते ॥
 अभयस्य हि योदाता संपूज्यः सततं नृपः ।
 सूत्रं हि वर्धते तस्य सदैवाभयदक्षिणम् ॥
 सर्वतो धर्मषड्भागो राज्ञो भवति रक्षतः ॥
 अधर्मादपि षड्भागो भवत्यस्य ह्यरक्षतः ॥
 यदधीते यद्वयजते यद्ददाति यदर्चति ।
 तस्य षड्भागभायाजा सम्यग्भवति रक्षणात् ॥
 रक्षन् धर्मण भूतानि राजा बध्यांश्च घातयन् ।
 यजतेऽहरह्यर्षेभ्यः सहस्रशतदक्षिणैः ॥
 योऽरक्षन् बलिमादत्ते करं शुल्कश्च पार्थिवः ।
 प्रतिभागंच दण्डंच स सद्योनरत्रां व्रजेत् ॥
 अरक्षितारं राजानं बलिषड्भागहारिणम् ।
 तमाहुः सर्वलोकस्य समग्रमलहारकम् ॥ ३०८

अनपेक्षितमर्थ्यादं नास्तिकं विप्रलुम्पकम् ।
 अरक्षितारमत्तारं नृपं विद्यादधोगतिम् ॥ ३०८
 अधार्मिकं त्रिभिर्न्यायैर्बिगृह्णीयात् प्रयत्नतः ।
 निरोधनेन बन्धेन विविधेन बधेन च ॥
 निग्रहेण हि पापानां साधूनां संग्रहेण च ।
 द्विजातयज्ञवेज्याभिः पूयन्ते सततं नृपाः ॥
 क्षन्तव्यं प्रभुणा नित्यं क्षिप्रतां कार्थ्यिणां नृणाम् ।
 बलवृद्धात्तराणांच कुर्वता हितमात्मनः ॥
 यः क्षिप्तोमर्षव्युत्थार्त्तस्तेन स्वर्गं महीयते ।
 यस्यैश्वर्याच्च क्षमते नरकान्तेन गच्छति ॥
 रज्जा स्तेनेन गन्तव्योमुक्तकेशेन घावता ।
 आचक्षाणेन तत् स्तेयमेवङ्कर्मास्मि शाधि माम् ॥
 स्कन्धेनादाय सुषलं लगुडं वापि चादिरम् ।
 शक्तिंचोभयतस्त्रीष्णामायसं दण्डमेव वा ॥
 शासनाद्वा विमोक्षाद्वा स्तेनः स्तेयाद्विमुच्यते ।
 अशासित्वा तु तं राजा स्तेनस्याप्रोति किल्बिषम् ॥
 अनादेर्भूणहा मार्षिपत्न्यौ भार्यापचारिणी ।
 गुरौशिश्वश्च यान्यश्च स्तेनो राजानि किल्बिषम् ॥
 राजनिर्दूतदण्डास्तु कृत्वा पापानि मानवा ।
 निर्मलाः स्वर्गमायान्ति सन्तः सुकृतिनो यथा ॥
 यस्तु रज्जुं घटं कूपादरेद्भिन्याच्च यः प्रपाम् ।
 स दण्डं प्राप्नुयान्नाघं तंच तस्मिन् समादरेत् ॥
 धान्यं दशम्यः कुम्भेभ्यो हरतोऽभ्याधिकं बधः ।
 शेषेऽप्येकादशगुणं दाप्यस्तस्य च तदनम् ॥ ३१९

तथा धरिममैवानां शतादभ्यधिके बधः ।
 सुवर्णं रजतादीनामुत्तमानांच वाससाम् ॥ ३२१
 पंचाशतस्वभ्यधिके हस्तच्छेदनमिष्यते ।
 शेषे त्वेकदशगुणं मूल्यादण्डं प्रकल्पयेत् ॥
 पुरुषाणां कूलीनानां नारीणांच विशेषतः ।
 मुख्यानांचैव रत्नानां हरणे बधमर्हति ॥
 महापशूनां हरणे शास्त्राणामौषधस्य च ।
 कालमासाद्य कार्थ्यं च दण्डं राजा प्रकल्पयेत् ॥
 गोषु ब्राह्मणसंस्थासु करिकायाश्च भेदने ।
 पशूनां हरणे चैव सद्यः कार्थ्याऽद्वेषादिकः ॥
 सूत्रकार्पासकिण्वानां गोमयस्य गुडस्य च ।
 दध्नः क्षीरस्य तक्रस्य पानीयस्य तृणस्य च ॥
 वेणुवैदलभाण्डानां लवणानां तथैव च ।
 षड्मयानांच हरणे षडोभस्मनएव च ॥
 मत्स्यानां पक्षिणांचैव तैलस्य च घृतस्य च ।
 मांसस्य मधुनश्चैव यच्चान्यत्पशुसम्भवम् ॥
 अन्येषांचैवमादीनां मद्यानामोदनस्य च ।
 पक्वानानांच सर्वेषां तन्मूल्याह्निगुणोदमः ॥
 पुष्पेषु हरिते धान्ये गुल्मबह्नीनगेषु च ।
 अन्येष्वपरिपूतेषु दण्डः स्यात् पंचदशालः ॥
 परिपूतेषु धान्येषु शाकमूलफलेषु च ।
 निरन्वये शतं दण्डः सान्वयेऽर्धशतं दमः ॥
 स्यात् साहसं त्वन्वयवत् प्रसभं कर्म यत् कृतम् ।
 निरन्वयं भवेत् स्तैयं हत्त्वापह्नूयते च यत् ॥ ३२२

यस्त्वेतान्यवक्लृप्तानि द्रव्यानि स्तेनयद्दरः ।
 तमाद्यं दण्डयेद्राजा यच्चान्निं चोरयेद्गृहात् ॥ ३३३ ॥
 येन येन यथाङ्गेन स्तेनोवृषु विचेष्टते ।
 तत्तदेव हरेत्तस्य प्रत्यादेशाय पार्थिवः ॥
 पिताचार्य्यः सुहृन्माता भार्या पुत्रः पुरोहितः ।
 नादण्ड्यो नाम राज्ञोऽस्ति यः स्वधर्मं न तिष्ठति ॥
 कार्पापर्यं भवेद्दण्ड्यो यत्रान्यः प्राकृतोजनः ।
 तत्र राज भवेद्दण्ड्यः सहस्रमिति धारणा ॥
 अथापाश्रन्तु शूद्रस्य स्तेने भवति किल्बिषम् ।
 षोडशैव तु वैश्यस्य द्वात्रिंशत् क्षत्रियस्य च ॥
 ब्राह्मणस्य चतुषष्टिः पूर्णं वापि शतं भवेत् ।
 द्विगुणा वा चतुःषष्टिस्तद्दोषगुणविधि सः ॥
 वानस्पत्यं मूलफलं दार्वग्न्यर्थं तथैव च ।
 त्वणञ्च गोभ्योग्रासार्थमस्तेयं मनुरब्रवीत् ॥
 योऽदत्तादायिनोऽहस्ताङ्गिपूसेत ब्राह्मणो धनम् ।
 याजनाध्यापनेनापि यथा स्तेनस्तथैव सः ॥
 द्विजोऽध्वगः क्षीणवृत्तिर्दांविक्षु हे च मूलके ।
 आददानः परचेत्वात्त दण्डं दातुमर्हति ॥
 असन्धितानां सन्धाता सन्धितानांच मोक्षकः ।
 दायस्त्वरवहर्ता च प्राप्तः स्याच्चौरकिल्बिषम् ॥
 अनेन विधिना राजा कुर्वाणः स्तेननिग्रहम् ।
 यथोऽस्मिन् प्राप्नु याज्ञोके प्रेत्य चानुत्तमं सुखम् ॥
 ऐन्द्रं स्थानमभिप्रेप्सुर्यशश्चाक्षयमथ्ययम् ।
 गोपचेत क्षणमपि राजा साहसिकं नरम् ॥ ३४४ ॥

वाग्दृष्टात्तस्कराच्चैव दण्डेनैव च हिंसतः ।

साहससा मरः कर्त्ता विज्ञेयः पापकृत्तमः ॥ ३४५

साहसे वर्त्तमानन्तु योमर्षयति पार्थिवः ।

स विनाशं ब्रजत्याशु विद्वेषश्चाधिगच्छति ॥

न मित्तकारणाद्वाजा विपुलाद्वा धनगमात् ।

समुत्सृजेत् साहसिकान् सर्वभूतभयावहान् ॥

• शस्त्रं द्विजातिभिर्ग्राह्यं धर्मो यत्नोपरुध्यते ।

द्विजातीनां च कर्णानां विप्रवे कालकारिते ॥

आत्मनश्च परिव्राणे दक्षिणानाश्च सङ्करे ।

स्त्रीविप्राभ्युपपत्तौ च धर्मण्यन्न दुष्यति ॥

गुरुं बालहृद्दी वा ब्राह्मणं वा बहुश्रुतम् ।

आततायिनमायान्तं हन्यादेवाविचारयन् ॥

नाततायिवधे दोषोऽहन्तुर्भवति कस्यम् ।

प्रकाशं वा प्रकाशं वा मन्यस्तन्मन्यश्च ऋति ॥

परदाराभिर्भर्षु प्रवृत्तान् नृन् महीपतिः ।

उद्वेजनकरैर्दण्डैश्चिह्नयित्वा प्रवासयेत् ॥

तत्समुत्थोऽहि लोकस्य जायते वर्णसङ्करः ।

येन मूलहरोऽधर्मः सर्वनाशाय कल्पते ॥

परस्य पत्न्या पुरुषः सन्भाषां योजयन् रहः ।

पूर्वमाचारितो दोषैः प्राप्नुयात् पूर्वसाहसम् ॥

यस्त्वन्यथाचारितः पूर्वमभिभाषित कारणात् ।

न दोषं प्राप्नुयात् किञ्चिन्न हि तस्य व्यतिक्रमः ॥

परस्त्रियं योऽभिवदेत्तोर्थेऽरण्ये वनेऽपि वा ।

नदीनां वापि सन्धेदे स संग्रहणसाग्न्यात् ॥ ३५६

उपचारक्रिया केलिः अर्शोभूषणवासषाम् ।
 सहखटासनश्चैव सर्वं संग्रहणं स्मृतम् ॥ ११० ॥
 स्त्रियं स्पृशेद्देशे यः स्पृष्टोवा मर्षं वेत्तयात् ।
 परस्परसंगानुमते सर्वं संग्रहणं स्मृतम् ॥
 अत्राह्वयः संग्रहणे प्राणान्तं दण्डमर्हति ।
 चतुर्णामपि वर्णानां हारारक्ष्यतमाः सूदा ॥
 भिक्षुका वन्दिनश्चैव हीचिताः कारवस्तथा ।
 सन्भाषणं सह स्त्रीभिः कुर्युरप्रतिवारिताः ॥
 न सन्भाषां परस्त्रीभिः प्रतिषिद्धः समाचरेत् ।
 निषिद्धोभाषमाणास्तु सुख्यं दण्डमर्हति ॥
 नैव चारुणदारेषु विधियांलोपजीविषु ।
 सज्जयन्ति हिते नारीन्निर्गुदाश्चारयन्ति च ॥
 किञ्चिदेव तु दाप्यः सगात् सन्भाषां ताभिराचरेत् ।
 प्रैथासु चैकभक्तासु रङ्गः प्रव्रजितासु च ॥
 योऽकामां दूषयेत् कन्यां स सद्योवधमर्हति ।
 सकामां दूषयंस्तुल्यो न वधं प्राप्नुयात्परः ॥
 कन्यां मजन्तीसुत्कृष्टं न किञ्चिदपिदापयेत् ।
 जघन्यं सेवमानन्तु संयतां वासयेद्गृहे ॥
 उत्तमां सेवमानन्तु जघन्योवधमर्हति ।
 शुल्कं दद्यात् सेवमानः समामिच्छेत् पिता यदि ॥
 अभिषद्य तु यः कन्यां कुर्येद्दण्डेण मानवः ।
 तसगाश्च कर्त्ये चङ्गल्यौ दण्डं चार्हति षट्शतम् ॥
 सकामां दूषयंस्तुल्यो लाङ्गुलिच्छेदमाप्नुयात् ।
 क्षिप्तान्तु दमं दाप्यः प्रसङ्गविनिवृत्तये ॥ ११८ ॥

कन्यैव कन्यां या कुर्यात्तस्यः स्राद्द्विशतोदमः । ३६८
 शुक्लं च द्विगुणं दद्याच्छिपाश्चैवाप्रुवाह्य ॥
 या तु कन्यां प्रकुर्यात् स्त्री सा सद्यो मौण्ड्यमर्हति ।
 अङ्गुल्योरेव च च्छेदं खरेणोक्त्वनन्तथा ॥
 भर्तारं लङ्घयेद् या तु स्त्री ज्ञातिगुणदर्पिता ।
 तां श्वभिः खादयेद्राजा संस्थाने बहुसंस्थिते ॥
 'पुमांसं दाहयेत् पापं शयने तप्त आयसे ।
 अभ्यादभ्युच्च काष्ठानि तत्र दह्येत पापकृत् ॥
 संवत्सराभिश्चस्तत्र दुष्टस्य द्विगुणोदमः ।
 ब्राह्मण्या सह संवासे चाण्डाल्या तावदेव तु ॥
 मूद्रोगुप्तमगुप्तं वा द्वैजातं वर्णभावसन् ।
 अगुप्तमङ्गसर्वस्त्रैर्गुप्तं सर्वेण हीयते ॥
 वैश्यः सर्वस्वदण्डः स्यात् संवत्सरनिरोधतः ।
 सहस्रं क्षत्रियोदण्डोऽगोमौण्डं मूत्रेण चार्हति ॥
 ब्राह्मण्ये यद्यगुप्तान्तु गच्छेतां वैश्यपार्थिवौ ।
 वैश्यं पंचशतं कुर्यात् क्षत्रियन्तु सहस्रिणम् ॥
 उभावपि तु तावेव ब्राह्मण्या गुप्तया सह ।
 विष्णुसौ मूद्रवदण्डौ दम्ब्यौ वा कटाग्निना ॥
 सहस्रं ब्राह्मणोदण्डो गुप्तां विप्रां बलाद्भजन् ।
 शतानि पंच दंडाः स्रादिच्छन्त्या सह सङ्गतः ॥
 मौंडां प्राणान्तिकोदंडो ब्राह्मणस्य विधीयते ।
 दूतरेषान्तु वर्णानां दंडः प्राणान्तिको भवेत् ॥
 न जातु ब्राह्मणं हन्यन्त् सर्वपापेष्वपि स्थितम् ।
 राष्ट्रादेनं बहिः कुर्यात् समग्रधनमक्षतम् ॥ ३८०

न ब्राह्मणवधाङ्गुथामघर्मोविद्यते भुवि ।
 तस्मादस्य वधं राजा नमसापि न चिन्तयेत् ॥ ३८१
 वैश्यश्चेत् क्षत्रियां गुप्तां वैश्यां वा क्षत्रियो ब्रजेत् ।
 यो ब्राह्मणस्यामगुप्तायां तावुभौ दंडमर्हतः ॥
 सहस्रं ब्राह्मणो दंडं दाय्योगुप्ते तु ते ब्रजन् ।
 शूद्रायां क्षत्रियविशोः साहस्रो वै भवेद्दमः ॥
 क्षत्रियायामगुप्तायां वैश्ये पंचशतं दमः ।
 मूत्रेण मौण्ड्यमिच्छेत् क्षत्रियो दण्डमेव वा ॥
 अगुप्ते क्षत्रियावैश्ये शूद्रां वा ब्राह्मणो ब्रजन् ।
 शतानि पंच दण्डाः सगात् सहस्रं त्वन्यजस्त्रियम् ।
 यस्य स्तेनः पुरे नास्ति नान्यस्त्रीगो न दुष्टवाक् ।
 न साहसिकदण्डघ्नौ स राजा शक्रलोकभाक् ॥
 एतिषां निग्रयो राज्ञः पंचानां विषये स्वके ।
 साम्राज्यछत् स्वजात्येषु लोके चैव यशस्करः ॥
 ऋत्विजं यस्तजेद्दयाज्यो याज्यं चर्त्तिक्त्यजेद्दुयदि ।
 शक्तं कर्मण्यदुष्टं च तयोर्दंडः शतं शतम् ॥
 न माता न पिता न स्त्री न पुत्रस्यागमर्हति ।
 त्यजन्नपतितानेव राज्ञा दंडाः शतानि षट् ॥
 आश्रमेषु द्विजातिनां कार्यं विवदतां मिथः ।
 न विभ्रूयान्नृपो धर्मं चिकीर्षन् हितमात्मनः ॥
 यथार्हमेतानभ्यर्च्य ब्राह्मणैः सह पार्थिवः ।
 सान्त्वेन प्रशमय्यादौ स्वधर्मं प्रतिपादयेत् ॥
 प्रतिवेश्यानुवेश्यौ च कल्याणे विंशतिद्विजे ।
 अर्हावभोजयन्विप्रो दंडमर्हति माषकम् ॥ ३८२

श्रोत्रियः श्रोत्रियं साधुं भूतिहृतोष्वभोजयन् ।
 तदन्नं द्विगुणं दाप्यो हिरण्यं चैव माषकम् ॥ ६८३
 अश्वो जडः पीठसर्पो सप्तत्या स्थविरश्च यः ।
 श्रोत्रियेषूपकुर्वंश्च न दाप्याः केनचित् करम् ॥
 श्रोत्रियं व्याधितात्तौ च बालवृद्धावकिंचनम् ।
 महाकुलीनमार्यश्च राजा संपूजयेत् सदा ॥
 बालालीफलके श्लक्ष्णे नेनिज्यान्नेजकः शनैः ।
 न च वासांसि वासोभिर्निर्हरेन्न च वासयेत् ॥
 तत्तुवायोदशपलं दद्यादेकमलाधिकम् ।
 अतोऽन्यथावर्त्तमानो दाप्योद्वादशकं दमम् ॥
 शुल्कस्थानेषु कुशलाः सर्वपण्यविचक्षणः ।
 कुर्युरर्घं यथा पण्यं ततोविंशं नृपोऽरेत् ॥
 राघ्नः प्रख्यातभांडाणि प्रतिषिद्धानि यानिच ।
 तानि निर्हरतोलोभात् सर्वहारं हरेन्नृपः ॥
 शुल्कस्थानं परिहरन्नशाले क्रयविक्रयी ।
 निथ्यावादी च संखाने दाप्येऽष्टगुणमत्ययम् ॥
 आगमं निर्गमं स्थानं तथा वृद्धिद्वयावुभौ ।
 विचार्य सर्वपण्यानां कारयेत् क्रयविक्रयौ ॥
 पंचरात्रे पंचरात्रे पक्षे पक्षेऽथवा गते ।
 कुर्वीत चैषां प्रत्यक्षमर्घसंस्थापनं वृषः ॥
 तुलामानं प्रतीमानं सर्वंच सशात् सुलक्षितम् ।
 षट्सु षट्सुच मासेषुपुनरेव परीक्षयेत् ॥
 पण्यं यानं तरे दाप्यं पौरुषोऽर्द्धपण्यं तरे ।
 पादं पशुश्च योषिह्व पादाद्धं रिक्तकः पुमान् ॥ ४०४

भंडपूर्णानि यानानि तार्थं दाप्यानि सारतः ।
 रिक्तभंडानि यत्किञ्चित् पुमांसश्चापरिच्छदाः ॥ ४०१ ॥
 दीर्घाध्वानि यथादेशं यथाकालं तरो भवेत् ।
 नदीतीरेषु तद्विद्यात् समुद्रे नास्ति लक्षणम् ॥
 गर्भिणी तु द्विमासादिस्तथा प्रवर्जितो मुनिः ।
 ब्राह्मण्यालिङ्गिनश्चैव न दाप्यासारिकं तरे ॥
 श्वावि किञ्चिद्दाशानां त्रिशीर्ष्यतापराघतः ।
 तहाग्रेरेव दातव्यं समागम्य स्वतींऽशतः ॥
 एष नौयायिनामुक्तो व्यवहारस्य निर्णयः ।
 दाशापराघतस्तोये दैविके नास्ति निग्रहः ॥
 वाणिव्यं कारयेद्दैश्यं कुसीदं कृषिमेव च ।
 पशूनां रक्षणश्चैव दासं शूद्रं द्विजगणानाम् ॥
 शत्रियंचैव वैश्यंच ब्राह्मणोत्पत्तिकर्षितौ ।
 विभ्रवादानृशंसेन खानि कर्माणि कारयन् ॥
 दासान्तु कारयन्तो भ्राह्मण्यः संस्कृतान् द्विजान् ।
 अनिच्छतः प्राभवत्याद्राज्ञा दंडयः घतानि घट् ॥
 शूद्रान्तु कारयेद्दासं क्रीतमक्रीतमेव वा ।
 दासरायैव हि सृष्टोऽसौ ब्राह्मणस्य स्वयम्भुवा ॥
 न स्वामिना निसृष्टोऽपि शूद्रोदासगोष्ठिसुष्यते ।
 निसर्गजं हि तत्तस्य कस्तस्मान्तदपोहति ॥
 ध्वजाहृतो भक्तदासो गृह्यतः क्रीतद्विभ्रमौ ।
 यैत्रिको दंडदासश्च सप्तैते दासयोनयः ॥
 भार्या पुत्रश्च दासश्च त्रय एवाधना स्मृताः ।
 यत्ते समधिगच्छति तस्य ते तस्य तद्वनम् ॥ ४०६ ॥

विसृज्यं ब्राह्मण्यः शूद्राद्व्योपादानमाचरेत् ।
 न हि तस्यप्राप्ति किंचित् स्वं भर्तृचार्यघनो हि वः ॥४१७॥
 वैश्यान्शूद्रौ प्रयत्नेन स्वानि कर्माणि कारयेत् ।
 वौ हि श्रुतौ स्वकर्मभ्यः क्षोभयेतामिदं जगत् ॥
 अहन्वहन्ववैद्येते कर्मान्तान् वाहानि च ।
 भावय्यवैः च नियतावाकरान् कोपमेव च ॥
 सर्वं सर्वानिमान्प्राजा व्यवहारान् समापयन् ।
 व्यपोह्य किंस्वयं सर्वं प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ ४२० ॥
 इति मानवे घनशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां
 संहितायामष्टमोऽध्यायः ॥७॥

नवमोऽध्यायः ।

पुरुषस्य स्त्रियाश्चैव धर्म्यं वर्त्मनिष्ठतः ।
 संयोगे विप्रयोगे च धर्मान् वक्ष्यामि शास्त्रतान् ॥
 अस्वतन्त्राः स्त्रियः कार्याः पुरुषैः स्त्रैर्दिवानिश्च ॥
 विधयेषु च सज्जन्यः संस्थाप्या आत्मलोचने ॥
 पिता रक्षति कौमारे भर्ता रक्षति यौवने ।
 रक्षति स्त्रिये पुत्रा न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति ॥
 कालेऽदाता पिता वाचोवाचश्चानुपयन् पतिः ॥
 अन्ते भर्तारि पुत्रस्तु वाच्योमातुररक्षिता ॥
 सृष्टेभ्योऽपि प्रसङ्गेभ्यः स्त्रिवोरक्षा विशेषतः ॥
 इत्योर्द्विजुलयोः शोकभावर्हत्तुररक्षिताः ॥ १ ॥

दूमं हि सर्ववर्णानां पश्यन्तो धर्ममुत्तमम् ।
 यत्कृते रक्षितुं भार्यां भर्तारो दुर्बला अपि ॥
 स्वां प्रसूतिं चरित्रञ्च कुलमात्मानमेव च ।
 खंच धर्मं प्रयत्नेन जायां रक्षन् हि रक्षति ॥
 यतिर्भार्यां संप्रविश्य गर्भोभूत्वेह जायते ॥
 जायायास्तद्वि जायात्वं यदस्रां जायते पुनः ॥
 यादृशं भजते हि स्त्री सुतं सूते तथाविधम् ।
 तस्मात् प्रजाविशुद्धयर्थं स्त्रियं रक्षेत् प्रयत्नतः ॥
 न कश्चिद्दुषोषितः शक्तः प्रसह्य परिरक्षितुम् ।
 एतैरूपाययोगैस्तु शक्यास्ताः परिरक्षितुम् ॥
 अर्थस्य संग्रहे चैनां व्यये चैव नियोजयेत् ।
 शौचे धर्मेऽद्वयत्वाच्च पारिणाच्छस्य वेक्षण्ये ॥
 अरक्षिता गृहे रुद्धाः पुरुषैरासकारिभिः ।
 आत्मानमात्मजा यास्तु रक्षेयुस्ताः सुरक्षिताः ॥
 धानं दुर्जनसंसर्गः पत्या च विरहोऽटनम् ।
 स्वप्नोऽन्यगेहयासश्च नारीसंदूषणानि घट्ट ॥
 नैतादृशं परोक्षेन नासां वयसि संस्थितिः ।
 सुशपं वा विदुषं वा पुमानित्येव भुञ्जते ॥
 पौत्रव्याजलक्षित्वाच्च नैस्त्रेह्याच्च स्वभावतः ।
 रक्षिता यत्कृतोऽपीह भर्तृष्वेताविकुर्वते ॥
 एवं स्वभावं ज्ञात्वासां प्रजापतिनिसर्गजम् ।
 परमं यत्नमातिष्ठेत् पुरुषोरक्षणं प्रति ॥
 शय्यासन्नमलङ्कारं कामं क्रोधमनार्जवम् ।
 द्रोहभावं कुचर्याच्च स्त्रीभ्यो मनुःकल्पयन् ॥ १७

नास्ति स्त्रीणां क्रिया मन्त्रैरिति धर्मोव्यवस्थितः ।
 निरिन्द्रिया ह्यमन्त्राश्च स्त्रियोऽवृतमिति स्थितिः ॥ १०
 तथा च श्रुतयोवह्नोः निगीता निगमेष्वपि ।
 खालक्षत्र्यपरीक्षायां तासां शृणुत निष्कृतौः ॥
 यन्मे मधता प्रलुलुभे विचरन्त्यऽपतिव्रता ।
 तन्मे रेतः पिता वृंक्तामित्यस्यैतन्निदर्शनम् ॥
 ध्यायत्यनिष्टं यत्किञ्चित् पाणिग्राहस्य भेतस्य ।
 तस्यैष व्यभिचारस्य निङ्गवः सम्यगुच्यते ॥
 यादृग्गुणेन भर्ता स्त्री संयुज्येत यथाविधि ।
 तादृग्गुणा सा भवति समुद्रेणैव निम्नगा ।
 अक्षमाला वशिष्ठेन संयुक्ताऽधमयोनिज्जा ।
 शारङ्गी मन्दपालेन जगामाभ्यर्हणीयताम् ॥
 एताश्चान्याश्च लोकेऽस्मिन्नपकृष्टप्रसूतयः ।
 उत्कर्षं योषितः प्राप्ताः स्वैः स्वैर्भर्तृगुणैः शुभैः ॥
 एषोदिता लोकयात्रा नित्यं स्त्रीपुंसयोः शुभा ।
 प्रेत्येह च सुखोदकान् प्रजा धर्मान्निबोधत ॥
 प्रजनार्थं मंहाभागाः पूजार्हाऽगृह्णीतयः ।
 स्त्रियः श्रियश्च गेहेषु न विशेषोऽस्ति कश्चन ॥
 उत्पादनमपत्यस्य जातस्य परिपालनम् ।
 प्रत्यहं लोकयात्रायाः प्रत्यहं स्त्रीनिबन्धनम् ॥ ११
 अपतां धर्मकार्याणि शुश्रूषा रतिरुत्तमा ।
 दाराधीनस्तथ स्वर्गः पिष्टयामात्मनश्च ह ॥
 पतिं या नाभिचरति मनोवाग्देहसंयता ।
 सा भर्तृलोकानाप्नोति सद्भिः सम्भ्रूयति चोच्यते ॥ २८

व्यभिचारात्सु भर्तुः स्त्री लोके प्राप्नोति निन्द्यताम् ।
 शृगासवोनिंवाप्नोति पापयोगैश्च पीड्यते ॥ १०
 पुत्रं प्रसूदितं सद्भिः पूर्वजैश्च महर्षिभिः ।
 विश्वजन्मिमं पुण्यमुपन्यासं निबोधत ॥
 भर्तुः पुत्र विजानन्ति श्रुतिद्वयं भर्तुरि ॥
 आङ्कुरत्पद्दकं केचिदपरे क्षेत्रिणं विदुः ॥
 क्षेत्रभूता स्मृता नारी बीजभूतः स्मृतः पुमान् ।
 क्षेत्रबीजसमायोगात् सन्भवः सर्वदेहिनाम् ॥
 विशिष्टं कृत्रचिह्नं स्त्रीयोनिस्त्वैव कुतश्चित् ॥
 सभयन्तु समं यत्न सा प्रसूतिः प्रशस्यते ॥
 बीजस्य चैव योन्याश्च बीजसुत्कृष्टमुच्यते ।
 सर्वभूतप्रसूतिर्हि बीजसङ्गण्यलक्षिता ॥
 यादृशं तूच्यते बीजं क्षेत्रे कालोपमाहिते ।
 तादृशोऽस्ति तत्तस्मिन् बीजं स्वैर्व्यञ्जितं गुणैः ॥
 दूर्यं भूमिर्हिभूतानां शश्वती योनिरुच्यते ।
 न च योनिगुणान् काञ्चिद्बीजं पुष्यति पुष्टिषु ॥
 भूमावप्येककोदारे कालोत्तानि क्षीणवतैः ।
 नानारूपाणि जायन्ते बीजानीह स्वभावतः ॥
 द्बीज्यः शालयोमुद्गास्तिला माषास्तथा यवाः ।
 वधाबीजं इरोहन्ति लघुगानीच्चवस्तथा ॥
 अन्यदुप्तं जातमन्यदित्येतन्नोपपद्यते ।
 उच्यते यद्दि यद्बीजं तत्तन्नेन प्ररोहति ॥
 तत् प्राज्ञेन विनीतेन ज्ञानविज्ञानवेदिना ।
 आसुष्कामेण वसथ्यं न जातु परयोषिति ॥ ११

अत्र गाथा वायुगीताः कौर्त्तयन्ति पुराविदः ।
 यथा बीजं स वत्स्यं पुंसां परपरिग्रहे ॥ ४२
 नश्यतीपुर्वथा विह खे विह मनुविध्यतः ।
 तथा नश्यति वै क्षिप्रं बीजं परपरिग्रहे ॥
 पृथोरपीसां पृथिवीं भार्यां पूर्वाविदो विदुः ।
 स्थाणुच्छेदस्य केदारमाहुः शक्यवतो मृगम् ॥
 एतावानेव पुरुषो यज्जायात्मा प्रजेतिह ।
 दिप्राः प्राहुस्तथा चैतद्यो भर्ता सा स्मृताङ्गना ॥
 न निष्कृषविसर्गाभ्यां भर्तुर्भार्या विमुच्यते ।
 एवं धर्मं विजानोमः प्राक् प्रजापतिनिर्मितम् ॥
 स्रष्टदंशोनिपतति स्रष्टत् कन्या प्रदीयते ।
 स्रष्टाहृद्ददाप्तीति व्रीक्षेतानि सतां स्रष्टत् ॥
 यथा मोक्षोद्ददासीषु महिष्कजाविकासु च ।
 ज्ञेत्पादकः प्रजाभागी तथैवान्यरङ्गमाखपि ॥
 येऽक्षेत्रिणो बीजवन्तः परक्षेत्रप्रवापिणः ।
 ते वै यस्यस्य जातस्य न खभन्ते फलं क्वचित् ॥
 यदन्यगेषु वृषभो वत्सानां जनयेच्छतम् ।
 गोमिनामेव ते वत्सा मोघं स्कन्दितमार्घभम् ॥
 तथैवाक्षेत्रिणोबीजं परक्षेत्रप्रवापिणः ।
 कूर्वन्ति क्षेत्रिणामर्थं न बीजी खभते फलम् ॥
 फलन्वनभिसन्धाय क्षेत्रिणां बीजिनान्तथा ।
 प्रत्यक्षं क्षेत्रिणामर्थंबीजाद्योनिर्गरीवसी ॥
 क्रियाभ्युपगमात्क्षेत्रहीजार्थं वत् प्रदीयते ।
 तस्येह भागिनौ दृष्टौ बीजी क्षेत्रिकएव च ॥ ५२

ओत्रवाताहृतं बीजं तस्य क्षेत्रे प्ररोहति ।
 क्षेत्रिकस्यैव तद्बीजं न वसा लभये फलम् ॥ ५४
 एष धर्मो गवाश्वस्य दास्युष्ट्राजाविकस्य च ।
 विहङ्गमहिषीणाञ्च विज्ञेयः प्रसवं प्रति ॥
 एतद्द्वयं सारफलं गुह्यं बीजयोन्मोः प्रकीर्तितम् ।
 अतः परं प्रवक्ष्यामि योषितां धर्ममापदि ॥
 भ्रातुर्वर्ज्यस्य भार्या वा गुरुपत्नानुजस्य सा ।
 यवीयसङ्गु या भार्या स्रुषा ज्येष्ठस्य सा स्मृता ॥
 ज्येष्ठोऽथवीयसोभार्या यवीयान् वाग्रजस्त्रिवम् ।
 पतितौ भवतो गत्वा नियुक्तावप्यनापदि ॥
 देवराहा सपिण्डाहा स्त्रिया सम्यङ्ङियुक्तया ।
 प्रजेप्सिताधिगन्तव्या सन्तानस्य परिक्षये ॥
 विधवायां नियुक्तस्तु घृताक्तोवाग्यतो निधिः ।
 एकमुत्पादयेत् पुत्रं न द्वितीयं कथञ्चन ॥
 द्वितीयमेके प्रजनं मन्यन्ते स्त्रीषु तद्विदः ।
 अनिर्दृतं नियोगार्थं पश्यन्तो धर्मतस्तयोः ॥
 विधवायां नियोगार्थं निर्दृते तु यथाविधि ।
 गुरुवच्च स्रुषावच्च वर्त्तयातां परस्परम् ॥
 नियुक्तो यो विधिं हित्वा वर्त्तयातान्तु कामतः ।
 तावुभौ पतितौ स्यातां स्रुषागगुरुतल्पगौ ॥
 नान्यास्त्रिन् विधवा नारी नियोक्तश्चा द्विजातिभिः
 अन्यस्त्रिन् हि नियुञ्जाना धर्मं हन्युः सनातनम् ॥
 नोद्वाहिकेषु मन्त्रेषु नियोगः कीर्त्त्यते क्वचित् ।
 न विवाहविधावुक्तं विधवावेदनं पुनः ॥

अथे द्विजैर्हि विद्वद्भिः पशुधर्मो खिगर्हितः ।
 मनुष्याणामपि प्रोक्तो वेद्ये राज्यं प्रथासति ॥ ६६
 स महोमखिलां सुज्ञन् राजर्षिं प्रवरः पुरा ।
 वर्णाणां सङ्करं चक्रे कामोपहतचेतनः ॥
 ततः प्रभृति यो भोहात् प्रमीतपत्निकां स्त्रियम् ।
 नियोजयत्यपत्न्यार्थं तं विगर्हन्ति साधवः ॥
 यस्या म्रियेत कन्याया वाचा सत्ये ह्येव पतिः ।
 तामनेन विधानेन निजो विन्देत देवरः ॥
 यथाविध्यधिगम्यैनां शुकवस्त्रां शुचिव्रताम् ।
 भियोभजेताप्रसवात् सद्यत् सद्यदृतादृती ॥
 न दत्त्वा कस्यचित् कन्यां पुनर्दद्याद्विचक्षणः ।
 दत्त्वा पुनः प्रयच्छन् हि प्राप्नोति पुरुषानृतम् ॥
 विधिवत्प्रतिगृह्यापि त्यजेत् कन्यां विगर्हिताम् ।
 व्याधितां विप्रदुष्टां वा ह्यज्ञना चोपपादिताम् ॥
 यस्तु दोषवतीं कन्यामनाख्यायोपपादयेत् ।
 तस्य तद्वितथं कुर्यात् कन्यादातुर्दुरात्मनः ॥
 विधाय वृत्तिं भार्यगयाः प्रवसेत् कार्यवाचरः ।
 अदृत्तिकर्षिता हि स्त्री प्रदुष्येत् स्थितिमत्यपि ॥
 विधाय प्रोषिते वृत्तिं जीवेन्नियममास्थिता ।
 प्रोषिते त्वविधायैव जीवेच्छिल्यैरगर्हितैः ॥
 प्रोषितो घर्मकार्यार्थं प्रतीक्ष्योऽष्टौ नरः समाः ।
 विद्याये षट् यशोऽर्थं वा कामार्थं त्रींस्तु वत्सराण् ॥
 संवत्सरं प्रतीक्षेत द्विषन्तीं योषितं पतिः ।
 जह्वं संवत्सरात्त्वेनां दायां हृत्वा न संवसेत् ॥ ७७

अतिक्रामेत् प्रमत्तं वा मत्तं रोगार्त्तमेव वा ।
 सा त्वेन् मासान् परित्याज्याविभूषणपरिच्छेदा ॥ ७८
 उन्मत्तं पतितं क्लीवमबीजं पापरोगिणम् ।
 न त्यागोऽस्ति द्विषन्त्याश्च न च दायापवर्त्तनम् ॥
 मद्यपासाधुवृत्ता च प्रतिकुला च वा भवेत् ।
 व्याधिता व्याधिवेत्तव्या हिंसाऽर्थघ्नी च सर्वदा ॥
 बन्ध्याष्टमेऽधिवेद्याब्दे दशमे तु चतुप्रजा ।
 एकादशे बीजननी सद्यस्त्वप्रियवादिनी ॥
 या रोगिणी स्यात्तु हिता सम्पन्नाचैव शीलतः ।
 सानुज्ञाप्याधिवेत्तव्या नावमान्या च कर्हिचित् ॥
 अधिविन्ना तु या नारी निर्गच्छेद्दुषिता गृहात् ।
 सा सद्यः सन्निरोद्धव्या त्याज्या वा कुलसन्निधौ ॥
 प्रतिषिद्धापि चेद् या तु मद्यमभ्युद्देश्यपि ।
 प्रेक्षासमाजं गच्छेद्वा सा दंष्ट्रा कृष्णलानि षट् ॥
 यदि स्थाश्चापराश्वैव विन्देरन् योयितो हिजाः ।
 तासां वर्णक्रमेण स्याज्जैष्ठ्यं पूजा च वेश्म च ॥
 भर्तुः शरीरशुभ्रं धर्मकार्यं च नैत्थिकम् ।
 स्वा चैव कुर्यात् सर्षपां नास्वजातिः कथंचन ॥
 यस्तु तत्कारयेन्मोहात् स्वजात्या स्थितयान्यथा ।
 यथा ब्राह्मणचाण्डालः पूर्वदृष्टस्तथैव सः ॥
 उत्कृष्टायाभिरुपाय वराय सहशाय च ।
 अप्राप्तमपि तां तस्मै कन्यां दद्याद्यथाविधि ॥
 काममाभरणान्तिष्ठेद्गृहे कन्यात्तुमत्यपि ।
 न चैवैनां प्रषङ्गेत्तु गुणहीनाय कर्हिचित् ॥ ८९

त्रीणि वर्षाण्युदीक्षेत कुमार्यृतमती सती ।
 अर्हन्तु कालादेतस्माद्विन्देत सदृशं पतिम् ॥ ९० ॥
 अदीयमाना भर्तारमधिगच्छेद्यदि स्वयम् ।
 नैनः किञ्चिद्वाप्नोति न च यं साधिगच्छति ॥
 अलङ्कारं नाददीत पितॄं कन्या स्वयं वरा ।
 मातृकं भ्रातृदत्तं वा स्तेना स्याद्यदि तं हरत् ॥
 पित्ने न दद्याच्छस्त्रन्तु कन्यामृतमतीं हरत् ।
 स हि स्वाम्यादतिक्रामेदृतुनां प्रतिरोधनात् ॥
 त्रिंशद्वषोहृतेत् कन्यां हृष्ट्यां द्वादशवार्षिकीम् ।
 त्र्यष्टवर्षोऽष्टवर्षीवा धर्मं सीदति सत्वरः ॥
 देवदत्तां परिभार्यां विन्दते नेच्छयात्मनः ।
 तां साध्वीं विभ्रयात्रित्यं देवानां प्रियमाचरन् ॥
 प्रजानार्थं स्त्रियः शृष्टाः सन्तानार्थं च मानवाः ।
 तस्मात् साधारणो धर्मं श्रुतौ पत्रग सहोदितः ॥
 कन्यायां दत्तशुल्कयां म्रियते यदि शुल्कदः ।
 देवराय प्रदातव्या यदि कन्यानुमन्यते ॥
 आददीत न शूद्रोऽपि शुल्कं दुहितरं ददत् ।
 शुल्कं हि गृह्णन् कुरुते च्छन्नं दुहितृविक्रयम् ॥
 एतत्तु, न परे चक्रुर्नापरे जातु साधवः ।
 यदन्यत्र प्रतिज्ञाय पुनरन्यस्य दीयते ॥
 नानु शश्रुम जात्वेतत् पूर्वेष्वपि हि जन्मसु ।
 शुल्कसंज्ञेन मूखेन च्छन्नं दुहितृविक्रयम् ॥
 अन्योन्यस्याव्यभिचारो भवेदामरणान्तिकः ।
 एष धर्मः समाह्वेन ज्ञेयः स्त्रीपुंसयोः परः ॥ १०१ ॥

कथा नित्यं यतेयातां स्त्रीपुंसौतु कृतक्रियौ ।
 यथा नाभिचरेतां तौ विदुक्तावितरेतरम् ॥ १०२
 एष स्त्रीपुंसयोर्दुक्तो घर्मोवा रतिसंहितः ।
 आपद्यपत्यप्राप्तिश्च दायभागं निबोधत ॥
 जह्वं पितृश्च मातृश्च समेत्य भ्रातरः समम् ।
 भजेरन् पैतृकं रिक्थमनीशास्ते हि जीवतोः ॥
 ज्येष्ठएव तु गृह्णीयात् पितॄं धनमशेषतः ॥
 शेषास्तमुपजीवेद्युर्यथैव पितरन्तथा ॥
 ज्येष्ठेन जातमात्रेण पुत्री भवति मानवः ।
 पितृणामनृणञ्चैव स तस्मात् सर्वमर्हति ॥
 यस्मिन्मृणं सन्नयति येन चानन्यमश्रुते ।
 स एव घर्मजः पुत्र कामजानितरान् विदुः ॥
 पितेव पालयेत् पुत्रान् ज्येष्ठोभ्रातॄन् यवीयसः ॥
 पुत्रवच्चापि वर्त्तेरन् ज्येष्ठे भ्रातरि घर्मतः ॥
 ज्येष्ठः पूज्यतमोलोके ज्येष्ठः सद्भिरगर्हितः ।
 ज्येष्ठः कुलं वर्धयति विनाशयति वा पुनः ॥
 यो ज्येष्ठो ज्येष्ठवृत्तिः स्यान्मातेव स पितेव सः ॥
 अज्येष्ठवृत्तिर्यस्तु स्यात् स सम्पूज्यस्तु बन्धुवत् ॥
 एवं सः वसेदुर्वा पृथग्वा घर्मकाम्यया ।
 पृथग्विषर्षते घर्मस्तस्माद्दुर्भ्यां पृथक् क्रिया ॥
 ज्येष्ठस्य विंशच्छारः सर्वद्रव्याश्च यद्वरम् ।
 ततोऽर्द्धं मध्यमस्य स्यात्तु रीयन्तु यवीयसः ॥
 ज्येष्ठश्चैव कनिष्ठश्च संहरेतां यथोदितम् ।
 येन्ये ज्येष्ठकनिष्ठाभ्यां तेषां स्यान्नध्वमं धनम् ॥ ११३

सर्वेषां घनजातानामाददीताग्रमग्रजः ।
 यच्चसातिशयं किञ्चिद्दशतश्चाप्रु वाद्वरम् ॥ ११४
 उदारो न दशस्वस्ति सम्पन्नानां स्वकर्मसु ।
 यत्किञ्चिदेव देयन्तु ज्यायसे मानवर्षनम् ॥
 एवं समुद्रतोषारे समानांशान् प्रकल्पयेत् ॥
 उदारोऽमुद्र तैतेषामिदं स्यादंशकल्पना ॥
 एकाधिकं हरेज्जेष्टाः पुत्रोऽप्यष्टं ततोऽमुषः ।
 अंशमंशं यवीयांस इति घर्मोऽप्यवस्थितः ॥
 स्त्रियोऽंशेभ्यस्तु कन्याभ्यः प्रदद्युर्भ्रातरः पृथक् ॥
 स्वांत्वा स्वादंशाच्चतुर्भागं पतिताः स्युरदित्सवः ॥
 आजाविकं सैकशफं न जातुविषमं भजेत् ।
 आजाविकन्तु विषमं ज्येष्ठस्यैव विधीयते ॥
 यवीयान् ज्येष्ठभार्यायां पुत्रमुत्पादयेत् यदि ।
 समस्तस्य विभागः स्यादिति घर्मोऽप्यवस्थितः ॥
 अपसर्जनं प्रधानस्य घर्मतो नोपपद्यते ।
 पिता प्रधानं प्रजने तस्माद्घर्मस्य तं भजेत् ॥
 पुत्रः कनिष्ठोऽप्येष्टायां कनिष्ठायांच पूर्वजः ।
 कथं तत्र विभागः स्यादिति चेत् संशयोभवेत् ॥
 एकं वृषभमुदारं संहरेत् स पूर्वजः ।
 ततोऽपरोऽप्येष्टवृषास्तदूनानां समावृतः ॥
 ज्येष्ठस्तु जातो ज्येष्ठायां हरेद्वृषभघोडशः ।
 ततः स्वमावृतः शेषा भजेरन्निति धारणा ॥
 सदृशजीषु जातानां पुत्रान्यामविशेषतः ।
 न मावृतोऽप्येष्टे मस्ति जन्मतोऽप्येष्टासुच्यते ॥ १२५

जन्मज्येष्ठेन चाज्ञानं सुब्रह्मण्यास्वपि स्मृतम् ॥
 यमयोश्चैव गर्भेषु जन्मतो ज्येष्ठता स्मृता ॥ १२६
 अपुत्रोऽनेन विधिना सुतां कुर्वीत पुत्रिकाम् ।
 यदपत्यं भवेद्दत्यां तन्मम स्यात् स्वधाकरम् ॥
 अनेन तु विधानेन पुरा चक्रोऽथ पुत्रिकाः ।
 विद्वदर्थं स्ववंशस्य स्वयं दक्षः प्रजापतिः ॥
 ददौ स दश धर्माय कश्यपाय त्रयोदश ।
 सोमाय राज्ञे सत्कृत्य प्रीतात्मा सप्तविंशतिम् ॥
 यथैवात्मा तथा पुत्रः पुत्रेण दुहिता समा ।
 तस्यामात्मनि तिष्ठन्तां कथमन्यो धनं हरेत् ॥
 मातस्तु यौतुकं यत् स्याद् कुमारीभागएव सः ।
 दौहित्र एव च हरेत्पुत्रस्यखिलं धनम् ॥
 दौहित्रोऽखिलं रिक्त्यमपुत्रस्य पितुर्हरेत् ।
 सएव दद्याद्दौ पिण्डौ पित्ने मातामाहाय च ॥
 पौत्रदौहित्रयोर्लोकं न विशेषोऽस्ति धर्मतः ।
 तयोर्हि मातापितरौ सम्भूतौ तस्य देहतः ॥
 पुत्रिकायां कृतायान्तु यदि पुत्रेऽनुजायते ।
 समस्तत्र विभागः स्याज्जेष्टता नास्ति हि स्त्रियाः ॥
 अपुत्रायां कृतायान्तु पुत्रिकायां कथंचन ।
 धनं तत्पुत्रिकाभर्ता हरेत्तैवाविचारयन् ॥
 अकृता वा कृता वापि यं विन्देत् सदृशात् स्मृतम् ॥
 पौत्रौ मातामहस्तेन दद्यात् पिण्डं हरेत्तन्मम् ॥
 पुत्रेण लोकान् जयति पौत्रेणानन्यमश्रुते ।
 अथ पुत्रस्य पौत्रेण ब्रह्मस्याप्नोति पिष्टपम् ॥ १२७

बुवाभ्यो नरकाश्चात्त्रायते पितरं सुतः ।
 तस्मात् पुत्रद्विति प्रोक्तः स्वयमेव स्वयम्भुवा ॥ १३८
 पौत्रदौहित्रयोर्लोकं विगेषो गोपपद्यते ।
 दौहित्रोऽपि ह्यमुत्रैतं सन्तारयति पौत्रवत् ॥
 मातुः प्रथमतः पिण्डं निर्वपेत् पुत्रिकासुतः ।
 द्वितीयन्तु पितृस्य स्यात्सूतीयन्तत् पितुः पितुः ॥
 उपपन्नोगुणैः सर्वैः पुत्रोवस्य तु दक्षिणः ॥
 स हरेतैव तद्विक्रयं सम्यातोऽप्यन्यगोत्रतः ॥
 गोत्ररिक्तये जनयितुर्न हरेदक्षिणः कश्चित् ।
 गोत्ररिक् यानुगः पिंडोप्यपैति ददतः स्वधा ॥
 अनियुक्तासुतश्चैव पुत्रिस्त्र्यासश्च देवरात् ।
 उभौ तौ नार्हतोभागं चारजातककामजौ ॥
 नियुक्तावामपि पुमान्नाथ्यां जातोऽविधानतः ।
 नैवाहंः पैत्रकं रिक्तं पतितोत्पादितो हिःसः ॥
 हरेत्तत्र नियुक्तायां जातः पुत्रोयथौरसः ।
 श्वेत्त्रिकस्य तु तस्त्रीर्जं घर्मतः प्रसवश्च सः ॥
 धनं योविभृवाद्भातुर्षं तस्य स्त्रियमेव च ।
 सोऽपत्यं स्नातुत्पाद्य दद्यात्तस्मैव तद्धनम् ॥
 या नियुक्तान्वतः पुत्रं देवराहाय्यवाप्रयात् ।
 तं कामजरीक्षीयं दृथोत्पन्नं प्रचक्षते ॥
 एतद्विधानं विघ्नेयं विभागस्यैकयोनिषु ।
 बह्वीषु चैकजातानां नानास्त्रीषु निबोधत ॥
 ब्राह्मणस्यानुपूर्वेण चतस्रस्तु यदि स्त्रियः ।
 तासां पुत्रेषु जातेषु विभागेयं विधिः स्मृतः ॥१४८

कौनाथो गोवृषीयानमखण्डारश्च वैश्वम् ॥
 विप्रस्यैषारिकं देयमेकांशश्च प्रधानतः ॥ ११०
 त्र्यंशं दावाहरेविप्रो द्वावंशौ क्षत्रियास्ततः ।
 वैश्यावः सार्धमेवांशमंशं शूद्रास्ततोहरेत् ॥
 सर्वं वा रिक्त्यजातन्तु दशधा परिकल्प्य च ।
 धर्म्यं विभागं कुर्वीत विधिनानेन धर्मवित्
 चतुरोऽंशान् हरेद्विप्रस्त्रीनंशान् क्षत्रियास्ततः ।
 वैश्यापुत्रोहरेद्द्व्यंशमंशं शूद्रास्ततोहरेत् ॥
 यद्यपि स्यात्तु सत्पुत्रोऽद्यसत्पुत्रोपि वा भवेत् ।
 नादिकं दशमाहद्याच्छूद्रापुत्राय धर्मतः ॥
 ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्रापुत्रेण ऋक्ष्यभाक् ।
 यदेवास्य पिता दद्यात्तदेवास्य धनं भवेत् ॥
 समवर्णासु ये जाताः सर्वे पुत्रा द्विजजन्यम् ।
 उदारं व्यायसे दत्त्वा भजेरन्नितरे समम् ॥
 शूद्रस्य तु सर्वणैव नान्या भार्या विधीयते ।
 तस्यां जाताः समांशाः स्युर्यदि पुत्रव्रतं धरेत् ॥
 पुत्रान् द्वादश यानाह नृणां स्वायम्भुषोमनुः ।
 तेषां षड्बन्धुदायादाः षड्दायाद्दवान्धवाः ॥
 औरसः क्षेत्रजश्चैव दत्तः क्षत्रिमहश्च ।
 गूढोत्पन्नोऽपविहश्च दायादा दान्धवाश्च षट् ॥
 कानोन्ध्र सहोदश्च क्रीतः पौनर्भवस्तथा ।
 स्वयन्दत्तश्च श्रौद्रश्च षड्दायाद्दवान्धवाः ॥
 यादृशं फलमाप्नोति कुप्लवैः सन्तरन् जलम् ।
 तादृशं फलमाप्नोति कुप्लवैः सन्तरंस्तमः ॥ १११

वेद्येकरिक्थिनौ स्यातामौरसत्त्रेवजौ सुतौ ।
 यस्य यत् पैटकं रिक्थं स तद्गृह्णीत नेतरः ॥ १६१
 एक एवौरसः पुत्रः पित्रास्य वसनः प्रभुः ।
 शेषाणामानृशंसार्थं प्रदद्यात् प्रजीवनम् ॥
 पृष्ठन्तु क्षेत्रजसांशं प्रदद्यात् पैटकाहनात् ।
 औरसो विभजन् दायं पित्रां पंचममेव वा ॥
 औरसत्त्रेवजौ पुत्रौ पट्रिक्थस्य भागिनौ ।
 दद्यापरे त क्रमशीगोत्ररिक्थांशभागिनः ॥
 स्वे क्षेत्रे संस्तुताभ्यान्तु स्वयमतपादयेच्च यम् ।
 तमौरसं विजानीयात् पत्नं प्रथमकल्पितम् ॥
 यस्तल्पजः प्रमीतस्य क्लौवस्य व्याधितस्य वा ।
 स्वधर्मण नियुक्तायां स पत्नः क्षेत्रजः सृष्टः ॥
 माता पिता वा दद्यातां यमङ्गिः पत्नमापदि ।
 सदृशं प्रीतिसंबुक्तं स ज्ञेयोदत्तमः सुतः ॥
 सदृशन्तु प्रकुर्याद्वयं गुणदोषविचक्षणम् ।
 पुत्रं पुत्रगुणैर्युक्तं स विज्ञेयश्च कृत्विमः ॥
 उत्पद्यते गृहे यस्या न च प्रायेत कस्य सः ।
 स गृहे बूढोत्पन्नस्तस्या स्याद्वयस्य तल्पजः ॥
 मातापितृभ्यामत्सृष्टं तयोरन्यतरेण वा ।
 यं पत्नं परिगृह्णीयादपविहः स उच्यते ॥
 पितृवेश्मनि कन्या तु यं पुत्रं जनयेद्गृहः ।
 तं कानीनं वदेन्नान्ना बोढुः कन्यासमुद्भवम्
 या गर्भिणी संस्क्रियते ज्ञाताज्ञातापि वा सती ।
 बोढुः स गर्भो भवति सद्बोढ इति चोच्यते ॥ १७३

क्रीणीयाद्वयस्वपत्यार्थं मातापिताषिद्धोर्यमन्तिकात् ।
 स क्रीतकः सुतस्तस्य सदृशोऽसदृशोऽपि वा ॥ १७४
 या पत्या वा परित्यक्ता विधवा वा स्वयेच्छया ।
 उत्पादयेत् पुनर्भूत्वा स पौनर्भवे उच्यते ॥
 सा चेदक्षतयोनिः स्याद्गतप्रत्यागतापि वा ।
 पौनर्भवेण भर्त्रा सा पुनः संस्कारमर्हति ॥
 मातापितृविहीनोयस्यक्तो वा स्यादकारणात् ।
 आत्मानं स्वर्ध्वयेदयस्त्रै स्वयन्दत्तस्तु स स्मृतः ॥
 यं ब्राह्मणस्तु शूद्रायां कामादुत्पादयेत् सुतम् ।
 स पारयन्नेव श्वस्तस्मात् पारशवः स्मृतः ॥
 दास्यां वा दासदास्यां वा यः शूद्रस्य सुतोभवेत् ।
 सोऽनुज्ञातो हरेदंशमिति धर्मोऽव्यवस्थितः ॥
 क्षेत्रजादीन् सुतानेतानेकादश यथोदितान् ।
 पुत्रप्रतिनिधोनाहुः क्रियालोपाश्वनीषिणः ॥
 य एतेऽभिहिताः पुत्राः प्रसङ्गादन्यबीजजाः ।
 यद्य ते बीजतोजास्तस्तस्य ते नंतरस्त तु ॥
 भ्रातृणामेकजातानामेकश्वेत् पुत्रवान् भवेत् ।
 सर्वास्तांस्तेन पुत्रेण पुत्रिणोमगुरब्रवीत् ॥
 सर्वासामेककपत्रीनामेका चेत् पुत्रीणी भवेत् ।
 सर्वास्तांस्तेन पुत्रेण प्राह पुत्रवतीर्मनुः ॥
 श्वेयसः श्वेयसोऽभावे पापीयानृक्यमर्हति ।
 बहवश्चेत्तु सदृशा सर्वे रिक्त्यस्य भागिनः ॥
 न भ्रातरौ न पितरः पुत्रा ऋक्यहराः पितुः ।
 पिता हरेद्दुपुत्रश्च रिक्त्यं भ्रातर एवञ्च ॥ १८५

जयाणामुदकं कार्यं त्रिषु पिंडः प्रवर्तते ।
 चतुर्थः सम्राटैषां पंचमो नोपपद्यते ॥ १८६
 अनन्तरः सर्पिंडादयस्तस्य तस्य धनं भवेत् ।
 अत ऊर्ध्वं सकुल्यः स्यादाचार्यः शिष्य एव वा ॥
 सर्वेषामप्यभावे तु ब्राह्मणा रिक्थभागिनः ।
 त्रैविद्याः शुचयो दान्तास्तथाधर्मो न हीयते ॥
 अहर्ष्यं ब्राह्मणद्रव्यं राज्ञा नित्यमिति स्थितिः ।
 दूतरेषान्तु वर्णानां सर्वाभावे हरेदृपः ॥
 संस्थितस्यानपत्यस्य सगोत्रात् पुत्रमाहरेत् ।
 तत्र यदुत्थजातं स्यात्तत्तस्मिन् प्रतिपादयेत् ॥
 द्वी तु यौ विवदेयातां दाभ्यां जातौ स्त्रिया धने ।
 तयोर्बहुयस्र पित्रं समात् स गृह्णीत नेतरः ॥
 जनन्यां संस्थितायान्तु समं सर्वं सहोदराः ।
 भजेरमाहकं रिक्थं भगिन्यश्च सनाभयः ॥
 यास्तासां सार्युहितरस्तासामपि यथार्हतः ।
 मातामह्या धनात् किञ्चित् प्रदेयं प्रीतिपूर्वकम् ॥
 अथःअध्यायाह्निकं दत्तञ्च प्रीतिकर्मणि ।
 ब्राह्मणमाहपितृप्राप्तं षड्विधं स्त्रीधनं स्मृतम् ॥
 अन्वाधेयञ्च यद्वचं पत्या प्रीतेन चैव यत् ।
 पत्न्या जीवति हत्तायाः प्रजायास्तद्धनं भवेत् ॥
 ब्राह्मणैर्वाऽर्वाऽगाभ्यर्वप्रजापलेषु यद्वसु ।
 अप्रजायामतीतायां भर्तुरेव तदिष्यते ॥
 यत्त्वस्राः समादनं दत्तं विवाहंश्चाहुरादिषु ।
 अप्रजायामतीतायां मातापित्रोस्तादिष्यते ॥ १८७

स्त्रियान्तु यद्भवेद्वित्तं पित्रा दत्तं कथंचन ।
 ब्राह्मणीः तद्वरेत् कन्या तदपत्यस्य वा भवेत् ॥ १८८
 न निर्हारं स्त्रीयः कुर्युः कुटुम्बाङ्गुमध्यगात् ।
 स्वकादपि च वित्ताद्धि स्वस्य भर्तुरनाज्ञया ॥
 पतौ जीवति यः स्त्रीभिरलङ्कारो धृतो भवेत् ॥
 न तं भजेरन् दायादा भजमानाः पतन्ति ते ॥
 अनंशौ क्लीवपतितौ जात्यश्वबधिरौ तथा ।
 उन्मत्तजडमूकाश्च ये च केचिन्निरिन्द्रियाः ॥
 सर्वेषामपि तु न्याय्यं दातुं शक्त्या मनीषिणाः ॥
 ग्रासाच्छादनमत्यन्तं पतितो ह्यददद्भवेत् ॥
 बद्धार्थिता तु दारैः स्यात् क्लीवादीनां कथंचन ।
 तेषामुतप्रव्रतन्तूनामपत्यं दायमर्हति ॥
 बतु किंचित् पितरि प्रेते धनं ज्येष्ठोऽधिगच्छति ॥
 भागो यवीयसां तत्र यदि विद्वानुपालिनः ॥
 अविद्वानान्तु सर्वेषामीहातश्चेदनं भवेत् ।
 समस्तत्र विभागः स्यादपित्रयइति धारणा ॥
 विद्याधनन्तु यद् यस्य तत्तस्यैव धनं भवेत् ।
 मैत्रयमौद्वाहिकंचैव माधुपर्किकमेव च ॥
 भ्रातृणां यस्तु नेहेत धनं शक्तः स्वकर्मणा ।
 स निर्भाज्यः स्वकादंशात् किञ्चिदस्योपजीवनम् ॥
 अनुपन्नन् पितृद्रव्यं श्रेया यदुपार्जयेत् ।
 स्वयम्प्रीहितलब्धं तन्नाकामो दातुमर्हति ॥
 पैतृकन्तु पिता द्रव्यमनवाप्तं यदाप्रुवात् ।
 य तत् पुत्रैर्भजेत् सार्द्धमकामः स्वयमर्जितम् ॥ २०८

विक्रता सह जीवन्तो विभजेरन् पुनर्यदि ।
 समस्तत्र विभागः स्याज्जैष्ठं तत्र न विद्यते ॥ २१
 येषां ज्येष्ठः कनिष्ठोवा हीयेतांशप्रदानतः ।
 म्रियेतान्वतरो वापि कृत्य भागो न लुप्यते ॥
 सोदर्या विभजेरस्तं समेत्य सहिता समम् ।
 भ्रातरो ये च संसृष्टा भगिनश्च सनाभयः ॥
 यो ज्येष्ठो विनिकुर्वीत लोभाद्भातृन् यवीर्यसः ।
 सोऽज्येष्ठं स्याद्भागश्च नियन्तव्यश्च राजभिः ॥
 सर्वएव विकर्मस्था नार्हन्ति भ्रातरो घनम् ।
 न चादत्त्वा कनिष्ठेभ्यो ज्येष्ठ कुर्वीत यौतकम् ॥
 भ्रातृणामविभक्तानां यद्युत्थानं भवेत् सह ।
 न पुत्रभागं विषमं पिता दद्यात् कथंचनः ॥
 ऊर्ध्वं विभागाज्जातस्तु पितृमेव हरेदनम् ॥
 संसृष्टास्तेन वा ये सुर्विभजेत स तैः सह ॥
 अनपत्यस्य पुत्रस्य मता दायमवाप्नुयात् ।
 मातर्यपि च वृत्तायां पितुर्माता हरेदनम् ॥
 ऋषोः घने च सर्वस्मिन् प्रविभक्ते यथाविधि ।
 यथाद्रश्येत यत्किञ्चित् तत्सर्वं समतां नवेत् ॥
 वस्तं पत्रमलङ्कारं कृतान्नमुदकं क्षियः ।
 जोगक्षेमं प्रचारं च न विभाज्यं प्रचरते ॥
 अयमुक्तो विभागोऽवः पुत्राणाञ्च क्रियाविधिः ।
 क्रमशः क्षेत्रजादीनां द्युतधर्मास्त्रिवोधत ॥
 द्युतं समाह्वयंचैव राजा राष्ट्रास्त्रिवारयेत् ।
 राज्यान्तकरणाविती द्वौ दोषौ दृशिवीक्षिताम् ॥ २२ ॥

प्रकाशमेतत् तास्कर्यं यद्देवनसमाह्वयौ ।
 तयोर्नित्यं प्रतीघाते नृपतिर्यत्नवान् भवेत् ॥ २२२
 अप्राणिभिर्यत् क्रियते तल्लोके द्यूतमुच्यते ।
 प्राणिभिः क्रियते यस्तु सः विज्ञेयः समाह्वयः ॥
 द्यूतं समाह्वयंचैव यः कुर्यात् कारयेत् वा ।
 तान् सर्वान् घातयेद्राजा शूद्रांश्च द्विजलिङ्गिनः ॥
 कितवान् कुशीलवान् क्रूरान् पाषण्डस्थांश्च मानवान् ।
 विकर्मस्थान् शौण्डिकांश्च क्षिप्रं निर्वासयेत् पुरात् ॥
 एते राष्ट्रे वर्तमाना राज्ञः प्रच्छन्नतस्कराः ।
 विकर्मक्रियया नित्यं बाधन्ते भद्रिकाः प्रजाः ॥
 द्यूतमितत् पुराकल्पे दृष्टं वैरकरं महत् ।
 तस्माद्द्यूतं न भवेत् हास्यार्थमपि बुद्धिमान् ॥
 प्रच्छन्नं वा प्रकाशं वा तन्निषेवेत योनरः ।
 तस्य दण्डविकल्पः स्याद् यथेष्टं नृपतेस्तथा ॥
 क्षत्रविट् शूद्रयोनिस्तु दण्डं दातुमशक्यं वन् ।
 आनृत्यं कर्मणा गच्छेद्विप्रो दद्याच्छनैः शनैः ॥
 स्त्रीबालोन्मत्तवृद्धानां दरिद्राणाञ्च रोगिणाम् ।
 शिक्काविदलरज्ज्वाद्यैर्विदध्यान्नृपतिर्दमम् ॥
 ये नियुक्तास्तु कार्येषु हन्यः कार्याणि कार्थिणाम् ।
 धनोपभवा पच्यमानास्तान्निस्नान् कारयेद्दृपः ॥
 कूटशासनकर्त्तृंश्च प्रकृतिनां च दूषकान् ।
 स्त्रीबालब्राह्मणघ्नांश्च हन्याद्विट् सेविनस्तथा ॥
 वीस्तिञ्चानुशिष्टं च यत्र कचन यद्भवेत् ।
 कृतं तद्धर्मतोविद्यान् तद्भूयोनिवर्त्तयेत् ॥ २३३

अमात्याः प्राङ् विपाकोवा यत् कुर्युः कार्यमन्यथा ।
 तत् स्वयं वृषतिः कुर्यात्तान् सहस्रञ्च दण्डयेत् ॥ २३४
 ब्रह्महा च सुरापञ्च श्रेयी च गुरुतल्पगः ।
 एते सर्वे पृथक् क्रिया महापातकिनो नराः ॥
 चतुर्णाञ्चपि चैतेषां प्रायश्चित्तमकुर्वताम् ।
 शारीरं धनसंयुक्तं दंड धर्म्यं प्रकल्पयेत् ॥
 गुरुतल्पे भगः चार्थ्यः सुरापाने सुराध्वजः ।
 श्रेये च अपदं कार्यं ब्रह्महत्याशिराः पुमान् ॥
 असभोज्या ह्यसंयाज्या असंपाठ्या विवाहिनः ।
 चरेद्दृष्टिषो दीनाः सर्वधर्मबहिर्स्कृताः ॥
 चातिशयस्थितिस्त्रेते त्वक्ताव्याः कृतलक्षणाः ।
 निर्दया निर्नमस्कारास्तन्मनोरनुशासनम् ॥
 प्रायश्चित्तान्तु कुर्वाणाः सर्वे वर्णा यथोदितम् ।
 जांज्या राज्ञा ललाटे स्युर्दाप्य स्तूतमसाहसम् ॥
 आण्डु ब्राह्मणसैव कार्यामध्वम साहसः ।
 विवा शोभा भवेद्राष्ट्रात् सद्व्ययः सपरिच्छदः ॥
 इतरे कृतकस्तु पापान्चेतान्यकामतः ।
 सर्वस्वहारमर्हन्ति कामतस्तु प्रवासनम् ॥
 नाददीत वृषः साधुर्महापातकिनोधनम् ।
 आददानस्तु तलोभात्तेन दोषेण लिप्यते ॥
 अप्सु प्रवेक्ष्य तं दंडं वरुणायोपपादयेत् ।
 श्रुतवृत्तोपपन्ने वा ब्राह्मणे प्रतिपादयेत् ॥
 द्वयो दंडस्य वरुणो राज्ञां दंडधरोहि सः ।
 द्विगः सर्वस्य जगतो ब्राह्मणोवेदपारगः ॥ २४५

यत्र वर्जयते राजा पापकृद्गो घनागमम् ।
 तत्र कालेन जायन्ते मानवा दीर्घजीविनः ॥ : ४६
 निष्पृग्न्ये च शस्रानि यथोप्तानि विशां पृथक् ।
 बालाश्च न प्रमोयन्ते विकृतं न च जायते ॥
 ब्राह्मणान् बाधमानस्तु कामादवरवर्णजम् ।
 हन्याच्चित्तैर्बधोपायैरुहेजनकरैर्नृपः ॥
 यावानबध्यस्य बधे तावान् बध्यस्य मोक्षणे ।
 अधर्मो नृपतेर्हृष्टो धर्मस्तु विनियच्छतः ॥
 उदितोऽयं विस्तरशो मिथो विवदमानयोः ।
 अष्टादशसु मार्गेषु व्यवहारस्य निर्णयः ॥
 एवं धर्माणि कार्याणि सम्यक्कुर्वन्महीपतिः ।
 देशानलब्धान् लिपसेत लब्धांश्च परिपालयेत् ॥
 सम्यङ्निविष्टदेशस्तु कृतदुर्गश्च शाश्वतः ।
 कण्ठ तोदारयै नित्यमातिष्ठेद्वृत्रसुत्तमम् ॥
 रक्षणादार्यवृत्तानां कण्ठकानाश्च शोधनात् ।
 जरेन्द्रास्त्रिदिवं यान्ति प्रजापालनतत्पराः ॥
 अज्ञासंस्तस्करान् यस्तु बलिं गृह्णाति पार्थिवः ।
 तस्य प्रक्षुभ्यते राष्ट्रं स्वर्गाच्च परिहीयते ॥
 निर्भयन्तु भवेत्स्य राष्ट्रं बाहुबलाश्रितम् ।
 तस्य तद्वर्धते नित्यं सिध्यमानद्वय द्रुमः ॥
 द्विविधां स्तस्करान् विद्यात् परदव्यापहारकान् ।
 प्रकाशांश्चाप्रकाशांश्च चारचक्षुर्महीपतिः ॥
 प्रकाशवंचकास्तेषां नानापण्योपजीविनः ।
 प्रच्छन्नवंचकास्वते ये स्तेनाटविकादयः ॥ २५७

ॐ त्कोचकाश्चोपधिका वक्षकाः कितवास्तथा ।
 मङ्गलादेशवृत्ताश्च भद्राश्चेक्ष्णिकैः सह ॥ २५८
 असम्यक्कारिणश्चैव महामात्राश्चिकित्सकाः ।
 शिल्पोपचारयुक्ताश्च निपुणाः पण्ययोषितः ॥
 एवमादीन् विजानीयात् प्रकाशांल्लोककण्टकान् ।
 निगूढचारिणश्चान्याननार्यानार्थलिङ्गिनः ॥
 तान् विदित्वा सुखरितैर्गूढैस्तत्कर्मकारिभिः ।
 चारैश्चानेकसंस्थानैः प्रोत्साद्य वशमानयेत् ॥
 तेषां दोषानभिव्याप्य स्वे स्वे कर्माणि तत्त्वतः ।
 कुर्वीत शासनं राजा सम्यक्सारोपराधतः ॥
 न हि टंडादृते शक्यः कर्त्तुं पापविनिग्रहः ।
 स्ते नानां पापबुद्धीनां निधतं चरतां घितौ ॥
 सभाप्रपापूपशाला वेशमद्यान्विक्रयाः ।
 चतुष्पथाश्चेत्यष्टौ समाजाः प्रेक्षणीनि च ॥
 जीर्णोद्यानान्यरथानि कारुकावेशनानि च ।
 शून्यानि चाप्यगाराणि वनान्युपवनानि च ॥
 एवम्बि धान्नृपोदेशान् गुल्मैः स्थावरजङ्गमैः ।
 तस्कारप्रतिषेधार्थं चारैश्चाप्यनुचारयेत् ॥
 तत्सहायैरनुगतैर्नानाकर्मप्रवेदिभिः ।
 विद्यादुत्सादयेच्चैव निपुणैः पूर्वतस्करैः ॥
 अक्षयभोज्यापदेशैश्च ब्राह्मणानां च दर्शनैः ।
 शौर्यकर्मपदेशैश्च कुर्युस्तोषां समागमम् ॥
 ये तत्र नोपसर्पेदुर्मूलप्रणिहितश्च ये ।
 तान् प्रसह्य शृपो हन्यात् समित्तप्रातिव्यान्ववान् ॥ २६८

ज होद्रे न विना चीरं घातयेद्वामिकोवृषः ।
 बहोदं सोपकरणं घातयेद्विचारयन् ॥ २७०
 ग्रामेष्वपि च ये केचिञ्चौराणां भक्तदायकाः ।
 भाण्डावकाशदास्यैव सर्वांस्तानपि घातयेत् ॥
 राष्ट्रेषु रक्षाधिकृतान् समन्तास्यैव चोदितान् ।
 अथाघातेषु मध्यस्थान् शिष्याञ्चौरानिव द्रुतम् ॥
 यस्यापि धर्मसमयात् प्रच्युतो धर्मजीवनः ।
 दंडेनैव तमप्योषेत् स्वकाहर्माद्धि विच्युतम् ॥
 ग्रामघाते हिताभङ्गे पथि मोषाभिदर्शनम् ।
 शक्तितो नाभिधावन्तो निर्वासनाः सपरिच्छदाः ॥
 राज्ञः कोषापहर्त्तृंश्च प्रतिकूलेषु च स्थितान् ।
 घातयेद्विधिवैदंडैररीणाञ्चौपजापकान् ॥
 सन्धिं क्त्वा तु ये चौर्यं रात्रौ कुर्वन्ति तस्कराः ।
 तेषां क्त्वा नृपो हस्तौ तोत्णश्रूले निवेशयेत् ॥
 अङ्गुली ग्रन्थिभेदस्य छेदयेत् प्रथमे ग्रहे ।
 द्वितीये हस्तचरणौ तृताये बधमर्हति ॥
 अग्निदान् भक्तदास्यैव तथा शस्त्रावकाशदान् ।
 सन्निघातृंश्च मोषस्य हन्याञ्चौरमिवेश्वरः ॥
 तडागभेदकं हन्यादप्सु शुद्धवधेन वा ।
 तद्वापि प्रतिसंस्तुय्याद्वाप्यस्तूतमसाहसम् ॥
 कोशागारायुधागारदेवतागारभेदकान् ।
 हस्ताश्वरथहर्त्तृंश्च हन्याद्देवाऽविचारयन् ॥
 यस्तु पूर्वनिविष्टस्य तडागस्योदकं हरेत् ।
 आगमं वाप्यपां भिन्यात् स दाय्य पूर्वसाहसम् ॥ २८१

समुत्सृजेद्राजमार्गे यत्त्वमेध्यमनादपि ।
 स द्वौ कार्षापणौ दद्यादमेध्यञ्चाथ शोधयेत् ॥ २८३ ॥
 आपन्नतोऽथवा दृढो गर्भिणी बालएव वा ।
 परिभाषणमर्हन्ति तंच शोध्यमिति स्थितिः ॥
 चिकित्सकानां सर्वेषां मिथ्याप्रचरतां दमः ।
 अमानुषेषु प्रथमो मानुषेषु तु मध्यमः ॥
 संक्रमध्वजयष्टीनां प्रतिमानांच भेदकः ।
 प्रतिकुर्याच्च तं सर्वं पंच दद्याच्छतानि च ॥
 अदूषितानां द्रव्याणां दूषणे भेदने तथा ।
 मणीनामपवेधे च दंडं प्रथमसाहसः ॥
 समैर्हि विषमं यस्तु चरेद्द्वै मूल्यतोऽपि वा ।
 स प्राप्नुयाद्दमं पूर्वं नरोमध्यममेव वा ॥
 बन्धनानि च सर्वाणि राजमार्गे निवेशयेत् ।
 दुःखिता यत्र दृश्येरन् विक्रताः पापकारिणः ॥
 प्राकारस्य च भेत्तारं परिखाणाञ्च पूरकम् ।
 द्वाराणांचैव भङ्क्तारं क्षिप्रमेव प्रवासयेत् ॥
 अभिचारेषु सर्वेषु कर्त्तव्यो द्विशतोदमः ।
 मूलकर्मणि चानाप्तैः सत्यासु विविधासु च ॥
 अजीज विक्रयीचैव बीजोत्कृष्टन्तयैव च ।
 मर्त्यादाभेदकञ्चैव विक्रतं प्राप्नुयाद्दधम् ॥
 सर्वकण्टरूपापिष्टं हेमकारन्तु पार्थिवः ।
 प्रवर्त्तमानमन्याये छेदयेत्तवशः क्षुरैः ॥
 सोताद्रव्यापहरेण शास्त्राणामौषधस्य च ।
 कालमासाद्य कार्यञ्च राजा दंडं प्रकल्पयेत् ॥ २८३ ॥

स्वाम्यामात्यौ पुरं राष्ट्रं कोषदंडौ सुहृत्तया ।
 सप्त प्रकृतयो ह्येताः समाङ्गं राज्यमुच्यते ॥ २८४ ॥
 सप्तानां प्रकृतानान्तु राज्यसंगासां यथाक्रमम् ।
 पूर्वं पूर्वं गुरुतरं जानीयाद्वासनं महत् ॥
 समाङ्गं च राज्यस्य विष्टव्यस्य त्रिदंडवत् ।
 अन्योन्यगुणवैशेष्यान्न किञ्चिदतिरिच्यते ॥
 तेषु तेषु तु ह्यत्येषु तत्तदङ्गं विशिष्यते ।
 येन यत् साध्यते कार्यं तत्तस्मिन् अष्टमुच्यते ॥
 चारणोत्साहयोगेन क्रिययैव च कर्मणाम् ।
 स्वशक्तिं परशक्तिंच नित्यं विद्यान्महीपतिः ॥
 पीडनानि च सर्वाणि व्यसनानि तथैव च ।
 आरमेत ततः कार्यं संचिन्त्य गुरुलाघवम् ॥
 आरमेतैव कर्माणि शान्तः शान्तः पुनः पुनः ।
 कर्माण्यारभमाणं हि पुरुषं श्रीर्निषेवते ॥
 कृतं त्वेताद्युगंचैव ह्यापरं कलिरेव च ।
 राज्ञो वृत्ताणि सर्वाणि राजा हि युगमुच्यते ॥
 कलिः प्रसृतो भवति स जाग्रहापरं युगम् ।
 कर्मस्वभ्यद्यतस्त्रेता विचरंस्तु कृतं युगम् ॥
 इन्द्रस्यार्कस्य वरयोश्च यमस्य वरुणस्य च ।
 चन्द्रस्याग्नेः पृथिव्याश्च तेजोवृत्तं वृषश्चरेत् ॥
 वार्षिकं चाक्षुरो मासान् यथेन्द्रोऽभिप्रवर्षति ।
 तथाभिप्रर्षेत् स्वं राष्ट्रं कामैरिन्द्रव्रतं चरन् ॥
 अष्टौ मासान् यथादित्यस्तोयं हरति रश्मिभिः ।
 तथा हरेत् करं राष्ट्रानित्यमर्कव्रतं हि तत् ॥ ३०५ ॥

अविश्य सर्वभूतानि यथा चरति मारुतः ।
 तथा चारैः प्रवेष्टव्यं व्रतमेतद्धि मारुतम् ॥ १०६ ॥
 यथा यमः प्रियदेष्यौ प्राप्ते काले नियच्छति ।
 तथा राज्ञा नियन्तथा प्रजास्तद्धि यमव्रतम् ॥
 वरुणेन यथा पाशैर्वद्ध एवाभिदृश्यते ।
 तथा पापाविगृह्णीयाद् व्रतमेतद्धि वारुणम् ॥
 परिपूर्णं यथा चन्द्रं दृष्ट्वा हृष्यन्ति मानवाः ।
 तथा प्रकृतयो यस्मिन् स चान्द्रव्रतिको वृषः ॥
 प्रतापयुक्तस्तेजस्वी नित्यं स्यात् पापकर्मसु ।
 दुष्टसामन्तचिंस्त्रश्च तदाग्नेयं व्रतं स्मृतम् ॥
 यथा सर्वाणि भूतानि घराधारयते समम् ।
 तथा सर्वाणि भूतानि विभ्रतः पार्थिवं व्रतम् ॥
 एतैरुपायैरथैश्च युक्तो नित्यमतन्द्रितः ।
 स्तेनान् राजा निगृह्णीयात् स्वराष्ट्रे परएव च ।
 परामव्यापदं प्राप्तो ब्राह्मणान्न प्रकोपयेत् ।
 ते ह्येनं कुपिता हन्युः सद्यः सवलवाहनम् ॥
 यैः हतः सर्वभक्ष्योऽग्निरपेयश्च महोदधिः ।
 क्षयी चाप्यायितः सोमः को न नश्येत् प्रकोप्य तान् ॥
 लोकामन्यान्सृजेयुषे लोकपालांश्च कोपिताः ।
 देवान् कुर्वुरदेवांश्च कः क्षिण्वंस्तान् सच्छ्रुयात् ॥
 यानुपाश्रित्य तिष्ठन्ति लोका देवाश्च सर्वदा ।
 ब्रह्म चैव घनं येषां को हिंस्यान्तान् जिजीविषु ॥
 अविद्वांस्यैव विद्वांश्च ब्राह्मणो दैवतं महत् ।
 प्रणीतश्चाप्रणीतश्च यथाग्निर्देवतं महत् ॥ १०७ ॥

श्मशानेष्वपि तेजस्वी पावको नैव दुष्यति ।
 ह्यमानश्च यज्ञेषु भूयएवाभिवर्द्धते ॥ ३१८
 एवं यद्यप्यनिष्टेषु वर्त्तन्ते सर्वकर्मसु ।
 सर्वथा ब्राह्मणाः पृथ्वाः परमं दैवतं हि तत् ॥
 क्षत्रस्यहृतिप्रवृद्धस्य ब्राह्मणान् प्रति सर्वशः ।
 ब्रह्मैव सन्नियन्तु स्यात्क्षत्रं हि ब्रह्मसम्भम् ॥
 अह्नोऽग्निर्ब्रह्मतः क्षत्रमश्मनो लोहमुत्थितम् ।
 तेषां सर्वत्रयं तेजः स्वासु योनिषु शाम्यति ॥
 नाब्रह्म क्षत्रश्चोति नाक्षत्रं ब्रह्म वर्द्धते ।
 ब्रह्म क्षत्रं च सम्पृक्तमिह चासुत्र वर्द्धते ॥
 हत्वा धनन्तु विप्रेभ्यः सर्वदंडसमुत्थितम् ।
 पुत्रे राज्यं समासृज्य कुर्वीत प्राथम्यं रणे ॥
 दूयंचरन् सदायुक्तो राजधर्मेषु पार्थिवः ।
 हिंसेषु चैव लोकस्य सर्वान् भृत्यान्नियोजयेत् ॥
 एधोखिलः कर्मविधिरुक्तोराज्ञः सनातनः ।
 इमं कर्मवधिं विद्यात् क्रमशो वैश्यशूद्रयोः ॥
 वैश्यस्तु ह्यतसंस्कारः हत्वा दारपरिग्रहम् ।
 वार्त्तायां नित्ययुक्तः स्यात् पशूनांचैव रक्षणे ॥
 प्रजापतिर्हि वैश्याय सृष्ट्वा परिददे पशून् ।
 ब्राह्मणाय च राज्ञे च सर्वाः परिददे प्रजाः ॥
 न च वैश्यस्य कामः स्यान्न रक्षेयं पशूनिति ।
 वैश्ये चेच्छति नान्येन रक्षितय्याः कथंचन ॥
 सच्चिसुक्ता प्रवालानां लोहानां तान्तवस्य च ।
 यन्धानांच रसानांच विद्यादर्घ्यबलाबलम् ॥ ३२६

बीजानामुक्तिविच्च स्यात् चेतदोष गुणस्य च । ३३०
 ज्ञानयोगं च जानीयात्तत्सायोगांश्च सर्वशः ॥
 सारासारं च भाष्यानां देशानां च गुणागुणम् ।
 लाभालाभं च पय्यानां पशूनां परिवर्द्धनम् ॥
 भृत्यानां च भृतिं विद्याद्भाषाश्च विविधा वृषाम् ।
 द्रव्याणां स्थानयोगांश्च क्रयविक्रयमेव च ॥
 धर्मेषु च द्रव्यवृषावातिष्ठेद्दु यत्न सुत्तनम् ।
 दद्याच्च सर्वभूतानामन्नमेव प्रचक्रतः ॥
 विप्राणां वेदविदुषां गृहस्थानां ब्रह्मस्त्रिजगम् ।
 शुश्रूषैव तु शूद्रस्य धर्मो नैःश्रेयसः प्ररः ॥
 शुचिरुत्कृष्टशुश्रूषुर्षु दुर्वागवहङ्कृतः ।
 ब्राह्मणाद्याश्रयोनित्यमुत्कृष्टं जगतिमश्रुते ॥
 एषोऽनापदि वर्णानामुक्तः कर्मविधि शुभः ।
 आपद्यपि हि यस्तेषां क्रमश्चःस्तत्रिवरोधतः ॥ ३३६

इति मानवे धर्मशास्त्रे अगुप्रोक्तायां
 संहितायामष्टमोऽध्यायः ॥ ७

दशमोऽध्यायः ।

अधीयीरंस्त्रयोवर्णाः स्वकर्मस्था द्विजातयः ।
 प्रब्रूयाद्ब्राह्मणस्वेषां नेतरावित निश्चतः ॥ १
 सर्वेषां ब्राह्मणोविद्याहृत्प्रपायान् यथाविधि ।
 वैशेष्यात् प्रकृतिश्रैष्ठ्यात् नियमस्य च धारणात् ॥ २

वैश्यान्तु प्रकृतिश्चैष्ट्यात् नियमस्य च धारणोत् ।
 संस्कारस्य विशेषाच्च वर्णानां ब्राह्मणः प्रभुः ॥ १
 ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यास्त्रयो वर्णा द्विजातयः ।
 चतुर्थ एकाजातिस्तु शूद्रो नास्ति तु पंचमः ॥ ४
 सर्ववर्णेषु तुल्यासु पत्नीश्चक्षतयोनिषु ।
 आनुलोम्येन सम्भूता जात्या ज्ञेयास्तएव ते ॥ ५
 स्वध्वनन्तरजातासु द्विजैरुत्पादितान् सुतान् ।
 सदृशानेव तानाहुर्मातृदोषविगर्हितान् ॥ ६
 धनन्तरासु जातानां विधिरेष सनातनः ।
 द्वेषकान्तरासु जतानां धर्म्यं विद्यादिमं विधिम् ॥ ७
 ब्राह्मणा वैश्याकन्यायामम्बुष्ठो नाम जायते ।
 निषादः शूद्रकन्यायां यः पारश्व उच्यते ॥ ८
 क्षत्रियाश्च शूद्रकन्यायां क्रुराचारविहारवान् ।
 क्षत्रशूद्रवपुर्जन्तु रूग्णो नाम प्रजायते ॥ ९
 विप्रस्य त्रिषु वर्णेषु नृपतेर्वर्णयोर्द्वयोः ।
 वैश्यास्य वर्णे चैकस्मिन् षडेतेऽपसदाः स्मृता ॥ १०
 क्षत्रियाद्विप्रकन्यायां सृतो भवति जातितः ।
 वैश्यान्मागधवैदेहौ राजविप्राङ्गनासुतौ ॥ ११
 शूद्रादायोगवः क्षत्रा चाण्डालश्च धमो नृणान् ।
 वैश्या राजन्यविप्रासु जायन्ते वर्णसङ्कराः ॥ १२
 एकान्तरे त्वानूलोम्यादम्बुष्ठोऽथैव स्मृतौ ।
 क्षत्रवैदेहकौ तद्वं प्रातिलोम्येऽपि जन्मानि ॥ १३
 पुत्रा येऽनन्तरस्त्रीजाः क्रमेणोक्ता द्विजन्मनाम् ।
 तावन्तरान्नस्तु मातृदोषात् प्रचक्षत ॥ १४

त्रौह्यणादुग्रकन्यायामाहतोनाम जायते ।
 आभीरोऽम्बष्ठकन्यायामायोगव्यान्तु धिम्बणः ॥ ११
 आयोगवश्च क्षत्तां च चांडालश्चाधमो वृशाम् ।
 प्रातिलोभ्येन जायन्ते शूद्रादपसदास्रवः ॥ १६
 वैश्यान्मागधवैदेहौ क्षत्रियात् सत एव तु ।
 प्रतीपभेते जायन्तेऽपरेऽप्यसदास्रवः ॥ १७ ।
 जातोनिषादाच्छूद्रायां जात्या भवति पुंससः ।
 शूद्राज्जातो निषाद्यान्तु स वै कुक्कुटकः स्मृतः ॥ १८
 क्षत्तुर्जातस्तथोग्रायां श्वपाकइति कीर्त्यते ।
 वैदेहकेन त्वम्बष्ठामुत्पन्नो वेणु उच्यते ॥ १९
 द्विजातयः सवर्णासु जनयन्त्यव्रतांस्तु धान् ।
 तान् सावित्रो परिभ्रष्टान् ब्राह्म्याइति विनिर्दिशेत् ॥ २०
 ब्राह्मणात् जायते विप्रात् पापात्मा भूजकण्टकः ।
 आबन्धवाटधानौ च पुण्यधः शैखण्ड च ॥ २१
 भक्तोमहश्च राजन्यात् ब्राह्म्यान्निष्चिविरेव च ।
 नटश्च करणश्चैव खसो द्रविडएव च ॥ २२
 वैश्यान्तु जायते ब्राह्म्यात् सुधन्वाचार्यएव च ।
 कारुण्यश्च विजन्मा च मैत्रः स्वावंतएव च ॥ २३
 व्यभिचारेण वर्णानामवेद्यावेदनेन च ।
 स्वकर्माणां च त्यागेन जायन्ते वर्णसङ्कराः ॥ २४
 सङ्कीर्णयोनयो ये तु प्रतिलोमानुलोमजाः ।
 अन्योन्यव्यतिषक्ताश्च तान् प्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥ २५
 सुतो वैदेहकश्चैव चंडालश्च नराधमः ।
 मागधः क्षत्तृजातिश्च तथायोगव एव च ॥ २६

एते घट् सदृशान् वर्णान् जनयन्ति स्वयोनिषु ।

माहजात्यां प्रसूयन्ते प्रवरोसु च योनिषु ॥ २७

अथ त्रयाणां वर्णानां द्वयोरात्म य जायते ।

आनन्तर्भात् स्वयोन्यान्तु तथा वाङ्मेथपि क्रमात् ॥ २८

ते चापि वाङ्मान् सुबद्धंस्ततोऽप्यधिकदूषितान् ।

परस्परं य दारेषु जनयन्ति विगर्हितान् ॥ २९

यथैव शूद्रो ब्राह्मण्यां वाङ्मं जन्तुं प्रसूयते ।

तथा वाङ्मतरं वाङ्मन्चातुर्वर्ष्यं प्रसूयते ॥ ३०

अतिकूलं वर्त्तमाना वाङ्मा वाङ्मतरान् पुनः ।

हीना हीनान् प्रसूयन्ते वर्णान् पंचदशैव तु ॥ ३१

प्रसाधनोपचारश्चमदासं दासजीवनम् ।

सैरिन्धिं वागुरावृत्तिं सूते हस्तुरथोगवे ॥ ३२

मैत्रेयकस्तु वैदेहो माधुकं सम्प्रसूयते ।

नृन् प्रथंसत्वजस्त्रं यो घण्टाताडोऽरुण्योदये ॥ ३३

निषादो मार्गवं सूते दास्यं नौकश्चजीविनम् ।

कैवर्त्तमिति यं प्राहुरार्यावर्त्तनिषासिनः ॥ ३४

अतवस्त्रभृत्सु नारीषु गर्हितान्नाशनासु च ।

भवन्त्यायोवीष्येते चातिहीनाः पृथक् त्रयः ॥ ३५

कारवरनिषादात्तु चर्मकार प्रसूयते ।

वैदेहिकाह्नूध्रमेदौ वहिर्ग्राम प्रतिश्रयो ॥ ३६

चंडालात् पांडुसोपाकस्वस्वारश्चवहारवान् ।

आचंडिकोनिषादेन वैदेह्यामेव जायते ॥ ३७

चंडालेन तु सोपाको सुलब्धसनवृत्तिमान् ।

शुक्रं अं जायते पापः सदा सज्जनगर्हितः ॥ ३८

निषादस्त्री तु चण्डालात् पुत्रमन्वावसाविभम् ।
श्मशानगोचरं सूते बाह्यानामपि गर्हितम् ॥ ३८
सङ्करे जातयस्त्रेताः पितृमातृप्रदर्शिताः ।
प्रच्छन्ना वा प्रकाशा वा वेदितव्याः स्वकर्मभिः ॥ ४०
सजातिजानन्तरजाः षट् सूता द्विजधर्मिणः ।
शूद्राणान्तु सधर्माणः सर्वेष्वध्वंसजाः स्मृताः ॥ ४१
तपोबीजप्रभावैस्तु ते गच्छन्ति युगे युगे ।
उत्कर्षश्चापकर्षश्च मनुष्येष्विह जन्मतः ॥ ४२
शनकैस्तु क्रियालोपादिमाः क्षत्रियजातयः ।
द्वेषक्षयं गता लोके ब्राह्मणादर्शनेन च ॥ ४३
पौण्ड्रकाश्चौड्रद्रविडाः काम्बोजा जवनाः शकाः ।
पारदापङ्कवाञ्चीनाः किराता दरदाः खशाः ॥ ४४
मुखवाह्यरूपव्यानां या लोके जातयोर्वहिः ।
स्त्रेष्ववाचस्वार्थवाचः सर्वे ते दत्यवः स्मृता ॥ ४५
ये द्विजानामपसदा ये चापध्वंसजाः स्मृताः ।
ते निन्दितैर्वर्त्तयेद्वर्द्धिजानामेव कर्मभिः ॥ ४६
सूतानामश्वसारथ्यमन्वष्ठानां चिकित्सितम् ।
वैदेहकानां क्षीकार्थं मागधानां वणिक्पथः ॥ ४७
मत्स्यघातो निषादानां त्वष्टिस्त्रायोगवस्य च ।
मेदाश्लुचुश्चुमङ्गूनामारण्यपशुहिंसनम् ॥ ४८
क्षत्रुग्रपुंसानान्तु विलीकोत्सवन्धनम् ।
धिग्वणानां चर्मकार्थं वेणानां भांडवादनम् ॥ ४९
क्षैत्यद्रुमश्मशानेषु शैलेषूपवनेषु च ।
वसेसुरेते विज्ञाना वत्तयन्तः स्वकर्मभिः ॥ ५०

चंडालश्चपचानान्तु बहिर्ग्रीमात् प्रतिश्रयः ।
 अपपत्वाश्च कर्त्तव्या धनमेषां श्वगर्हभम् ॥ ५१
 वासांसि मृतचेलानि भिन्नभांडेषु भोजनम् ।
 कार्णायसमलङ्कारः परिव्रज्या च नित्यशः ॥ ५२
 न तैः समयमन्विच्छेत् पुरुषोधर्ममाचरन् ।
 व्यवहारो मिथस्तेषां विवाहः सहशैः सह ॥ ५३
 अन्नमेषां पराधीनं देवं स्थाङ्गिन्नभाजने ।
 रात्रौ न विचरेद्युस्ते ग्रामेषु नगरेषु च ॥ ५४
 दिवा चरेद्युः कार्यार्थं चिह्निता राजशासनेः ॥
 अवारधवं शवंचैव निर्हरेद्युरिति स्थितिः ॥ ५५
 बध्नांश्च हन्युः सततं यथाशास्त्रं नृपाज्ञया ।
 बध्वासांसि गृह्णीयुः शय्याश्चाभरणानि च ॥ ५६
 वर्णापेतमविज्ञातं नरं कलुषयोनिजम् ।
 आर्य्यरूपमिवानार्य्यं कर्मभिः स्वैर्विभावयेत् ॥ ५७
 अनार्य्यताः निष्ठुरता क्रूरता निष्क्रियत्नता ।
 पुरुषं व्यञ्जयन्तीह लोके कलुषयोनिजम् ॥ ५८
 पितॄं वा भजते शीलं मातुर्वोभयमेव वा ।
 न कथनंचन दुयानिः प्रकृतिं स्वां नियच्छति ॥ ५९
 कुले मुखेऽपि जातस्य वस्य स्याद्दूयोनिसङ्करः ।
 संश्रयत्येव तच्छीलं नरोऽल्पमपि वा बहु ॥ ६०
 यत्र त्वेते परिध्वंसा जायन्ते वर्णदूषकाः ।
 रमिष्टकैः सह तद्राष्ट्रं क्षिप्रमेव विनश्यति ॥ ६१
 ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा देहत्यागोऽनुपस्कृतः ।
 स्त्रीबालभ्रष्टुपप्रतौ च बाह्यानां सिद्धिकारणम् ॥ ६२

अर्चिसा सत्वमस्तेयं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।
 एतं सामासिकं धर्मं चातुर्वर्ण्योऽब्रवीन्मनुः ॥ ६३
 शूद्रायां ब्राह्मणाज्जातः श्रेयसा चेत् प्रजायते ।
 अश्रेयान् श्रेतसीं जातिं गच्छत्यासममाद्भुगात् ॥ ६४
 शूद्रो ब्राह्मणतामेति ब्राह्मणश्चैति शूद्रताम् ।
 क्षत्रियाज्जातमेवन्तु विद्याद्वैश्यात्तथैव च ॥ ६५
 अनार्यायां समुत्पन्नो ब्राह्मणात्, यहच्छ्रया ।
 ब्राह्मण्यामप्यनार्यात्, श्रेयस्त्वं क्वेति चेद्भवेत् ॥ ६६
 जातो नार्यामनार्यायामार्यादभ्यर्चो भवेद्गणैः ।
 जातोऽप्यनार्यादार्यायामनार्य्यद्वृत्ति निश्चयः ॥ ६७
 त्रावुभावप्यसंस्कार्याविति धर्मो व्यवस्थितः ।
 वैगुन्याज्जन्मनः पूर्वं उत्तरः प्रतिलोमतः ॥ ६८
 सुवीजं वैव सुक्षेत्रे जातं सम्पद्यते यथा ।
 तथार्याज्जात आर्यायां सर्वं संस्कारमर्हति ॥ ६९
 बीजमेके प्रशंसन्ति क्षेत्रमन्ये मनीषिणः ।
 बीजक्षेत्रे तथैवान्ये तत्रेयस्तु व्यवस्थितिः ॥ ७०
 अक्षेत्रे बीजपुंसृष्टमन्तरैव विनश्यति ॥
 अवीजक्रमपि क्षेत्रं केवलं स्थंडिलं भवेत् ॥ ७१
 यस्माद्बीजप्रभावेण तिर्यग्जा ऋषयोऽभवन् ।
 पूजिताश्च प्रशस्ताश्च तस्माद्बीजं प्रशस्यते ॥ ७२
 अनार्य्यमार्य्यकर्माण्यमार्य्यं चानार्य्यकर्मिणम् ।
 अश्रद्धाधार्याब्रवीद्वाता न समौ नासमाविति ॥ ७३
 ब्राह्मणः ब्रह्मयोनिस्था ये स्वकर्मण्यवस्थिताः ।
 ते सव्यगुणजीवेयुः षट् कर्माणि यथाक्रमम् ॥ ७४

अध्यापनमध्ययनं यजनं याजनस्तथा ।
 दानं प्रतिग्रहश्चैव षट् कर्माण्यग्रजन्मनः ॥ ७१
 यस्मान्नु कर्मणामस्य त्रीणि कर्माणि जीविका ।
 याजनध्यापने चैव विशुद्धाच्च प्रतिग्रहः ॥ ७२
 त्रयो धर्मा निवर्तन्ते ब्राह्मणात् क्षत्रियं प्रति ।
 अध्यापनं याजनं च तृतीयञ्च प्रतिग्रहः ॥ ७३
 वैश्यं प्रति तथैवैते निवर्तन्ते रक्षिति स्थितिः ।
 न तौ प्रति हि तान् धर्मान्मनुराह प्रजापतिः ॥ ७४
 शस्त्रास्त्रभृत्त्वं क्षत्रस्यः वणिक् पशुकृषिर्विश्वः ।
 आजीवनाय धर्मस्तु दातमध्ययनं यजिः ॥ ७५
 वेदाभ्यासो ब्राह्मणस्य क्षत्रियस्य च रक्षणम् ।
 वार्त्ता कर्मव वैश्यस्य विशिष्टानि स्वकर्मसु ॥ ७६
 अजीवंस्तु यथोक्तेन ब्राह्मणः स्त्रेण कर्मणा ।
 जीवेत् क्षत्रियधर्मण स ह्यस्य प्रत्यनन्तरः ॥ ७७
 उभाभ्यामप्यजीवंस्तु कथं स्यादिति चेद्भवेत् ।
 कृषिगोरक्षमास्थाय जीवैश्वस्य जीविकाम् ॥ ७८
 वैश्यवृत्त्यापि जीवंस्तु ब्राह्मणः क्षत्रियोऽपि वा ।
 हिंसाप्रायां पराधीनां कृषि यत्नेन वर्जयेत् ॥ ७९
 कृषिं साध्विति मन्यन्ते सा वृत्तः सद्विगर्हिता ।
 भूमिं भूमिशयांश्चैव हन्ति काष्ठमयोमुखम् ॥ ८०
 दूदन्तु वृत्तिवैकल्यात्त्यजतो धर्मनैपुण्यम् ।
 विट्पण्यमुद्धृतोऽहारं विक्रेयं विस्तवहनम् ॥ ८१
 सर्वान्नसानपाहृत कृतावश्च तिलैः सह ।
 अश्विनोत्सवणं चैव पशवो ये च मातृघाः ॥ ८२

सर्वं च तोतवन् रक्तं शार्धचौमाविकानि च ।
 अपि चेत् स्युररक्तानि फलभूले तथौषधी ॥ ८७
 अपः शकं विषं मांसं सोमं गन्धांश्च सर्वशः ।
 चीरं चीरं दधि घृतं तैलं मधु गुडं कुशान् ॥ ८८
 आरण्यांश्च पशून् सर्वान् दंष्ट्रिणाञ्च वयांसि च ।
 मयं नीलिंश्च लाक्षाञ्च सर्वाश्चैकशफांस्तथा ॥ ८९
 कामसुतपाद्यं कृष्यान्तु स्वयमेव कृषीर्विलः ।
 विक्रीयीत तिलान् शुभान् धर्मार्थमच्चिरस्थितान् ॥ ९०
 भोजनाभ्यञ्जनादानाद्व्यदन्वत् कुरुते तिलैः ।
 क्षामिभूतः श्वविष्टायां पितृभिः सह मज्जति ॥ ९१
 सद्यः पतति मांसिन लाञ्छया लवणेन च ।
 त्राहेण शूद्रीभवति ब्राह्मणः चीरविक्रयात् ॥ ९२
 इतरेषान्तु पश्यानां विक्रयादिह कामलः ।
 ब्राह्मणः सप्तरात्रेण वैश्यभावं निवच्छति ॥ ९३
 रसा रसैर्निमातव्यं नत्वेव स्वर्थं रसेः ।
 कृताहं चाकृतान्नेन तिला धान्येन तत्समाः ॥ ९४
 जीवेद्देतेन राजन्यः सर्वेषाम्प्यनयं गतः ।
 नत्वेवं ज्यावह्नीं वृत्तिमभिमन्येत कर्हिचित् ॥ ९५
 यो लोभाद्दधमे जगत्स जीवेद्भुत्कृष्टकर्मभिः ।
 तं राजा निर्धनं कृत्वा क्षिप्रमेव प्रवासयेत् ॥ ९६
 वरं स्वधर्मो विगुणो न पारक्यः स्वशुभितः ।
 परधर्मेषु जीवन् हि सद्यः पतति जातितः ॥ ९७
 वैश्योऽजीवन् सधर्मेषु शूद्रवृत्त्यापि वर्त्तयेत् ।
 अनश्नन्नकार्याणि विवर्त्तेत च शक्तिमान् ॥ ९८

अथक्तु वंस्तु शश्रूषांशुद्रः कर्तुं द्विजमनांन् ।
 पुत्रदारात्ययं प्राप्तोजीवित् कारुककर्मभिः ॥ ८८
 यैः कर्मभिः प्रचरितैः शश्रूष्यन्ते द्विजात्तयः ।
 तानि कारुककर्माणि शिष्यानि विविधानिच ॥ १००
 वैश्यवृत्तिमनातिष्ठन् ब्राह्मणः स्वे पथि स्थितः ।
 अवृत्तिकर्षितः सीदन्निभं धर्मं समाचरेत् ॥ १०१
 सर्वतः प्रतिगृह्णीयाद्ब्राह्मणस्वनयं गतः ।
 पवित्रं दुष्यतीत्येतत् धर्मतो नोपपद्यते ॥ १०२
 नाध्यापनादथाजनाद्वा गर्हितान्वा प्रतिग्रहात् ।
 दोषो भवति विप्राणां ज्वलनाम्बु समाहि ते ॥ १०३
 जीवितात्ययमापन्नो योऽन्नमन्ति यतस्ततः ।
 आकाशमिव यद्धेन न स पापेन लिप्यते ॥ १०४
 अजीगर्तः सुतं हन्तुमुपासपद्दुवुञ्चितः ।
 न चालिप्यत पापेन क्षुत्प्रतीकारमाचरन् ॥ १०५
 श्रमांसमिच्छन्नार्त्तोऽस्तु धर्माधर्मविचक्षणः ।
 प्राणानां परिरक्षार्थं वामदेवो न लिप्तवान् ॥ १०६
 भरद्वाजः क्षुधार्त्तस्तु सपुत्रो विजने वने ।
 बह्वीर्गाः प्रतिजग्राह वृधोस्तच्छोमहातपाः ॥ १०७
 क्षुधार्त्तश्चान्तुमभ्यामाद्विश्वामित्तः श्रजाघनौम् ।
 चण्डालहस्तादादाय धर्माधर्मविचक्षणः ॥ १०८
 प्रतिग्रहादुयाजनाद्वा तथैवाध्यापनादपि ।
 प्रतिग्रहः प्रत्यवरः प्रेत्य विग्रह्य गर्हितः ॥ १०९
 याजनाध्यापने नित्यं क्रियेते संस्कृतात्मनाम् ।
 प्रतिग्रहस्तु क्रियते शूद्रादप्यन्यजन्मनः ॥ ११०

अपहोमैरपेत्थ नो वाजनाध्यापनः कृतम् ।
 प्रतिग्रहनिमित्तन्तु त्यागेन तपसैव च ॥ १११
 शिलोञ्छमप्याददीत विप्रोऽजीवन् यतस्ततः ।
 प्रतिग्रहाच्छिन्नः श्रेवांस्ततोऽप्युञ्छः प्रशस्यते ॥ ११२
 सीदद्भिः कुप्यमिच्छद्भिर्जनं वा पृथिवीपतिः ।
 वाच्यः स्यात् स्यात्कैर्विप्रैरदित्संस्थागमर्हति ॥ ११३
 अकृतं च कृतात् क्षेत्रज्ञैरजाविकमेव च ।
 हिरण्यं धान्यमन्नञ्च पूर्वं पूर्वमदोषयत् ॥ ११४
 सप्त वित्तागमा धर्म्या दायोलाभः क्रयोजयः ।
 अयोगः कर्मयोगश्च सत्प्रतिग्रह एव च ॥ ११५
 विद्या शिल्पं भृतिः सेवा गोरर्क्ष्यं विपण्यः कृषिः ।
 दृतिर्भैक्ष्यां कुसीदं च दश जीवनहेतवः ॥ ११६
 ब्राह्मणः क्षत्रियोवापि वृद्धिं नैव प्रयोजयेत् ।
 कामन्तु खलु धर्मार्थं दद्यात् पापीयसेऽल्पिकाम् ॥ ११७
 चतुर्थमाददानोऽपि क्षत्रियो भागमापदि ।
 अजारक्षन् परं शक्त्या किंस्विषात् प्रतिमुच्यते ॥ ११८
 स्वधर्मोविजयस्तस्य नाहवे स्यात् परासुखः ।
 शस्त्रेण वैश्यावक्षित्वा धर्म्यमाहरयेद्धलिम् ॥ ११९
 धान्येऽष्टमं विशां शुक्लं विंशं कार्पाषण्यावरम् ।
 कर्मापकरणाः शूद्राः कारवः शिल्पिनस्तथा ॥ १२०
 शूद्रस्तु वृत्तिमाकङ्क्षेत् क्षत्रमाराधयेद्दुयदि ।
 धनिनं वाप्युपाराध्य वैश्यं शूद्रोजिजीविषेत् ॥ १२१
 स्वर्गार्थमुभयार्थं वा विप्रानाराधयेत्तु सः ।

जात-ब्राह्मणशब्दस्य सा ज्ञस्य कृतकत्वता ॥ १२२
 विप्रसिद्धैव श्रुदस्य विधिष्टं कर्म कीर्त्यते ।
 यदतोऽन्यत्रि कुरुते तद्वत्त्वस्य निष्फलम् ॥ १२३
 प्रकल्प्या तस्य तैर्दृष्टिः स्वकुटुम्बाद् यथार्हतः ।
 शक्तिंचावेक्ष्य दास्यंच भृत्यानांच परिग्रहम् ॥ १२४
 उच्छिष्टमन्नं दातव्यं जीर्णानि वसनानि च ।
 मुलाकाशैव भ्रान्त्यानां जीर्णाश्चैव परिच्छेदाः ॥ १२५
 न श्रुद्रे पातकं किंचिन्न च संस्कारमर्हति ।
 नास्याधिकारो धर्मोऽस्ति न धर्मात् प्रतिषेधनम् ॥ १२६
 धर्मेष्वस्तु धर्मज्ञाः सतां वृत्तिमनुष्ठिताः ।
 मन्त्रवर्जं न दूष्यन्ति प्रशंसां प्राप्नुवन्ति च ॥ १२७
 यथा यथा हि सदृत्तमातिष्ठत्वनसूयकः ।
 तथा तथेभंचामुंच लोकं प्राप्नोत्यनिन्दितः ॥ १२८
 शक्तेनापि हि श्रुेण न कार्याधनसंचयः ।
 श्रुर्दोहि धनमासाद्य ब्राह्मणानेव बाधते ॥ १२९
 एतेऽशुण्यां वर्णानामापहर्माः प्रकीर्त्तिताः ।
 यान् सम्यगनुतिष्ठन्तो व्रजन्ति परमां गतिम् ॥ १३०
 एषधर्मविधि कृतस्त्रचातुर्वर्ण्यस्य कीर्त्तितः ।
 अतःपरं प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तविधिं शुभम् ॥ १३१

ह्युति मानवे धन्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां
 संहिताया दशमोऽध्यायः ॥ १०

एकादशोऽध्यायः ।

सात्त्विकं वक्ष्यमाणमध्वगं सर्ववेदसम् ।
 गुर्बथं पितृमात्रथं स्वाध्यायार्थुपतापिनः ॥ १
 नवैतान् ज्ञानकान् विद्याब्राह्मणान् धर्मभिक्षुकान् ।
 निःस्त्रेभ्यो देयमेतेभ्यो दानं विद्याविशेषतः ॥ २
 एतेभ्यो हि द्विजान्येभ्यो देवमन्नं सदक्षिणम् ।
 इतरैभ्यो बहिर्वेदि कृतान्नं देयमुच्यते ॥ ३
 सर्वरत्नानि राजा तु यथार्हं प्रतिपादयेत् ।
 ब्राह्मणान् वेदविदुषो यन्नार्थं चैव दक्षिणाम् ॥ ४
 कृतदारोऽपरान् दारान् भिक्षित्वा योऽधिगच्छति ।
 रतिमात्रं फलं तस्य द्रव्यदातुस्तु सन्ततिः ॥ ५
 धनानि तु यथा शक्ति विप्रेषु प्रतिपादयेत् ।
 वेदवित्तुषु विविक्तेषु प्रेत्य स्वर्गं समश्नुते ॥ ६
 यस्य त्रैवार्षिकं भक्तं पश्चात् भृत्यवृत्तये ।
 अधिकां वापि विस्रेत स सोमं पातमर्हति ॥ ७
 अतः स्वल्पीयसि द्रव्ये यः सोमं पिबति द्विजः ।
 स पीतसोमपूर्वाऽपि न तस्याप्नोति तत्फलम् ॥ ८
 शक्तः परजने दाता स्वजने दुःखघ्नी विनि ।
 मध्यापातो विषाखादः स धर्मप्रतिरूपकः ॥ ९
 भृत्यानामुपरोधेन वत् करोत्वौर्ध्वदेहिकम् ।
 कृत्वा तस्य सुहोदकं जिवतश्चतस्य च ॥ १०

विधाता शशिता कृत्वा मैत्रीब्राह्मणस्यते ।
 तस्मै नाकुशलं भुयात् शुष्कं गिरमीरयेत् ॥ ३५
 न वै कन्या न दूवतीर्नाल्पविद्यो न वासिथः ।
 होता स्यादग्निहोत्रस्य नात्तीं नासंस्कृतस्तथा ॥ ३६
 नरके हि पतन्त्येते जुह्वतः स च यस्य तत् ।
 तस्माद्दे तानकुशलो होता स्याद्देहपारगः ॥ ३७
 प्राजापत्यमदत्त्वाष्टमन्याधेयस्य दक्षिणाम् ।
 अनाहिताग्निर्भवति ब्राह्मणोविभवे सृष्टि ॥ ३८
 पुण्यान्यन्यानि कुर्वीत अहधानोऽजतेन्द्रियः ।
 न त्वल्पदक्षिणैर्यज्ञैर्यजेतेह कथंचन ॥ ३९
 इन्द्रियाणि यथः स्वर्गमायुः कीर्त्तिं प्रजाः पश्यन् ।
 इत्यल्पदक्षिणोयज्ञस्तस्मान्नाल्पधनोयजेत् ॥ ४०
 अग्निहोत्रापविध्याग्नीन् ब्राह्मणः कामकारतः ।
 चान्द्रायणं चरेन्नासं वीरहत्यासमं हि तत् ॥ ४१
 ये शूद्रादधिगम्यार्थमग्निहोत्रमुपासते ।
 ऋत्विजस्तै हि शूद्राणां ब्रह्मवादिषु गर्हिताः ॥ ४२
 तेषां सुततमघ्नाणां वृषलाग्न्युपसेविनाम् ।
 पदा सस्तकमाक्रम्य दाता दुर्गाणि सन्तरेत् ॥ ४३
 अकुर्वन् विहितं कर्म निन्दितं च समाचरन् ।
 प्रसृजंश्चेन्द्रियार्थेषु प्रावचिन्तीयते नरः ॥ ४४
 अकामतः कृते पापे प्रावचिन्तं विदुर्बुधाः ।
 कामकारकृतेऽप्याहुरेके श्रुतिनिदर्शनात् ॥ ४५
 अकामतः कृतं पापं वेदाभ्यासेन शुद्ध्यति ।
 कामतस्तु कृतं मोहात् प्रावचिन्तैः पृथग्विधैः ॥ ४६

प्रावचिन्तौघतां प्राप्य देवात् पूर्वकृतेन वा ।
 न संसर्गं व्रजेत् सद्भिः प्रावचिन्तेऽकृते द्विजः ॥ ४०
 दृढ दुश्चरितैः केचित् केचित् पूर्वकृतैस्तथा ।
 भ्रातृवन्ति दुरात्मानो नरा रूपविपर्ययम् ॥ ४८
 सुवर्णचौरः कौमख्यं सुरापः श्यावहन्तताम् ।
 ब्रह्महा चवरोगित्त्वं दौर्धर्मं गुरुतल्पगः ॥ ४९
 पिशुनः धौतिनासिक्खं सूचकः पूतिवज्जतः ॥
 धान्यचौरोऽङ्गहीनत्वमातिरैक्यस्तु भिन्नुकः ॥ ५०
 अन्नहर्तामवाचित्तं मौक्त्यं पाणपहारकः ।
 वस्त्रापहारकः श्वैत्रं पङ्कतामश्वहारकः ॥ ५१
 हीपहर्ता भवेदश्वः कानो निर्वापकोधधेत् ।
 हिंसवा व्याधिभूवस्त्वं स्फीतोऽन्धस्त्राभिर्मर्षकः ॥ ५२
 एवं कर्मविशेषिष्य जायन्ते सद्भिर्गर्हिताः ।
 जडमूकाश्वधिरा विकृताकृतवस्तथा ॥ ५३
 चरितद्व्यमतो नित्यं प्रावचिन्तं विशुद्धये ।
 निन्द्यैर्हि लक्ष्यैर्युक्ता जायन्तेऽनिष्कृतैर्नशः ॥ ५४
 ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः ।
 महात्ति घातकात्याहः संसर्गश्चायि तैः सह ॥ ५५
 अदृतं च समुत्कर्षं राजगामिष पैशुनम् ।
 गुरोश्चालीकनिर्वन्धः समानि ब्रह्महत्वया ॥ ५६
 ब्रह्मोत्भक्ता वेदनिन्दा कीटसाध्यं सुहृद्दधः ।
 गर्हितानाद्यबोर्जन्धिः सुरापानसमानि घट् ॥ ५७
 निवेप त्यापहरणं नराश्वरजतस्य च ।
 धुमिवधमण्डोनां च रुक्मस्येवसमं कृतम् ॥ ५८

रेतःसेकः स्वयोनौषु कुमारीष्वन्वजासु च ।
 सख्युः पुत्रस्य च स्त्रीषु गुरुतल्पसमं विदुः ॥ ५८
 गोबधोऽयान्यसंयाज्यपारदार्यात्मविक्रयः ।
 गुरुमाहपितृत्यागः स्वाध्यायान्योः सुतस्य च ॥ ६१
 परिवर्जितानुजेनोटे परिवेदनमेव च ।
 तयोर्दानं च कन्यायास्तयोरेव च थाजनम् ॥ ६१
 कन्याया दूषणंचैव वार्धुष्यं व्रतलोपनम् ।
 ताडागारामदारणामपत्यस्य च विक्रयः ॥ ६२
 व्रात्यतावान्धवत्यागो भृत्याध्यापनमेव च ।
 भृताश्चाध्ययनादानमप्यस्थानांच विक्रयः ॥ ६३
 सर्वाकरेष्वधीकारोमहायन्त्रप्रवर्त्तनम् ।
 हिंस्रौषधीनां स्त्रगाज्जीवोऽभिचारोमूलकर्म च ॥ ६४
 इन्धनार्थमशुष्काणां द्रुमाणामवपातनम् ।
 आत्मार्थंच क्रियारभोनिन्दितान्नादनं तथ्य ॥ ६५
 अनाहिताग्निता स्त्रेयश्चणानामनपक्रिया ।
 असच्छास्त्राधिगमनं कौश्रीलक्ष्यस्य च क्रिया ॥ ६६
 धान्यकुप्यपशुस्त्रेयं मद्यपस्त्रीनिषेवणम् ।
 स्त्रीशूद्रविट्क्षत्रबधो नास्तिक्यं चोपपातकम् ॥ ६७
 ब्राह्मणस्य रुजः कृत्या व्रातिरब्रेथमद्ययोः ।
 जैह्वंच मैथुनं पुंसि जाति भ्रंशकरं स्मृतम् ॥ ६८
 खराश्लोद्दृग्गीभानामाजाविकबधस्तथा ।
 सङ्गरीकरणं ज्ञेयं मीनाहिमहिषस्य च ॥ ६९
 निन्दितेभ्यो धनादानं वाणिज्यं शूद्रसेवनम् ।
 अपालीकरणं ज्ञेयमसत्यस्य च भाषणम् ॥ ७०

कृमिकोटवयोहत्या मद्यसंस्पृष्टभोजनम् ।
 फलैधः कुसुमस्तेयमघैर्यंच मलावहम् ॥ ७१
 एतान्येनांसि सर्वाणि यथोक्तानि पृथक् पृथक् ।
 यैर्यत्रैरपोऽन्ते तानि सम्यङ्जिबोधत ॥ ७२
 ब्रह्महा द्वादश समा कुटीं कृत्वा वने वसेत् ।
 भैक्ष्याद्यात्मविशुद्ध्यर्थं कृत्वा शयशिरोध्वजम् ॥ ७३
 लक्ष्यं शस्त्रभृतां वा स्याद्विदुषामिच्छयात्मनः ।
 प्रास्येदात्मानमग्नौ वा समिद्धे त्रिरवाक्शिराः ॥ ७४
 यजेत् वाग्धमेधेन स्वर्जिता गो सवेन वा ।
 अभिर्जिद्विष्व जिह्वां वा त्रिष्टताग्निष्टतापि वा ॥ ७५
 जपम् वाच्यतमं वेदं योजनानां शतं व्रजेत् ।
 ब्रह्महत्यापनोदाय मितभुङ्ग्नियतेन्द्रियः ॥ ७६
 सर्वस्वं वेदविदुषे ब्राह्मणायोपपादयेत् ।
 धनं वा जीवनायालं गृहं वा सपरिच्छदम् ॥ ७७
 हविष्यभुग् वानुसरेत् प्रतिघ्नोतः सरस्वतीम् ।
 जपेद्वा नियताहारस्त्रिंशं वेदस्य संहिताम् ॥ ७८
 कृतवापनोनिवसेद्गृथामान्ते गोव्रजेऽपि वा ।
 आश्रमे वृक्षमूले वा गोब्राह्मणार्हिते रतः ॥ ७९
 ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा सद्यः प्राणान् परित्यजन् ।
 मुच्यते ब्रह्महत्याया गोप्ता गोब्राह्मणस्य च ॥ ८०
 त्वावरं प्रतियोहा वा सर्वस्वमवाजित्य वा ।
 विप्रस्य तद्विमित्ते वा प्राणलाभे विमुच्यते ॥ ८१
 एतं हृदयतो नित्यं ब्रह्मचारी समाहितः ।
 समाप्ते द्वादशे वर्षे ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ ८२

शिष्टा वा भूमिदेवानां नरदेवसमागमे ।
 स्वमेनोऽवभृथस्नातो ह्यमेधे विमुच्यते ॥ ८३
 धर्मस्य ब्राह्मणोमूलभग्नं राजन्यउच्यते ।
 तस्मात् समागमे तेषामेनोविख्याप्य शुच्यति ॥ ८४
 ब्राह्मणः सन्भवेनैव देवानामपि दैवतम् ।
 प्रमाणं चैव लोकस्य ब्रह्मातैव हि कारणम् ॥ ८५
 तेषां वेदविदीब्रूयस्त्रयोऽप्येनःसु निष्कृतिम् ।
 सा तेषां पावनाय स्यात् पवित्रं विदुषां हि वाक् ॥ ८६
 अतोऽन्यतममास्थाय विधिं विप्रः समाहितः ।
 ब्रह्महत्याकृतं पापं व्यपोहत्यात्मवत्तया ॥ ८७
 हत्वा गर्भमविज्ञातमेतदेव व्रतं चरेत् ।
 राजन्यवैश्यौ चेजानावात्नेयीमेव च स्त्रियम् ॥ ८८
 उक्त्वा चैवावृतं साह्ये प्रतिरुध्य गुरुं तथा ।
 अपहृत्य च निःक्षेपं कृत्वा च स्त्रीसुकृद्बधम् ॥ ८९
 ह्ययं विशुद्धिरुदिता प्रमाथ्याकामतोहिजम् ।
 कामतोब्राह्मणवधे निष्कृतिर्न विधीयते ॥ ९०
 सुरां पीत्वा द्विजोमोहादग्निवर्णां सुरां पिबेत् ।
 तथा स्वकाये निर्दग्धे मुच्यते किल्बिषात्ततः । ९१
 गोभूत्रमग्निवर्णं वा पिबेदुदकमेव वा ।
 पयोघृतं वा मरणाद्गोशकृद्रसमेव वा ॥ ९२
 कणान् वा भक्षयेदद्दं पिण्याकं वा सस्त्राग्निधि ।
 सुरापानापनुत्थं बालावासा जटी ध्वजी ॥ ९३
 सुरा वै मलमन्त्रानां पाप्मा च मलमुच्यते ।
 तस्माद्ब्राह्मणराजन्यो वैश्यश्च न सुरां पिबेत् ॥ ९४

मनुसंहिता ।

गौडी पैष्टी च माध्वी च त्रिन्नेवा त्रिविधा सुरा ।
 यथैवैका तथा सर्वा न पातव्या द्विजोत्तमैः ॥ ८५
 यक्षरक्षःपिशाचान्नं मद्यं मांसं सुरासवम् ।
 ब्रह्माह्वयोन नात्तव्यं देवानामश्रुता हविः ॥ ८६
 अमेधे वा पतेन्नत्तो वैदिकं वाप्यदाहरेद् ।
 अकार्यमन्यं कुर्याद्वा ब्राह्मणो मदमोहतः ॥ ८७
 यस्य कायगतं ब्रह्म मद्येनाप्लाव्यते सक्तः ।
 तस्य व्यपैति ब्राह्मण्यं शूद्रत्वं च स गच्छति ॥ ८८
 एषा विचित्राभिहिता सुरापानस्य निष्कृतिः ।
 अतर्जुं प्रवक्ष्यामि सुवर्णस्तेयनिष्कृतिम् ॥ ८९
 सुवर्णस्तेयकृद्दिप्रो रांजानमभिगम्य तु ।
 स्वकर्म स्थापयन् ब्रूयान्मां भवानानुशास्त्विति ॥ ९०
 गृहीत्वा मुषलं राजा सक्कहन्त्यात्तु तं स्वयम् ।
 बधेन शुध्यति स्तेनो ब्राह्मणस्तपसैव तु ॥ ९१
 तपसापनुनुत्सस्तु सुवर्णस्तेवजं मलम् ।
 चीरवासा द्विजोऽरय्ये चरेद्ब्रह्महणोव्रतम् ॥ ९२
 एतेर्व्रतैरपोहेत पापं स्तेयकृतं द्विजः ।
 गुरुस्त्रीगमनीयन्तु व्रतैरेभिरपानुदेत् ॥ ९३
 गुरुतल्पाभिभाष्यैनस्तप्तं स्वप्यादयोमये ।
 सूर्मो ज्वलन्तीं स्त्रान्निष्य सत्युना स विशुद्यति ॥ ९४
 स्वयं वा शिश्रुषणावुत्कृत्वाधाय चाञ्जलौ ।
 बैर्ऋतीं दिशमातिष्ठेदानिपातादजिम्नगः ॥ ९५
 खट्वाङ्गी चीरवासा वा श्मश्रुलो विजने वने ।
 प्राञ्जापत्यचरेत् कृच्छ्रमब्दमेकं समाहितः ॥ ९६

चान्द्रायणं वा त्रीन्मासानभ्यस्येन्नियतेन्द्रियः ।
 हविष्येण यवाग्वा वा गुरुतल्पापमुत्तये ॥ १०७
 एतैर्व्रतैरपोह्युर्घापातकिनो मलम् ।
 उपपातकिनस्त्वेवमेभिर्नानाविधैर्व्रतैः ॥ १०८
 उपपातकसंयुक्तो गोघ्नो मासं यवान् पिवेत् ।
 सतवापो वसेद्गुहाष्ठे चर्मणा तेन संवृतः ॥ १०९
 चतुर्थकालूमश्रीयाद्द्वारजवणं मितम् ।
 गामूत्रेण चरत् स्नानं द्वौ मासौ नियतेन्द्रियः ॥ ११०
 दिवानुगच्छेद्गुहास्तास्तु तिष्ठन्नूङ्घ्रं रजः पिवेत् ।
 शुश्रूषित्वा नमस्कृत्य रात्रौ धीरासनं वसेत् ॥ १११
 तिष्ठन्तीश्वनुतिष्ठेत्तु व्रजन्तीष्वप्यनुव्रजेत् ।
 आसीनासु तथासीनो नियतो वीतभृत्सरः ॥ ११२
 आतुरामभिश्चस्तां वा चौरव्यात्रादिभिर्भयैः ।
 पाततां पङ्कलग्नां वा सवापायैर्विभाचयेत् ॥ ११३
 उद्ये वर्षात शीते वा मारुते वार्ति वा भृशम् ।
 न कुर्यात्तात्मनश्चाणं गोरक्षत्वा तु शक्तितः ॥ ११४
 आत्मनो यदि बान्धेषां गृह्णेत्क्षेत्रेऽथवा खले ।
 भक्षयन्तां न कथयेत् पिवन्तश्चैव वत्सकम् ॥ ११५
 अनन विाधना यस्तु गोघ्नो गामनुगच्छति ।
 स गार्हत्याकृतं पापं त्रिभिर्मासैर्ब्रह्मपोहति ॥ ११६
 वृषभैकादशा गाश्च दद्यात् सुचरितव्रतः ।
 आवद्यमाने सर्वस्वं वंदविद्भ्रयो निवर्श्येत् ॥ ११७
 एतद्व व्रतं कुर्य्युर्मुपातकिनाहिजाः ।
 अथक्रौर्यैर्वर्जं शुभ्रयं चान्द्रायणमपि वा ॥ ११८

भवतीर्णी तु काणेन गर्दभेन चतुष्यदे ।
 पाकयज्ञविधानेन यजेत निऋतिं निधि ॥ ११८
 हुत्वाग्नी विधिवद्भोमानन्तश्च समेतृचा ।
 वातेन्द्रगुहवङ्गीनां जुहुयात् सर्पिषाहृतीः ॥ ११९
 कामतो रेतसः मेकं व्रतस्थ ५ द्विजन्तनः ।
 अतिक्रमं व्रत आर्द्धमश्ना ब्रह्मवादिनः ॥ १२०
 मारुतं पुरुहूतं च गुहं पावकमेव च ।
 चतुरो व्रतिनोऽभ्येति ब्राह्मं तेजोऽवकीर्णिनः ॥ १२१
 एतन्मित्रेनसि प्राप्ते वसित्वा गर्भभाजिनम् ।
 सागारांश्चरेद्भैक्ष्यं स्वकर्णं परिकीर्त्तयन् ॥ १२२
 तेभ्यो लब्धेन मैत्र्येण वर्त्तयन्नेककालिकम् ।
 उपसृशं चिषवणं तद्धेन स विश्रुति ॥ १२३
 जातिभ्रं प्रकरं कर्म कृत्वान्यतममिच्छया ।
 चरेत् सान्त्वनं लच्छं प्राजावत्यमनिच्छया ॥ १२४
 सहरापात्रकृशासु मासं शोधनमैश्वर्यम् ।
 मलिनीकरणीत्रेषु तप्तः स्याद्दयावकैस्वराहम् ॥ १२५
 तुरीयो ब्रह्मदत्त्यायाः क्षत्रियस्य वधे मृतः ।
 वैश्वेऽष्टमांगो वृत्तस्ये गद्रे जे दस्तु षोडशः ॥ १२६
 अक्षामस्तु राजन् विनिपात्य द्विजोत्तमः ।
 वृषभैः ससहसा गा दद्यात् सुचरितव्रतः ॥ १२७
 वाङ्मचरेद्वा नियतो जटी ब्रह्महृणाव्रतम् ।
 वसन् दूरतरे प्रामादश्चभूभनिकेतनः ॥ १२८
 एतदेव चरेद्दृष्टं प्रायश्चित्तं द्विजोत्तमः ।
 प्रमाथ्य वैश्वं वृत्तस्थं दद्याच्चैकशतं गवाम् ॥ १२९

एतदेव व्रतं कृत्वा षष्मासान् शुद्ध्या चरेत् ।
 वृषभैकादश्या वापि दद्याद्विप्राय गाः सिताः ॥ १३१
 मार्जारनकुली हत्वा चाषं मंडूकमेव च ।
 श्वगोधोलूककाकांश्च शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ॥ १३२
 पयः पिवेन्निरात्रं वा योजनं वाऽध्वनोव्रजेत् ।
 उपसृशेत् सवन्यां वा सूक्तं वाऽद्वैतं जपेत् ॥ १३३
 अश्वं कार्णायसीं दद्यात् सर्पं हत्वा द्विजोत्तमः ।
 पलालभारकं षण्ढे सैसकंचैकमाषकम् ॥ १३४
 घृतकुम्भं वराहेतु तिलद्रोणान्तु तित्तिरौ ।
 शुक्रे द्विहायनं वत्सं क्रौंचं हत्वा त्रिहायणम् ॥ १३५
 हत्वां हंसं बलाकांश्च बकं बर्हिण्यमेव च ।
 बानरं श्येनभासौ च स्पर्शयेद्वाह्यणाय गाम् ॥ १३६
 वासोदद्यावयं हत्वा पंचनीलान् वृषान् गजम् ।
 अजमेधावनडाहं खरं हत्वैकहायनम् ॥ १३७
 क्रव्यादांस्तु मृगान् हत्वा धेनु दद्यात् पयस्विनीम् ।
 अक्रव्यादान् वत्सतरीमुष्ट्रं हत्वा तु कृष्णालम् ॥ १३८
 चीनकामुं कवस्तावीन् पृथग्दद्याद्विशुद्धये ।
 चतुर्णामपि वर्णानां नारीर्ह्रस्वावस्थिताः ॥ १३९
 दानेन बधनिर्णोकं सर्पादीनामथक्रु वन् ।
 एकैकश्चरेत् कृच्छ्रं द्विजः पापापमुत्तये ॥ १४०
 अस्थिमतान् सत्वानां सहस्रस्य प्रमापये ।
 पूर्णं चावस्थानस्थान्तु शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ॥ १४१
 किंचिदेव तु विप्राय दद्यादस्थिमतां बधे ।
 अणस्थांचैव हिंसायां प्राणायामेव शुद्धयति ॥ १४२

फलदानास्तु वृक्षाणां छेदने जप्यष्टकञ्चतम् ।
 शुक्लवल्लीलतानां च पुष्पितानां च वीरुधाम् ॥ १४३
 अन्नाद्यजानां सप्तानां रसजानां च सर्वथः ।
 फलपुष्पोद्भवानां च घृतप्राशोविशोधनम् ॥ १४४
 कृष्टजानामोषधीनां जातानां च स्वयं वने ।
 वृथालम्भेऽमुगच्छेत्त्रां दिनमेकं पथोव्रतः ॥ १४५
 यतैर्व्रतैरपोद्भवं स्यादेनोर्हिंसासमुद्भवम् ।
 ज्ञानाज्ञानद्वयं कृत्स्नं शृणूतानाद्यभक्षणे ॥ १४६
 अज्ञानाद्दारुणीं पीत्वा संस्कारेणैव शुद्धयति ।
 मतिपूर्वमनिर्देश्यं प्राणान्तिकमिति स्थितिः ॥ १४७
 अथः सुराभाजनस्या मद्यभाण्डस्थितास्तथा ।
 पंचरात्रं पिवेत् पीत्वा ब्रह्मपुष्पीशृतं पथः ॥ १४८
 स्पृष्ट्वा दत्त्वा च मंदिरां विधिवत् प्रतिगृह्य च ।
 शूद्रोच्छिष्टाश्च पीत्वापः कुशवारि पिवेत् त्राहम् ॥ १४९
 ब्राह्मणस्तु सुरापत्य गन्धमाघ्राय सोमपः ।
 प्राणानप्सु त्रिराचम्य घृतं प्राश्य विशुद्धयति ॥ १५०
 अज्ञानात् प्राश्य विष्णुमूर्तं सुरासंस्पृष्टमेव च ।
 पुनः संस्कारमर्हन्ति स्रयोवर्णा द्विजातयः ॥ १५१
 वपनं मेखला टंडो भैक्ष्यार्थ्या व्रतानि च ।
 निवर्तन्ते द्विजातीनां पुनः संस्कारकर्मणि ॥ १५२
 अभोज्यानान्तु भुक्त्वा च स्त्रीशूद्रोच्छिष्टमेव च ।
 जग्धा मांसमभक्ष्य च समरात्रं यवान् पिवेत् ॥ १५३
 शुक्तानि च कघावांश्च पीत्वा मेध्यान्यपि द्विजः ।
 तावद्भवत्यप्रयतो वावत्तत्र व्रजत्वधः ॥ १५४

विड्वराहखरोशाणां गोमायोः कपिकाकयोः ।
 प्राग् स्रुपुरीषाणि द्विजश्चान्द्रायणश्चरेत् ॥ १५५
 श्रुत्याणि मुक्ता मांसानि भौमानि कवकानि च ।
 अज्ञातं वैव मृनास्यमत्तदेव व्रतश्चरेत् ॥ १५६
 क्रव्यादशूकरोशाणां कुक्कुटानांच भक्षणे ।
 नरकाकखराणांच तप्तकृच्छ्रं विशोधनम् ॥ १५७
 मासिकानान्तु योऽश्रीयादसमावर्त्तको द्विजः ।
 स त्रीण्यहान्युपवसेदेकाहश्चोदके वसेत् ॥ १५८
 ब्रह्मचारी तु योऽश्रीयान्मधु मांसं कथंचन ।
 स कृत्वा प्राकृतं कृच्छ्रं व्रतशेषं समापयेत् ॥ १५९
 विडालकाणां कृच्छ्रं जग्ध्वाश्चनकुलस्य च ।
 केशकीटावपत्रं च पिवेद्ब्रह्मसुवर्चलाम् ॥ १६०
 अभोज्यमन्नं नात्तव्यमात्मनः शुद्धिमिच्छता ।
 अज्ञानमुक्तं तून्नाथं शोध्यं वाप्याशुशोधनैः ॥ १६१
 एषोऽनाद्यादन स्योक्तो व्रतानां विविधो विधिः ।
 स्तेयदोषापहर्त्तृणां व्रतानां श्रूयतां विधिः ॥ १६२
 धान्यान्नधनचौर्याणि कृत्वा कामाद्विजोत्तमः ।
 सजातीयगृहादेव कृच्छ्राब्देन विशुध्यति ॥ १६३
 मनुष्याणान्तु हरणे स्त्रीणां त्रैलोक्यस्य च ।
 कूपवापीजलानांच शुद्धिश्चान्द्रायणं स्मृतम् ॥ १६४
 द्रव्याणामल्पसाराणां स्तेयं कृत्वाऽन्यवेश्मतः ।
 चरेद्भूतान्तपनं कृच्छ्रं तत्रिर्यात्यात्मशुद्धये ॥ १६५
 भक्ष्यभोज्यापहरणे यानशय्यासनस्य च ।
 पुष्पमूलफलानांच पंचगव्यं विशोधनम् ॥ १६६

ष्टेण जाष्ठद्रुमाणां च शुष्कान्नस्य गुडस्य च ।
 चेलचर्मामिषाणां च तिरातं स्यादभोजनम् ॥ १६०
 अणिमुक्ताप्रावालांना ताम्रस्य रजतस्य च ।
 अयःकां स्योपलानां च द्वादशाहं कणाश्रिता ॥
 कार्पासक्रीटजोर्णानां द्विशफैकशफस्य च ।
 यस्त्रिगन्धौषधीनां च रज्ज्वाशैव त्रयहं ययः ॥
 एतैर्व्र तैरपोहेत पापं स्त्रेयकृतं द्विजः ।
 अमम्यागमनीयन्तु व्रतैरेभिरपातुदेत् ॥
 गुरुतल्पव्रतं कुर्याद्रेतः सिद्धा स्वयोनिषु ।
 संख्यः पुत्रस्य च स्त्रीषु कुमारीष्वन्यजासु च ॥
 पैतृष्वस्रेयीं भगिनीं स्वस्त्रीयां मातुरेव च ।
 मातुश्च भानुस्त्रनयां गत्वा चान्द्रायणंचरेत् ॥
 एतास्त्रिसस्तु भार्यार्थं नोपयच्छेत् बहिमान ।
 ज्ञातित्वेनानुभेयास्ताः पततिष्ठुपयवधः ॥
 अमानुषीषु पुरुषउदक्वायामयोनिषु ।
 रेतः सिद्धा जले चैव कच्छं सान्तपनंचरेत् ॥
 मैथुनस्तु समामेश्च पुंसि योषिति वा द्विजः ।
 गोयानेऽप्यसु दिवा चैव सवासाः स्नानमाचरेत् ॥
 चाण्डालान्यस्त्रियोगत्वा भुक्त्वा च प्रतिगृह्य च ।
 पतत्यज्ञानतो विप्रो ज्ञानात् साम्यन्तु गच्छति ॥
 विप्रदुष्टां स्त्रियं भर्ता निरुम्यादेकवेऽस्मिन् ।
 यत् पुंसः परदारेषु तच्चैनां चारयेद्भूतम् ॥
 सा चेत् पुनः प्रदुष्येत्तु सदृशेनोपयन्विता ।
 कच्छं चान्द्रायणं चैव तदस्याः पावनं ह तम् ॥ १७८

यत् करल्येकरात्रेण वृषलीसेवनाद्विजः ।
 तद्भैक्ष्यभुग् जपन्नित्यं त्रिभिर्वर्षेभ्योपोहति ॥ १७६
 एषा पापक्षतामुक्ता चतुर्णामपि निष्कृतिः ।
 पतितैः सम्प्रयुक्तानामिमाः शृणुत निष्कृतीः ॥
 संवत्सरेण पतति पतितेन सहाचरन् ।
 याजनाध्यापनादूयौनान्नतु यानासनाशनात् ॥
 यो येन पतिरेनैषां संसर्गं याति मानवः ।
 स तस्यैव व्रतं कुर्यात् तत्संसर्गविशुद्धये ॥
 पतितस्योदकं कार्यं सपिण्डैर्बान्धवैर्वहिः ।
 निन्दितेऽहनि सायाह्ने ज्ञात्वात्विग्गुरुसन्निधौ ॥
 दासीघटमपां पूर्णं पर्यस्येत् प्रेतवत् पदा ।
 अहोरात्रमुपासीरन्नशौचं बान्धवैः सह ॥
 निवर्त्तेश्च तस्मात्तु सन्भाषण सहासने ।
 दायाद्यस्य प्रदानंच यात्रा चैव हि लौकिकी ॥
 ज्येष्ठता च निवर्त्तत ज्येष्ठावाप्यस्य यदनं ।
 ज्येष्ठांशं प्राप्नुवाच्चास्य यवीयान् गुणतोधिकः ॥
 प्रायश्चित्ते तु चरिते पूर्णकुम्भमपां नवं ।
 तेनैव साङ्गं प्रास्येद्युः स्नात्वा पुण्ये जलाशये ॥
 स त्वप्सु तं घटं प्रास्य प्रविश्य भवनं स्वकं ।
 सर्वाणि ज्ञातिकाण्याणि यथापूर्वं समाचरेत् ॥
 एतदेव विधिं कुर्यादूयोषित्सु पतितास्वपि ।
 बस्त्रान्नपानं देयन्तु वसेद्युश्च गृहान्तिके ॥
 एतद्विभिरनिर्णिक्तैर्नाथं किञ्चित् सहाचरेत् ।
 ज्ञतनिर्णयनां चैव न जुगुप्सेत कर्हिचित् ॥ १८०

बालघ्नांश्च कृतघ्नांश्च विशुद्धानपि धर्मतः ।
 शरणागतहन्तंश्च स्त्रीहन्तृंश्च न संवसेत् ॥ १८९
 येषां द्विजानां सावित्री नानुचेत यथाविधि ।
 तांश्चारयित्वा व्रीन् कृच्छ्रान् यथाविध्य पनाययेत् ॥
 प्रायश्चित्तं चिकीर्षन्ति विकर्मस्थास्तु ये द्विजाः ।
 ब्रह्मणा च परित्यक्तास्तेषामप्येतदादिश्रेत् ॥
 यद्दर्शितेनार्जयन्ति कर्मणा ब्राह्मणा धनुं ।
 तस्योत्सर्गेण शुध्यन्ति जप्येन तपसैव च ॥
 जपित्वा व्रीणि सावित्र्याः सहस्राणि समाहितः ।
 मासं गोष्ठे पयः पीत्वा मुच्यतेऽसत्प्रतिग्रहात् ॥
 उपवासकृशं तन्तु गोव्रजात् पुनरागतं ।
 प्रणतं परिपृच्छेद्युः साम्यं सौम्येच्छसीति किम् ॥
 सत्यमुक्त्वा तु विप्रेषु विकिरेद्वयवसं गवाम् ।
 गोभिः प्रवर्तिते तीर्थे कुर्युस्तस्य परिग्रहम् ॥
 व्रात्यानां याजनं कृत्वा परेषामन्त्यकर्म च ।
 अभिचारमहीनंच त्रिभिः कृच्छ्रैर्व्यपोहतम् ॥
 शरणागतं परित्यज्य वेदं विप्राय च द्विजः ।
 संवत्सरं यवाहारस्तत् पापमपसेधति ॥
 श्वश्रुगालखरैर्दंष्ट्रो, ग्राम्यैः । क्रव्याद्भिरेव च ।
 नराश्लोष्ट्रवराहैश्च प्राणायामेन शुद्ध्यति ॥
 षष्ठात्रकालता मासं भंहिताजपएव वा ।
 होमाश्च साकला नित्यमपांक्त्यानां विशोधनम् ॥
 उद्भवानं समाहृष्ट खरयानन्तु कामतः ।
 स्नात्वा तु विप्रोद्विग्वासाः प्राणायामेन शुद्ध्यति ॥ २०३

विनाङ्गिरसु वाप्यर्त्तः शारीरं सन्निवेश्य च ।
 सचेतो वहिराङ्गुल्य गामालभ्य विष्णुवति ॥ २०३ ॥
 वेदोदितानां नित्यानां कर्मणां समतिक्रमे ।
 स्नातकव्रतलोपे च प्रायश्चित्तमभोजनम् ॥
 हंकारं ब्राह्मणसोक्ता त्वंकारं च गरीयसः ।
 स्नात्वानश्रद्धः श्रेष्ठमभिवाद्य प्रसादयेत् ॥
 ताडयित्वा तृणोनापि कण्ठे वावध्य वाससा ।
 विवादे वा विनिर्जित्य प्रणिपत्य प्रसादयेत् ॥
 अथगूर्यं त्वद्दशतं सहस्रमभिहत्य च ।
 जिघांसया ब्राह्मणस्य नरकं प्रतिपद्यते ॥
 शोणितं यावतः पांशून संगृह्णाति महौतले ।
 तावन्त्यब्दसहस्राणि तत्कृत्वा नरके वसेत् ॥
 अथगूर्यं चरेत् कृच्छ्रमतिकृच्छ्रं निपातने ।
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ कुर्वीत विप्रसरोत्पाद्य शोणितम् ॥
 अनुक्तनिष्कृतीनान्तु पापिनामपनुत्तये ।
 शक्तिश्चावेक्ष्य पापं च प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत् ॥
 यैरभ्युपायैरेनांसि मानवो व्यपकर्षति ।
 तान् वोऽभ्युपायान् वक्ष्यामि देवर्षिपितृसेवितान् ॥
 ब्राह्मं प्रातस्त्राहं सायं ब्राह्ममद्यादयाचितं ।
 ब्राह्मं परं च नाश्रीयात् प्राजापत्यंचरन् द्विजः ॥
 गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् ।
 एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रं सान्तपनं स्मृतम् ॥
 एकैकं शसमश्रीयात् ब्राह्मणि त्रौण्यि पूर्ववत् ।
 ब्राह्मंचोपवसेदन्त्यमतिकृच्छ्रं चरन् द्विजः ॥ २१० ॥

तमच्छुचं चरन् विप्रो जलक्षीरघृतानिलान् ।
 प्रतिव्राह्मं पिवेदुष्णान् सकृत्स्नायी समाहितः ॥ २१५
 यतात्मनोऽप्रमत्तस्य द्वादश्याहमभोजनम् ।
 पराको नाम कृच्छ्रोयं सर्वपापापनोदनः ॥
 एकैकं ऋसयेत् पिण्डं कृण्वे शुक्लं च वर्धयेत् ।
 उपसृशं स्त्रिषवणमेतच्चान्द्रायणं स्मृतम् ॥
 एतमेव विधिं कृत्स्नमाचरेद्दुयवमध्वमे ।
 शुक्लापचादिनियतस्वरं चान्द्रायणव्रतम् ॥
 अथावधौ समग्रीयात् पिण्डान्मध्यन्दिने स्थिते ।
 स्थितात्म्यं हविष्याशो यतिचान्द्रायणं चरन् ॥
 चतुरः प्रातरग्रीयात् पिंडान् विप्रः समाहितः ।
 चतुरोऽस्तमिते सूर्ये शिशुचान्द्रायणं स्मृतम् ॥
 यथाकथंचित् पिंडानां तिस्रोऽग्रीतीः समाहितः ।
 मासेनाश्रन् हविषस्य चन्द्रस्यैति सलोक्ततमम् ॥
 एतद्दुद्रास्तथादित्या वसवश्चाचरन् व्रतम् ।
 सर्वाकुशलमोक्षाय मरुतश्च महर्षिभिः ॥
 महाय्याह्वतिभिर्होमः कर्त्तव्यः स्वयमन्वहम् ।
 अहिंसा सत्यमक्रोधमार्जवंच समाचरेत् ॥
 त्विरहस्त्रिर्निशायांच सवासा जलमाविशेत् ।
 स्त्रीभूद्रपतेतां चैव नाभिभाषेत कर्त्तव्यम् ॥
 स्थानासनाभ्यां विहरेद्दशक्रोऽधः शयीत वा ।
 ब्रह्मचारी व्रती च स्याद्गुरुदेवद्विजार्चकः ॥
 सावित्रीञ्च जपेन्नित्यं पवित्राणि च शक्तितः ।
 सर्वेष्वेव व्रतेष्वेवं प्रायश्चित्तार्थमाहृतः ॥ २२६

एते द्विजातयः शोधाः व्रतैराविष्कृतैः नसः ।
 अनाविष्कृतपापांस्तु मन्त्रैर्होमैश्च शोधयेत् ॥ २२७
 ख्यापनेनानुतापेन तपसाऽध्ययनेन च ।
 चापकृन्मृच्यते पापास्तथा दानेन चापदि ॥
 यथा यथा नरोऽधर्मं स्वयं कृत्वानुभाषते ।
 तथा तथा त्वचेवाहिस्तेनाधर्मिणो मृच्यते ॥
 यथा यथा मनस्तत्र दुष्कृतं कर्म गर्हति ।
 तथा तथा शरीरं तत्तेनाधर्मिणो मृच्यते ॥
 कृत्वा धार्ष्णिहि सन्तप्य तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ।
 नैवं कुर्यां पुनरिति निवृत्त्या पृथगे तु सः ॥
 एवं संचिन्त्य मनसा प्रेत्य कर्मफलोदयम् ।
 मनोवाञ्छूर्तिभिर्नित्यं शुभं कर्म समाचरेत् ॥
 अज्ञानाद्व्यदि वा ज्ञानात् कृत्वा कर्म विगर्हितम् ।
 तस्माद्विमुक्तिमन्विच्छन् द्वितीयं न समाचरेत् ॥
 ब्रह्मिन् कर्मण्यस्य कृते मनसः स्यादलाघवम् ।
 तस्मिंस्तावत्तपः कुर्याद्दूयावत्तुष्टिकरं भवेत् ॥
 तपोमूलमिदं सर्वं देवमानुषकं सुखम् ।
 तपोमध्यं बुधैः प्रोक्तं तपोऽन्तं वेददर्शिभिः ॥
 ब्राह्मणस्य तपोज्जातं तपः क्षत्रस्य रक्षणम् ।
 वैश्यस्य तु तपोवार्त्ता तपः शूद्रस्य सेवनम् ॥
 ऋषयः संयतात्मानः फलमूत्रानिलाशनाः ।
 तपसैव प्रपश्यन्ति त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥
 औषधान्यगदोविद्या दैवी च विविधाः स्थितिः ।
 तपस्यैव प्रसिद्धान्ति तपस्तेषां हि साधनम् । २२८

खड्गस्तरं यद्दुरापं यद्गुं यच्च दुष्करम् ।
 सर्वन्तु तपसा साध्वं तपोति दुरतिक्रमम् ॥ २३८
 महापातकिनश्चैव शेषाश्च कार्यकारिणः ।
 तपसैव सुतप्तेन मुच्यन्ते किल्बिषान्ततः ॥
 कौटाश्चाहिपतङ्गांश्च पशवश्च वयांसि च ।
 स्थावराणि च भूतानि दिवं यान्ति तपोबलात् ॥
 धत् किञ्चिदेनः कुर्वन्ति मनोवाञ्छूर्तिभिर्जनाः ।
 तत् सर्वं निर्दहन्त्याशु तपसैव तपोधनाः ॥
 तपसैव विशुद्धस्य ब्राह्मणस्य दिवौकसः ।
 इज्याश्च प्रतिगृह्णन्ति कामान् संवर्द्धयन्ति च ॥
 प्रजापतिरिदं शास्त्रं तपसैवाश्नुजत् प्रभुः ।
 तथैव वेदानृषवस्तपसा प्रतिपेदिरे ॥
 हृत्येतत्तपसो देवा महाभाग्यं प्रचक्षते ।
 सर्वस्यात्य प्रपश्यन्तस्तपसः पुण्यमुत्तमम् ॥
 वेदाभ्यासोऽन्वहं यत्तया महायज्ञक्रियाश्चमा ।
 नाशयन्त्याशु पापानि महापातकजान्बपि ॥
 यथैधस्तेजसा वर्द्धः प्राप्तं निर्दहति क्षणात् ।
 तथा ज्ञानाग्निना पापं सर्वं दहति वेदवित् ॥
 हृत्येतदेनसा मुक्तं प्रायश्चित्तं यथाविधि ।
 अतर्जुं रहस्यानां प्रायश्चित्तं निबोधतः ॥
 सव्याहृतिप्रणवकाः प्राणायामास्तु षोडश ।
 अपि भूणहनं मासात् पुनन्य हरहः क्षताः ॥
 कौत्सं जघापत्येतद्वाशिष्ठं च प्रतीत्यृचम् ।
 माहितं शुद्धवत्यश्च सुरापोऽपि विशुध्यति ॥ २५०

सकृज्जघ्नात्य वामीयं शिवसङ्कल्पमेव च ।
 अपहृत्य सुवर्णन्तु क्षणाद्भवति निर्मलः ॥ २१
 हवीथभतीयमभ्यस्य नतमं हृत्तीति च ।
 जपित्वा पीरुषं सूक्तं मुच्यते गुरुतल्पगः ॥
 एनसां स्थूलसूक्षाणां शिकीर्षन्नपनोदनम् ।
 अवेत्थृच्चं जपेदब्दं यत्किंचिद्दमितीति वा ॥
 प्रतिगृह्णाप्रतिग्राह्यं भुक्त्वा चान्नं विगर्हितम् ।
 जतं स्तरत्समन्दीयं पूयते मानवस्त्रगहात् ॥
 सोमारौद्रन्तु बद्धेना मासमभ्यस्य शुद्धयति ।
 स्नान्यामाचरन् स्नानमर्थ्यन्नामिति चात्प्रचम् ॥
 अर्द्धमिन्द्रमित्येतदेनस्त्री सप्तकं जपेत् ।
 अप्रशस्तन्तु कृत्वापु मासमासीत भैक्षभुक् ॥
 मन्त्रैः शाकलहोमीयैरब्दं कृत्वा घृतं द्विजः ।
 सुगुर्वध्यपहन्येनो जघ्ना वा नम इत्यप्रचम् ॥
 महापातकसंबुक्तोऽशुगच्छेत्ताः समाहितः ।
 अभ्यस्याब्दं पावमानीर्भेक्ष्याहारोविशुद्धयति ॥
 अरण्ये वा त्विरभ्यस्य प्रयतो वेदसंहिताम् ।
 मुच्यते पातकैः सर्वैः पराकैः शोधितस्त्रिभिः ॥
 त्वाहन्तपवसेद्बुक्तस्त्रिरङ्गोऽभ्यपयन्नपः ।
 मुच्यते पातकैः सर्वस्त्रिर्जपित्वाऽघमर्षणम् ॥
 यथाश्वमेधः क्रतुराट् सर्वपापापनोदनः ।
 तथाऽघमर्षणं सूक्तं सर्वपापापनोदनम् ॥
 हत्वा लोकानपीमांस्त्रीनश्नपि यतस्ततः ।
 ऋग्वेदं धारयन् विप्रो नैनः प्राप्नोति किंचन ॥ २६२

ऋक्संहितां त्रिरभ्यस्य यजूषां वा समाहितः ।
 साम्नां वा सरहत्यानां सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २६३
 यथा महाऋदं प्राप्य क्षिप्तं लवेष्टं विनश्यति ।
 तथा दुश्चरितं सर्वं वेदे त्रिदृति मज्जति ॥ २६४
 ऋचोयजूषि चान्यानि सामानि विविधानि च ।
 एष ज्ञेयस्त्रिद्वेदो योवेदैर्न स वेदवित् ॥ २६५
 आद्यं यन्नश्चरं ब्रह्म त्रयी यस्मिन् प्रतिष्ठिता ।
 स गुह्योऽन्यस्त्रिद्वेदोयस्तं वेद स वेदवित् ॥ २६६

इति मानवे धर्मशास्त्रे शृगुप्रोक्तायां
 संहितायामेकादशोऽध्यायः ॥ ११

द्वादशोऽध्यायः ।

चातुर्वर्ण्यं तु ऋत्स्त्रोऽयमुक्तो धर्मस्त्वयानघ ।
 कर्मणां फलनिर्दत्तिं शंस नस्तत्त्वन्तः पराम् ॥ १
 स तानुवाच धर्मात्मा महर्षीन् मानवी शृगुः ।
 अत्य सर्वं तु शृणुत कर्मयोगस्य निर्णयम् ॥ २
 शुभाशुभफलं कर्म मनोवाग्देहसम्भवम् ।
 कर्मजा गतयो नृणामूत्तमाधममध्यमाः ॥ ३
 तस्येह त्रिविधस्यापि त्राधिष्ठानस्य देहिनः ।
 दशलक्षणयुक्तं तु मनो विद्यात् प्रवर्त्तकम् ॥ ४

परद्रव्येष्वभिधानं मनसानिष्टचिन्तनम् ।
 वितथाभिनिवेशश्च त्रिविधं कर्म मानसम् ॥ १
 पारुष्यमदृतं चैव पैशुन्यञ्चापि सर्वशः ।
 असम्बद्धप्रलापश्च वाक्पथं स्यात्तुर्षिधम् ॥ २
 अदत्तानामुपादानं हिंसा चैवाविधानतः ।
 परदारोपसेवा च शरीरं त्रिविधं स्मृतम् ॥ ३
 मानसं मज्जसैवायमुपभ्रुङ्क्ते शुभाशुभम् ।
 वाचा वाचा कृतं कर्म कायेणैव च कायिकम् ॥ ४
 शरीरजैः कर्मदोषैर्वीर्यं स्यादवरतां जरः ।
 वाचिकैः पश्चिच्छगतां मानसैरन्त्यजातिताम् ॥ ५
 वागदंडोऽयं मनोदंडः कायदंडस्तथैव च ।
 यस्यैते निहिता बुद्धौ त्रिदंडीति स उच्यते ॥ १०
 त्रिदंडमेतन्निश्चिद्य सर्वभूतेषु मानवः ।
 कामक्रोधौ तु संयम्य ततः सिद्धिं नियच्छति ॥ ११
 योऽस्यरामनः कारविता तं क्षेत्रज्ञं प्रचक्षते ।
 यः करोति तु कर्माणि स भूतात्मोच्यते बुधैः ॥ १२
 जीवसंज्ञोऽन्तरात्मान्यः सहजः सर्वदेहिनां ।
 येन वेदयते सर्वं सुखं दुःखं च जन्यसु ॥ १३
 सातुभौ भूतसम्पृक्तौ महान् क्षेत्रज्ञ एव च ।
 उच्चावचेह्य भूतेषु स्थितं तं व्याप्य तिष्ठतः ॥ १४
 असंख्यां मूर्त्तवस्तस्य निष्पतन्ति शरीरतः ।
 उच्चावचानि भूतानि सततं चेष्टवन्ति याः ॥ १५
 पंचभ्य एव मात्राभ्यः प्रेत्य दुष्कृतिनां वृथां ।
 शरीरं यातनार्थीयमन्यदुत्पद्यते ध्रुवम् ॥ १६

वैनानुभूय ताः यामीः शरीरेशोह वातनाः ।
 तास्वैव भूतमात्रासु प्रकीवन्ते विभागशः ॥ १७
 सोऽनुभूयासु खोदकान् दोषान् विषयसङ्गजान् ।
 व्यपेतकल्पसोऽभ्येति तावेवाथौ महोजसौ ॥ १८
 तौ धर्मं पश्यतस्तस्य पापं चातन्द्रितौ सह ।
 याभ्यां प्राप्नोति भङ्गतः प्रेत्येह च सुखासुखम् ॥ १९
 यद्याचरति धर्मं स प्रायशोऽधर्ममल्पशः ।
 तैरेव चादृतो भूतैः स्वर्गं सुखमुपायते ॥ २०
 यदि ते प्रायशोऽधर्मं सेवते धर्ममल्पशः ।
 वैभूतैः स परित्यक्तो यामीः प्राप्नोति यातनाः ॥ २१
 यामोस्ता यातनाः प्राप्य स जीवो वीतकल्पशः ।
 तान्येव पंचभूतानि पुनरप्येति भागशः ॥ २२
 एता हृद्वात्य जीवस्य गतीः स्वेवैव चेतसा ।
 धर्मतोऽधर्मतश्चैव धर्मं दृष्ट्यात् सदा मनः ॥ २३
 सत्त्वं रजस्तमश्चैव चीन् विद्यादात्मबो गुणान् ।
 यैर्य्याप्येमान् स्थितोभाषान्महान् सर्वावशेषतः ॥ २४
 योयदैषां गुणोदेहै साकश्येनातिरिच्यते ।
 स सदा तद्गुणप्रायं तं करोति शरीरिणम् ॥ २५
 सत्त्वं ज्ञानं तमोऽज्ञानं रागद्वेषी रजः कृतं ।
 एतद्वर्गात्मिभदेतेषां सर्वभूतान्नितं वपुः ॥ २६
 तत्र यत् प्रीतिसंयुक्तं किञ्चिदात्मनि लक्षयेत् ।
 प्रशान्तमिव शुद्धात् सत्त्वं तद्रूपधारयेत् ॥ २७
 यत्तु दुःखसमायुक्तमप्रीतिकरमात्मनः ।
 यद्भ्रजोऽप्रतिषं विद्यात् सततं हारि देहिनाम् ॥ २८

यत् स्यान्नोद्वसंयुक्तमथ्यक्तं विषयात्मकं ।
 अप्रतर्क्यमविज्ञेयं तमस्तदुपधारयेत् ॥ २८
 त्रयाणामपि चैतेषां गुणानां यः फलोदयः ।
 अग्रो मध्योजघन्यश्च तं प्रवक्ष्याम्यग्रेषतः ॥ २९
 वेदाभ्यासस्तपोज्ञानं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।
 धर्मक्रियात्मचिन्ता च सात्त्विकं गुणलक्षणम् ॥ ३०
 आरभ्य ह्यथिता धैर्यमसत्कार्यपरिग्रहः ।
 विषयोपसेवा चाजस्रं राजसं गुणलक्षणम् ॥ ३१
 लोभः स्वप्नोऽदृतिः क्रौर्यं नास्तिक्यं भिन्नवृत्तित्वा ।
 यच्चिणुता प्रमादश्च तामसं गुणलक्षणम् ॥ ३२
 त्रयाणामपि चैतेषां गुणानां त्रिषु तिष्ठतां ।
 दूदं सामासिकं ज्ञेयं क्रमशोगुणलक्षणम् ॥ ३३
 यत्कर्म कृत्वा कुर्वंश्च करिष्यं चैव लज्जति ।
 तज्ज्ञेयं विदुषा सर्वतामसं गुणलक्षणम् ॥ ३४
 येनास्मिन् कर्मणा लोके ख्यातिमिच्छति पुष्कलाम् ।
 न च शोचत्यसम्पत्तौ तद्विज्ञेयन्तु राजसम् ॥ ३५
 यत् सर्वणेच्छति ज्ञातुं यन्न लज्जति चाचरन् ।
 येन तुष्यति चात्मात्य तत् सत्त्वगुणलक्षणम् ॥ ३६
 तमस्रे लक्षणं कामो रजसस्त्वर्थ उच्यते ।
 सत्त्वस्य लक्षणं धर्मः श्रैष्ठ्यमेषां यद्योत्तरम् ॥ ३७
 येन यांस्तु गुणेनैषां संसारान् प्रतिपद्यते ।
 तान् समासेन वक्ष्यामि सर्वस्यास्य यथाक्रमम् ॥ ३८
 देवत्वं सात्त्विका यान्ति मनुष्वत्वं च राजसाः ।
 तिर्यक्तं तामसा नित्यमित्येषा त्रिविधा गतिः ॥ ३९

त्रिविधा त्रिविधेषा तु विज्ञेया गौणिकी गतिः ।
 अधमा मध्यमाया च कर्मविद्याविशेषतः ॥ ४१
 स्यावराः क्षमिकीटाश्च मत्सरा सर्पाः सकच्छपाः ।
 पशवश्च खगाश्चैव जघन्या तामसी गतिः ॥ ४२
 हस्तिनश्च तुरङ्गाश्च शूद्रा स्त्रेच्छाश्च गर्हिताः ।
 सिंहा व्याघ्रा वराहाश्च मध्यमा तामसी गतिः ॥ ४३
 चारणाश्च सुपर्णाश्च पुरुषाश्चैव दाशिक्राः ।
 रक्षांसि च पिशाचाश्च तामसीपूतमा गतिः ॥ ४४
 भल्लामल्लानटाश्चैव पुरुषाः शस्त्रवृत्तयः ।
 सूतपानप्रसक्ताश्च जघन्या राजसी गतिः ॥ ४५
 राजानः क्षत्रियाश्चैव राज्ञश्चैव पुरोहिताः ।
 वादयुद्धप्रधानाश्च मध्यमा राजसी गतिः ॥ ४६
 गन्धर्वा गुह्यका यक्षा विवुधानुचराश्च ये ।
 तथेवाप्सरसः सर्वा राजसीपूतमा गतिः ॥ ४७
 वपसा यतयो विप्रा ये च वैमानिका गणाः ।
 नक्षत्राणि च दैत्याश्च प्रथमा सात्त्विकी गतिः ॥ ४८
 जज्वानऋषयो देवा वेदा ज्योतींषी वत्सराः ।
 पितरश्चैव साध्याश्च द्वितीया सात्त्विकी गतिः ॥ ४९
 ब्रह्मा विश्वसृजो धर्मा महानव्यक्तमेव च ।
 उत्तमां सात्त्विकीमितां गतिमाहुर्मनीषिणः ॥ ५०
 एष सर्वः समुद्दिष्टप्रकारस्य कर्मणः ।
 त्रिविधस्त्रिविधः कृत्स्नः संसार सार्वभौतिकः ॥ ५१
 इन्द्रियाणां प्रसङ्गेन धर्मस्थासेवनेन च ।
 प्रापान् संवान्ति संसारानविहांसो नराधमाः ॥ ५२

स्त्रं वं योनिस्तु जत्रोऽयं येन येनह कर्मणा ।
 क्रमशो याति लोकेऽस्मिंस्तत् सर्वं निबोधत ॥ ५३
 बह्वन वर्षगणान् घोरान्नरकान् प्राप्य तत्क्षयात् ।
 संसारान् प्रतिपद्यन्ते महापातकिनस्त्रिमान् ॥ ५४
 श्वशूकर खरोराष्ट्राणां गोऽजाविश्वगपक्षिणाम् ।
 चण्डालपुङ्गवानां च ब्रह्महा योनिमिच्छति ॥ ५५
 ह्यमिकोटपतङ्गनां विड्भुजाश्चैव पक्षिणाम् ।
 हिंसाणाश्चैव सत्त्वानां सुरापो ब्रह्मणो व्रजेत् ॥ ५६
 लताहिशरटानां च तिरश्चां चाम्बुचरिणाम् ।
 हिंसाणाश्च पिशाचानां स्तेनो विप्रः सहस्रशः ॥ ५७
 तृणगुल्मलतानाश्च क्रव्यादां दंष्ट्रिणमपि ।
 क्रूरकर्मकृताश्चैव शतशो गुरुतल्पगः ॥ ५८
 हिंसा भवन्ति क्रव्यादाः कृमयोऽभक्ष्यभक्षिणः ।
 परस्परदिनस्तेनाः प्रेतान्यस्त्रीनिषेविणः ॥ ५९
 संयोगं पतितैर्भूत्वा परस्यैव च योषितम् ।
 अयच्छत्यच विप्रस्यं भवति ब्रह्मरान्धसः ॥ ६०
 सण्णिमुक्ताप्रवालानि हृत्वा लोभेन मानवः ।
 विविधानि च रत्नानि जायते हिमकर्त्तृषु ॥ ६१
 धान्यं हृत्वा अवत्यत्रस्तुः कांस्यं हंसो जलं पूवः ।
 सधुःदंशः पयः काको रसं श्वा नकुलो घृतम् ॥ ६२
 सांसो मृधो वपां मद्गुस्तौलं तैलपकः खगः ।
 चीरोद्यकस्तुः खरणं बलाकाः शङ्कुभिर्दधि ॥ ६३
 कौषेयं तित्तिरिहृत्वा क्षौमं हृत्वा तु दुर्दुरः ।
 कर्पासताम्रं च क्रौञ्च गोघा गां वाग्गुहोगुडम् ॥ ६४

कुच्छुन्दरि शुभान् गन्धान् पत्रशाकान्तु बर्हिषः ।
 श्वावित् कृतावन् विविधमकृताकन्तु शल्बकः ॥ ६५
 जकोभवति हृत्वाग्निं गृहकारी शुपस्कारम् ।
 रंक्तानि हृत्वा वासांसि जायते जीवजीवकः ॥ ६६
 वृको चंगेभं व्याघ्रोऽश्वं फलमूलान्तु कर्कटः ।
 स्त्रीमृषस्तोककोवारि यानान्युष्टः पन्नूगजः ॥ ६७
 यंहा तदा परद्रव्यमपहृत्य बलावरः ।
 अथ यं याति तिर्य्यक्त्वं जग्ध्वा चैकदुतं हविः ॥ ६८
 द्वियोऽप्येतेन कल्पेन हृत्वा दोषमवगन्तुः ।
 एतेषामेव जस्तूनं भर्त्यात्ममुपवान्ति ताः ॥ ६९
 स्वेभ्यः स्वेभ्यस्तु कर्मभ्यश्चुता वर्णा ज्ञानपदि ।
 पापान् संसृत्वा संसारान् प्रेष्यतां वान्ति यत्तुषु ॥ ७०
 वान्ताभ्युत्कामुखः प्रेतो विप्रोधर्मात् स्वकाश्चुतः ।
 अमेध्वकृष्णपाशो च चातयः कटपूतनः ॥ ७१
 मैत्राक्षज्योतिकः प्रेतो वैश्वोभवति पूयधुक् ।
 चैलाशकृच्च भवति शूद्रोधर्मात् स्वकाश्चुतः ॥ ७२
 यथा यथा निषेवन्ते विषयान् विषयात्मकाः ।
 तथा तथा कुशलता तेषां तेषु पजायते ॥ ७३
 तेऽभ्यासात् कर्मणां तेषां पापानामल्पबुद्धवः ।
 सम्प्राप्नुवन्ति दुःखानि तासु तास्त्रिंश योनिषु ॥ ७४
 तामिस्रादिषु शोथेषु नरकेषु विवर्त्तनम् ।
 असिपत्रवनादीनि बन्धनच्छेदनानि च ॥ ७५
 विविधाश्चैव सम्पीडाः काकोलूकैश्च भक्षयाम् ।
 करभ्रवालुकातापान् कुभीपाकांश्च दाहयाम् ॥ ७६

सन्धवांश्च विद्योनीषु दुःसुप्रायास्तु नित्येशः ।
 शीतातपाभिघातांश्च विविधानि भयानि च ॥ ७७
 असह्यर्भकसेषु वासं जन्म च दारुणम् ।
 बन्धनानि च कष्टानि परप्रेषत्वमेव च ॥ ७८
 बभ्रुप्रिवविद्योगांश्च संवासश्चैव दुर्जनैः ।
 द्रव्यार्जनश्च नाशश्च मित्रामित्रस्य चार्जनम् ॥ ७९
 जरां चैवाप्रतीकारां व्याभिभिक्षोपपीडनम् ।
 क्लेशांश्च विविधां स्तांस्तान्मृत्युमेव च दुर्जयम् ॥ ८०
 यादृशेन तु भावेन यद्व्यत् कर्म निषेवते ।
 तादृशेन शरीरेण तत्तत् फलमुपाश्रुते ॥ ८१
 एष सर्वः समुद्दिष्टः कर्मणां वः फलोदयः ।
 निःश्रेयसकरं कर्म विप्रस्येदं निबोधत ॥ ८२
 वेदाभ्यासस्तपोज्ञानमिन्द्रियाणां च संयमः ।
 अहिंसा गुरुसेवा च निःश्रेयसकरं परम् ॥ ८३
 सर्वेषामपि चैतेषां शुभानामिह कर्मणाम् ।
 किञ्चित् श्रेयस्करतरं कर्मोक्तं पुरुषं प्रति ॥ ८४
 सर्वेषामपि चैतेषामात्मज्ञानं परं स्मृतम् ।
 तद्द्वयग्रं सर्वविद्यानां प्राप्यते ह्यष्टतं ततः ॥ ८५
 घणा भेषान्तु सर्वेषां कर्मणां प्रेत्य चेह च ।
 श्रेयस्करतरं ज्ञेयं सर्वदा कर्म वैदिकम् ॥ ८६
 वैदिके कर्मयोगे तु सर्वाण्येतान्यशेषतः ।
 अन्तर्भवन्ति क्रमशस्तस्मिंस्तस्मिन् क्रियाविधौ ॥ ८७
 सुखाभ्युदयिकं चैव नैःश्रेयसिकमेव च ।
 मृत्तं च निवृत्तं च द्विविधं कर्मवैदिकम् ॥ ८८

इह चामुत्र वा कार्यं प्रवृत्तं कर्म कीर्ष्यते ।
 निष्कामं ज्ञानपूर्वन्तु निवृत्तमुपदिश्यते ॥ ८९
 प्रवृत्तं कर्म संसेव्य देवानामिति साम्यताम् ।
 निवृत्तं सेवमानस्तु भूतान्येत्यीति पञ्च वै ॥ ९०
 सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मानि ।
 समं पश्यन्नात्मयाजी स्वाराज्यमधिगच्छति ॥ ९१
 यथोक्तान्यग्नि कर्माणि परिहाय द्विजोत्तमः ।
 आत्मज्ञाने शमे च स्वाहोदाभ्यासे च यद्ववान् ॥ ९२
 एतद्धि जन्मसाफल्यं ब्राह्मणस्य विशेषतः ।
 प्राप्यैतत् कृतकृत्योऽहि द्विजो भवति नान्यथा ॥ ९३
 पितृदेवमनुष्याणां वेदश्चक्षुः सनातनम् ।
 अथक्यंचाप्रमेयंच वेदशास्त्रमिति स्थितः ॥ ९४
 या वेदवाद्याः स्मृतयो याश्च काश्च कुहृष्टयः ।
 सर्वास्ता निष्फलाः प्रेत्य तमोनिष्ठा हि ता स्मृताः ॥ ९५
 स्तृपद्यन्ते चवन्ते च यान्यतोऽन्यानि कानिचित् ।
 ज्ञान्यर्वाकालिकतया निष्फलान्यनृतानि च ॥ ९६
 स्नातुर्वर्ष्यं त्रयोलोकाश्चत्वारश्चाश्रमाः पृथक् ।
 भूतं भवद्भविष्यंच सर्वं वेदात् प्रसिध्यति ॥ ९७
 शब्दः स्पर्शश्च रूपंच रसोगन्धश्च पंचमः ।
 वेदाद्देव प्रसूयन्ते प्रसूतिगुणकर्मतः ॥ ९८
 विभर्ति सर्वभूताणि वेदशास्त्रं सनातनम् ।
 तस्मादेतत् परं मन्ये तज्जन्तोरस्य साधनम् ॥ ९९
 सैनापत्यंच राज्यंच दण्डनेतृत्वमेव च ।
 सर्वलोकाधिपत्यंच वेदशास्त्रविदर्हति ॥ १००

यथा जातवलोवह्निर्दहत्याद्रानपि द्रुमान् ।
 तथा दहति वेदज्ञः कर्मजं दोषमात्मनः ॥ १०१
 वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो यत्नं तत्राश्रमे वसन् ।
 इहैव लोके तिष्ठन् स ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ १०२
 अज्ञेभ्यो ग्रन्थिनः श्रेष्ठा ग्रन्थिभ्यो धारिणो वराः ।
 धारिभ्योज्ञानिनः श्रेष्ठा ज्ञानिभ्यो व्यवसायिनः ॥ १०३
 तपोविद्या च विप्रस्य निःश्रेयसकरं परम् ।
 तपसाकिल्बिषं हन्ति विद्यया चतमश्नुते ॥ १०४
 प्रत्यक्षं चानुमानं च शास्त्रं च विविधागमम् ।
 त्वयं सुविदितं आर्यं धर्मशुद्धिमभीषता ॥ १०५
 आर्यं धर्मोपदेशं च वेदशास्त्राविविरोधना ।
 यस्तर्केणानुसन्धत्ते स धर्मं वेद नेतरः ॥ १०६
 नैःश्रेयसमिदं कर्म यथोदितमशेषतः ।
 मानवस्यास्य शास्त्रस्य रहस्यमुपदिश्यते ॥ १०७
 अनान्नातेषु धर्मेषु कथं स्यादिति चेद्भवेत् ।
 यं शिष्टा ब्राह्मणा ब्रूयुः सः धर्मः स्यादशङ्कितः ॥ १०८
 धर्मेणाधिगतो यैस्तु वेदः सः परिवृंहणः ।
 ते शिष्टा ब्राह्मणा ज्ञेयाः श्रुतिप्रत्यक्षहेतवः ॥ १०९
 दशावरा वा परिषद् यं धर्मं परिकल्पयेत् ।
 त्वावरा वापि वृत्तस्वा तं धर्मं न विचालयेत् ॥ ११०
 त्रैविद्यो हैतुकस्तर्की नैरुक्तो धर्मपाठकः ।
 त्वयश्चाश्रमिणः पूर्वं परिषत् स्याद्दशावरा ॥ १११
 ऋग्वेदविद् यजुर्विद् सामवेदविदेव च ।
 त्वावरा परिषज्ज्ञेया धर्मसंशयनिर्णये ॥ ११२

ऐकोऽपि वेदविद्वमं यं व्यरुहेद्विजोत्तमः ।
 स विज्ञेयः परोधर्मो नाज्ञानामुदितोऽद्युतैः ॥ ११३
 अत्रतानाममन्त्राणां जातिमात्रोपजोविनाम् ।
 सहस्रशः समेतानां परिषत्त्वं न विद्यते ॥ ११४
 यं वदन्ति तमो भूता मूर्खा धर्ममतद्विदः ।
 तत्पापं शतधा भूत्वा तद्वक्तृननुगच्छति ॥ ११५
 एतद्वोऽभिहितं सर्वं निःश्रेयसकरं परम् ।
 अस्माद्प्रच्युतो विप्रः प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ ११६
 एवं स भगवान् देवो लोकानां हितकाम्यया ।
 धर्मस्य परमं गुह्यं ममेदं सर्वमुक्तवान् ॥ ११७
 सर्वमात्मन सम्यश्येत् सच्चासच्च समाहितः ।
 सर्वं चात्मनि सम्यश्यन्नाधर्मं कुरुते मनः ॥ ११८
 आत्मैव देवता सर्वाः सर्वमात्मन्यवस्थितम् ।
 आत्मा हि जनयत्येषां कर्मयोगं शरीरिणाम् ॥ ११९
 खं सन्निवेशयेत् खेषु चेष्टनस्पर्शनेऽनिलम् ।
 षक्तिदृष्टोः परं तेजः स्नेहेऽपो गाश्च मूर्त्तिषु ॥ १२०
 मनसीन्दुं दिशः श्रोत्रे क्रान्ते विष्णुं बले हरम् ।
 वाचग्निं मित्रमुत्सर्गे प्रजने च प्रजापतिम् ॥ १२१
 प्रशासितारं सर्वेषामणीयांसमणोरपि ।
 रुक्माभं स्वप्नधीगम्यं विद्यात्तं पुरुषं परम् ॥ १२२
 एतमेके वदन्त्यग्निं मनुमन्ये प्रजापतिम् ।
 इन्द्रमेके परे प्राणमपरे ब्रह्म शाश्वतम् ॥ १२३
 एष सर्वाणि भूतानि पंचभिवर्ष्याप्य मूर्त्तिभिः ।
 जन्मदृष्टिच्चयैर्नित्यं संसारयति चक्रवत् ॥ १२४

मनुसंहिता ।

एवं यः सर्वभूतेषु पश्यत्यात्मानमात्मना ।

स सर्वसमतामेत्य ब्रह्माभ्येति परं पदम् ॥ १२५

इत्येतन्ममानवं शास्त्रं भृगुप्रोक्तं पठन् द्विजः ।

भवत्याचारवान्नित्यं यथेष्टं प्राप्नुयाद्गतिम् ॥ १२६

इति मानवे धर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां

द्वादशोऽध्यायः ॥

मनुसंहिता समाप्ता ।

